

Nisan, 2021
Cilt: 2 - Sayı: 1

April, 2021
Volume: 2 - Issue: 1

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam
dergisi

www.sosyolojikbaglam.org

ISSN: 2757-5942

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam
dergisi

Uluslararası Hakemli Dergi
International Refereed Journal

April, 2021
Nisan, 2021

Volume: II, Issue: I
Cilt: II, Sayı: I

ANTALYA, 2021

Sosyolojik Bağlam Dergisi

ISSN: 2757-5942

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.2.1>

Baş Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi

Editörler / Editors

Doç. Dr. Gül AKTAŞ | Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU | Adnan Menderes Üniversitesi

Yardımcı Editör / Assistant Editor

Dr. Aylin ÇİÇEKLİ | Akdeniz Üniversitesi

Editörler Kurulu / Board of Editors

Prof. Dr. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU – Sosyoloji	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ – Uluslararası İlişkiler	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN – Coğrafya	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL – Türk Dili ve Edebiyatı	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞEKER – İletişim	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Necati DEMİR – Eğitim Bilimleri	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN – Sosyoloji	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sema ÖNAL – Felsefe	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL – Kamu Yönetimi	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Güven DİNÇ – Tarih	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Nursel AYDINER AVŞAR – İktisat	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer DURDU – Sosyoloji	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yayın Kurulu / Board of Editors

Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. Diane ELSON	University of Essex
Prof. Dr. İbrahim Ertan EĞRİBEL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Matias VERNENGO	Bucknell University
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ	Uludağ Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Chiara PIOVANI	University of Denver
Assoc. Prof. Dr. Codrina RADA	University of Utah
Assist. Prof. Dr. Ezgi KAYA	Cardiff University

Derleme Sekreterleri / Editorial Secretariat

Arş. Gör. Elif GÜN | Akdeniz Üniversitesi
Arş. Gör. Merve Suzan İLİK BİLBEN | Akdeniz Üniversitesi

Yabancı Dil Editörü / English Language Editor

Arnas BULUT | Akdeniz Üniversitesi

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. Birtan BOZLU | Akdeniz Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Arda ARIKAN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek YEŞİLTUNA	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNANÇ	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir CANATAN	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Kayhan DELİBAŞ	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN	Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. M. Nuri GÜLTEKİN	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ANIK	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN	Polis Akademisi
Prof. Dr. Metin ÖZKUL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan YELKEN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Suvat PARİN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Şevket ÖKTEN	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit AKÇA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Zülküf KARA	Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Adem SAĞIR	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Bengi YANIK İLHAN	Altınbaş Üniversitesi
Doç. Dr. Devrim ERTÜRK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Elife KART	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Emin ADAŞ	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Özlem GÜZEL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Gamze AKSAN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Saim PARLADIR	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin AYGÜL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Metin KILIÇ	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar ÜNAL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Vehbi BAYHAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar KAYA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz ÇOBANOĞLU	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Zeki DUMAN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İndeksler

Sosyolojik Bağlam, Aralık 2020’de yayımlanan Cilt I, Sayı I’den itibaren aşağıdaki indekslerce izlenmekte ve taranmaktadır.

Sociological Context has been reviewed and indexed by the indexes below since Volume I, Issue I published in December 2020.

ASOS İndeks
Google Scholar
Advanced Science Index
EuroPub
Root Indexing
International Services for
Impact Factor and Indexing
(ISIFI)
Scientific Journal Impact
Factor (Under Evaluation)
Scilit
J-Gate

TRDizin (İzleme Sürecinde)
ROAD Index
Cosmos Impact Factor
Journals Directory
CiteFactor
International Scientific
Indexing
General Impact Factor
OpenAIRE (Under Curation)
Journal Factor
Index Copernicus - World of
Journals

Directory of Research
Journals Indexing
ResearchBib
Eurasian Scientific Journal
Index
İdeal Online
International Institute of
Organized Research (I2OR)
IPI Indexing Portal (Under
Evaluation)
Zenodo

sosyolojikbağlam

Sosyolojik Bağlam uluslararası hakemli bir dergidir.

Sosyolojik Bağlam Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez yayınlanmaktadır.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir.

Yazı sahiplerine telif ücreti ödenmez, makale yayınlamak için ücret talep edilmez.

Sociological Context is an international refereed journal.

Sociological Context is published triquarterly in April, August, and December.

Authors are responsible for the content of their articles.

No royalty is paid to, and no fee is requested from the authors.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü 07058 Kampüs / ANTALYA / TÜRKİYE
Tel: +90 532 206 9043
Elektronik posta/e-mail: dergi@sosyolojikbaglam.org
Web: www.sosyolojikbaglam.org
Sosyolojik Bağlam®

Sosyolojik Bağlam Dergisi Yayın Etiği ve Yayın İhlali Uygulama Bildirimi

Sosyolojik Bağlam, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sisteminin kullanıldığı hakemli bir dergidir. Sosyolojik Bağlam Dergisinin benimsediği yayın süreçleri bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Yayın sürecine katılan tüm tarafların (yazar, dergi editörü / editörleri, hakemler ve yayıncı) kendilerinden beklenen etik davranış standartlarını kabul etmesi ve uygun davranması gerekir. Sosyolojik Bağlam Dergisi yayın sürecine katılan bütün taraflar için en yüksek etik standartları geliştirmiştir ve bunları garanti altına almıştır. Yüksek yayın etiği standartları en iyi biçimde desteklenir ve yayın ihlaline (publication malpractices) karşı bütün önlemler en iyi şekilde alınır. Sosyolojik Bağlam Dergisi, yayıncılığın bütün aşamalarında etik standartları son derece ciddiye alır, iş ahlakının tüm sorumluluklarını kabul eder. Yüksek etik standartlarını garanti eden ve bütün tarafların uyması beklenen Yayın Etiği ve Yayın İhlali Bildirimi, Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) belirlediği etik ilkelere (<https://publicationethics.org/>) dayanmaktadır.

Baş Editör ve Yardımcı Editörün Görevleri

Gönderilen yazılar fikri ve bilimsel içerikleri açısından ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık veya yazarların politik düşünceleri dikkate alınmaksızın değerlendirilir.

Baş Editör, gönderilen makaleden sorumlu alan Editörü ve herhangi bir editoryal kadro, gönderilen makale ilgili herhangi bir bilgiyi yazar, hakemler, muhtemel hakemler ve yayıncı dışında herhangi birine ifşa etmemelidir.

Gönderilen bir makalede henüz yayınlanmamış materyaller, yazarların açık yazılı onayı olmadan Editör'ün kendi araştırmasında kullanılmamalıdır.

Dergiye gönderilen makalelerin hangilerinin yayımlanacağından derginin Baş Editörü veya Yardımcı Editörü sorumludur. Baş Editör ve Yardımcı Editör derginin Yayın Kurulu ve kararları tarafından yönlendirilebilir. Ayrıca iftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili hukuki durumlarda kısıtlanabilir. Baş editör, bunu kararı verme yetkisi olan Yardımcı Editör, diğer editörler veya hakemlerle müzakere edebilir.

Hakemlerin Sorumlulukları

Hakem, editoryal kararlar alınırken Editör ve Yayın Kuruluna destek olur ve yazarla editoryal iletişim aracılığıyla yazarın makaleyi geliştirmesine yardımcı olabilir.

Bir makalenin değerlendirilmesinde bilimsel olarak kendisini uygun bulmayan veya zamanında incelemenin imkânsız olacağını düşünen hakemler, derhal Baş Editöre haber vermeli, böylece muhtemel uygun hakemlerle iletişime geçilmelidir.

İncelenmek üzere alınan yazılar gizli belge olarak değerlendirilmelidir. Baş Editör tarafından yetkilendirilmedikçe başkalarına gösterilmemeli veya başkalarıyla tartışılmamalıdır.

Yorumlar objektif olarak yapılmalıdır. Hakemin kişisel ve art niyetli eleştirisi kabul edilemez. Hakemler uygun destekleyici argümanlarla görüşlerini açıkça ifade etmelidir.

Hakemler, yazarlar tarafından belirtilmeyen ilgili yayınları tespit etmelidir. Daha önce ortaya atılmış bilimsel bir gözlem, bulgu veya düşünceye atıf yapılmalıdır. Hakem, söz konusu makale ile diğer veri ve yayınlar arasında önemli bir benzerlik veya örtüşme olması durumunda Editörü bilgilendirmelidir.

Hakemler, değerlendirmesi sonucu elde ettiği bilgi veya fikirleri gizli tutmalı ve kişisel çıkarları için kullanmamalıdır.

Hakemler, kendisine gönderilen makalenin yazarıyla işbirliği, rekabet, çıkar ilişkisi vs. açılardan bağlantılı olması durumunda makaleleri değerlendirmeyi düşünmemelidir.

Yazarların Görevleri

Yazarlar araştırmasının özgün olduğunu garanti eder. Temel bilgiler makalede doğru bir şekilde sunulmalıdır. Bir makale, başkalarının çalışmayı takip edebilmesi için yeterli ayrıntı ve referans içermelidir. Hileli veya bilerek yanlış kullanılan ifadeler etik olmayan davranışlar oluşturur ve kabul edilemez.

Yazarlar, tamamen orijinal eserler yazdıklarından uygun şekilde atıfta bulunulduğundan veya alıntılı olduğundan, başkalarının eserlerini ve / veya kelimelerini kullanıp kullanmadıklarından emin olmalıdır.

Bir yazar genel olarak aynı çalışmayı birden fazla dergide yayınlamamalıdır. Aynı makalenin birden fazla dergiye paralel olarak sunulması etik dışı yayıncılık davranışı oluşturur ve kabul edilemez.

Yazar, makalesinde kullandığı bütün kaynakları kaynaklar bölümünde belirtmelidir. Yazarlar ayrıca çalışmanın özünü belirlemede etkili olan/olabilecek yayınları özellikle belirtmeli, atıf ya da alıntı yapmalıdır.

Yazarlık, gönderilen çalışmanın tasarımına, yürütülmesine veya yorumlanmasına önemli katkılarda bulunanlarla sınırlı olmalı, yazarlar haksız yazarlıktan kaçınmalıdır. Önemli katkısı bulunanların hepsi ortak yazar olarak yer almalıdır.

Araştırma projesine katılanların olduğu durumlarda, Teşekkür bölümünde anılmalıdır.

Tüm yazarlar makalelerde sonuçları veya makaledeki yorumlarını etkilediği şekilde yorumlanabilecek herhangi bir mali ilişkilerini veya diğer önemli çıkar çatışmalarını açıklamalıdır. Proje için tüm mali destek kaynakları açıklanmalıdır.

Bir yazar, kendi yayınlanmış çalışmasında önemli bir hata veya eksiklik tespit ettiğinde, dergi Baş Editörü veya yayıncısını derhal haberdar etmek ve onlarla işbirliği yapmak veya makaleyi geri çekmek veya uygun bir düzeltme yapılarak yayınlamakla yükümlüdür. Yayıncı, bir araştırma kötü niyetli olarak tanımlanırsa, yayımlanmış makaleleri yazarlara önceden bildirimde bulunarak veya bildirmeden geri çekme hakkına sahiptir.

Yayıncının Onayı

Yayıncı ve Dergi, yayıncılık faaliyetlerinde yaş, renk, din, inanç, engellilik, medeni durum, gazilik durumu, ulusal köken, ırk, cinsiyet, genetik yatkınlık veya taşıyıcı durumu veya cinsel yönelim temelinde hiçbir ayırım yapmaz.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

SOSYOLOJİYE ÇAĞRI: SAHAYI DENEYİMLEMENİN DÜŞÜNÜMSELLİĞİ ÜZERİNE

INVITATION TO SOCIOLOGY: ON THE REFLEXIVITY OF EXPERIENCING THE FIELD

ADEM SAĞIR 1-19

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

ÜNİVERSİTEDE OKUYAN Z KUŞAĞININ DEĞİŞEN AİLE ALGISI VE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE YAŞADIĞI SORUNLAR

THE CHANGING FAMILY PERCEPTION OF UNIVERSITY STUDENTS GENERATION Z AND THE PROBLEMS EXPERIENCED IN DOMESTIC RELATIONSHIPS

MEHMET ZEKİ DUMAN20-36

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

YAŞAM TARZI GÖSTERGESİ OLARAK MESLEKLER

OCCUPATIONS AS INDICATORS OF LIFESTYLES

FATİH KARS, METİN ÖZKUL37-63

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

AKDENİZ'DE DÜZENSİZ GÖÇLER VE GÖÇMENLER: TERRAFERMA FİLMİ ÖRNEĞİ

IRREGULAR MIGRATIONS AND MIGRANTS IN THE MEDITERRANEAN: TERRAFERMA FILM SAMPLE

ELİF GÜN, HANDAN TEKEMEN64-76

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE TÜRK SOSYOLOJİSİ

TURKISH SOCIOLOGY IN THE PROCESS OF HISTORICAL DEVELOPMENT

GÖKHAN VELİ KÖKTÜRK77-92

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

SOSYOLOJİK KÜNTEKSTTE MODERNİTEYE DAİR İKİ TEZ: KOPUŞ MU SÜREKLİLİK Mİ?

TWO THESES ON MODERNITY IN SOCIOLOGICAL CONTEXT: BREAK OR CONTINUITY?

BENGÜL GÜNGÖRMEZ AKOSMAN 93-104

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

YOL AYRIMINDA BİR SOSYALİST: KEMAL TAHİR'DE MARXİZM VE SOSYALİZM

THE SOCIALIST IN FORK IN THE ROAD: MARXISM AND SOCIALISM IN KEMAL TAHİR

ALİ CAN ÇINAR 105-122

sosyolojikbağlam

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Sosyolojiye Çağrı: Sahayı Deneyimlemenin Düşünümselliği Üzerine

Invitation to Sociology: On the Reflexivity of Experiencing the Field

Adem SAĞIR*

ID 0000-0003-0763-0518

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 22 02 2021
Düzeltilme tarihi: 10 03 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayımlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Sosyoloji
Kemal Tahir
Marxizm
Sosyalizm
Toplum

ÖZ

Bu çalışma sosyoloji bölümünde okuyan öğrencilerin sosyolojiyle kurdukları zihinsel temasların deşifre edilme kaygısını taşımaktadır. Çalışmanın kurucu varsayımı sosyolojiyle temaslı bireyin zihninde sosyolojinin yarattığı "hayaletlere" ulaşmaktır. Hayalet kavramı, sosyolojinin zihinde yarattığı gölgelere atıf yapar. Bu atıf, kişinin sosyoloji eğitimine başladıktan sonraki zihinsel örüntülerini içerir. Bu örüntülerin yansımalarına ulaşmak için çalışmada veri analizinde yorumlayıcı fenomenoloji yaklaşımı tercih edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması katılımcılarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmada örneklem olarak *Sosyolojiye Giriş ve Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar* derslerini almış 1.sınıf ve 2. sınıf sosyoloji öğrencileri seçilmiştir. Çalışmada katılımcıların daha önceden öğrenmiş oldukları bilgilerin harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu harekete geçirme sırasında sosyolog adaylarının sosyoloji bilgisine duydukları inanç ve o bilginin nasıl kullanılabileceğini deneyimlemeleri, sosyolojiye attiklerileri niteliğin resmedilmesi için zihnin hazırlanma aşaması olarak düşünülmüştür. Anlatılar doğrudan toplumsal alanın kendisiyle ilişkili üretilmiştir. Sosyolojik bilginin çoklu perspektifler üretebilme becerisinin anlatılara için sunulması amaçlanmıştır. Bu içermenin kullanılmasındaki temel kaygı, katılımcıların zihinlerinde yer alan sosyoloji bilgisinin işlevselliğini ve neye benzediğini dışa çıkarmaktır. Bu bağlamdan hareketle katılımcılara "sosyoloji sizin için nasıl bir anlama sahip?" sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan A4 kâğıda resim çizmeleri istenmiştir. Elde edilen resimler, yorumlayıcı fenomenolojik analiz yaklaşımıyla çözümlenmiştir.

ARTICLE INFO

Received: 22 02 2021
Received in revised form: 10 03 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Sociology
Kemal Tahir
Marxism
Socialism
Society

ABSTRACT

This study is concerned with the deciphering of the mental contacts that the students of the sociology department establish with sociology. The founding assumption of the study is to reach the "ghosts" created by sociology in the mind of the individual who is in contact with sociology. The concept of ghost refers to the shadows that sociology creates in the mind. This reference includes the mental patterns of the person after beginning their sociology education. In the data analysis of the study, the interpretive phenomenology approach was preferred. Research data were collected through semi-structured interviews with the participants. First and second-year sociology students who took the *Introduction to Sociology* and *Applied Sociological Studies* courses were selected as the sample in the study. In the study, it was aimed to stimulate the information that the participants learned before. During this stimulation, sociologist candidates' belief in sociological knowledge and experiencing how that knowledge can be used was considered as the stage of preparing the mind to depict the quality they attribute to sociology. The narratives have been produced directly related to the social sphere itself. It is aimed to present the ability of sociological knowledge to produce multiple perspectives inherently in narratives. The main concern in using this inclusion is to reveal the functionality of sociological knowledge in the minds of the participants and what it looks like. In this context, the participants were asked "What does sociology mean to you?". Participants were asked to draw a picture on an A4 paper. The pictures obtained were analyzed with the interpretive phenomenological analysis approach.

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, ✉ ademsagir@karabuk.edu.tr

1 Giriş

Sokrates bundan iki bin beş yüz yıl önceleri “*Kimdir İnsan? İnsan Nedir?*” diye sormuş; Agora’daki gönüllü öğrencileri, “*bunu bilmeyecek ne var(?), iki ayaklı, tüysüz bir yaratık!*” demişler. Ertesi gün, Pazaryerine tüyleri yolunmuş bir horozla gelen Sokrates, canlı hayvanı ortalık yere dikip sorusunu yinelemiştir: “*İnsan dediğiniz böyle bir şey miydi?..*” (Tekeli, 2001; Güvenç, 1996; Sağır, 2012). Sokrates’in o gün sorduğu “*İnsan nedir? Doğası nedir?*” sorusunu çözmeye hatta belki anlamaya başladığımızda, sosyoloji biliminin nelğini de sorgulamaya başlamış oluruz (Sağır, 2012). Sosyoloji en genel ifadesiyle “*toplumbilimi*” olarak akılda kalır. Sosyoloji bölümüne kayıtlı her öğrencinin üniversitedeki eğitimine başladığında “*sosyolojiye giriş*” dersinde ilksel önermeyi öğrendikleri muhakkak. Muhtemel bu önerme sosyolog (aday)lar(ı) için en sık duyulan ifade olma özelliğine sahip olmasının yanı sıra hayat boyunca da zihinde taşınan en temel betimlemedir. Sosyolojiye bu anlamını yükleyen temel nitelik, kuşkusuz disiplinize edildiği ilk günden bugüne toplumla/insanla ilişkili olgular üstünde yarattığı düşünümsel etkilerdir. Düşünümsellik, sosyolojinin derinlerde olağan hayatın dışında bir “*rahatsız ediciliğiyle*” karakterize edilir. Bourdieu’nun (2012) “*nesneleştirilen öznenin bilimsel nesnelleştirilmesi*” olarak tanımladığı düşünümsellik, araştırmacının sahayla kurduğu ilişkide takındığı eleştireliliğin kendisidir. Böylece düşünümsellik, “*araştırma nesnesi, araştırma ve araştırmacının da dahil olduğu sahada gerçekleşen her türlü pratiğin sosyolojik analizinin kesintisiz sürdürülmesini ve denetimini ya da kontrolünü gerekli kılan bilimsel bir tavır*” (Bourdieu & Wacquant, 2003: 40) olmaktadır. Sosyoloji düşünümsellik ilkesi sayesinde toplumsal dünyayı çıplak ve yalın haliyle görebilmektedir (Esgin, 2015: 196). Bu haliyle aslında sosyolojinin bireye bir “*deli gömleği*” giydirdiği (Sağır, 2012), bu delilik halinin Bourdieu’nun “*rahatsız ediciliğiyle*” (Bourdieu, 2018: 23) aynı paralelde ilerlediği görülür. Böylece öncesi ve sonrasıyla sosyoloji eğitimine başlayan aday için potansiyel olarak yerinden edilmeyi gündeme getirir. Yerinden edilme hali, sabitliklerin sorgulanmaya başlamasından ziyade kişinin “*ben neredeyim?*” sorusunu kendine sorma haliyle ilişkilidir. Neredelik, sosyolojinin düşünme pratiği içerisinde taşıdığı soyut *eleştirelilik* halini tercüme eder. Yerinden edilme hali aynı zamanda “*toplumun dayattığı ön kabullerden, ideolojilerden ve basmakalıp genel geçer kanaatlerden arınma*” (Koytak, 2014) ritüelidir. Sosyolojinin sanayi çağının bilimi olması ve modern toplumu kurucu ilkelerini tartışması eleştireliliğinin beslendiği tarihsel geçmişi göstermesi bakımından önemlidir. Comte’ un sosyolojiyi icadından günümüze geçen tarihsel süreçte eleştirelilik vasfı, kurucu ilkedden sosyolojiyi inşa edici ve koruyucu işleve evrilmiştir. Bu, sosyolojinin eleştirel bağlamını kendine yönelttiği yeni bir tanımsallığın başlangıç noktasını göstermektedir.

Felsefeyle bütünleşik bir çağda “*toplumsal/sosyal felsefe*” şeklinde üretilen düşünceler (Duverger, 2002), 17. yüzyılda Descartes’ ın ve Bacon’un pozitivist paradigmayı besleyen yöntemsel tartışmaları çerçevesinde bir *bilim olma ideası* ile kendisini farklılaştırmaya ve sosyal bilimlerin merkezine yerleşmeye başlamıştır. Sosyoloji adıyla özgünleştirilmiş bu yeni anlayış, ilk dönem felsefeyle iç içeliğe sahip niteliğiyle Saint Simon ve Auguste Comte, arkasından disiplinleşmesinde kurucu isim olmasıyla Emile Durkheim, devrimsel yöntemiyle Max Weber ve Karl Marx tarafından sistematik hale getirilmiştir. Böylece sosyoloji doğa bilimlerinin kullandığı yöntemsel argümanlardan üretilen yeni bir bilimsellik ve bilim olma iddiasıyla (Hekman, 1999) sosyal bilimlerin başat aktörü konumuna yükselmiştir. Sosyolojinin hikayesinde iki önemli kırılma noktasından birisi felsefeden kopuşsa, diğeri de kuşkusuz teolojiden kopuşu olmuştur. Bu bağlamda Auguste Comte’ un Pozitif Felsefe Dersleri’ ni (2015) sosyolojiyi felsefeden ayırıştırma, Emile Durkheim’ ın Din Sosyolojisi üzerine yaptığı çalışmaları da (2011; 2015) sosyolojiyi teolojiden ayırıştırma çabasının bir yansıması olarak okumak mümkündür. Sosyolojinin modern dünyanın bilimi olduğu iddiası, klasik olarak Aydınlanma’ nın “*akıl*” ve “*din*” ilişkisinde yönünü akıl kavramına döndürmesiyle yakından alakalıdır. Kant, insanları “*akıllarını kullanma cesaretini göstermeye*” davet eder (Kant, 1982). Benzer bir daveti sosyolojinin köklerinde buluruz. Sosyoloji “*aklı*”, sosyal olayları “*salt sosyal olay*” oldukları için dikkate alırken, metodolojik perspektif olarak da açıklama ve betimleme yöntemlerini kullanır ki bu anlamda sosyoloji Weber’ e çok şey borçludur (Özlem, 2017). Böylelikle sosyoloji kendisini siyaset biliminin uygulayıcı pratiğinden, felsefenin sonu gelmeyen sorular ağından ve teolojinin ise iyi-kötü, günah-

sevap kaygısından ayırıştırarak var olma biçimi üretir. Bu bağlamda sosyolojinin kendisine özgü mottosu *"toplumu paranteze alma cesaretini göster"* olmaya eşdeğerdir.

Sosyolojinin pozitivist karakterinin sınırları ya da kabul edilebilirliği, geçtiğimiz yüzyılda yoğun tartışmaların gündeminde olmuştur. Bu eleştirilerin odağında doğa bilimlerin yöntemlerinin sosyolojiye uyarlanamayacağı düşüncesi yer almaktadır. Alman geleneğinde Rickert ve Dilthey' in öncülüğünü yaptığı eleştiriler, toplumsalın doğasında tarihsellik ve değer yer aldığı fikri üzerinden gelişmiştir. Popper' ın doğrulanabilirlik yerine yalınlanabilirliği kullanması da benzer eleştirilerin felsefi arka planını besleyen temel tartışma gündemleriydi (Hira, 2000: 86). Thomas Kuhn' un (2003) paradigmaların çarpışma alanı olarak gördüğü bilim tarihi tartışmaları ve Paul Feyerabend' in (2012) akli ve yöntemsel dayatmayı (Feyerabend, 2020) reddettiği anarşist bilgi kuramı da pozitivism eleştirisinde öncü metinler olmuştur. Ancak sosyolojinin pozitivist yönüne yapılan her türlü eleştirinin, onun *bilim olma iddiasını zayıflatmadığını* aksine güçlendirdiğini iddia etmek mümkündür. Bu iddia, sosyolojinin günümüzde bir meslek olarak tanımlanması kaygısıyla ve ona pratik dünyanın ortasında yer açabilme çabasıyla temellendirilebilir durmaktadır. Sosyolojinin meslek olma kaygısı, daha çok güncel problemlerin artışı ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması ile doğrudan ilişkilidir. Küresel dünyanın iç içe giren yapıları, teknolojinin toplumlar üzerinde artan baskısı, birbirine benzeşmeye başlayan kültürler, dünya üzerinde yükselen çevre tartışmaları, yerinden edilmiş sığınmacı/mülteci/göçmenler vb. gibi birçok olgu da aslında sosyolojinin güncel pratikleri kavraması gerektiğinden yola çıkarak bu iddiayı güçlendirmektedir. Aslında sosyoloji, pratik bir bilim olarak doğduğu yıllarda Avrupa' da önemli bir misyon üstlenmişti. Bu bağlamda sosyolojinin amacı, sanayileşmenin yarattığı problemlerin bir fotoğrafını çekebilme ve o güne kadar yaşanmamış olaylara/olgulara odaklanmaktı (fabrikalaşma, işçi sınıfı, yabancılaşma, yoksulluk, varoşlar vb). Bu fotoğraf, aynı zamanda bir durum tespiti yapmayı içermekle birlikte sosyolojinin deskriptif karakterinin de ana temasını oluşturmaktaydı. Buna göre sosyoloji, bir *"toplum mühendisliği"* olarak toplumun şekillendirilmesinden çok, sorunlarının tespitine yönelik çalışmalar yapacaktı. Nitekim *Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber' in* klasik teorileri çok belirgin bir şekilde kendisini bu noktada temellendirmişti (Sağır, 2014a).

Avrupa' daki sosyoloji tarihiyle aynı paralele ilerlemesine rağmen Türkiye' de sosyolojinin toplum yerine devlete odaklanmış olması, Türk sosyolojisini farklılaştırmaktadır. Sosyoloji, Osmanlı Devleti' nin çöküş sürecinde siyasi çalkantıların etkisiyle sarsılan bir toplumsal alanda *"toplum mühendisliği"* şeklinde kullanılmış ve devletin, devletle birlikte de toplumun yeni baştan tasarlanmasını öngörmüştü. Bu tasarım çabası, Ziya Gökalp' in Türkiye Cumhuriyeti' nin kurucu figürü olarak belirmesi ve önerdiği prensiplerin bir parti programı olarak kuruluş felsefesinde kemikleşmesi ile dışa yansımıştır (Sağır, 2012b). Türk sosyolojisi için bu bağlam kabul edildiğinde toplum mühendisliği olarak Türkiye' de sosyoloji, *"görünenin arkasındakine değil, görünene ya da görünmesi istenene odaklanmayı"* (Esgin, 2015: 204) bir misyon olarak kabul etmiştir. Genellenabilir olmamakla birlikte bu tespit, Türk sosyoloğunun bir *"misyoner"* tipolojisiyle hareket ettiğini ileri sürmek için kullanışlı durmaktadır. Böylece Türk sosyolojisi, sıklıkla *"siyasetin tam ortasında"* yer almış ve *"siyasilerin toplumu dönüştürücü misyonunu taşıyan bir disiplin algısı"* oluşturmuştur. Esgin' in (2015) ifadesiyle aslında *"egemen ideolojik dönüşümlere göre kendini tesis eden bir sosyoloji ile karşı karşıya"* olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İdeolojik dönüşümlere açık doğası ve politik alanın merkezinde yer alma dürtüsüyle Türkiye' de genel geçer *"milliyetçi/muhafazakâr"* bir sosyoloji ekolünün *"ön plana çıktığı ya da çıkartıldığı"* ve bunun sıklıkla da iktidarlar tarafından da bir *"mühendislik icrası olarak"* desteklendiği görülmektedir. Türk sosyolojisinin bu karakteri, *"merkezde"* ve *"çevrede"* olmakla ifadelendirilebilir dururken, aynı zamanda ekoller arasında gittikçe keskinleşen *"duvarlara"* da atıf yapmaktadır. Aslında bu gerçekliği, Türk sosyolojisinin *"büyük kapatılma"* sı olarak okumak mümkündür. Büyük kapatılmayı meşrulaştıran durum, kendine ait *"klanlarla"* ilerleyen bir bilgi üretme sürecinin yaygınlık kazanmasıdır. *"Epistemik klan"* ın kendine özgü referans kaynakları ve çalışma konuları olmakla birlikte, içine dahil olduğunda *"kutsallaştırılmış bir bilim cemaati"* aidiyetliği de üretmektedir. İçerisine girilmenin kimi zaman aynı ekol içerisinde üniversite eğitimi almaktan kimi zamansa belli kabul ritüellerini yerine getirmekten

geçtiği törenselle bir varoluşla kendisini kuran *epistemik klan*, Türk sosyolojisinin derinlikli bir bilgi üretmesinin ve dünyaya genel/geçer bir teori geliştirme çabasının önünde engelleyici olmaktadır. Günümüzde daha belirgin sınırlarıyla görünürlüğü artan epistemik klanların, kimi zaman “teoloji” ye, sıklıkla ise “siyasete” yaklaştığı, toplumsal olayları ve durumları sosyolojinin disiplin mantığı dışında toplum mühendisliği gündemiyle ele aldığı tarihsel geçmişini yeniden inşa etmektedir. Böylece Türkiye’de sosyoloji, mühendislik kurmacaları üzerinden siyaset bilimine, “iktidar-bilimi” mottosuyla ideal toplumun “inşa edilme” çabalarına, “ahlak” ve “din” eksenli araştırma/tartışma gündemleri üzerinden ise teolojiye kaymaya başlamıştır (Sağır, 2019). Kuşkusuz bu ayrışmalar, sosyolojinin doğasından uzaklaşmaya neden olmakta ve “büyü bozumu” adını verdiğimiz yeni bir durumun kronikleşmesine kaynaklık etmektedir. Böylece Türk sosyoloji için sunulan büyük kapatılmanın aslında sosyolojinin büyüünün bozulduğu bir çağdan çıkılmadığı gerçekliğini belirginleştirmektedir.

1.1 Bu çalışma ne yaptı?

Bu çalışma sosyoloji bölümünde okuyan öğrencilerin sosyolojiyle kurdukları zihinsel temasların deşifre edilme kaygısını taşımıştır. Çalışmanın kurucu varsayımı Giddens’ ın (2008) “*bir fincan kahvede çoklu dünyalar için*” metaforunun ne kadar güçlü olduğu argümanından hareketle, sosyolojiyle temashı bireyin zihninde sosyolojinin yarattığı “hayaletlere” ulaşmaktır. Hayalet kavramı, sosyolojinin zihindeki yansımalarına/gölgelerine atıf yapar. Bu atıf, kişinin sosyoloji eğitimine başladıktan sonraki zihinsel örüntülerini içerir. Bu örüntülerin yansımalarına ulaşmak için çalışmada veri analizinde yorumlayıcı fenomenoloji yaklaşımı tercih edildi. Fenomenolojik yaklaşımın tercih edilmesindeki temel neden, fenomenolojinin katılımcıların araştırılan konu ile ilgili deneyimleri açık bir şekilde dışı yansıtılabilmelerini önermesidir (Creswell, 2020). Deneyimleri anlamlı bir çerçeveye bütünleştiren bir yaklaşım biçimi olarak (Smith, Flowers, & Larkin, 2009) fenomenolojide kurucu öge “fenomen” kavramıdır. Deneyim “dünyayla etkileşim kurarken başımıza gelen şeyler, yani olan bitenlerle ilgili kişinin algılarıyla bunları özümseme ve anlaşılır hale getirme çabasının ortak ürünü” (Bauman, 2021) iken, fenomen “zihin tarafından algılanan nesne, olay veya olgulardır” (Çarpar, 2020: 694). Bu çalışmada fenomen “sosyoloji bilgisi” olarak seçilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımın doğasına uygun bir şekilde sosyoloji bilgisinin katılımcıların “zihinlerinde nasıl deneyimlendiği” veya “zihinlerinde dünyayı nasıl anlamlandırdıklarının” (Cevizci, 1999) keşfedilmesi önemsenmiştir. Çalışmada katılımcıların deneyimleriyle “sosyoloji bilgisi” arasında kurulan ilişkinin gerekçesi fenomenin *gündelik hayatın akışkanlığı içerisinde kişilerarası etkileşimlerle yaratılan ve yeniden üretilen dinamik bir doğasının olmasıyla* (Slattery, 2007; Tatlıcan, 2011) temellendirilmiştir. Veri analizinde yorumlayıcı fenomenolojinin tercih edilmesinin arkasında yatan kaygı araştırmacının kendi ilgisini katarak da adı geçen fenomeni (sosyoloji bilgisi) yorumlama isteğidir (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Böylece yorumlayıcı fenomenolojik analiz yöntemi, araştırmacı için iki farklı bağlama sahip olduğu için cezbedicidir. İlki katılımcıların dünyalarını anlamlandırmaya çalışması, diğeri ise araştırmacının kendi dünyalarını anlamaya çalışan katılımcıları anlamaya çalışmasıdır (Smith, Jarman & Osborn, 1999). Çalışmanın sosyoloji bilgisi gibi oldukça genellenebilir bir fenomeni seçmesi yorumlayıcı fenomenolojik analizin aynı zamanda tümevarımsal bir yönü olmasıyla yakından ilişkilidir. Hipotezler yoktur ancak veri toplama ve analiz etmeye dair tümevarımsal bir yaklaşım mevcuttur (Pietkiewicz & Smith, 2014). Yorumlayıcı fenomenolojik analizin araştırmacının kendisiyle ilişkilendirilmiş doğasında karşılıklı etkileşimlerin bulunması önemlidir. Çünkü bu haliyle araştırmacı katılımcıların ifade ettiklerinden hareketle sadece zihinsel olanı değil duygusal yönelimleri de yorumlamaktadır. Karşılıklı etkileşimlerde araştırmacının dünyayı nasıl algıladığı ve hayata dair yönelimleri de kendisinde yer bulur. Ancak araştırmacının ürettiği analizin her zaman katılımcının deneyiminin bir yorumu olmaktadır (Smith & Osborn, 2004).

Araştırma verileri katılımcılarla yarı-yapılandırılmış görüşmelerle ve deneysel bir tasarım tekniğiyle toplanmıştır. Çalışmada örneklem olarak *Sosyolojiye Giriş ve Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar* derslerini almış 1. sınıf ve 2. sınıf sosyoloji bölümü öğrencileri seçilmiştir. Çalışmada katılımcıların daha önceden öğrenmiş oldukları bilgilerin harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu harekete geçirme sırasında katılımcıların sosyoloji bilgisine duydukları inanç ve o bilginin nasıl kullanılabileceğini

deneyimlemeleri, sosyolojiye atfettikleri niteliğin resmedilmesi için zihnin hazırlanma aşaması olarak düşünülmüştür. Anlatılar doğrudan toplumsal alanın kendisiyle ilişkili üretilmiştir. Sosyolojik bilginin çoklu perspektifler üretebilme becerisinin anlatılara içkin sunulması amaçlanmıştır. Bu içermenin kullanılmasındaki temel kaygı, katılımcıların zihinlerinde yer alan sosyoloji bilgisinin işlevselliğini ve neye benzediğini dışa çıkarmaktır. Bu bağlamdan hareketle katılımcılara “*sosyoloji sizin için nasıl bir anlama sahip?*” sorusu sorulmuş ve katılımcılardan A4 kâğıdına resim çizmeleri istenmiştir. Aynı soruyla ilişkili olarak çizdikleri resimlerle ilişkili anlatımlar yapmaları beklenmiştir. Elde edilen resimler, yorumlayıcı fenomenolojik analiz yaklaşımıyla çözümlenmiştir.

2 Bana Sosyolojinin Resmini Çizebilir misin?

Çalışma X Üniversitesi’nde Sosyoloji Bölümü’ne kayıtlı 1. Sınıf ve 2. Sınıf öğrencilerle yürütülmüştür. Araştırmada sınıf yarı deneysel alan olarak düşünülmüş ve sınıf içi bir etkinlik olarak resim çizme tekniğiyle veriler toplanmıştır. Çalışma 1.sınıf öğrencilerine bahar döneminde uygulanmıştır. Çalışmanın bahar döneminde uygulanmasının nedeni öğrencilerin “*Sosyolojiye Giriş*” dersini güz döneminde almış olmalarıdır. 2.sınıf öğrencilerine ise “*Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar*” dersini aldıkları güz döneminde uygulanmıştır. Çalışmada sınıf, cinsiyet vb. hiçbir değişken kullanılmamış, fenomenolojik çalışmanın ruhuna uygun bir biçimde öğrencilerin zihinsel dünyalarına odaklanılmıştır ve toplumsal kısıtlardan uzak durulmuştur. Çalışmanın odağında sosyolojiyle karşılaşan öğrencilerin deneyimleriyle zihinlerini nasıl birleştirdiklerini görünür kılma çabası yer almaktadır. Çalışmada 129 adet resim görseli elde edilmiştir (129 Katılımcı). Bu resimlerden 20’sinde yazı kullanılmamışken, geri kalan 109 (109 Katılımcı) resimde farklı uzunluklarda sosyolojiyi betimlemeye dönük yazılar yer almıştır. Veri olarak kabul edilen resimler ise (42 Katılımcı-resim) iki uzman aracılığıyla gözden geçirilmiş ve araştırmacının da katkısıyla “*Sosyolojik Bilme Biçimi*” şeklinde temel bir kategoriyle çerçevelendirilmiş ve bu kategori altında 6 alt tema oluşturulmuştur.

Tablo 1. Resimlerin Kategorileştirilmesi

Kategoriler	Alt Kategoriler	Sayı	Yüzde
Sosyolojik Bilme Biçimi	Damla/Metafizik	5	%12
	Akıl/Rasyonalite	6	%14,2
	Kategorileştirme	5	%12
	Doğruluk/Kesinlik	5	%12
	Açma/Aydınlanma	9	%21,3
	Protest Tavır	12	%28,5

Tabloda yer alan kategorileştirmeyle ilişkili olarak ön plana çıkan noktaları şu şekilde betimlemek mümkündür. Sosyolojik bilme biçimi kategorisi, sosyolojinin bilimselliğiyle ve yöntemiyle ilişkili olarak tasarlanmıştır ve doğrudan katılımcıların deneyimleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu kategori *damla/metafizik, akıl/rasyonalite, kategorileştirme, doğruluk/kesinlik, açma/aydınlanma ve protest tavır* şeklinde 6 alt temaya ayrılmıştır. Suyun damla olarak görselleştirildiği resimlerde su, doğal özellikleri olan arındırıcı ve temizleyici gücünden çok “*birlik*” ve “*bütünleşme*” yi temsil etmesi bağlamında yorumlanmıştır. Burada damlanın doğrudan metafizik bir bilme ve inançla ilişkilendirilerek anlamlandırılmıştır. Böylece katılımcıların damla ile aşkın olma halini deneyimledikleri yorumlanmıştır. Akıl alt temasında sosyolojinin rahatsız ediciliğine gönderme yapan “*düşünmek*” ve “*sorgulamak*” eylemlerinin kullanılması dikkat çekici bulunmuştur. Kategorileştirme temasında katılımcıların çizdikleri resimlerde istatistiksel olarak sosyolojide kullanılan birtakım diyagramları tercih etmeleri anlamlı bulunmuştur. Katılımcılar sosyolojiyi bu diyagramlar üzerinden anlatmışlardır. Doğruluk/kesinlik alt temasında ise öğretmen, tahta ve sıralarla temsil edilen sınıf içi sosyoloji eğitimi görseli kullanılmakla birlikte, katılımcılar tarafından sınırları belirli ve keskin bir bilme biçimi ön plana çıkartılmıştır. Açma/aydınlanma kategorisinde ise anahtar ve göz/el görsellerinin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Protest tavır, anlatı ve gündelik hayat temalı resimlerdeki vuruculuk, her resmin farklı bir söylemi içermesi olmuştur. Protest

tavırda, çizilen resimlerde kullanılan “sorgulama”, “kalıp yargılardan kurtulma”, “özgürlük” ve “kırılan zincirler” gibi toplumsal uzaklaşmalar ön plana çıkmıştır.

2.1 Sosyolojik Bilme Biçimlerinin Doğası

Milan Kundera, *Perde* isimli romanında¹ Cervantes ile ilgili “dünyanın önüne efsanelerle örülmüş sihirli bir perde asılıdır. Cervantes, Don Kişot’ u yolculuğa çıkarıp perdeyi yırtmaya yollamıştır. Dünya kendisini sıkıcılığının tüm komik çıplaklığıyla o gezgin şövalyeye açmıştır” ifadelerini kullanır. Bauman Kundera’ dan (2015) aktardığı bu ifadelerin odak noktasının aslında sosyoloji mesleğini icra edenlerin ruh haliyle ortak olduğunu söyler. Bauman’a göre sihirli perde imgesi ve perdenin parçalanması, sosyoloji mesleğini yerine getirenlerin iş tarifine son derece uygundur (2021: 28):

“Bitmek bilmez yeniden yorumlama uğraşlarını harekete geçirmek için ‘önyargıların oluşturduğu perdeyi’ delmek, insanların yarattığı ve yaratmaya devam ettiği dünyayı ‘sıkıcılığının tüm komik çıplaklığıyla’ incelemeye açmak, bu sayede içine savruldukları karanlıktan insanları çıkarabilecek potansiyel yeni yollar çizmek ve aslında beşerî özgürlük alanını genişletip geriye dönerek tüm bu çabanın kendisini insanlığı özgürleştirmeye dönük kurucu eylemler olarak açığa vurmak demektir.”

Çalışmanın bu bölümünde resim ve resimleri yazıyla betimleyen katılımcıların görüşleri analiz edilmiştir. “Sosyolojik bilme biçimi” olarak belirlenen ana kategorinin alt temaları katılımcıların resimleri ve resimleri anlatırken kullandıkları söylemlerden hareketle oluşturulmuştur. Resim kullanılmıştır çünkü resim, zihinsel deneyimlerin dışa yansıtılmasında güçlü bir araç olarak düşünülmüştür. Resim bu gücünü ise yazıya başvurmadan salt çizimleri kullanarak yapmasından almaktadır.

2.1.1 Akıl/Rasyonalitenin Kurduğu Sosyolojik Bilgi

Rasyonalite, akla uygunluk anlamında kullanılır. Kelimenin eylem halinde düşünmek, muhakeme etmek, nedensel düşünmek alt pratikleri mevcuttur (Kutlu, 2013). Sosyolojik bilginin akla uygunluğunun gündeme gelişi, kuşkusuz pozitivist gelenekle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sosyoloji bilgisinin iki farklı deneyimlenme biçimi vardır. Teorik olarak Comte ve Durkheim’ den beslenen ve topluma ait olanı bireyin üstünde bir yere yerleştiren yöne karşılık gelir. Diğer taraf ise sahayla ilişkilidir ve saha da araştırma konusunun nesneleştirilmesiyle alakalıdır. Nesneleştirme pratiği, Durkheim’ a (2019) göre toplumsal olguları şeyler gibi düşünerek gerçekleştirir. Durkheim’ ın şeyden kastettiği, gözlemlenebilen / kendini gözleme sunan araştırmanın nesnesidir. Ona göre toplumsal olguları dış şeyler olarak incelemek sosyolojinin yöntemsel doğası için zorunluluktur. Bir sosyolog araştırma nesnesini kendi dışında analiz etmelidir. Bir başka deyişle toplumsal olguları kendi dışında bir şey gibi ayırarak ele almalıdır. Bunu da ancak araştırma nesnesinin izole edilmesiyle gerçekleştirmek mümkündür. Bourdieu’ ya (2013) göre sosyoloji gizlenmiş olanı ortaya çıkarır. Böylelikle şeylerin büyüsunü bozar. Bourdieu’ da toplumu şeyler gibi ele alır. Öte yandan Bourdieu’ ya göre sosyoloji üstük örtük olanı ifşa edip, tahakküme karşı araçlar geliştirir. Ona göre sosyolog toplumsal alanı gözlemlerken, bakış açısı mekânı yeniden inşa eder.

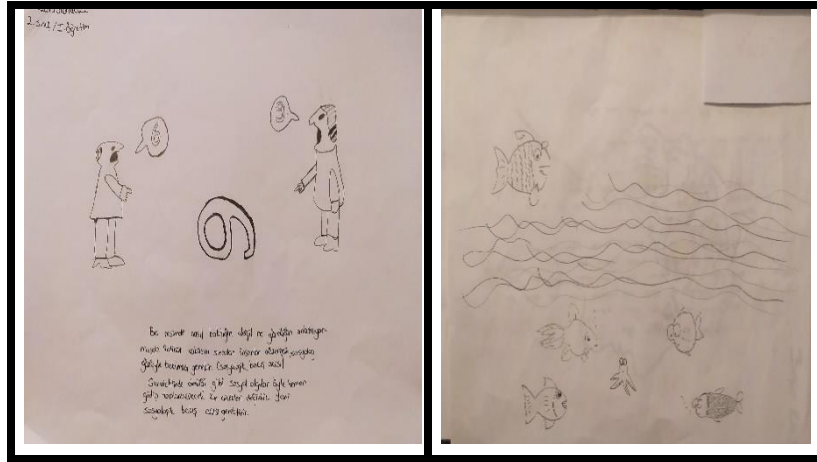
Çalışmanın bu kısımda sınıflanan resimlerde dikkat çeken ortaklık sosyolojiyi “eleştirel düşünmeyle” ilişkilendirilmiştir. “6” ve “9” sayıları etrafında tartışan iki kişiyi resmeden katılımcı için sosyolojiye yüklenen anlam “nasıl baktığı değil, ne gördüğün” önemli söylemi üzerine kurulmuştur (Resim 1). Sosyolojik bakış açısına vurgu yapan katılımcı için sosyoloji evrene farklı bakmanın resmedilmesidir. Katılımcı Gurvich’ ten alıntı yapar: “Sosyal olgular öyle hemen gidip toplanıverecek kır çiçekleri değildir. Yani sosyolojik bakış açısı gerektirir.” Benzer bir yaklaşımın “düşünme” eylemi ve “farklılaşma” söylemini güçlendiren bir diğer resimde masanın üstündeki yarısı su dolu bardağa bakan iki insan görülmektedir. Sosyolojik bilgiye yapılan vurgu “sosyolojik bakış açısıyla” yeniden gündeme getirilir. Sosyolog kendisine yöneltilen “bardağın yarısı boş mu, yoksa yarısı dolu mu?” sorusuna “bardağın içine sinek düşmüş” yanıtını verir. Bu yanıt, sosyolojinin özgünlüğüne yapılan atfı

¹ Milan Kundera, *Perde*, Çev. Aysel Bora, Can Yayınları, 2015.

göstermesi bakımından önemli kabul edilmiştir. Sudan çıkmış balıkla sosyoloğu özdeşleştiren bir diğer resimde (Resim 2) sosyolojiye atfedilen anlam *“sudan çıkışa aracı olan sosyoloji bilgisidir.”* Bu bilgiyi kullanabilme becerisi ise düşünmekle ilişkilidir

“Günümüzde birçok insan düşünmüyor. Neden diye sorgulamıyor. Düşünmeden anlatılanlara inanıyor ya da öylesine inanmıyor (...) denizden çıkmış olan bir balık var (...) denizden çıkan balık yaşayamaz ama oradaki eylem tamamen düşünmeyi temsil ediyor. Denizin dışındaki balık herkesten farklı (...) biz sosyologlar da diğer insanlardan daha farklı düşünüp daha farklı görüyoruz (...) sosyoloji bize düşünmeyi öğretti” (Katılımcı 2).

Sosyoloji ile düşünme arasında kurulan ilişkisellik *“Sosyolojik Düşünmek”* (2010) isimli çalışmada Bauman tarafından bir güç olarak görülmesi oldukça anlamlı bulunmuş verilerle de tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Bauman, sosyolojik düşünmeyi bir sanat olarak kabul eder ve bu sanatın potansiyel sosyolog(a) adayına kazandırdığı temel özellik *“duyarlı olma”* halidir. Benzer bir bağlamın Mills’ in (2007) *“Toplumbilimsel Düşün”* isimli çalışmasında gündeme geldiği görülmektedir. Mills, *“toplumbilimsel düşünün”* sosyolojiye bulaşmış insanlar için bir yetenek olduğunu vurgular. Kişinin zihninin dışındaki dünyada ve kendi benliğinin olup bitenleri anlamasını sağlayacak düşünsel bir niteliktir. Böylece öğrendiği bilgilerden bu amaçlar yararlanabilmek için gelişkin bir düşünce düzeyine çıkabilecek noktaya gelmektedir.

Resim 1. ve 2. Düşünerek Farklılaşma Olarak Sosyolojik Bilgi

Sosyolojiyi hastaglarla anlatan bir diğer resmin odağında 5 farklı söylem vardır. Resimde astronotun görüldüğü kısımda *“#sosyolojibilimde”*; sokakları gösteren kısımda ise *“#sosyolojisokakta”*; bir masa etrafında toplanan insanların gündemini *“#sosyolojisohtemizde”*; bir kitap görselinin ortasında *“#sosyolojiheryerde”* ve son olarak insan kafasının ortasında yer alan *“#sosyolojidüşüncelerimizde”* hastagları yer almıştır. Son iki resimdeki görseldeki ortak nokta insan kafası ve kafanın içerisindeki çarklardır. Tek bir kafanın içerisinde dört çarkın yer aldığı ve kulağın *“anahtar”* olarak betimlenen resimde sosyoloji *“tarihsel süreç içerisinde toplumların gelişmesiyle birlikte insan zihninin gelişimini de gösteren önemli bir disiplin”* olarak yorumlanmıştır. Diğer resimde ise iki insan kafası yer almaktadır. Katılımcının sosyolojiye yüklediği anlamı şu şekilde aktarmıştır:

“Sosyoloji insanlar arasında düşünceyi, bağı anlamamıza yardımcı olur. Toplumdaki sorunları düşünüp, toplumu anlamaya sevk eder. Her bireyin birbirinden farklı olmasından dolayı kişilikleri de farklıdır. Bu da doğal olarak kişiler arasındaki iletişimi etkilemektedir. Yaşanan sorunlar doğrultusunda çözüme ulaşmayı hedeflemektedir” (Katılımcı 34).

2.1.2 Akıl/Rasyonalitenin Kurduğu Sosyolojik Bilgi

Sosyolojik bilginin kategorileştirilmesiyle ilgili oluşturulan alt temanın vurguladığı temel nokta sosyolojik düşünce içerisinde kullanılan bir takım istatistiksel görsellerin uyarlanması

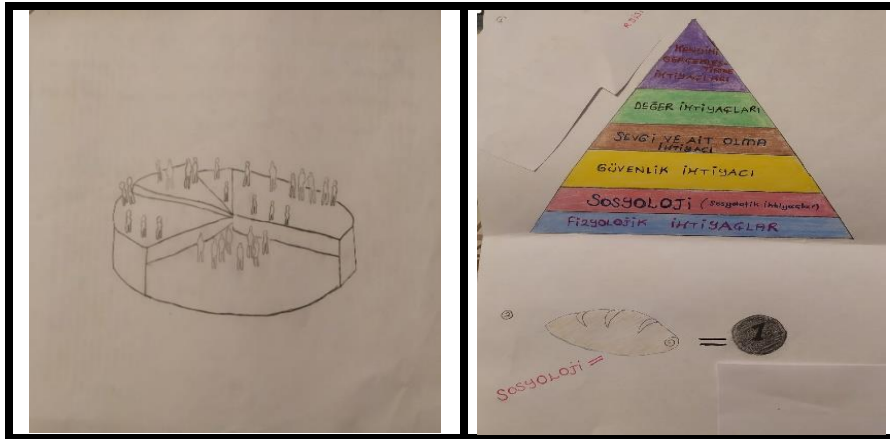
göstermektedir. Resimlerin ikisinde pasta dilimi kullanılmıştır. Bir tanesinde dört kişinin elinde yer alan ve üzerinde sosyoloji yazan pasta dilimleri birleştirilmeye çalışılmıştır. Katılımcının bu resimde anlatmak istediği temel bağlam ise toplum kavramından türetilir. “İnsanların biraraya gelmesi ve aralarında oluşturdukları etkileşim üzerine bir bütün haline gelerek oluşturdukları toplulukları” inceleyen bir sosyoloji tanımlaması yapılır. Bu betimlemeye eklenen diğer bir bağlam ise “sosyolojinin insanların içinde bulunduğu her sorunu ele alışdır.” Pasta kategorisinin yer aldığı diğer resimde ise sosyolojinin verilme biçimi aynı bağlamda birleşmiştir. “Sosyoloji farklı kategorilere ait olsak da ortak bir paydada buluşma niteliğidir” şeklinde resmi betimleyen katılımcı için sosyoloji, farklılıkların birlikteliğini ele alan bir disiplin tanımlaması mevcuttur (Resim 3). “Sosyoloji toplumun kendisidir” söylemini ön plana çıkartan katılımcının zihninde sosyolojiye yüklediği anlam, “toplum” varsa “sosyoloji de var” ilişkiselliğinin kurulmuş olmasıdır.

Bu alt temada dikkat çeken önemli resimlerden birisi katılımcının “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi” piramidini kendine uyarlamasıdır. Piramidin en altta yer alan fizyolojik ihtiyaçların hemen üstünde “sosyoloji (sosyolojik ihtiyaçlar)” yer almaktadır. Piramide ekli bir alttaki resimde ise sosyoloji etiketi yapıştırılan ekmek yanına koyulan “=” işaretiyle 1 TL’ye eşitlenmiştir (Resim 4). Resimle ilgili katılımcının aktardığı bağlam, sosyolojinin nasıl konumlandırıldığı ile ilgili dikkat çekici bağlama sahiptir. Katılımcı, ihtiyaçlar hiyerarşisine ekstra bir basamak eklemiştir. Katılımcının piramitle ilgili yaptığı eklentinin sebebini şu şekilde ortaya koyduğu görülmüştür:

“(...) Ben bu piramitte bir eksiklik olduğunu düşündüm. O eksiklik ise sosyolojidir. İnsanlar topluluk halinde yaşayan canlılar olduğu için, bu topluluğu idare edecek ve insanların hayatına temel teşkil edip onları sorunsuz bir şekilde bir arada tutabilecek bir şeye ihtiyaçları var. O da sosyolojidir. Sosyoloji kendini toplumda var eder, toplum onun için önemlidir (...) insanların fizyolojik ve sosyolojik ihtiyaçları karşılandığında diğer ihtiyaçlar onlar için aşılması en kolay ihtiyaçlar gibi gelecektir. Sosyoloji en büyük ve en temel ihtiyaçlardandır” (Katılımcı 17).

Aynı resimde yer alan ekmek görseline katılımcı tarafından ayrıca anlam yüklendiği görülmüştür. Sosyoloji “karnımız acıktığında aklımıza ilk gelen ekmek gibidir” diyen katılımcı, sosyolojinin bu haliyle “evlerden sofralardan eksik olmadığını” betimlemiştir. Ekmekle kurduğu metaforik ilişkiyi güçlendirmek için katılımcının kullandığı söylem alanının oluşma biçimi şu şekildedir:

“(...) ekmek ister zengin ister fakir olsun herkesin sofrasında bulunur (...) sosyoloji de vardır herkesin sofrasında ama görünmez onun görünen hali ekmektir. Bütün insanların temel besin kaynağı ekmektir, doyulmaz onsuz, sosyoloji de böyledir bir yaşam tarzına dönüştü mü vazgeçmek imkansızdır (...) ekmeğin emek isteyen zorlu uzun bir hikayesi vardır bakıldığında (...) ekmeğin bu hikâye sürecinde birçok insana ihtiyaç vardır (...) toplumun bir uyum içerisinde olmasını sağlayacak olan sosyolojidir. Sosyoloji emektir, ekmektir, ekmek parasıdır” (Katılımcı 17).

Resim 3 ve 4. Kategorilerden Sosyolojik Bilgiye

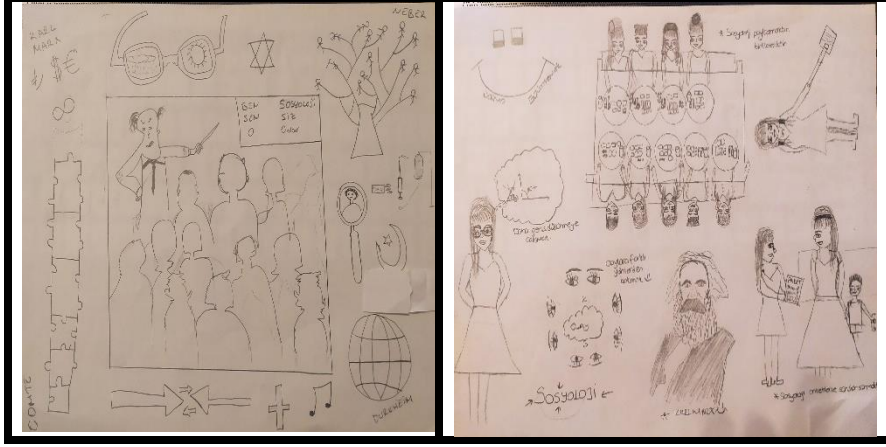
Sosyolojik bilme biçiminin kategorileştirme alt temasında yer alan son iki resimden birisinde yükselişe geçmiş bir grafik eğrisi ve bu eğrinin üzerine yazılan *“sosyoloji mutlulukta yükselmiştir”* yazısı dikkat çekmektedir. Mor, mavi ve yeşil elbise giymiş üç insanın oturduğu grafiğin altında farklı boyutlarda çarklar çizilmiştir. Katılımcı için çarkların ifade ettiği bağlam, sosyolojinin düşünmenin bir araç olarak ne kadar önemli olduğuna yapılan vurgudur. Renkler ve insanların birlikteliği de sosyolojik bilginin toplumla ve toplumda yaşayan farklılıkların birlikteliğine odaklandığını göstermek üzere kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Son resim ise kâğıdı dörde bölen katılımcının her bir farklı parçaya mevsimleri yerleştirmesiyle ortaya çıkmıştır. *“Sosyoloji bir toplum bilimidir”* diyen katılımcı için mevsimlerin kullanılma sebebi *“insanlar doğa olaylarına müdahale edemediği gibi sosyolojide toplumdaki olaylara müdahale etmez”* yönündeki yargısını güçlendirme amaçlıdır. Böylece sosyoloji, bir önceki görsellerde yer alan müdahaleci yönünden arındırılmaya çalışılmıştır.

2.1.3 Sosyolojik Bilme Biçiminin Mekânsal Konumlandırılması

Çalışmanın bu alt temasında resimlerde dikkat çeken mekânsal ortalıktan hareket edilmiştir. Resimlerde derslik olması anlamının ötesinde bütün insanları bir araya getirmiş bir üst bağlam olarak çizilen sınıf, sınırları çizilmiş bir alanda sosyolojik bilgiye ulaşmanın araçlarını sunması bakımından dikkat çekici bulunmuştur. Bu bağlamda sınıf ve onun içerisinde gösterilen dünya, *“doğruluk/kesinlik”* alt temasının oluşturulmasında önemli bir nokta olmuştur. Sınıf içerisinde bir öğrenim metodu olarak sosyolojik bilme biçimlerine içkin olan en temel vurgu *“farklılıkların birlikteliğini öğreten bir disiplin”* olmasıdır. Resimlerden birisinde tahtaya yazılmış *“ben, biz, sen siz o öteki”* kavramları sosyolojinin bu yönünü ön plana çıkarma olarak yorumlanmıştır. Katılımcı için sosyolojinin öğrenilmesi gereken *“yer”* sınırları çizili bir alanda gerçekleşmektedir. Aynı bağlamı kullanan bir başka katılımcı sınıf içi ders anlatımında *“sosyolojinin sunduklarını”* çerçevenin dışında birçok görseli kullanarak tamamlamıştır. Marx’ın kapitalizm çözümlemesine yapılan atıf, Comte’ un ilerleme kuramı, Weber’in insanın anlam dünyasına girme metodu ve Durkheim’in toplum kavramı, resimde dikkat çeken temalar olmuştur (Resim 5). Resmin vurgusu, sosyolojik bilginin içeriğine ve sahip olduğu sınırlara dönük olması bakımından önemli kabul edilmiştir.

“Sosyoloji paylaşmaktır, birlikteliktir” söyleminin kurduğu diğer bir resimde sosyoloji bilgisinin nasıl, nerede ve hangi biçimlerde kazanıldığı anlatılmıştır. Bu bağlamda resimlerde kullanılan her bir görsel, ayrı bir alt söylemi anlatmıştır (Resim 6). *“Daima gülümsemek”* diyerek sosyoloğun iletişim biçiminin nasıl olması gerektiğine gönderme yapan katılımcı, bir kadın olarak çizdiği sosyoloğun kafasında yer alan üçgen görseliyle *“daha geniş düşünmeye çalışmak”* vurgusu yapmıştır. Sosyolojinin diğer özelliklerinde ise sırasıyla; *olaylara farklı yönlerden bakmak, Karl Marx ve anketler/mülakatlarla sorular sormaktır*. Katılımcının her bir özelliği betimlediği noktalar, sosyolojinin ne olmadığı sorusuna verilen alternatif bir yanıt olarak yorumlanmıştır.

“Sosyoloji birlikte hareket etmeyi, toplumla iç içe olmayı, paylaşmayı, aynı sofradan yemek yemeyi birlik beraberliği hatırlatır; hayata pozitif bakmayı toplumdaki herkese gülümsemeyi hatırlatır; sosyoloji dar düşünmemeyi geniş açıyla bakmayı hatırlatır (...) sosyoloji toplumla bütünleşip sahaya inip toplumu analiz etmektir” (Katılımcı 5).

Resim 5 ve 6. Sosyolojik Bilme Biçimine Çerçeve Çizme

Derslik betimlemesine sahip bir diğer resimde “sosyoloji farklı düşüncelerin bir araya gelip konuşulduğu yerdir” söylemi kullanılmıştır. Sosyolojinin “evrensel” olduğuna yapılan vurgu, “sosyoloji insanlar tek bir çatı altında toplayan ev gibidir” şeklinde devam etmiştir. Sosyolojik bilme biçiminin mekânsal konumuyla ilgili sıklıkla kullanılan derslik, son resimde de mesleki anlamda öğretmenliği vurgu yapılması kaygısıyla kullanılmıştır: “Sosyolojinin ilk anlamı mesleki anlamda öğretmenlik. Öğrencilerin olduğu onlarla bir hayatı paylaştığın zaman” (Katılımcı 28).

2.1.4 Metafizik Bir Bilme Biçimi Olarak Sosyolojik Bilgi

Metafizik klasik anlamıyla fizik bilimlerinin ötesinde olan anlamında kullanılır. Fizikötesi, doğaüstü, mistik ve bunlara benzer birçok kavram akla gelmektedir. En yaygın kullanılan anlamlarından birisi varlığın doğasına dair en temel sorularla ilgilenen alan olmasıdır. Sosyolojik bilme biçimlerinin metafizik olarak deneyimlenmesinin oldukça dikkat çekici bir tarafı vardır. Öncelikle bir bilme biçimi olarak sosyolojide büyük resmin tamamını görmeye odaklıdır. Çalışmada alt bir tema olarak kullanılmasında resimlerde ön plana çıkan “damla” sembolizminden türetilmiştir.

Damla ve deniz sembolizmi, tasavvufta sıklıkla kullanılan bir temadır. Damlanın insanı, denizin ise Tanrıyı temsil ettiği varsayılır. Yıldırım’ın (2018) yaptığı çalışmaya bakıldığında damla-deniz ilişkisinin boyutlarına dair bir fikir edinmek mümkün görünmektedir. Yıldırım, damlanın tasavvufta küçüklüğü, eksik ve muhtaç olmayı temsil ettiğini söylerken, damlanın yolculuğunun aynı zamanda insanın yolculuğu anlamında kullanıldığını dikkat çekmiştir. Diğer taraftan deniz ise sonsuzluğu, uçsuz bucaksızlığı, büyüklüğü ve damlalar başta olmak üzere bütün suların kendi mahiyetinde kaybolması itibarıyla vahdeti sembolize etmektedir. Damla denize karışarak yok olur ve onunla bütünleşir. Ayrıca tek bir damlada denizin özelliklerini bulmak da mümkündür. Kuşkusuz resimlerde kullanılan “damla” metaforunun doğrudan tasavvufi karşılığını düşündürtümese de topluluk içerisinde yok oluş fikrini temsil etmesi bakımından aynı anlamda yorumlanmıştır. Bu “yok olma” hikayesinin anlamlı olmasının temel nedeni ise katılımcıların çizdikleri resimlerde topluma atfettikleri gücün betimlenmesidir. Betimleme, toplumsal alanın bireyde bıraktığı izlerini dışavurumlarını yansıtır. Böylece resimleri yorumlarken “sosyolog(adayının)un önceden inşa edilmiş sosyal gerçekliklerle kuşatılmış olduğu” (Bourdieu & Wacquant, 1992: 235) ön kabul olarak kullanılmıştır.

Ters döndürülmüş bir şemsiye içerisinde düşen damlalarla anlatılan resimde, katılımcının her bir yağmur damlasının “farklı bireyleri” temsil ettiğini söylemesi dikkat çekici bulunmuştur. Katılımcı şemsiye içerisindeki su birikintisini de “toplumla” özdeşleştirilmiştir (Resim 7). Böylece sosyolojik bilme biçiminde “damlaya” yüklenen metafizik bir anlamın keşfedildiği görülmektedir. İkinci resimde şemsiye ters dönmüştür ancak damlalar yine görselin merkezi konumundadır. Resimde “şemsiye bir çatıdır” ve sosyoloji bu çatı altında “topluma ait bütün unsurları toplamakla yükümlüdür”

söylemi kullanılmıştır. Burada da yağmur damlalarının şemsiyede yok olduğu ve şemsiyenin kurucu öğeleri olarak *"birlik"* ve *"beraberlik"* kavramlarının ön plana çıkartıldığı tespit edilmiştir.

Sorunların ateş olarak tasvir edildiği ve bu ateşlerin ortasında dünyanın yerleştirildiği resimde damlalar, dünyanın üzerine düşen *"sosyoloji damlaları"* olarak çizilmiştir (Resim, 8). Karmaşıklığın ve kaosun ortasında bir dünyayı kurtaracak ve rahatlatacak bir *"su"* olarak resmedilen sosyolojiye burada da metafizik bir bilme veya kavrama biçimi olarak anlam yüklenmiştir.

Resim 7 ve 8. Damladan Denize

"Sosyoloji dört mevsim gibidir" adını koyduğu resmiyle katılımcının vurguladığı en temel nokta dört mevsimde de ortak özelliğin *"yağmur damlaları"* olmasıdır. Böylece damlalar, bir önceki resimlerde yüklenen anlam gibi bireyleri temsil etmekte ve dört farklı mevsimde bu damlaların kullanılmış olması da farklı toplulukları ifade etme kaygısı taşımaktadır. Böylece sosyolojik bilme biçimi, bu haliyle farklı topluluklardaki toplumsal alanları incelemektir. Kuşkusuz dikkat çekici en temel özellik, farklı topluluklar olsa da damlaların topluluk içinde yok olması alt temaya uygun bir görünüm olarak yorumlanmıştır. Bu kategoride yer alan son resimde ise bir pet şişe ve bardak çizilmiştir. Şişeden bardağa damla şeklinde su akışı görülmektedir. Böylece suyun bir bütün olarak akışkanlığı değil, *"damla"* şeklinde uzun sürecek bir yolculuğu betimlenmiştir. Yok oluş, yine gündemdedir. Böylece sosyolojik bilme biçimi doğrudan toplumla bütünleşmeyle özdeşleştirilmiştir.

2.1.5 Aydınlanma Sembolizminde Sosyolojik Bilme Biçimleri

Aydınlanma temasının tercih edilmesinde kuşkusuz resimlerde ön plana çıkan *"ışık"* söylemi önemli bir belirleyici olmuştur. Işık kelimesini tamamlayan diğer parçalar ise bilgi, düşünme, kitap, anahtar, büyüteç, el feneri ve gözdür.

Sosyolojiyi *"büyüteç"* olarak betimleyen bir katılımcı büyütecin altında resmettiği insanlarla *"etrafa diğerleriyle aynı açıdan bakmayan"* bir sosyolog ve onun kullandığı bilme biçimi kullanılmıştır. Kuşkusuz büyütecin diğer resimlerde de benzer şekilde kullanıldığı bağlamın oldukça geniş bir sembolik özdeşleştirmeyi içerdiği görülmektedir:

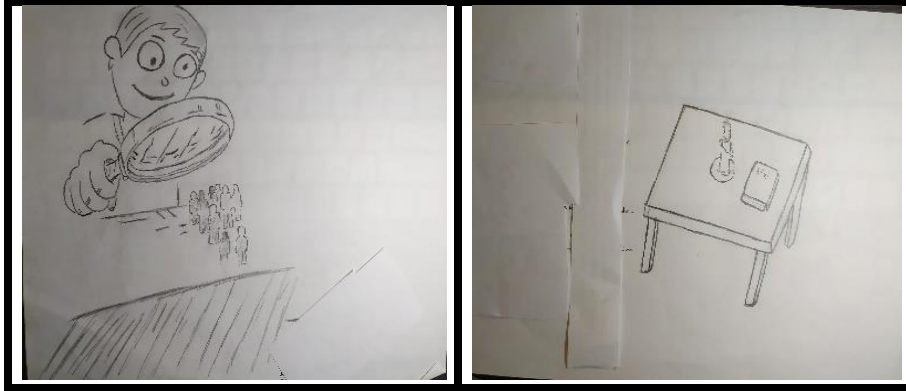
"Olayların detayını, inceliğini görmeye yarayan bir büyüteç. İstediginde cehaletin gölgesinde üşüdüğünde güneşe tutup ateş yakabileceğin ve ısınabileceğin bir büyüteç. Sosyoloji bir büyüteç olarak tasvir edildiğinde olayın ve olgunun görünmeyen ya da fark edilmesi zor olan detaylarını görmeye yardımcı bir bilim dalıdır. Ve yorumlama yapılırken herkes gibi klasik bir söylev yerine daha derin ve daha imgesel bir açıklama boyutu kullanmamızı sağlar" (Katılımcı 14).

Bir başka resimde aynı büyüteci tutan bir sosyolog görülmektedir. Sosyolog burada el ile gözü birleştiren bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanları büyüteç yardımıyla inceleyen sosyolog, aynı zamanda bilimin aydınlatıcı işlevini de araçsallaştırmaktadır (Resim 9). Büyüteç dışında bir çift

gözü sosyoloji olarak tasvir eden diğer resimde katılımcı, “*sosyoloji insanlara topluma herkesin baktığından daha farklı bir bakış açısıyla baktığını*” ifade etmiştir. Bu bağlamıyla toplumu her yönüyle inceleyen bir sosyoloji, gökyüzünden bakan iki gözle betimlenmiştir. Böylece aydınlanmanın bir önceki resimlerde kullanıldığı biçimiyle farklılaşma söylemiyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Benzer şekilde iki gözün kullanılması gerekliliğine yapılan vurgu, sosyolojik bilme biçimi içerisinde topluma “*bütüncül bir bakış*” için gerekli bir özellik olarak kabul edilmiştir.

Işık söyleminin kullanılması kuşkusuz bilim ve aydınlanma arasında kurulan doğrudan bir ilişki biçimidir. “*Sosyoloji topluma ışık tutar*” söylemiyle kurulmuş bir görselde ışık teması, elinde fener bulunan ve bu feneri insanlara doğru tutmuş sosyolog görseliyle kullanılmıştır. Burada topluma ışık tutuyor olma hali bilimin yol göstericiliği ve toplumsal hayatı düzenleyici rolüne atıf yapma amacıyla kullanıldığı yorumlanmıştır. Işık ve bilimin birleştirildiği bir başka resimde ise devreye “*karanlık*” teması da sokulmuştur. Bir masa üzerinde yanan bir mum ve üzerine bilgi yazan bir kitabın kullanıldığı resimde vurucu tema sosyolojinin “*düşünmeyi temsil ettiğine*” yapılan güçlü vurgudur (Resim 10). Nitekim katılımcının kullandığı dil, bilimin içerisinde ana temalara yapılan vurgularla ön plana çıkmıştır.

“Mumu düşünme olarak ele aldım. İnsanlar düşünerek öğrenebilir. Bir şeyler elde edebilmek bilgi sahibi olmak için düşünmeli, araştırmalı, irdelemeli ve öğrendiklerini anlamlandırmalıdır bence (...) Sosyoloji düşünerek aydınlanmadır” (Katılımcı 37).

Resim 9 ve 10. Aydınlanma

Aydınlanma temasının doğrudan kullanıldığı bir diğer resimde elinde kitap ve kalem olan bir adamın toplumu nasıl aydınlatıcı bir rol üstlendiğine atıf yapılmıştır (Resim 11). Katılımcı söylemini “*okuyan, araştıran, gözlem yapan sosyolog her zaman toplumu fikirleriyle aydınlatmaya çalışır*” şeklinde ifade etmiştir.

Resim 11 ve 12. Aydınlanma

Aydınlanmaya eşlik eden önemli sembolik anlamlandırmalardan birisi de anahtar ve kapı metaforu olmuştur (Resim 12). Burada kullanılan söylem “sosyoloji her kapıyı açan anahtardır ve ışık saçar” şeklinde ifadelendirmiştir:

“Çizdiğim resimde kilit toplumu, anahtarda sosyologları ifade eder. Çizdiğim kilit açılmamış bir kilittir (...) sosyoloji ve sosyologlar sorunların nedenlerini tespit ederek çözüm yolları bulur. Anahtar o kilidi açmak için bir çözüm yoludur” (Katılımcı 23).

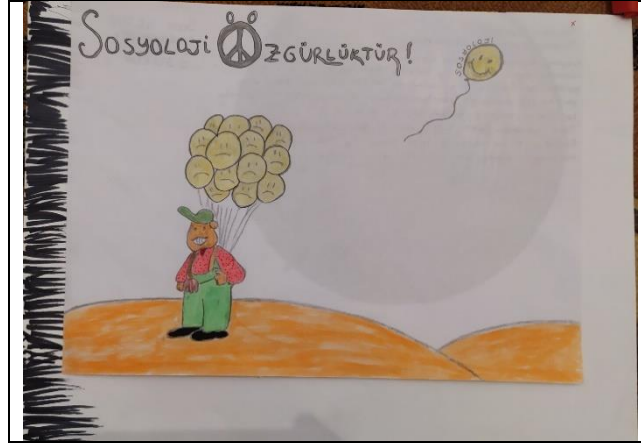
2.1.6 Protest Tavrı: Sosyoloji Bir Direniş Biçimi mi?

Sosyoloji rahatsız edici bir disiplindir. Rahatsız ediciliği, bireye verdiği güç duygusundan ileri gelir. Bu güç, sosyoloji bilgisinin eleştirel düşünme biçimiyle ilişkilidir. Direniş biçiminde topluma karşı tavrı alış söz konusudur. Topluma tavrı alma, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin de eleştirilmesini zorunlu kılar. Foucault (2000a), insanın olduğu her yerde toplumsal alan derinlemesine nüfuz etmiş kaçınılmaz bir iktidar ilişkileri olduğundan bahseder. Foucault (2000b) toplumu farklı iktidarlardan örülü bir takım ada olarak tanımlar. Direniş kavramını da kullandığı yer bu ilişkilerin merkezidir. Foucault’ya (1993) göre iktidarın olduğu yerde direnme vardır. Bu bakımdan toplumun güçlü olduğu yerde direnişin olmasının da kaçınılmaz olduğunu ifade etmek mümkündür. Bourdieu ise sosyologların sahip olduğu bütün tanımlamaların sağ duyuya dayalı ön inşalardan oluştuğunu söylemektedir. Foucault’un direnişi, Bourdieu’nun aktardığı biçimiyle bahsi geçen bu ön inşadan kopmanın sosyoloji için bir zorunluluk olarak görülmesidir (akt. Bourdieu, 1991).

Resimlere atıfla kullanılan protest kelimesinde de muhalif bir tavrı vardır. Topluma karşı direnmenin bir dışavurumu olarak tercih edilen protest teması, sosyolojiye alternatif anlamlar yüklemeye çabasında da içermektedir. Verilere bakıldığında dikkat çeken ortaklık “özgürlük” kavramıdır. Duvarları yıkmak, kalıp yargılardan arınma bağlamıyla ilişkili olarak kullanılmıştır. “Sosyoloji deliliktir” atfının sıklıkla gündemde tutulduğu görülmektedir. Resimlerle ilgili detaylar, katılımcılarca yapılan betimlemelerle ilişkilendirildiğinde ortaya çıkan durumu şu şekilde aktarmak mümkündür;

“Denge” resminde bir ip üzerinde resmedilen cambaz, elindeki çubuğun iki ucunda iplerin birinde kalbin diğerinde beyin bağlı olduğu bir denge oyunu oynamaktadır. Resmin söylemi katılımcı tarafından “sosyoloji mantığın ve duyguların arasındaki denge” olarak betimlenmiştir. “Özgürleşim” resminde dikkat çeken ortaklık farklılıkların ve toplumsal alanın anlatıldığı bulutlar kullanılmıştır. Sosyoloji bu bağlamıyla “köşeye atılmış ve itilmiş herkesin” dilini tercüme eder vurgusu yapılan resimde okyanus olarak resmedilen topluma uzanan yağmurun hikayesinde aracılık rolü sosyolojiye yüklenmiştir. “Sosyoloji Özgürlüktür” resminin vurucu başlığı “sosyoloji özgürlüktür” ilkesidir (Resim 13). Farklı renklerin kullanıldığı resimde verilen anlam “sosyoloji hayata donuk bakmamaktır”

şekindedir. “Düşünmenin verdiği özgürlükle diğer insanlardan farklılaşmayı” gündeme getiren katılımcı “sosyoloji hayatın içindedir” söylemini kullanmıştır.

Resim 13. Sosyoloji Özgürlüktür

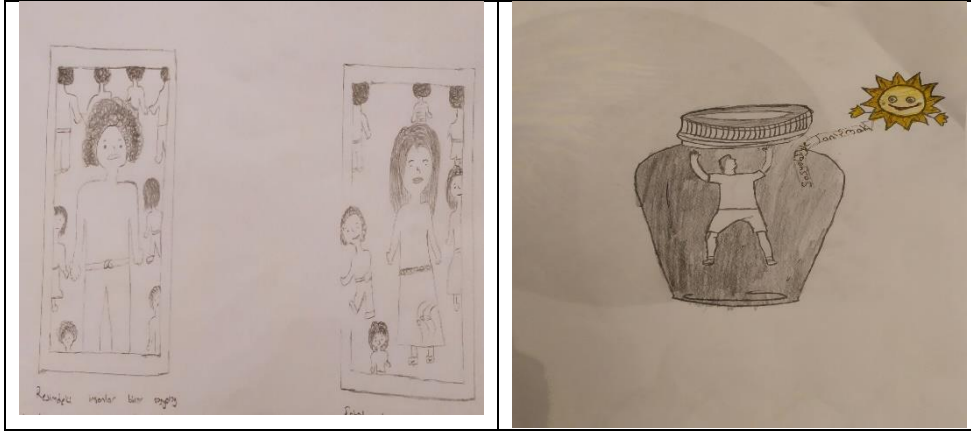
Kalıp yargıları ortadan kaldıran bir disiplin atfıyla ilişkili olarak sosyolojide görselleştiren şeylerden birisi duvarlar yıkan bir sosyolog tipolojisidir. “Sosyoloji duvarları yıkmaktır” diyen katılımcı için odak sosyolojinin toplumsal engelleri ortadan kaldırılmasıdır. Aynı zamanda görsel kalıp yargıların kırılmasına gönderme yapan bir diğer katılımcı zincirlerini kıran bir adam görseliyle kurtuluşu sembolize etmiştir (Resim 14 ve 15). Sosyolojinin toplumu karşısına alışı, bir yöntem olarak benimsenir ve “delilik hali” olarak ifadelendirilir. Çünkü sosyoloji bireye onu baskı altında tutan zincirleri kırdırırken “olmamış, kararmış, kaybolmuş olana çare” bir anlamlandırılmaya tabi tutulur. Cangızbay (1999), Saint Simon’ un sosyolojiden özgürlüğün bilimi olarak söz etmesinden hareketle sosyolojiyi “özgürlüğün bilimi olarak” tanımlamanın oldukça kullanışlı olduğuna dikkat çekmiştir. Sosyolojiye atfedilen özgürleştirici edim, eleştirel düşünme ve farklılaşma pratiğinin uzantısı olarak düşünülmelidir. Zijderveld’ in (2007) “Sahnelik Toplum” çalışmasında vurguladığı biçimde sosyolojinin “iğneleyici”, “meydan okuyucu” ve “hayati önem derecesinde olması” aynı bağlamla ilişkili düşünülmüştür. Böylece katılımcıların zihinlerinde deneyimlenen sosyoloji bilgisi, “sosyolojik düşünme” geleneğiyle tutarlı görülmektedir.

Resim 14 ve 15. Direniş Odağı Olarak Sosyoloji

Sınırları çizilmiş bir alanın “darmadağın edilmesi” bağlamında direnişin yansıması olarak iki resim yorumlanmıştır. Bunlardan birisi bir resim içerisinde iki farklı pencere ile anlatılan sosyoloji

anlatısıdır. Pencerelelerin birisinde “topluma hangi gözle bakacağını bilmediği için çerçevenin içinde kalmaktan kurtulamayan insanların” görseli yer alırken, diğer pencerede sınırların ortadan kalktığı bir durum betimlenmiştir. Resimdeki ikinci görseldeki pencerede ise “topluma nasıl ve hangi gözle bakacaklarını bildikleri için çerçevenin dışına çıkabilen insanlar” görülmektedir (Resim 16). “Direnişin sunulma” biçimi olarak diğer bir resimde ise kavanoz içerisinde yer alan bir insanın “sosyolojiyle tanışması” resmedilmiştir (Resim 17). Bu resimde bir önceki resimde olduğu gibi sınırların yumuşak bir biçimde ortadan kalkışı değil, “kırılma” teması kullanılmıştır. Aynı zihinsel tutumun dışa yansımaları olarak okunabilecek her iki resimde, katılımcıların bunu nasıl deneyimledikleri camın durumuna göre yumuşak veya şiddetli olmaktadır.

Resim 16 ve 17. Bireysel Direnişlere Alternatifler

Sosyolojiyi “üçüncü göz” olarak tanımlayan bir başka katılımcı, sosyolojinin sorgulayıcı tavrının “prangalardan kurtulmak” bağlamını yansıttığını vurgulamıştır. Sosyolojiyi bir kuş üzerinden resmeden diğer bir katılımcı ise kuş gövdesi olarak tanımladığı sosyolojinin, diğer sosyal bilimlere kurucu bir bağlama sahip olduğuna değinmiştir. “Sosyoloji olmadan diğer disiplinlerin de eksik kalacağını” ifade eden katılımcının anlamlandırma biçimi, eleştirel düşünmeyi kazandırması bağlamında diğer sosyal bilimlerden farkını da ortaya koyan “zincirlerden kopuş” betimlemesiyle aynı bağlamda birleşir.

3 Sonuç: Sosyolojiye Çağrı

Sosyoloji, söyleyen kişiyi güçlendiren bir disiplindir. Sosyolojiyle temas eden birey, genişleyen, derinleşen ve güçlenen bir iç güç kazanmaktadır. Sosyolojinin çerçevelediği bir alana dahil olan birey, aynı zamanda deneysel bir alanda sosyoloji bilgisinin kendisiyle birlikte inşa sürecine dahil olmaktadır. Bu bağlamda sosyolojinin sözden öte bir anlamı vardır. Bir içsel ağ sistemi kurar ve bu ağla birlikte bireyin zihin katmanlarını sarar. Rahatsız ediciliği ağın gücünden kaynaklanır. Sosyoloji bilgisinin dışavurumu uzun bir süreci kapsar ve sahayla kendisini cisimleştirir. Deneyimlerle güçlenir ve alanın kendisiyle bütünleşir. Saha bir laboratuvarıdır ve orası aynı zamanda bir deneyim alanıdır. Bu deneyim alanında yer alan aktör hem kendisini hem de dışındaki gerçekliği sosyolojik bilginin nesnesine dönüştürmektedir. Nesnesine yakınlık kuran sosyolojik bilgi için yöntemin olması gerekliliği tartışmasız bir “tabu”dur ve tartışılmaya açık değildir. Sosyoloji bilgisinin zihni bir ağ olarak sarışında 8 aşamalı bir süreç işler. Sosyoloji bilgisi sızar, bulaşır, organize eder, yapılandırır, esnetir, eleştirir, örer ve ağ kurar.

- *Sızma*; sosyolojik bilginin zihne ilk giriş aşamasıdır ki bu farkında olmadan gerçekleşen bir süreçtir.
- *Bulaşma*; bireyin yaşanmışlıklarını ve sahip olduğu diğer bilimsel alanları yerinden etmeye başlar. Bireyi ve sahip olduklarını sarsıcıdır.

- *Organize etme*; bilgileri ve yaşanmışlıkları birbirleriyle yeniden ilişkilendirir, ilişkiyi sosyolojik bilgiye dahil eder.
- *Esnetme*; zihinde yer alan yapısal durumları esnetir, sabitlikleri ortadan kaldırır ve temel yaşam becerilerini yeniden tanımlama seçeneği sunar.
- *Yapılandırma*; ilişkilendirdiği bilgiyi sosyolojik bilgiye göre yeniden yapılandırır.
- *Örüntüler*; örüntüler oluşturur ve yeni bir bakış/yaklaşım/anlayış sunar.
- *Bağ kurma*; sosyolojik bilgiyi sahaya sürme ve saha bilgisiyle bütünleşme aşamasını ifade eder.
- *Sorgulama*; sosyolojik bilginin eleştirel düşünce biçimine dönüşüdür. Burası sosyolojinin özgürleştirici yönünü temsil eder.

Ontolojik yarıklık; sosyolojide bu ilkeler arasındaki kopukluk ya da uygunsuzluk halinin dışı yansımasıdır. Bu aynı zamanda sosyolojik düş gücünün zayıflamasıdır. Bu yarıklık, beden ile zihin arasındaki kopuşu temsil eder. Zihin, metodolojik ilkeselliğe denk düşerken beden saha kısmını temsil eder. Bugün Türkiye’de sosyoloji bilgisi üretme alanındaki yüzeyselliğin kaynağı derinlerde yatar. Burada içselleştirilmemiş sosyolojik bilginin tutunamadığı saha uygulamalarından söz etmek gerekir. Yerli sosyoloji vb. tartışmalarda da benzer durumları görmek gerekir. Kopuşlar keskindir ve çok karmaşıktır. Aynı zamanda sosyolojik bilgi üretme biçimleri “epistemik klanlarla” ilerler. Temellerden kopuşlar, reddetme ve direniş üretme pratikleri yerli sosyoloji misyonunu üstlenmiş (!) sosyolojilerin açmazına dönüşmüştür. Kopuş söz konusu olduğunda sosyolojiyi toplum mühendisliğine uyarlama söz konusudur. Bu uyarlama da Türk sosyolojisinin politik eğilimlerinin ağır basmaya devam ettiğini göstermektedir. Reddediş, sosyoloji bilgisinin doğasını inkâr etmekle ilişkilidir. Direniş ise gerçekliğe kendini kapatma, disiplinlerarası kaymaların yaşanması ve sahadan elde edilen verilerin sıradanlaştırılmasına ilişkilidir. Burası epistemik klanlara dönüşmenin nihai aşamasıdır. Bütün bunlara metodolojik kusurlar da eşlik eder. Metod problemi, başlı başına sistematik bir düşünme eksikliğini yansıtmakla birlikte “kopyala-yapıştır” formatına da gönderme yapmakta ve sıklıkla da disiplin kaymalarına işaret etmektedir. Türk sosyolojinde “metod problemi”nin en başından beri yaşandığı varsayıldığında, günümüzde ısrarla sosyolojiyi gündelik hayattan uzaklaştırma çabası ve sosyolojinin bilimselliğini tartışmaya açtıran eksen kaymaları bu bağlamda sosyolojinin güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, farklı bir yol izlediğini takiple sosyolojik bilginin ne olmadığına işaret etmek için yapılmıştır. Çalışmada araştırmacının kendini konumlandığı alan merkezi bir önem taşıdığından araştırma fenomenolojik yaklaşımı tercih etmiştir. Araştırmacının ders koordinatörü olarak takip ettiği iki temel dersin öğretilerinin (*Sosyolojiye Giriş ve Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar*) zihinsel çıktılarında ulaşma kaygısıyla yürütülmüş olan bu çalışmada “sınıf” yarı deneysel bir alan olarak kullanılmış ve katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir (42 kişi). Sosyolojik bilme biçimleri ana temasıyla işlenen verilerde toplumun bir güç olarak sosyolog(ların) adayları tarafından içselleştirilmiş olması dikkat çekici bulunmuştur. Toplumu ifade ederken kullanılan kavramlar, Durkheim sosyolojisinin öğrencilerde baskın bir kuramsal arka plan oluşturduğunu göstermesi bakımından önemli kabul edilmiştir. Durkheim’ in güçlü bir isim olması, aynı zamanda öğrencilerin zihinlerinde bir hayalet figürüne dönüştüğünün de göstergesi kabul edilmiştir. Bu çıktı, Türkiye’de sosyoloji eğitiminde Durkheim etkisinin baskın bir eğilim olduğunu göstermesi bakımından araştırmada anlamlı bulunmuştur. Sosyolojinin özgürleştirici bir disiplin olarak betimlenmesi, “sosyolojinin özgürlük bilimidir” iddiasını somutlaştırmıştır. Sosyolojinin aydınlık ve ışıqla yan yana getirilmesi sosyolojinin eleştirel yönüne yapılan vurguyu dile getirmiş olması bakımından önemli bulunmuştur.

Araştırmada katılımcılar, anonimleştirilmiştir. Hiçbir değişken kullanılmaması ve sosyoloji bölümünde okuyan herhangi bir 1 ve 2 sınıf öğrencisi olma hali bahsi geçen anonimliği güçlendirmek için kullanılmıştır. Bu anonimlik, çizilen resimlerde sosyoloji ile zihnin birleşme noktalarında ortaya

çıkan sonuçları, Türkiye geneline hâkim sosyoloji eğilimlerine eklemek için tercih edilmiştir. Araştırmacının belirlediği 8 aşamalı süreç, çalışmada elde edilen verilerin yorumlayıcı çözümlenmeye tabi tutulmasından sonra elde edilmiştir. Sosyoloji, katılımcılar tarafından ilk başlarda farkında olmadan içselleştirilirken, eğitim süreci ilerledikçe özgürleştirici ve farklılaştırıcı bir işlevle donanmaktadır. Sosyolojik düş gücü adı verilen yetenek, katılımcıların sosyolojiyle geliştirdikleri bağın en temel dışa yansımalarından birisi olmuştur. Çünkü resimlerde kullanılan semboller, zihinde sosyolojiye ait dünyanın gündelik hayatla nasıl birleştirildiği oldukça net bir şekilde göstermektedir. Sosyoloji öğrencisi bu bağlamdan hareket edildiğinde hem aktör hem de aktanttır. Yani yaptığı işin hem öznesi hem nesnesidir. Sıklıkla deneyimlerin çerçevesini çizdiği, belli aralıklar da ise mekân ile arasına mesafe koyan sosyoloji öğrencisi, sosyolojik bilgi dediği gerçekliğin kurmaca değil, bir yaşama biçimi olduğunu vurgulamıştır. Sosyolojiye yaşam biçimi atfı yapma, aynı zamanda onun sahaya iddialı bir birlikteliğinin yeniden gündeme getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın nihayetinde sosyolojinin mesleki bir öncelikten ziyade dünyayı derinlemesine anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan entelektüel bir duruş olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2010). Sosyolojik Düşünmek. A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2021). Sosyoloji Ne İşe Yarar? A. E. Pilgir (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourdieu, P. (2012). Bir Otoanaliz için Taslak. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Bourdieu, P. (2013). Seçilmiş Metinler. L. Ünsaldı (Çev.), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2014), "Sosyolojiye Övgü", E. Koytak, (Çev.), Cogito: Pierre Bourdieu Özel Sayısı, 76, ss.8-15.
- Bourdieu, P. (2018). Sosyoloji Meseleleri, L. Ünsaldı (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Cangızbay, K. (1999). Sosyolojiler Değil Sosyoloji. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Comte, A. (2015). Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma. E. Ataçay (Çev.), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2020). Nitel Araştırma Yöntemleri, S. B. Demir (Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çarpar, M. C. (2020). "Sosyolojide İki Niteliksel Desen: Fenomenolojik ve Etnografik Araştırma", The Jurnal of Social Science, 4 (8), ss.689-704.
- Durkheim, E. (2011). Dini Hayatın İlkel Biçimleri. F. Aydın (Çev.), Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Durkheim, E. (2019). Sosyolojik Yöntemin Kuralları. Ö. Doğan (Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Duverger, M. (2002). Sosyal Bilimlere Giriş. Ü. Oskay (Çev.), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esgin, A. (2015). "Sosyal Bilimci mi, Yoksa Doksalog Tekniyenler miyiz? Türkiye'de Bazı Sosyoloji Pratikleri Üzerine Eleştiriler", Sosyoloji Konferansları 52(2), ss.191-220.
- Feyerabend, P. (2012). Akla Veda. E. Başer (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (2020). Yönteme Karşı. E. Başer (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güvenç, B. (1996). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Hekman, S. (1999). Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik. H. Arslan ve B. Yıldız (Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hira, İ. (2000). "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma", Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 3, ss.81-97.
- Kant, I. (1982). "Aydınlanma Nedir Sorusuna Bir Yanıt." N. Bozkurt (Çev.), Felsefe Yazko Dergisi, sayı 4.
- Koytak, E. (2014), "Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Sayı: 25 (2), s. 85-101.
- Kuhn, T. (2003). Bilimsel Devrimlerin Yapısı, N. Kuyaş (Çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kutlu, İ. (2013). Rasyonalite ve Ritüeller. Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Mills, C. W. (2007). Toplumbilimsel Düşün. Ü. Oskay (Çev.), İstanbul: Der Yayınları.
- Özlem, D. (2017). Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji. Ankara: Notus Kitap Yayınevi.
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). "A Practical Guide to Using Interpretative Phenomenological Analysis In Qualitative Research Psychology". Psychological journal, 20(1), pp. 7-14.
- Sağır, A. (2012a). "Modernden Postmoderne Geçişte Sosyal Bilimlerin Felsefi Temellerinin Sarsılışı", KUTADGUBİLİĞ, 21, ss.25-55.
- Sağır, A. (2012b). "Bir Gelecek Ütopyası: Türk Sosyolojisini Metodolojik Temellerinden Sorgulamak Mümkün müdür?", Düşünen Siyaset, 28, ss.27-40.
- Sağır, A. (2014). Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sağır, A. (2019). "Türkiye'de Yeni Din Sosyolojileri Kimliği Üzerine Metodolojik Bir Tartışma", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 22(2), ss.94-123.
- Slattery, M. (2007). Sosyolojide Temel Fikirler, Ü. Tatlıcan (Çev.), Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2004). "Interpretative Phenomenological Analysis". In G. M. Breakwell (Ed.), Doing Social Psychology Research (p. 229–254). British Psychological Society; Blackwell Publishing.
- Smith, J.A., Flowers, P. ve Larkin, M. (2009). Interpretative phenomenological analysis: Theory, method, research. London: Sage Publications.
- Smith, J.A., Jarman, M. and Osborn, M. (1999). "Doing Interpretative Phenomenological Analysis". In: Murray, M. and Chamberlain, K., Eds., Qualitative Health Psychology: Theories and Methods, Sage, London, 218-241. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446217870.n14>
- Tatlıcan, Ü. (2011). Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2001). "Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak", (iç) Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wacquant, L. J. D. (2003). "Giriş", Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. P. Bourdieu ve L. J. Wacquant, (Çev. N. Ökten), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Zijderveld, A. (2007). Sahnelik Toplum. K. Canatan (Çev.), İstanbul: Pınar Yayınları.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Sağır, A. (2021). Sosyolojiye Çağrı: Sahayı Deneyimlemenin Düşünümselliği Üzerine. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 1-19.
Sağır, A. (2021). Sosyolojiye Çağrı: Sahayı Deneyimlemenin Düşünümselliği Üzerine. *Journal of Sociological Context*, 2(1), 1-19.

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Üniversitede Okuyan Z Kuşağının Değişen Aile Algısı ve Aile İçi İlişkilerde Yaşadığı Sorunlar

The Changing Family Perception of University Students Generation Z and The Problems Experienced in Domestic Relationships

Mehmet Zeki DUMAN*

ORCID: 0000-0002-9369-9337

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 25 02 2021
Düzeltilme tarihi: 05 03 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayımlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Aile
Aile İçi İlişkiler
Değişen Aile Değerleri
Kuşak Çatışması
Z Kuşağı

ARTICLE INFO

Received: 25 02 2021
Received in revised form: 05 03 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Family
Family Relationship
Changing Family Values
Generation Conflict
Generation Z

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, toplumun en küçük birimi olarak görülen ailenin günümüzde yaşamakta olduğu değişimi, özelde de aile üyeleri arasında kuşak farklılığından dolayı oluşan sorunları Z Kuşağı örneğinden hareketle ele almaktır. Aynı zamanda çalışmanın kapsamını da oluşturan tartışmaların en önemli boyutunu, genelde aile içi ilişkilerde gözlenen ve çoğu zaman kuşaklar arasında yaşanan anlaşmazlık ve iletişimsizlik, özelde de Z Kuşağının değişen aile algısı ve ebeveynleriyle yaşadığı sorunlar oluşturmaktadır. Söz konusu kuşağın hem aileye yönelik algısını hem de aile ilişkilerinde yaşadığı sorunları ortaya çıkarmak amacıyla Van Yüzüncü Yıl Üniversitesine bağlı 16 Fakültenin 16 öğrencisiyle yapılan görüşmeler çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Görüşme sonucunda elde edilen bulgular bilgisayar ortamına kaydedilmiş ve betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada varılan en önemli sonuç, farklı koşullarda büyümüş olan kuşakların algı, tutum ve davranışlarının özellikle de aile değerlerine olan yaklaşımlarının farklılaştığı ve bu farklılaşmadan dolayı da genç kuşakların aile içinde ciddi sorunlar yaşadıkları yönünde olmuştur.

ABSTRACT

The main purpose of this research is to address the changes that the family, which is seen as the smallest unit of society, is experiencing today, and in particular the problems caused by generational differences among family members, using the example of Generation Z. At the same time, the most important dimension of this discussion, which constitutes the scope of the study, is the disagreement and lack of communication, which is observed in general in domestic relations and often between generations and in particular the changing family perception of Generation Z and their problems with their parents. Interviews with 16 students from 16 Faculties of Van Yüzüncü Yıl University constituted the sample of the study in order to reveal both the perception of the mentioned generation towards the family and the problems in family relations. The results of the interview were recorded on computer and analyzed using descriptive analysis. The most important conclusion reached in the study was that the perceptions, attitudes and behaviors of the generations who grew up in different conditions differed, especially in their approaches to family values, and because of this differentiation, the younger generations experienced serious problems within the family.

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, ✉zekiduman@yahoo.com

1 Giriş

Toplumsal formasyonun ve örgütlenmenin ilk biçimi olarak karşımıza çıkan ve başta üretim ve cinsellik üzere doğurganlık ve toplumsallaştırma işleviyle öne çıkan aile kurumu, günümüz dünyasında yapısal ve kurumsal açıdan ciddi bir değişim ve dönüşüme maruz kalmıştır. Yaşanan bu değişim ve dönüşüm özellikle geleneksel aile, evlilik, akrabalık ilişkileri, çocukların bakımı ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi aile hayatını doğrudan ilgilendiren tüm alanları etkilemiştir. Hiç şüphesiz değişimin kaçınılmaz gerçeği karşısında her kurum gibi aile de boyun eğmek zorunda kalmış, ancak diğer kurumlardan farklı olarak ailede meydana gelen her bir değişim, sadece çiftlerin özel yaşamıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda aile kurumunun dış dünyanın farklı değişim ve dönüşüm pratiklerinden etkilenmiş ve direnç gösterme noktasında zayıf kaldığı yönleri olmuştur.

Günümüzde geniş aile sistemlerinin ve akrabalık ilişkilerinin dönüşümünü sağlayan bir dizi faktörden, özellikle de içinde yaşamakta olduğumuz küresel çağda yaşanan sosyal değişimlerin bir bütün olarak aileyi yapıbozumuna uğrattığından ve aile kurumunu ayakta tutan evlilik, cinsellik ve ahlaki değerlerin, ilişkilerin ve normların her geçen gün daha fazla anlam ve değer kaybına maruz kaldığından söz edilebilir. Aynı şekilde birçok sosyal bilimcinin (Giddens, 2000a, 157-174; Gittins, 2011:189-195; Bauman, 2014a) dikkatle üzerinde durduğu ve toplumun geleceği açısından endişe verici bulduğu birçok hususun, günlük yaşamımızın olağan fragmanları haline gelmeye başladığından da söz edilebilir. Maalesef aile yaşamının karanlık yüzünü oluşturan bu fragmanlar, kitle iletişim araçlarıyla her geçen gün daha çok gündeme gelmekte, ailede kadına yönelik şiddet ve çocuk istismarı başta olmak üzere erkek egemen kültürden kaynaklanan duygusal ve ekonomik baskılar artmaktadır.

Sosyalist çevreler, patriarkal ideolojinin kuşattığı bugünün toplumunda aile kurumunun içine düştüğü bu durumu kaygı verici bularak hem ailenin çökmeye başladığını ve ailevi değerlerin yozlaştığını iddia etmiş hem de bu yaşanan değişimi sanayileşmenin bir sonucu olarak görüp geleneksel sosyal düzeni ayakta tutan ailenin yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Kimi çevreler ise bu değişimi ailenin krizi olarak görmek yerine ailenin kendisini yeniden üretmesi olarak değerlendirmişlerdir. Bunlara göre ailenin çökmekte olduğu tezi hem abartılıdır hem de gerçeklerden uzaktır. Aslında olan şey, ailenin çökmesi değil, eril kültürün şekillendirdiği geleneksel ailenin kendisini daha bireyci ve özgürlükçü temelde yeniden üretmesidir. Bu düşünceye göre aileye alternatif modellerin ortaya çıkması, çok sayıda yaşam biçiminin ortaya çıkmasına ve kadın erkek ilişkilerinin demokratikleşmesine yol açmıştır (Gillies, 2003: 2).

Liberallerin başında gelen Barry, (2012:234-238), Wollstonecraft, (2018) ve Goddy, (2004:177-193), ailede meydana gelen bu değişimi, yani cinselliğin özgürleşmesini, boşanmaların artmasını, cinsiyet rollerinin değişmesini, özellikle de kadın erkek eşitliğinin oluşmasını ve kadının geleneksel kimliğinden sıyrılarak kamusal yaşama dahil olmasını, aile kurumunun çöküşüne değil, olsa olsa ailenin kendisini günün koşullarına ve zamanın ruhuna uyarlamasına yormuşlardır. Bu tartışmalar bize günümüzde ailenin bütün zamanların temel bir kurumu olarak geçmişten bugüne sahiplendiği ve başarılı bir biçimde yerine getirdiği birçok toplumsal işlevini artık yerine getiremediğini ve aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde üzerinde duracağımız gibi kuşak çatışması sorunuyla da ciddi bir biçimde yıprandığını göstermektedir.

2 Ailenin Yapısal ve Kurumsal Dönüşümü

Günümüzde genelde Batı dünyasında miadı dolduğu düşünülen aile kurumuna hala geleneksel toplumun bir alışkanlığı gözüyle bakılmakta, evliliğin aslında maddi yük ve sorumluluk getirdiği ve özgürlükleri kısıtladığı düşünülmektedir. Bundan dolayı olsa gerektir, yapılan evliliklerin önemli bir kısmı, çok geçmeden boşanmayla sonuçlanmakta ve boşanmalar da ailenin yapısını ve sürekliliğini tehdit ettiği için toplumda aile kurumunun geleceğine ilişkin kaygıları artırmaktadır. Bu kaygılar önemli olmakla beraber hayata ilişkin uzun vadeli planların yerini günlük/anlık planların almaya başladığı modern sonrası toplumlar, ailenin bu haliyle, yani geleneksel yapısı ve işleyişiyle varlığını devam ettirmesi de pek mümkün görünmemektedir.

Çünkü günümüz dünyasında 'ölüm bizi ayırana kadar' sürmesi beklenen evliliklere artık pek rastlanmıyor, eşler birbirine uzun süre eşlik etmeyi ummuyorlar (Bauman, 2005: 35). Evlilik sözleşmelerinin süresi gittikçe azalıyor, aile ve çocuk mahkemelerinin sayısı artıyor. Aile, artık çiftlere, sağlıkta, hastalıkta, varlıkta, yoklukta bir arada olmayı, hayatın zorluklarına karşı mücadele etmeyi, komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi, akrabalar arasında güçlü bağlar örmeyi, geleceğe sağlam, güvenilir adımlarla yürümeyi ve nesiller arasında köprü olmayı taahhüt eden ama daha da önemlisi kültürü ve geleneği sahiplenilen ve onu yeniden üreten bir kurum olmaktan çıkmış durumdadır. Oysa bir zamanlar bazı kesimlerin üzerinde titredığı ve kutsal bir kurum addettiği aile, kolektif bütünlerin oluşturduğu geleneksel düzenin hem kurucusu hem de koruyucusu olarak çok önemli bir rol üstlenmişti.

Onun için Bales ve Persons, (2007), Giddens (2000b:69) ve Cheal (2002) gibi bazı sosyologlar, aileyi, gelenek ile modernlik arasındaki mücadelenin geçtiği bir zemin olarak görmüşlerdir. Buna göre eril egemen sistemin temel değer ve ilişkilerini bugüne taşıyan aile, gelişen sanayi toplumunun sosyal ve ekonomik yapısına uygun bir çekirdek aile tipini oluşturmak suretiyle modern yaşamın temel bir birimi olmaya devam etmiştir. Ancak modernlikten postmodernliğe doğru geçişle beraber ailenin üretim ve tüketim başta olmak üzere eğitim ve barınma gibi toplumsal işlevlerinin önemli bir kısmını yitirdiği ama daha da önemlisi kurumsal meşruiyetini sağlayan cinselliğin özerkleşmesi ve erkek kadın ilişkilerinin demokratikleşmesiyle de ciddi bir değer kaybına uğradığı görülmüştür (Allan, 2019).

Buna ek olarak bugüne kadar evlilikle birlikte anılan cinselliğin üremeden ayrılarak aile kurumunun uhdesinden çıkması hem kadının kendi bedeniyle olan ilişkisinin ve toplumsal rolünün hem de erkek egemen aile biçiminin ve mahremiyet algısının değişmesine yol açmıştır. Oysa geçmişte "cinsellik ve üreme birbirlerini yapılandırdı. Üreme iyice toplumsallaşmadan önce biyolojik bir fenomen olarak toplumsal faaliyete dışlandı; akrabalığı düzenliyordu, onun tarafından düzenleniyordu ve bireyin hayatını nesillerin devamına bağlıyordu" (Giddens, 2014: 196). Böylece üreme işlevinden kurtulan cinsel birliktelik, Bauman'ın deyimiyle (2014a: 50) "doğanın devamlılığa açılan kapısı, cemaat inşa etmekte kullanılan bir araç ve yalnızlıktan çıkmanın bir yolu olmaktan çok, yalnız duyum-toplayıcının hayatının bölündüğü, birbirini takip eden epizotlar içinde diğer duyumlarla birlikte anında tüketilecek haz verici ama kısa bir duyumdan ibaret" olmaya başlamıştır.

Cinsellik-üreme ilişkisinin kesilip atılmasını, din ve gelenek gibi diğer anlam kaynaklarının değer yitimini de eklediğimizde ve kadınların ev ortamından (özel alandan) çıkarak iş gücü piyasasına katılmasını (kamusal alana girmesi), üretim ilişkilerine dâhil olup para kazanmasını da hesaba kattığımızda ailenin gerçekten nasıl köklü bir değişime maruz kaldığını anlamamız daha kolay olacaktır. Özellikle de aileyi ekonomik bir birim olmaktan çıkartan ve kadını da çocuk doğurmaktan ve ev işlerini yapmaktan vazgeçirten kapitalist sistem, üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aileleri dağıtarak baba ve dede otoritesini sarsmış (Yörükoğlu, 2007: 46) sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu özelliklere göre yeni bir aile tipini zorunlu kılmış ama bunun yanında tüketiciliği ve bireyselliği özendirmek suretiyle toplumun organik yapısını oluşturan aile gibi kolektif bütünlerin çözümlenmesine de neden olmuştur.

Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse kapitalizm, aileyi üretimden çok tüketim toplumunun önemli bir bileşeni olarak algılamış/görmüştür. Kapitalist sistem her ne kadar aile bütünlüğünün önemini vurgulayarak kadın erkek eşitliğinden, kadının çalışmasından ve aile bütçesine katkı sunması gerektiğinden söz etmiş olsa da aslında kapitalizmin burada yapmak istediği şey, aileyi bir bütün olarak tüketim sürecinin önemli bir parçası haline getirmektir. Örneğin kapitalizm, bir insanın temel taleplerinin -ev, iş, araba vb.- çoğunu sıcak bir yuva düşüncesi veya mutlu bir aile tablosu üzerinden kurgulayarak arzu ve tutkularını kıskırtmak suretiyle onu tüketim toplumunun sadık bir üyesi haline getirebilmekte, ama aynı zamanda da cinsel özgürlük adı altında evlilik dışı ilişkileri, boşanmaları, farklı cinsel kimlikleri ve tercihleri de özendirebilmektedir.

Her boşanmanın aslında yeni bir ev, yeni mobilyalar, yeni beyaz eşya satın almak, sigortaya, avukata, psikologa ve antidepresan ilaçlara para yatırmak, yani daha fazla tüketim demek olduğunu düşündüğümüzde ailenin bir yandan korunması öte yandan da parçalanması fikrinin kapitalist sistem açısından ne kadar önemli ve arzulan bir şey olduğunu görebiliyoruz. Nitekim bugün kapitalist toplumlarda evliliklerin üçte ikisinin boşanmayla sonuçlanması ve tüm doğumların üçte birinden fazlasının da evlilik dışında gerçekleşiyor olması tesadüf olmasa gerektir (Giddens, 2000b: 72). Bunun yanında tek başına yaşayan insanları, evlilik dışı birliktelikleri ve tek ebeveynli aileleri de işin içine kattığımızda aslında aile kurumunun neden modern kapitalist sistemle beraber köklü bir değişim ve dönüşüme uğradığını ve dolayısıyla neden çözülmeye başladığını daha iyi anlamış olacağız.

Çünkü tarıma dayalı uygarlıklar da dâhil olmak üzere tüm modern öncesi kültürlerde karşımıza çıkan ve moderniteyle beraber yapısal ve kurumsal değişime uğrayan *gelenek, din, yerellik ve akrabalık* ilişkileri sadece geleneksel toplumların ontolojik temellerini değil, aynı zamanda o toplumların gündelik yaşam sosyolojilerini de etkilemiş ve belirlemiştir (Giddens, 2014:101-109). Modernliğe doğru evrilen toplumlarda gözlenen bu değişim, en çok aileyi etkilemiş ve aile, bu durumdan dolayı sonradan telafisi mümkün olmayan sonuçlarla karşılaşmıştır. Yaşanan demografik ve mekânsal değişimin aile kurumu üzerindeki travmatik sonuçlarını anlamak için sanayileşme ile beraber yaşanan kitlesel göçe değinmek gerekir. Zira bütün yüzyıllar içinde en büyük değişiklikler, demografik alanda yaşanan değişikliklerdir.

Bilindiği gibi sanayileşmeyle beraber kentlerde oluşan işgücü ihtiyacı, kırsal kesimin kitleler halinde durmaksızın büyüyen sanayi sektörüne girmesiyle özellikle de yoğun bir kadın işgücünün kullanılmaya başlanmasıyla karşılanmıştır (Sayın, 1988:17). Bu durum hem kentlerin büyümesine hem de kırsal nüfusun azalmasına neden olmuştur. Nitekim 19. yüzyılın başında 50 bin nüfusu olan şehirler aynı yüzyılın sonunda 400-500 bini bulmuştur (Freyer, 2014: 47). Bunun en somut örneği, 14. yüzyılda nüfusu, ancak 30 bini bulan Londra'nın 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde 900 bini (Giddens, 1997: 15), İngiltere'nin de 37 milyonu bulmasıdır (Gittins, 2011: 37). Aslında yaşanan göçler, sadece mekânsal ve demografik bir dönüşüme sebebiyet vermemiş, aynı zamanda geleneksel toplumun sosyal düzenini ve bu düzeni ayakta tutan kurumları ve ilişkileri de değiştirmiştir.

Demografik alanda yaşanan bu değişim ve dönüşüm en çok aile kurumunu etkilemiştir. Zira kırsal yerleşim birimlerinde aile, yüzyıllarca hem ekonomik hem sosyal hem de kültürel bir birim olma özelliğini muhafaza etmiştir. Geniş aile tipinin söz konusu olduğu bu toplumlarda kadın erkek ilişkileri eril kültürün egemenliğinde ve toplumsal cinsiyete göre belirlenmiştir. Buna göre çocuk yetiştirmek ve aile üyelerinin günlük ihtiyaçlarını karşılamak kadının temel vazifesi olarak görülmüştür. Kırsal yerleşim birimlerinde ailenin hem içeriden hem de dışarıdan gelebilecek olumsuz etkilere karşı güçlü bir biçimde korunmuş olduğunun en somut örneği, en başta görücü usulüyle yapılan ve bir statü değişikliği olarak görülen evliliklerin bir ömür boyu sürmüş/sürdürülmüş olmasıdır. Bunun yanında evli çiftlerin diğer aile üleriyle birlikte aynı evi paylaşmaları, evlilikle ilgili yaşanabilecek olası sorunların aile dışına taşınmadan aile içinde çözülmesini sağlamıştır. Dolayısıyla geniş ailede başta büyük anne ve baba olmak üzere hala, teyze ve amca çocuklarının bir arada yaşaması, evlilik müessesinin ve aile birliğinin korunmasını sağladığı gibi evli çiftlerin boşanmasını da güçleştirmiştir. Buna ek olarak kırsal yerleşim birimlerinde komşuluk, akrabalık, mahalle ve cemaat ilişkileri de aile bütünlüğünü korumada etkili olmuştur.

Oysa sanayi devrimiyle evlik yaşının düşmesi, kentlere göç eden ailelerin sanayinin emek ordusunu büyüterek ücretli iş gücüne bağımlı yaşamaya başlaması, özellikle de kadın ve çocukların bol ve ucuz emek olarak sanayide kullanılması kapitalizmin dur durak bilmeyen gelişimini perçinlemiştir (Gittins, 2011:50). Görece sosyal kontrol mekanizmalarının daha esnek, bireysel özgürlük alanlarının daha geniş, aile ve toplum baskısının daha az olduğu kent yaşamında aileler, bireyler geleneksel değer yargılarından ve dinin etkisinden de uzaklaşmışlardır. Buna ek olarak ailenin tüketici bir birime dönüşmesi, evlilik dışı ilişkilerin yaygınlaşması, çocuk sayısının azalması, doğurganlığın kontrol altına alınması gibi aileyi doğrudan ilgilendiren bir dizi gelişme, evlilik müessesesinin

kutsiyetine gölge düşürmekle kalmamış, aynı zamanda boşanma oranlarının hızlı bir biçimde artmasına da yol açmıştır. Dolayısıyla alenin mahalle ve akrabalık ilişkileri tarafından sıkı denetlendiği kırsal toplumların aksine modern kent yaşamında aile, dışsal saldırılara açık ve savunmasız kalmıştır. Bu durum doğal olarak kent ailesini daha kırılğan bir hale getirmiştir.

Modern öncesi toplumlarda gelenek de aile kurumunun işleyişi ve devamlılığı konusunda çok önemli bir rol oynamıştır. Çünkü gelenek, toplumun sosyal düzenini, adet ve göreneklerini, yaşam biçimini ve kültürünü beslemiştir. Sadece muhafazakâr doktrinin ontolojik önceliklerinden birisi olduğu için değil, müesses nizamı/toplumsal *nomos*'u muhafaza ettiği için de gelenek çok önemli bir referans kaynağı olmuştur. Bu referans kaynağı, toplumsal ilişkileri, kurumları, değerleri ve yapıları hem düzenlemek hem de günlük yaşamın akışı içinde onları yeniden üretmek suretiyle bireylerde toplum dediğimiz kolektif bilincin oluşmasını sağlamıştır. Bu anlamda toplumların belli geleneklerinden söz etmek mümkündür ki, aslında kültür dediğimiz şey de tam da bu geleneklerin bir karşılığı/ürünü ve sonucudur. Dolayısıyla rutinin ve ritüellerin alanı olarak geleneğin pre-modern toplumun aile yaşamında çok önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Bu toplumlarda kutsal addedilen aile, her şeyden önce geleneksel bir kurum telakki edilmiş, evlilikler, geleneksel kural ve ritüellere göre yapılmıştır. Aile kurulurken hangi yol ve yöntemlerin izlenmesi gerektiğinden, evli çiftlerin gerek birbirleriyle gerekse aile üyeleriyle nasıl konuşmaları, davranmaları gerektiğine varıncaya kadar bir dizi konuda geleneğin hâkim gücü belirleyici ve yönlendirici olmuştur. Dolayısıyla modern öncesi toplumlarda ailenin tümüyle geleneğin kaskacında olduğu söylenebilir. Zira bu toplumlarda geniş aile tipi söz konusu olduğu için, gelenek, günlük yaşamın akışı içinde aile ve akrabalık ilişkileriyle yeniden üretilmiş, zamanla kalıplaşan bu ilişkiler yeni kuşaklara aktarılacak suretiyle bugüne kadar varlığını devam ettirmiştir. Aileyi hem içeriden hem de dışarıdan adeta koruyucu bir zırhla kuşatan gelenekler, evliliklerin dağılmasını, parçalanmasını önleyerek geleneksel geniş aile biçiminin kurumsallaştırmasını sağlamıştır.

Modernite ise geleneği içselleştirmekte ve onu bir referans kaynağı olarak görmekte zorlanmıştır. Aydınlar, geleneği hazmedemedikleri gibi eleştirilerini genellikle akıl dışı, dogmatik ve cehalet olarak tanımadıkları geleneğe yöneltmişlerdir. Onlara göre tümüyle irrasyonel ve önyargılardan oluşan gelenek(ler) bir toplumun geri kalmasının temel nedenidir (Bauman, 2014b:112-113). Yazılan eserlerde devrimci değişimi engellediği, dinselliği beslediği ve mevcut egemen düzene meşruiyet kazandırdığı için geleneklerle mücadele edilmesi istenmiştir. Dolayısıyla modern zamanların felsefi düşünce sistemlerinin hedefinde geleneğin otoritesinin kırılması ve geleneksel kurumların yok edilmesi düşüncesi olduğu söylenebilir. Nitekim Fransız Devrimi bu düşüncenin somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrim monarşiyi geleneğin temsilcisi yani *ancien regime* olarak gördüğü için devirmeye çalışmış ve başarılı da olmuştur.

Modern kentsel yaşamın ayırıcı özelliklerinden birisi de kamusal yaşamda gelenekle beraber dinin de etkisinin azalmış olmasıdır. Dinin kurumsal gücünün zayıflamaya ve modernleşmeyle beraber sekülerleşmenin artmaya başlamasının doğal bir sonucu da din kaynaklı inançların özel alanla sınırlanması ve günlük yaşamın akışı içinde görünür olmaktan çıkmaya başlamasıdır. Modern toplumların aksine geleneksel toplumlarda din, iki temel fonksiyonuyla -kurumsal düzenlemelere meşruiyet sağlaması ve aileye kutsiyet atfetmesiyle- öne çıkmış, sosyal düzen her şeyden önce dinin bu iki özelliğiyle tahkim edilmiştir. Din aynı zamanda ailenin de içinde olduğu toplumsal kurumları yücelterek yasalaştırma görevini de ifa etmiştir. Diğer bir deyişle din ve mezhepler, toplumda var olan yapıları ontolojik ve kozmolojik bir çerçeveye içine yerleştirmek ve tanımlamak suretiyle onlara nihai ve tartışmasız bir statü vermiş, ailenin kurulmasını özendirip boşanmaları ya Katolisizm de olduğu gibi tümüyle yasaklamış ya da mekruh olarak (dinen caiz olmayan) görmüştür.

Dolayısıyla günlük yaşamın dinin kutsal şemsiyesi altında geçtiği/aktığı muhafazakâr ve gelenekçi toplumlarda evlilik müessesesi ve aile, başta din olmak üzere bir dizi sosyal kontrol mekanizması tarafından denetlenmiş veya gözetilmiştir. Aynı şekilde bu toplumlarda ailenin dağılmasına ve parçalanmasına yol açan boşanmalara veya evlilik dışı ilişkilere de sıcak bakılmamıştır. Oysa dinin

kurumsal gücünün gerilediği veya azaldığı modern toplumlarda ailenin başlatılması kadar bitirilmesi, kurulması kadar yıkılması da kolay olmuştur (Bauman, 2014a: 50). Ayrıca dinin siyasal düzenin asli unsuru olmaktan çıkması, ailenin meşruiyetini din dışı kurumlardan alması, dini inançların bireysel temelde ve özel bir inanca dönüşmesi, modern döneme kadar kutsal bir kurum addedilen ailenin, bu ayırıcı özelliklerini yitirmesine ve deyim yerindeyse profan (seküler) bir kuruma dönüşmesine yol açmıştır. Böylece çiftlerin dinin ve toplumun baskısı olmadan özgür bir biçimde evlenerek aile kurmaları mümkün olabilmektedir.

Dinin etkisi dışında toplumsal ilişki demetini hem zamansal hem de uzamsal olarak sürdüren en önemli yapılardan birisi de akrabalık sistemidir. Daha çok modern öncesi kültürlerde karşımıza çıkan bu sistemin temel ayırıcı özelliği farklı bireyleri bir araya getirerek onlara kolektif bir kimlik vermesidir. Yerelliğe ve kırsallığa ait mekanik dayanışma biçimini içeren bu sistem İbn-i Haldun'un (2018) deyişiyle üyelerine asabiyet ruhunu telkin eden, onları bir arada tutarak güçlendiren ve biz bilincini inşa eden çok önemli bir ilişki ağı/bağıdır. Akrabalık sistemi, sadece kan bağıyla kurulan biyolojik bir ilişki biçimi de değildir, duygusal olduğu kadar simgesel olarak da birbirlerinin hayatlarını yaşayan ve birbirlerinin ölümüyle ölen insanların oluşturduğu bir var oluş biçimidir (Sahlins, 2015). Dolayısıyla akrabalık ilişkileri özellikle de geleneksel geniş ailede hem kurucu hem de koruyucu bir rol üstlenmiştir.

Geleneksel toplumun günlük yaşam sosyolojisini de dikkate aldığımızda geniş aile tipinde genellikle evliliklerin akrabalık ilişkisine dayalı olarak yapılmış olması anlaşılır bir durumdur. Zira bu durumun hem birey hem de toplum açısından birçok farklı nedenleri bulunmaktadır. Ancak burada bizi esas ilgilendiren husus, gerekçelerinden ziyade bu evliliklerin genelde aile yaşamı üzerindeki etkisini vurgulamaktır. Halen günümüzde de çoğunlukla görücü usulüyle ve birinci dereceden akrabalar arasında yapılan evlilikler, çevre tarafından çok sıkı bir biçimde gözetlendiği veya denetlendiği için bu evliliklerin boşanmayla sonuçlanmaları pek mümkün olmamıştır. Bu anlamda akraba evliliklerinin deyim yerindeyse sıkı bir markaja/ablukaya alınmak suretiyle özel bir biçimde koru (n)maya alındığını, evli çiftler arasında yaşanabilecek olası sorunların başta aile büyükleri olmak üzere akrabalar tarafından çözülmeye çalışıldığını ve dolayısıyla ailenin dağılmaması için özel bir gayret gösterildiğini söylemek mümkündür.

Geleneksel toplumlarda aile kurumu üzerinde akrabalık ilişkileri yanında mahalle baskısının da çok fazla etkili olduğu söylenebilir. Zira halk arasında "sonra mahalleli ne der" sözüyle özetleyebileceğimiz bu baskı mekanizması, evli çiftlerin özel yaşamını daraltmıştır. Yerel iktidar odaklarının özellikle de mahallenin bu özel ilişkiyi denetlemeye çalışmasının esas nedeni, aile kurumunun toplumun temeli ve aile mahremiyetinin de önemli olduğunu düşünmeleridir. Böylece yapılan evliliklerin sadece yakın akrabalar tarafından değil aynı zamanda komşular ve mahalle sakinleri tarafından da gözetlendiği söylenebilir. Oysa bu tür sıkı ilişki ağlarının olmadığı yerleşim yerlerinde, metropollerde, sitelerde ve banliyölerde evlilikler daha özgür ve bireysel temelde yapıldığı dolayısıyla evli çiftler özel ve kamusal yaşamlarında herhangi bir baskıya maruz kalmadıkları için yaşadıkları en ufak bir sorun karşısında soluğu mahkemede almaları anlaşılır bir durumdur.

3 Kuşak Çatışması ve Z Kuşağının Ayırıcı Özelliği

Günümüz dünyasında aile kurumunun yaşamakta olduğu değişim ve dönüşümün en çok aile üyeleri arasında var olan kuşak farklılığından kaynaklanan sorunlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda aile üzerine yapılan ampirik araştırmalarda aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin kırılma olmaya başladığı, aynı ev ortamında iletişimin azaldığı, ebeveynlerle çocuklar arasında duygu, düşünce, tutum ve davranışlarda farklılaşmalar yaşandığı ve bu farklılıkların aile ortamında kimi zaman çatışmalara neden olduğu gözlenmiştir. Aynı araştırmalar "kuşak çatışması" adı verilen bu durumun gelecekte aileler açısından çok ciddi sorunlara yol açacağını, aynı evde yaşamalarına karşın birbiriyle konuşamayan, konuşmak istemeyen, anlaşamayan ve paylaşımları sadece aynı ortamı tenfüs etmekle sınırlı olan yeni bir aile ilişkisinin yaşanacağını ortaya koymaktadır.

Kuşak çatışması sadece günümüz toplumlarına özgü bir sorun değildir. Ancak bu sorun, tarihin hiçbir döneminde günümüzde olduğu kadar öne çıkmamış ve aile hayatını da bu denli etkilememiştir. Aile ilişkilerinde karşımıza çıkan kuşak çatışması kaynaklı sorunların toplumlarda bu kadar yaygın olmasının temel nedeni, dünyamızın son yüz elli yıl içinde kaydettiği değişimin bütün bir tarih boyunca gösterdiği değişimden daha fazla olmasıdır. Özellikle 20. yüzyılda toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan bilimsel ve teknolojik devrimler, en fazla geleneksel yapısı ve muhafazakâr kimliğiyle öne çıkan aile kurumunu etkilemiş, toplumsal dünyada yaşanan her bir değişim, aile üyeleri arasında duygu, düşünce, değer ve tutum noktasında farklılaşmaya ve bu farklılaşmalar da aile üyeleri arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur.

Ailenin bir sorunu olarak kuşak çatışmasını ele alan ilk örnek çalışmalar yüzyılımızın başında Amerika'da ortaya çıkmış ve alandaki yazın, kuşakları kendi arasında farklı dönemlere ayırmak suretiyle kategorileştirmeye çalışmıştır. Bu kategorik ayrımların başında; Bebek Patlaması Kuşağı (1945-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) gelmektedir. Yazında kuşakları birbirinden ayırmak için belirli zaman aralıklarında meydana gelmiş ve küresel sonuçlar doğurmuş olan bazı önemli sosyal, ekonomik ve siyasal olaylar baz alınmıştır. Kuşakları genellikle aynı dönemin olaylarına tanıklık etmiş olanların veya ortak yaşam deneyimi paylaşanların oluşturdukları insan topluluğu (Gürbüz, 2015:40) veya zaman içerisinde ortak bir habitus, heksis ve kültürü geliştiren insanların ortaya koyduğu kolektif davranışlar bütünü (Turner, 2014:388) olarak tanımlamak mümkündür.

Modern sosyolojide kuşak kavramını kolektif hafızanın örgütlenmesi anlamında kullanan ilk isim Karl Mannheim'dir (1922). Ona göre kuşaklar, aynı tarihlerde dünyaya gelmiş olanların özellikle de gelişim yıllarında sosyal ve tarihi nitelikteki olayları yaşayan ve o olayları paylaşan grupların oluşturduğu insan topluluklarıdır. Diğer bir deyişle aynı kültürü ve zaman dilimini paylaşan grupların benzer davranış ve tepkiler ortaya koymalarıdır. Kuşakları diğer toplumsal gruplardan ayıran özellik, onların aynı zaman diliminde dünyaya gelmeleri ve çok önemli tarihsel olaylara tanıklık etmeleridir (İnce, 2018:106). Bundan dolayı olsa gerektir aynı kuşağa mensup olanlar, yaşanan olay ve olgular karşısında benzer tutum ve davranışlar sergilemekte, farklı zaman diliminde doğanlar da aynı şekilde farklı değer ve inançlara sahip olmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu da büyüdükleri dönemde kötü olayların etkisinde kalan insanların bu etkileri bir ömür boyu hissetmeleridir.

Örneğin "savaş ve toplumsal açıdan bunalımlı dönemlerde yetişen bireylerin ekonomik belirlenimcilik, rasyonalizm, materyalizm ve otoriteye saygılı olma gibi modern yaşama dair değerleri öğrendikleri; sosyo-ekonomik istikrarın bulunduğu dönemlerde büyüyen kuşakların ise eşitlikçilik, farklılara tolerans ve öz-paylaşım gibi post-modern değerleri öğrendikleri ileri sürülmektedir" (Egri & Ralston, 2004, akt. Gürbüz, 2015: 41). Dolayısıyla kuşaklar, içinde doğup büyüdükleri koşulların ürünüdürler. Çünkü benzer yaş aralığında olanlar benzer sorunlar içinde büyümüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında 2000 yılından sonra doğan yani bugün itibarıyla 20 yaşında olan Z Kuşağının da aslında sosyal ağların ve internetin günlük yaşamın her anına ve alanına sirayet ettiği bir dünyanın tanıklığını yaptıkları söylenebilir. Küresel iletişimin sınırları ortadan kaldırması, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve bu iletişim araçlarının özellikle de yeni nesil tarafından kullanılması, hem Z kuşağının toplumlar arasında var olan kültürel ve dinsel farklılıklara hoşgörüyü yaklaşımına (Sarioğlu-Özgen, 2018: 1068) hem de aile içinde başta ebeveynler olmak üzere ailenin diğer yaşlı üyeleriyle tutum ve değerler noktasında ayrışmasına neden olmuştur.

Z kuşağının ayırıcı özelliği kendisini modern ailenin sahip olduğu davranış kodlarından, duygu ve düşünce dünyasından ayırması ve özellikle de toplumumuzdaki geleneksel ataerkil aile yapısının içerdiği anlam kalıplarından, egemen aile anlayışından ve aile içindeki rollerin dağılımından ayrılan Y Kuşağıyla benzerlik göstermesidir (Paker Tükel, 2018: 23-40). Yukarıda da belirtildiği gibi her kuşak, içinde yaşadığı dönemin koşullarından etkilenir ve bu etkileri de bir ömür boyu üzerinde taşır. Kuşakların tutum ve değerler noktasında birbirinden keskin hatlarla ayrılmış olmasının temel nedeni de söz konusu her kuşağın yetişme ortamının ve deneyimlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Bu

gerçekten hareketle internetin, bilişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın günlük yaşamın her yanını kuşattığı, etkisi altında aldığı bir dönemde dünyaya gelmiş olan Z Kuşağı da (Deniz & Tutgun Ünal, 2019: 1025-1057) içinde doğduğu dünyanın ruhuna uygun bir kimlik ve kişilik edinmiştir.

Günlük yaşamlarında zamanın büyük bir bölümünü internete girmekle geçiren bu kuşağın temel referans kaynağı, din, aile ve akrabalık ilişkileri olmaktan çıkmış yerine popüler kültürü üreten/yayan akıllı telefonlar ve dijital platformlar almıştır. Adeta kutsal bir nesneye dönüşen bu araçlar, Z Kuşağının başta duygu ve düşünceleri olmak üzere hayalleri ve beklentilerini etkileyerek davranışlarında belirleyici/ yönlendirici bir güç olmuştur. Alandaki çalışmalarda da ortaya çıktığı gibi bu kuşağın hem içinde doğup büyüdüğü dünya hem de bu dünyanın sorunları farklılaşmıştır. Çünkü yeni yüzyılda modern sonrası bir toplumu inşa eden küreselleşme, postmodernizm, teknolojik devrimler ve bilişsel kapitalizm gibi toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamı baştan sona değiştiren süreçler, en çok da yeni nesillerin duygu ve davranışlarını etkilemiştir. Bunun yanında küresel iklim değişikliği, ekolojik sorunlar, insansız hava araçları, sürücüsüz otomobiller, yapay zekâ ve sosyal medya ağlarını da bu değişimin bileşenleri olarak görmek mümkündür.

Bilgi teknolojileri içinde doğan yeni kuşağın tanımlayıcı bir özelliği de özgürlüğüne düşkün, benmerkezci, rekabetçi ve yaratıcı olmasıdır. Bunun yanında kolektif bütünlerden kopuk bireysel bir yaşamı tasvip etmeleri, gerçek yaşamda olduğu kadar sosyal medyada da görünür olmaya, olaylar karşısında ani tepkiler vermeye çalışmaları, sabırsız, kırılğan ve alıngan bir ruhsal yapıya sahip olmaları ama daha da önemlisi aile içinde son derece asosyal ve apolitik bir kişilik özelliği göstermeleridir. Arkadaş çevrelerini genellikle sosyal medya üzerinden oluşturan ve büyükleri, ebeveynleri tarafından eleştirilmekten, sorgulanmaktan hoşlanmayan bu kuşağın yaşadığı en önemli sorunlardan birisi de aile içinde kendisini yalnız hissetmesi, kendini ifade etmekten çekinmesi, genellikle ebeveynlerinin davranışlarını tutucu kimi zaman da gerici olarak nitelermeye çalışmasıdır. Kısacası yeni dünyanın teknolojik koşulları içinde dünyaya gelen Z Kuşağı, geleneksel aile ilişkilerinden farklı olarak küresel dünyanın ve kitle kültürünün etkisinde büyüdüğü ve farklı kuşaklarla aynı evde yaşadığı için gerek toplum gerekse aile içinde iletişimsizlik ve anlaşmazlık başta olmak üzere birçok sorun yaşayabilmektedir.

4 Araştırmanın Metodolojisi

4.1 Alt Başlık

Bu araştırmanın temel amacı, günümüz toplumunda aile içi ilişkilerde yaşanan değişimi, özellikle 2000 yılından sonra doğan ve literatürde Z Kuşağı olarak adlandırılan gençlerin aile kavramına ve kurumuna ilişkin düşüncelerini öğrenmek ve ailede gerek ebeveyniyle gerekse diğer aile üyeleriyle kuşak farklılığından dolayı yaşadıkları sorunları ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan diğer alt soru (n)lar da şunlardır: a) Değişen dünyada aile kurumuna ilişkin nasıl bir algı oluşmaktadır? b) Ailede kuşak çatışmasının temel neden (ler)i nelerdir ve bunlar nasıl açıklanabilir? c) Z Kuşağı hem değişen aile ilişkilerine hem de dönüşen aile değerlerine nasıl bakmakta ve yorumlamaktadır? d) Z Kuşağı aile içi ilişkilerde anne ve babalarıyla nasıl ve ne türden sorunlar yaşamaktadır?

4.2 Araştırmanın Önemi

Günümüzde yaşanmakta olan küresel değişimin genelde aile kurumuna özelde de aile içi ilişkilere etkisini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma, iki açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, alanda yapılan ilk örnek çalışma olması, ikincisi de anne baba ve çocuklar arasındaki iletişim ve ilişkileri mercek altına almak suretiyle aile içindeki genel anlaşmazlık konularını, aile üyeleri arasındaki değer ve tutum geliştirme biçimlerini ve kuşak çatışmasının nedenlerini araştırmasıdır. Bunun yanında içinde yaşadığı ve etkilendiği koşullar nedeniyle kendinden önceki kuşaklardan gerek duygu ve düşünce gerekse tutum ve değerler noktasında son derece farklı bir kimlik/duruş ortaya koyan Z Kuşağı, bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle iş hayatına katılım biçimleri, başarı ölçütleri, sorun çözme yetenekleri ve girişimcilik eğilimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dijital dünyanın içine doğmaları ve iletişim araçlarını yoğun bir biçimde kullanmaları nedeniyle kompakt ve hızlı

düşünebilen, kendini özgürce ifade etmekten çekinmeyen, şeffaf ve demokratik bir yaklaşımı benimseyen bu kuşağın iş hayatında olduğu kadar kamusal ve özel yaşamda da kurduğu ilişki biçimiyle ve olaylara yaklaşım tarzıyla da farklı bir duruş sergilediği söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın önemi, Z Kuşağının sözü edilen yanları dışında aile algısını ve aile içi ilişkilerinde yaşadığı sorunları bir alan araştırmasıyla ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

4.3 Araştırmanın Örnekleme

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Nicel araştırma tekniklerinin aksine nitel araştırma, genellikle değişkenlerin saptanmasından ve bunlar arasında var olduğu düşünülen ilişkilerin belirli bir nedensellik ilişkisi içine oturtulmasından çok bir duruma veya olaya dahil olan aktörlerin algı ve bakış açılarının yorumlanmasını ve açıklanmasını içermektedir (Yıldırım -Şimşek, 2016: 57). Bunun yanında nitel teknikler, araştırmaya konu olan olaylara derinlemesine bakmayı, bireylerin duygu ve düşüncelerini anlamayı, tutum ve davranışlarını açıklamayı amaçladığı için betimleme ve yorumlamayı gerektiren konularda daha çok tercih edilmektedir. Amaçlı örnekleme de örnekleme seçilen kişilerin ya da objelerin, araştırmanın amaçlarına en uygun yanıt verebilecek birey ve objeler arasından seçilmektedir (Aziz, 2008: 55). Dolayısıyla bu çalışmada da Z Kuşağının aile algısını ortaya koymak hedeflendiği için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Buna göre araştırmanın evreni Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde okumakta olan tüm öğrenciler, örnekleme ise 8 erkek ve 8 kadın olmak üzere toplamda 16 fakülteden 16 öğrenciyle yapılan derinlemesine görüşmeler oluşturmuştur. Bu görüşmelerin ses kayıtları deşifre edilerek analiz edilmiştir. Makale için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulundan 25.02.2021 tarih ve 22045 sayılı Etik Kurul İzin Belgesi alınmıştır.

4.4 Araştırmanın Bulguları

Birebir görüşmelerin yapıldığı çalışmada öncelikle örnekleme dahil olan katılımcılara ilişkin sosyo-ekonomik ve demografik veriler elde etmeye, ardından çalışmanın da temel konusunu oluşturan Z Kuşağının anne babalarıyla ve diğer aile üyeleriyle yaşadığı sorunların nedenleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler ve elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuş ve bu veriler kendi içinde farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Tablo.1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Ekonomik ve Demografik Verileri

Sayı	Cinsiyet	Yaş	Doğum Yeri	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Ailenin Aylık Ortalama Geliri (TL)
1	Kadın	18	İl Merkezi	Bekar	Lisans 1.Sınıf	Asgari ücret
2	Kadın	16	İl Merkezi	Bekar	Lisans 2.Sınıf	3001-4000 arası
3	Kadın	19	İl Merkezi	Bekar	Lisans 3.Sınıf	Asgari ücret
4	Kadın	20	İl Merkezi	Bekar	Lisans 4.Sınıf	4001-5000 arası
5	Kadın	17	Büyükşehir	Bekar	Lisans 1.Sınıf	4001-5000 arası
6	Kadın	20	İlçe Merkezi	Evli	Lisans 2.Sınıf	Asgari ücret
7	Kadın	16	İl Merkezi	Bekar	Lisans 3.Sınıf	Asgari ücret
8	Kadın	18	Büyükşehir	Bekar	Lisans 4.Sınıf	6001 ve üzeri
9	Erkek	20	Büyükşehir	Bekar	Lisans 1.Sınıf	3001-4000 arası
10	Erkek	16	İlçe Merkezi	Bekar	Lisans 2.Sınıf	3001-4000 arası
11	Erkek	16	İlçe Merkezi	Bekar	Lisans 3.Sınıf	3001-4000 arası
12	Erkek	17	İlçe Merkezi	Bekar	Lisans 4.Sınıf	Asgari ücret
13	Erkek	19	İlçe Merkezi	Evli	Lisans 1.Sınıf	Asgari ücret
14	Erkek	17	İl Merkezi	Bekar	Lisans 2.Sınıf	4001-5000 arası
15	Erkek	19	İl Merkezi	Bekar	Lisans 3.Sınıf	6001 ve üzeri
16	Erkek	20	İl Merkezi	Bekar	Lisans 4.Sınıf	Asgari ücret

Katılımcıların tümü 2000 yılı ve sonrasında doğmuş olup, 8'i kadın, 8'i erkektir. Genellikle 16-20 yaş aralığında olan katılımcıların 8'i "il merkezi", 5'i "ilçe merkezi", 3'ü de "büyükşehir" doğumludur. Medeni duruma bakıldığında 20 ve 19 yaşlarında iki katılımcının evli diğerlerinin bekar olduğu görülmektedir. Örneklemin temsil özelliğini güçlendirmek için lisans programının her sınıfında bir katılımcı (öğrenci) araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcıların ailelerinin ortalama aylık gelirlerine bakıldığında 7'sinin "Asgari Ücret", 4'ünün "3001-4000 TL", 3'ünün "4001-5000 TL" ve 2'sinin de "6001 ve üzeri TL" bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında örnekleme dahil tüm öğrencilerin kentsel yerleşim birimlerinde doğdukları ve sosyo-ekonomik açıdan genellikle düşük gelirli ailelere mensup oldukları görülmektedir.

Tablo.2. Araştırmaya Katılanların Aile İçinde Anne ve Babalarıyla Yaşadıkları Sorunların/Çatışmaların Derecesi

	Anlaşmazlık Konuları	Nadiren	Bazen	Sıkça	Her Zaman	Hiçbir Zaman
1	Okul ve eğitimle ilgili konularda	1	3	4	8	-
2	Arkadaş seçimi konusunda	4	3	4	3	2
3	Siyasi ve ideolojik konularda	3	2	1	2	6
4	Dini inanç ve ibadetler konusunda	6	2	1	3	3
5	Evlilik ve eş seçimi konusunda	3	1	2	1	6
6	Karşıt cinsle arkadaşlık etme konusunda	3	1	5	6	1
7	Kılık kıyafet seçimi konusunda	2	2	3	7	1
8	Meslek seçimi konusunda	2	2	4	2	3
9	Akrabalık ilişkileri konusunda	4	-	4	7	1
10	Baş zamanı değerlendirme konusunda	6	3	2	3	1
11	Para harcama, harçlık ve tüketim konularında	1	2	2	9	2
12	Aile işlerinde yardımcı ol(a)mama konusunda	2	2	5	5	2
13	Aile içinde iletişim ve diyalog kuramama konusunda	1	4	8	2	2
14	Aile bütçesine katkı sunma ve iş bul(ama)ma konusunda	3	4	2	2	4
15	Aile içi şiddetten kaynaklı sorunlar konusunda	1	4	3	5	3
16	Aile ile ilgili sorunlara karşı kayıtsızlık konusunda	2	3	5	4	2
17	Aile değerlerine ve büyüklere saygı konularında	1	1	2	10	2

Tabloda araştırmaya katılanların gerek ebeveynleriyle olan diyalog ve iletişimlerinde gerekse günlük yaşam pratiklerinde, arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerinde aileleriyle ne tür sorunlar yaşadıkları ve hangi konularda anlaşmazlık içinde olduklarını öğrenmek amacıyla sorulan sorulara katılımcıların, birbirinden oldukça farklı cevaplar verdikleri görülmektedir. Aynı zamanda araştırma örneklemini oluşturan kitlenin (Z Kuşağının) genelde aile kurumu özelde de kendi ailesi hakkındaki düşüncelerini de ortaya koyan bu tablo, bize üzerinde düşünmemizi gerektiren bazı önemli ipuçları/veriler de vermektedir. Örneğin daha geniş bir açıdan bakıldığında en başta dikkatimizi çeken hususun katılımcıların hem kendilerini ilgilendiren konularda hem de aile üyesi olmaktan kaynaklanan beklenti ve sorumluluklarda aile içerisinde bazı çatışmalar, gelgitler ve sorunlar yaşadıkları söylenebilir. Bu anlamda yaşanan sorunları ve bu sor (u)nlara ilişkin cevapları şu alt başlıklar altında değerlendirmek/toplamak mümkündür.

4.4.1 Z Kuşağının Aile İçi İlişkilerde Yaşadığı Sorunlar

4.4.1.1 Okul ve Eğitim Hayatıyla İlgili Sorunlar

Araştırma verilerinden Z Kuşağının ebeveynleriyle anlaşmazlık içinde olduğu konuların başında "okul ve eğitimle ilgili hususlar" geldiği anlaşılmaktadır. Örneğin 16 öğrenciden 12'si bu konularla ilgili olarak aileleriyle farklı düzeylerde de olsa zaman zaman bazı problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu problemlerin ayrıntısına indiğimizde okul ve eğitim hayatının, öğrencilerin düşük gelirli aileleri ve ebeveynleri tarafından adeta bir kurtuluş/çıkış yolu olarak algılandığını/düşünüldüğünü görmekteyiz. Katılımcıların aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı

üzere aileler, bin bir güçlkle okuttukları öğrenciler (in)den yüksek bir beklenti içindeler ve okulu sadece bir eğitim ve öğretim yuvası olarak değil aynı zamanda gelecekte güvenceli bir işe sahip olmanın da yegâne yolu olarak tasavvur etmektedirler.

G-4: “Ailemle anlaşmazlık içinde olduğum tek konu dersler ve okul. Çünkü annem ve babam çok fazla ders çalışmadığımı ve başarısız olduğumu düşünüyorlar. Ne yalan söyleyeyim, bazıları gibi sabahtan akşama kadar da ders çalışmıyorum, çünkü sıkılıyor, daralıyorum” (16 yaşında, kadın).

G-5: “Bizde dersler ve okul konusu sorun oluyor. Çünkü ben Emel (abla, dış hekimliği 2.sınıf öğrencisi) gibi idealist değilim. Babam anneme bu kız niye hep dışarda diyor. Evde çalışsın, sonra ne olacak bu kızın hali diye söyleniyor” (20 yaşında kadın).

G-9: “Doğrusu ailede okul ve dersler konusu açılınca geriliyorum, strese giriyorum. Çünkü bizimkilere göre ben çok çalışmıyorum. Oysa başarısız olduğum tek dersim de yok” (19 yaşında, erkek).

G-10: “Okul ve ders konusunda ailem fazla baskıcı davranıyor” (17 yaşında, erkek).

G-11: “Aslında her konuda sorun yaşıyorum. Yok neymiş Gamze (komşunun kızı) öğretmen olmuş da sen ne olacaksın diyorlar. Annem bir türlü akrabalarımızın ve komşularımızın etkisinden çıkmıyor ki mübarek” (16 yaşında, kadın).

G-13: “Aynı zamanda çalışıyorum, en azından ilerde bir yeteneğim olur ve üniversitede okuyup boş kalacağıma bir işte çalışıp kendime bakmak daha mantıklı geliyor. Aileme göre de bu tam tersi...” (25 yaşında, erkek).

G-15: “Ailem özellikle de babam ders konusunda beni çok sıkıyor. Çünkü ona göre okul demek her şey demek, gelecek, iş, güç demek” (19 yaşında, erkek).

G-16: “Bizim ailede okul ve eğitim konuları hep tartışılır. Çünkü üniversite bitirmiş iki işsiz abim var. Babam çalışmadığımdan yakınıyor ama okusan ne olacak...” (17 yaşında, erkek).

4.4.1.2 Arkadaşlık İlişkileri, Kılık Kıyafet ve Tüketim Harcamalarıyla İlgili Sorunlar

Okul ve eğitim hayatı yanında Z Kuşağının anne babalarıyla yaşadıkları en önemli anlaşmazlık konularından biri de karşı cinsle arkadaşlık etme, kılık kıyafet seçimi ve tüketim alışkanlıklarıdır. Nitekim 16 öğrenciden 11’i “arkadaş seçimi”, 12’si “kılık kıyafet tercihi” ve 13’ü de “para harcama” konularında aileleriyle sıkça sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Görüşmelerde çoğu katılımcı, görece daha özgür bir ortamın olduğunu düşündükleri üniversite hayatında bile ailelerinin bireysel tercihlerine, yaşam biçimlerine özellikle de giyim kuşamlarına, arkadaşlık ilişkilerine ve harcamalarına karıştıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim aşağıdaki ifadeler katılımcıların aileleriyle özel yaşamları hakkında ne tür sorunlar yaşadıklarını ortaya koyuyor.

G-1: “Ailemde özellikle annem hayatıma çok karışıyor. Okula gideceğim zaman kiminle gidiyorsun, ne yapıyorsun orda diye soruyor. Her akşam ona hesap vermek zorunda kalıyorum” (16 yaşında, kadın).

G-3: “Çok tutucu bir ailem var sürekli beni gözetliyorlar, arkadaşlarımı soruyorlar. Kız arkadaşım olduğunu söyleyemiyorum çünkü buna karşılar” (20 yaşında, erkek).

G-4: “Babamla sorunum yok da annem çok karışıyor bana. Makyaj yapmam, farklı elbiseler giymem rahatsız ediyor onu. Bunu neden giydin, çok açık bu, diye söylenir. Neymiş efendim konu komşu ne dermiş, büyük babam görmüş beni...” (19 yaşında, kadın).

G-7: “Hiç üniversite okuyormuşum havasında değilim. Dışarıya çıktığımda komşular bana bakıyor, laf ediyorlar, bu nereye gitti, yanındaki kim, neden geç geliyor. Niye siyah eşarp takmış gibisinden...ne bileyim sonra da üniversite okuyorsun diyorsun kendine” (21 yaşında, kadın).

G-8: “Bizde para konusu bazen sorun olabiliyor. Üniversite öğrencisinin sonuçta dışarıya çıkacaksın, bir yerde oturup arkadaşlarıyla yiyip, içeceksin. Tamam, hayat pahalı ama ailem de beni anlamıyor. Babama kalsa okula git gel kadar...” (20 yaşında, erkek).

4.4.1.3 Akrabalık İlişkileri, Aile İçi İletişim ve Aile Değerleriyle İlgili Sorunlar

Araştırmada dikkat çeken hususlardan biri de katılımcıların aileleriyle başta akrabalık ilişkileri olmak üzere aile üyeleriyle iletişim kurma, aile değerlerini önemseme ve aile büyüklerine karşı saygılı olmak gibi konularda sorunlar yaşadıklarını söylemiş olmalarıdır. Nitekim katılımcılardan 11'i akrabalarla, 14'ü diğer aile üyeleriyle yeterli iletişim ve diyalog kuramadıkları ve 13'ü de aile değerlerine ve büyüklere karşı saygılı davranmadıkları gerekçesiyle aileleri tarafından azarlandıklarını, yaşadıkları baskıdan dolayı anne babalarıyla kimi zaman tartışmak zorunda kaldıklarını ve anne babalarının çoğu zaman aile ilişkilerinde otoriter davrandıklarını ifade etmişlerdir. Aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere katılımcılar farklı nedenlerden dolayı aileleriyle birçok konuda uzlaşmamaktadır.

G-1: *"Babamla sık sık sorun yaşıyorum. Neden mi, çünkü teyzem ve halalarım iki günde bir bize geliyorlar, ben de hoşlanmıyorum bundan, öğrenciyim sonuçta onlara yüz vermeyince de babam kızıyor"* (19 yaşında, kadın).

G-6: *"Çok konuşkan biri değilim, genelde akşam odama çekilir, dersimi çalışırım. Telefonla işlerimi hallederim. Ailem neden oturma salonuna, yanlarına gitmiyorum diye kızıyorlar. Sen hep odandasın, hiç çıkmıyorsun yüzünü görmüyoruz diyorlar. Hem ne konuşacağım ki onlarla, dünyalarımız farklı ama anlamıyorlar bunu"* (16 yaşında, Erkek).

G-13: *"Anneme kalsa her gün dayımlarda kalacağız. Oysa ben o ortamları hiç sevmiyorum çünkü sürekli dedikodu yapıyorlar. Ben de gitmek istemeyince annem azarlıyor"* (23 yaşında, kadın).

G-14: *"Benim ailemle yaşadığım en önemli sorun onlar gibi düşünmemem, onlar gibi hareket etmemem. Her konuda tartışırız. Babamın özellikle çok gelenekçi bir yapısı var, ne bileyim, eve geldiğinde kalkmamızı, elini öpmemizi, dışarıya çıkarken ondan izin almamızı istiyor. O eve gelince ben odama gidiyorum sonra bana saygısız diyor"* (20 yaşında, erkek).

G-15: *"Ailem her şeyeime karışır, saçlarıma, sakallarıma, giyinme tarzıma. Ya ben kendimi anlatamıyorum ya da onlar anlamıyorlar. Üstelik babam mühendis, annem hemşire, yani okumuş tipler ama iletişim kurmasını beceremiyorlar"* (20 yaşında, erkek).

G-16: *"Sorunum annem, geç uyumama bile karışıyor, daha ne diyeyim"* (16 yaşında, kadın).

4.4.1.4 Z Kuşağının Gözünden Anne Babaların Gençlerle Yaşadığı Sorunlar ve Nedenleri

Katılımcıların çoğu aileleriyle yaşadıkları sorunların temel nedeni olarak ebeveynlerinin diyaloga kapalı, kuralcı, tutucu, gelenekçi ve kendi çocuklarından sürekli itaat bekleyen bir dünya görüşüne sahip olmalarını göstermişlerdir. Nitekim 16 öğrenciden 13'ü anne babalarının kendilerini anlamadığını, anlamak için çaba harcamadıklarını, bazı öğrenciler de ailelerin eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle genç kuşaklarla iletişimin kurulmadığını belirtmişlerdir. Aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere aynı koşullar içinde büyümemiş olan anne-baba ve çocuklar, doğal olarak dünya görüşleri, düşünce biçimleri ve tutum, davranışları da farklılaşmakta ve bu farklılıklar, aile içi ilişkilerde kimi zaman iletişimsizliğe kimi zaman da çatışmaya neden olabilmektedir.

G-2: *"Bence aileler çocuklarını çok fazla kuralcı yetiştiriyorlar. Oysa çocuklar gerektiği yerde ders, gerektiği yerde eğlenmek istiyorlar. Ama ebeveynler çocuklarına sınır koydukları için sorunlara yol açıyor. Bir de anne ve babalar bu zamanki çocukları kendi dönemlerine göre kıyaslıyorlar ve bu yüzden de çocuklarını anlamıyorlar"* (25 yaşında, erkek).

G-3: *"Bir kere ailelerimiz çok geri kalmış. Babam liseyi bitirmiş her şeyi bildiğini zannediyor. Çok otoriter, dediğim dedik biri. Annem okula gitmemiş. Nasıl beni anlasınlar ki, sorun da burada yatıyor bence"* (22 yaşında, kadın).

G-6: *"Bir kere iletişimsizlik var. İkinci anne-babalar çocuklarını sürekli başkalarıyla kıyaslıyorlar. Çocuğun yeteneğine göre değil kendi istedikleri gibi olmalarını istiyorlar. Çocukları belli bir kalıba sokmak istiyorlar. Hayal kurmaları engelleniyor. Aslında anne babalar çocuklarını anlamıyor değil, sadece işlerine geldiği gibi anlıyorlar. Yoksa çocuklar neden anlaşılmasın ki"* (19 yaşında, kadın).

G-10: “Çünkü aileler çocuklarını dinlemiyorlar ve onları bir şeyler yapmaya mecbur bırakıyorlar (17 yaşında, erkek).

G-12: “Ailelerimizde halen ataerkil bir kültür var. Baba ailede otoritedir. Her şeyi bildiğini sanır ve çocuklarından hep itaat ister. Mesela babamla tartıştığımızda hep ‘bizim zamanımızda böyle miydi? babamızın sözünden çıkmazdık’ der. Ama babamın anlamadığı şey, artık ne o zaman var ne de o insan tipi” (20 yaşında, erkek).

G-12: “Ailedeki sorunların temel nedeni ebeveynlerin empati kuramamalarıdır” (16 yaşında, kadın).

G-16: “Çünkü aileler, her şeyin değiştiğini, devrin değiştiğini anlamıyorlar” (21 yaşında, kadın).

5.4.1.5 Z Kuşağının Aile Algısı ve Aile Kurumuna Bakışı

Araştırmada günümüzün değişen toplumunda aile algısının Z Kuşağı tarafından nasıl görüldüğünü, aile içi rollerin, akrabalık ilişkilerinin ve ailevi değerlerin nasıl yorumlandığını anlamak üzere “Sizin için aile ne ifade ediyor?” şeklindeki soruya katılımcıların genellikle birbirinden çok da farklı olmayan ve daha çok geleneksel aile anlayışını yansıtan, ailenin önemini, değerini ve işlevini tekrarlayan cevaplar verdiklerini görmekteyiz. Ailenin toplumun temeli olduğunu vurgulayan katılımcılar, görüşmede aileyi değişime zorlayan dinamiklerin, süreçlerin ve ilişkilerin nedenleri üzerine düşünmek, konuşmak ve tartışmak yerine daha çok toplumun egemen aile anlayışını ve ortodoks bakışını ortaya koymaya çalışmışlardır. Nitelim bu anlayış ve bakışı şu ifadelerden çıkarabiliyoruz.

G-1: “Herkes için olduğu kadar benim için de aile herkesten ve her şeyden daha önemlidir. Aile, insanın sevincinde, üzüntüsünde hep yanında olmalıdır. Hiçbir karşılık beklemeden ve sorgulamadan...” (16 yaşında, kadın).

G-2: “Aile bana göre zor zamanımızda yanımda olan, herhangi bir menfaat içinde olmadan bizi koruyan ve bize değer veren çok önemli bir kurumdur” (19 yaşında, erkek).

G-3: “Ailem, benim yaşama sebebidir” (20 yaşında, kadın).

G-4: “Ailem, kendimi yalnız hissettiğim zaman yanımda oldukları için kendimi değerli hissetmemi sağlıyorlar ve bu yüzden de değerlidirler” (19 yaşında, erkek).

G-5: “Benim için aile bir liman gibidir. Ne kadar uzağa gidersen git her zaman oradadır. Her konuda ona sığınabilirsin. Senin en güçlü tarafındır, aile benim kırkçü dükkanımıdır ve her şeydir” (23 yaşında, kadın).

G-6: “Aile, bazen sorun, bazen kavga, bazen dayanışma, bazen en yakınım ve bazen de en uzağımdır” (20 yaşında, erkek).

G-7: “Ailem tek kelimeyle her şeyimdir” (22 yaşında, kadın).

G-8: “Bence aile sıcak bir yuvadır belki ama herkesi için değil. Çünkü bazen aile en soğuk yerdir birileri için, baskı, zorlama ve dayatma yeridir kimileri için” (20 yaşında, erkek).

6 Sonuç ve Değerlendirme

Aile günümüzde en fazla değişen, dönüşen kurumlardan biridir. Geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle başlayan bu değişim süreci, ailenin yüzyıllarca uhdesinde bulundurduğu birçok fonksiyonu yitirmesine neden olmuştur. İlk bakışta ailenin yükünü hafiflettiği düşünülen bu durum aslında onu ontolojik bir krizle karşı bırakmıştır. Zira ailenin toplumsal ve ideoloji işlevini budayan bu kriz, zaman içinde yaşanan sosyal ve ekonomik değişimle beraber daha da derinleşmiş ve ailenin geleceğiyle ilgili farklı tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu tartışmalar iki farklı görüşü ön plana çıkartmıştır. Birinci görüşe göre geleneksel bir kurum olan aile hem yapısal hem de kurumsal açıdan maruz kaldığı saldırılar nedeniyle yok olma eşğine gelmiş, aile artık miadını doldurmuştur. Aksi görüşte olanlar ise yaşananları ailenin yok oluşuna değil, değişen koşullara uyum sağlamasına yormuşlardır.

Şayet bu tartışmaları ve sosyo-ekonomik değişimin aile üzerindeki kaçınılmaz sonuçlarını bir kenara bırakarak söylersek, aslında birçok kurum gibi ailenin de değişmesini doğal karşılamalıyız, ancak bu değişimin toplumun temel birimi olan ailenin yapısını, ilişkilerini, işlevlerini, değerlerini ve dolayısıyla geleceğini nasıl etkileyeceğini de sormamızı, sorgulamamızı gerektiriyor. Çünkü aile metnin kuramsal kısmında da tartışıldığı gibi sadece iki yetişkin insanın özel yaşamıyla sınırlandırabileceğimiz veya mahrem bir ilişkiye indirgeyebileceğimiz bir konu değildir. Çiftlerin özel yaşamını ilgilendirdiği kadar toplumun ontolojik temelini oluşturan tarih, kültür, gelenek ve değerlerle de ilgilidir. Zira aile, sosyal düzeni tesis eden, toplumsal ve kültürel normları üreten, bireyi toplumsallaştıran ve dolayısıyla neslin devamını sağlayan yegâne kurumdur.

Ancak bu kurumun daha önce dikkat çekilmiş nedenlerden dolayı hem birey hem de toplum açısından eskiden olduğu gibi toplumun değer yargılarını, davranış kalıplarını ve dinsel normlarını üretmediğini, başta gündelik yaşantı olmak üzere hayatın birçok alanında varlığını sürdüren geleneğin devamını sağlayamadığını, erkek egemen ideolojiyi ve cinsiyet temelli kimlikleri besleyemediğini ama daha da önemlisi “toplumsallaştırma işlevini” ve “değer aktarıcı vasfını” yitirmeye başladığını görüyoruz. Aynı şekilde tüm dünyada boşanma oranlarının arttığını, evlenme yaşının yükseldiğini, evlilik oranının azaldığını, tek ebeveynli aile sayısının çoğaldığını ve doğurganlığın azaldığı gerçeğini de dikkate aldığımızda ailenin kaderi ve geleceği hakkında endişe duymamız mümkün görünmemektedir. Geleneksel olduğu kadar modern aile yapısının da artık eskisi kadar cazip görünmediği günümüzde “aile irtifa kaybediyor” tezi de gittikçe güçlenmektedir.

Aslında temel toplumsal birim olan ailenin serencamını anlatmaya dönük her bir girişim geleceğin toplumuna ışık tutmaya çalışır. Aynı şekilde dinamik bir kurum olan ailenin zaman ve mekân içerisinde değişimini ve bu değişimde hangi etkenlerin ve süreçlerin yer aldığını anlamaya çalışmak, son derece kırılabilir bir yapıya sahip olan aileyi yeniden sorgulamamızı ve üzerinde daha fazla düşünmemizi gerektirecektir. Bu minvalde aile içi ilişkilerin değişen doğasını ve seyrini kuşak farklılığı üzerinden okumayı deneyen bu çalışma, günümüz ailelerinin en önemli probleminin anne baba ve çocukları arasında yaşanan duygu, düşünce, tutum ve davranış farklılığından ve eski kuşağın genç nesiller üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm ilişkisinden kaynaklandığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışmada değişen aile ilişkileri içinde aynı zamanda Z Kuşağının da yetişme tarzını belirleyen temel referans kaynaklarının ki, -bunlar genellikle bilişim teknolojisi, internet ve sosyal medyadır- geleneksel toplumun değer yargılarından ki, -bunlar da çoğunlukla aile, komşuluk, akrabalık ilişkileri, din, cemaat ve mahalle kültürüdür- farklı olmasını, ebeveynlerin çoğu zaman çocuklarını anlayamamalarına, davranış kodlarına, söylem ve eylemlerine anlam verememelerine neden olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Z Kuşağı üzerine yapılan bu araştırmanın iki önemli sonucundan söz etmek mümkündür. Birincisi, bir bütün olarak aile kurumunun geleneksel kimliğini, toplumsal alışkanlıkları ve rutinleri besleyen yapısını muhafaza etmesinin artık mümkün olmadığını ve aileye bu türden bir beklentiyle yaklaşmamak gerektiğini bilmek ikincisi de aile üyeleri arasında var olan ve yetişme tarzından kaynaklanan farklılıkları aile içi ilişkilerde çatışmanın kaynağı/nedeni haline getirmemek özellikle de ebeveynlerin çocuklarını/gençleri, kendi yetiştikleri dönemin koşullarıyla yargılamamak, onları suçlamamak ve yadırgamamak gerekiyor.

Araştırmada gençlerin, okul, eğitim, arkadaş seçimi, giyim-kuşam, tüketim, meslek seçimi ve boş zamanı değerlendirme gibi konularda ebeveynleriyle sorunlar yaşadıklarını belirtmeleri ve bu sorunların temel nedeni olarak da “iletişimsizliği” göstermeleri, aslında kuşaklararası var olan algı, anlayış ve bakış açısı farklılığının doğal bir sonucu olarak görmek ve değerlendirmek gerekir. Nitekim araştırmada da görüleceği gibi gençler genellikle aile içinde yaşanan çatışmalarda ebeveynlerini suçlamakta, ebeveynlerinin özel yaşamlarına müdahale etmelerinden hoşlanmadıklarını belirtmektedirler. Gençlere göre anne-babalar, çocuklarını kendilerine benzetmeye, onları kendileri gibi düşünmeye ve davranmaya zorlamaktadırlar ki, bu durum genellikle aile içi çatışmaların temel nedenini oluşturmaktadır.

Z Kuşağının en çok şikâyet ettiği husus, ebeveynlerin özel yaşamlarına müdahil olmaları ve sürekli ne yapmaları gerektiği konusunda direktifler vermeleridir. Bu tür tutum ve davranışlar karşısında gençlerin en çok dile getirdiği ifadeler; “sıkılıyorum”, “daralıyorum”, “nefes alamıyorum” ve “strese giriyorum” şeklinde olmuştur. Bu ifadeler, aynı zamanda Z Kuşağının bireysel özgürlüğüne ve özel yaşamına ne kadar düşkün olduğunu, anne babası dahi olsa bu konularda kendisine yöneltilen eleştirilere ne kadar kapalı olduğunu, baskıya ve dayatmaya karşı olduğunu, aile üyelerinin direktiflerine karşı tahammülsüz olduğunu, giyim-kuşamı başta olmak üzere gündelik yaşamındaki tercihlerine karışılmaması gerektiğini göstermesi açısından da son derece anlamlı ve önemlidir.

Buna göre karşımızda X kuşağından çok farklı düşünen ve davranan yeni bir kuşağın bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu kuşak, kendisinden önceki kuşaklardan birçok açıdan ayrılmaktadır. Bu ayrım noktalarından biri de Z Kuşağının gündelik yaşamın doğal seyri içinde karşılaşılan zorluklara karşı dirençli olmamaları, yaşanan sorunlar karşısında sabırsız ve hızlı sonuç almaya çalışmaları, anne babalarının dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarını beğenmemeleri, teoride idealist olmalarına karşın pratikte realist davranmamaları, keyfiyetin ve hedonizmin ayrıcalığını yaşamaya çalışmaları, çok emek harcamadan çok fazla paraya, mülke sahip olmak istemeleri ve asosyal ve apolitik bir kimliğe sahip olmalarıdır. Bu ayrııcı özellikleri yanında Z Kuşağının bir diğer özelliği de başkaları tarafından sorgulanmaktan, eleştirilmekten ve denetlenmekten hoşlanmamasıdır.

Araştırmada gençlerin özellikle ailelerinin telkinlerine, nasihatlerine ve yönlendirmelerine maruz kaldıkları ve gizil bir dayatmayı içerdiğini düşündükleri bu tutum ve davranışları benimsemedikleri anlaşılmaktadır. Zira gençlerin birçoğu ailelerini bu konularda tutucu, baskıcı, anlayışsız ve hoşgörüsüz bulmaktadır. Gençlerin aileleri için “hayatıma çok karışıyorlar”, “çoğu zaman onlara hesap vermek zorunda kalıyorum”, “arkadaşlarımı araştırıyorlar”, “makyajıma, elbiseme karışıyorlar”, “para harcamama kızıyorlar” şeklindeki ifadeler, kuşak çatışmasının temelinde anne babaların aile içinde genellikle otorite kimi zaman da otoriter olma rolünü benimsemesinden çocukların ise buna karşı daha özgürlükçü bir tutum takınmasından kaynaklanmaktadır. Oysa çoğu zaman geleneksel ailelerde karşımıza çıkan bu tutum ve davranışlar aile üyeleri arasındaki özellikle de anne baba ile çocuklar arasındaki iletişimsizliğin temel nedeni de oluşturmaktadır. İletişimsizlik ise aile üyeleri arasında paylaşımı azaltan ve anlamayı ve anlaşılmayı zorlaştıran en önemli nedendir.

Kaynakça

- Allan, G. (2019). *The Sociology of the Family*. New York: John Wiley & Sons.
- Aziz, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bales, F. R. & Parsons, T. (2007). *Family: Socialization And Interaction Process*. London: Routledge.
- Barry, P. N. (2012). *Modern Siyaset Teorisi*. Mustafa Erfoğan- Yusuf Şahin (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014a). *Siyaset Arayışı*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2014b). *Yasa Koyucular ile Yorumcular* (Çev. K. Atakay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cheal, D. (2002). *The Family of Sociology*, London: Springer.
- Deniz, L., & Tutgun Ünal, A. (2019). *Sosyal Medya Çağında Kuşakların Sosyal Medya Kullanımı ve Değerlerine Yönelik Bir Dizi Ölçek Geliştirme Çalışması*. *Opus*, 11(18), 1025-1057. doi: DOI: 10.26466/opus.557240

Egri, C.P & D.A. Ralston. (2004). Generation Cohorts and Personel Values: A Comparison of China and the United State. *Organization Science*, 15, 210-220, aktaran, Gürbüz, S. (2015). Kuşak Farklılıkları: Mit mi, Gerçek mi? *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57.url: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/359260>

Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. Bedia Akarsu (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Giddens, A. (1997). *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*. İsmail Öğretir (Çev.). İstanbul: Birey Yayınları.

Giddens, A. (2000a). *Sosyoloji*. Hüseyin Özel- Cemal Güzel (Haz.). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Giddens, A. (2000b). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. Osman Akinhay (Çevç). İstanbul: Alfa Yayınları.

Giddens, A. (2014). *Mahremiyetin Dönüşümü*. İdris Şahin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gillies, V. (2003). *Family and Intimate Relationships: A Revies of the Sociological Research*. London: South Bank Univesity Press.

Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulaniyor*. Tuna Erdem (Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.

Goody, J. (2004). *Avrupa'da Aile*. Serpil Arısoy (Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.

Gürbüz, S. (2015). Kuşak Farklılıkları: Mit mi, Gerçek mi? *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57.url: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/359260>

İbn-i Haldun. (2018). *Mukaddime*. Süleyman Uludağ (Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

İnce, F. (2018). Z Kuşağının Girişimcilik Eğilimi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 105-109. doi 10.30794/pausbed.424969

Mannheim, K. (1922). *Structure of Thinking*, London: Routledge & Kegan Paul.

Paker Tükel, İ (2018). Y Kuşağı Temsilcilerinin Aile Algıları Üzerine Bir Analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 23-39.url: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/464767>

Sahlins, M. (2015). *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?* İstanbul: Dipnot Yayınları.

Sarioğlu, B. E., & Özgen, E. (2018). Z Kuşağının Soysal Medya Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1067-1081.url: https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt11/sayi60_pdf/6iksisat_kamu_isletme_turizm/sarioglu_elifbasak.pdf

Sayın, Ö. (1988). *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Turner, B. S. (2014). *Klasik Sosyoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wollstonecraft, M. (2018). *A Vindication Of The Rights Of Woman, With Strictures On Political*. İstanbul: Gece Kitaplığı.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Duman, M. Z. (2021). Üniversitede Okuyan Z Kuşuğunun Değişen Aile Algısı ve Aile İçi İlişkilerde Yaşadığı Sorunlar. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 20-36.

Duman, M. Z. (2021). Üniversitede Okuyan Z Kuşuğunun Değişen Aile Algısı ve Aile İçi İlişkilerde Yaşadığı Sorunlar. *Journal of Sociological Context*, 2(1), 20-36.

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler

Occupations as Indicators of Lifestyles¹

Fatih KARS*

 0000-0002- 2390-4673

Metin ÖZKUL*

 0000-0003-2511-9780

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 04 02 2021
Düzeltilme tarihi: 12 02 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayımlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Çalışma Sosyolojisi
Yaşam Tarzı
Sosyal Çevre
Mesleki Tercih
Meslek Grupları

ÖZ

Bu çalışma, çeşitli mesleklere mensup bireylerin, meslekleri gereği oluşturdukları ilişkilerin yaşam tarzlarına etkisini sorgulamak amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak; çeşitli meslek gruplarının temsilcisi olan bireylerin yetiştiği sosyal çevrenin özellikleri ve bu çevrenin meslek seçimleri üzerindeki etkisi betimlenmiştir. İkinci olarak, icra edilen mesleğin gerektirdiği davranış, ilişki ve etkileşimler yoluyla meslek kategorisinin üyelerine özgü bir yaşam tarzının varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak da meslek üyelerinin yaşam tarzı ile toplumsal çevreleri ve meslekleriyle ilişkili seçilmiş değişkenler arasındaki bir etkileşimin olası varlığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın alan verileri Isparta il merkezinde çeşitli meslek grupları içinde yer alan bireyler üzerinden, %95 güven düzeyinde belirlenmiş 384 kişilik örnekleme yönelik olarak; yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşturulan bir soru formuyla yüz yüze görüşmeler (mülakat) yapılarak toplanmıştır. Konuyla ilgili literatürde yer alan bilgiler ışığında bu veriler çeşitli istatistiksel kategoriler halinde sınıflandırılmış ve anlamlılık testi (X²) uygulanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Modernleşmenin en önemli genel sonuçlarından biri toplumları oluşturan grupların çeşitli değişkenler açısından farklılaşmasıdır. Kısaca çokkültürlülük olarak da ifade edilen bu farklılaşmalardan biri de mesleki gruplaşmalardır. Çalışma, mesleki tercihler yoluyla farklılaşan toplumsal grupların, kendine özgü bir yaşam tarzı oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak açısından önemli görülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda özellikle geleneksel metotlarla öğrenilen meslekler ile eğitim yoluyla kazanılan profesyonel mesleklere mensup grupların yaşam tarzları bakımından farklılaştıkları tespit edilmiştir. Geleneksel mesleklerin mensupları kendilerinden önceki kuşağa göre daha az düzeyde yaşam tarzı farklılaşmalarına sahip iken profesyonel meslek mensupları, sosyal kökenleri açısından bağlı oldukları önceki kuşaklara göre çok daha fazla farklılaşmaktadır. Profesyonel meslek mensupları geleneksel mesleklerin mensuplarına göre toplumsal saygınlık, serbest zaman değerlendirme, aile yapısı, tüketim eğilimleri ve toplumsal çevrelerini değerlendirme biçimleri açısından farklılaşmanın yanı sıra kendi kategorisindeki mesleki çeşitlilik bağlamında da özgün yaşam tarzları oluşturmaktadırlar.

¹ Bu çalışmada kullanılan ampirik verilerin bir kısmı, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında Prof. Dr. Metin Özkul danışmanlığında tamamlanan "Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler (Isparta Örneği)" isimli Yüksek Lisans Tezinden alıntılanmıştır.

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, fatihkars@sdu.edu.tr

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, metinozkul@sdu.edu.tr

ARTICLE INFO

Received: 04 02 2021
Received in revised form: 12 02 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Sociology of Work
Lifestyle
Social Environment
Professional Preference
Occupation Groups

ABSTRACT

The aim of this study is to inquire how the relationships created by individuals from various professions for the purpose of performing the profession affect their lifestyles. In this direction, firstly, the characteristics of the social environment in which the individuals, who are the representatives of various occupations, have grown up and the effect of this environment on the choice of occupation have been tried to be described. Secondly, it was tried to be determined the existence of a lifestyle specific to the members of the occupational category through the behaviors, relationships and interactions required by the profession. Finally, the possible existence of an interaction between the lifestyle of occupational members and selected variables related to their social environment and occupations was tried to be analyzed. The field data of the study was gathered interviewing face to face, via a question form which consisted of structured and semi-structured questions intending for a sample of 384 people determined at 95% confidence level over individuals in various occupational groups in the city center of Isparta. These data were categorized into various statistical categories in the light of the information in the related literature and were tried to be analyzed applying the significance test (X²). One of the most significant general results of modernization is the differentiation of the groups that constitute societies regarding various variables. One of these differentiations, also referred to as multiculturalism, is occupational groupings. This study is considered significant in terms of revealing whether social groups that differ through professional preferences form a unique lifestyle or not. As a result of the findings obtained in the study, it was detected that the occupations learned by traditional methods and the groups of professional occupations acquired through education differ in terms of their lifestyles. While members of traditional professions have less lifestyle differentiation compared to the previous generation, professional occupational groups differ much more than previous generations to which they are connected in terms of their social origins. Professional occupation groups create distinctive lifestyles in the context of professional diversity in their own category, as well as differentiation in terms of social prestige, leisure time activities, family structures, consumption tendencies and approaches of evaluating their social environment, according to the members of the traditional profession.

1 Giriş

İnsanların gerçekleştirdiği bütün eylemleri kapsayan ve zihniyet dünyalarını yansıtan yaşam tarzı olgusu, toplumsal farklılıkların belirlenmesinde ve karşılaştırılmasında kullanılan bir ölçüttür. Toplumsal farklılıklar, toplumsal sınıfların ve birbirine benzer statüleri paylaşan bireylerin gelir durumları, eğitim düzeyleri, aile yapıları, boş zaman etkinlikleri, tüketim eğilimleri, alışveriş alışkanlıkları gibi birçok faktör açısından ortaya çıkan farklılıklardır. Bu faktörlerin birbirleriyle etkileşimi bireyler nezdinde gözlemlenebilir bir yaşam tarzı ortaya çıkartmaktadır ki, bunun araştırılması toplumların çeşitli katmanları içinde hem toplumsal mesafe farklılıklarının hem de yaşam standartları farklılıklarının tespit edilmesini sağlayacaktır. Ancak yaşam tarzı benzerliği ve farklılıkları açısından bir toplumun statü ve sınıf yapısını incelemek hiç kuşkusuz makro düzeyde bir analizdir. Ayrıca günümüzde sınıf yapısının ve dolayısıyla kavramın niteliği gereği muğlak olması da (Bozkurt, 2012: 45) söz konusu analizin yapılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Öte yandan yaşam tarzlarını bir takım toplumsal kategoriler üzerinden tespit edip anlamaya çalışmak görece daha mikro seviyede ve bu kategoriler ölçeğinde daha reel tespitler yapmaya imkân verir. Toplumu oluşturan bireyleri sınıf ve statüleri açısından analiz ederken bir takım toplumsal kategoriler halinde sınıflandırmak ve bu kategoriler açısından karşılaştırmalar yapmak, gerçeklikte oluşan yaşam tarzları farklılıklarının tespiti için daha nesnel bir yaklaşımdır. Endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan ve gittikçe karmaşıklaşan iş bölümü, uzmanlık, bilgi ve hünelerinin farklılaşmasını esas alarak çeşitlenen ve günümüzde adeta sonsuz denilebilecek sayılara ulaşan meslekler, (Parker, 1981: 138), yaşam tarzlarının, üzerinden okunabileceği en önemli toplumsal kategorilerden biri haline gelmiştir. Zira günümüz mesleklerinin birçoğu, icrası için gerekli olan diğer beceri, bilgi birikimi, kariyer özellikleri gibi icracısının yaptığı işle ilgili nitelikleri hakkında bir ön fikir oluşturmamıza imkân verdiği gibi bu insanların toplumsal tabakalaşma piramidindeki yerleri, olası statüleri ve dolayısıyla saygınlıkları (Hall, 1994: 125), hem potansiyel hem reel gelir imkânları, eğitim düzeyleri, tüketim eğilimleri ve hatta hobileri ve bunların toplamının bir ifadesi olarak yaşam biçimleri hakkında da bir öngörü sahibi olmamızı sağlamaktadır (Watson, 1987: 127-128)

İnsanların toplum içindeki davranış ya da eylemlerine karşılık gelen, bireylerin veya toplumsal grupların hayatlarını anlamaya yarayan yaşam tarzı, bir yandan toplumsal yapının oluşturduğu imkânlarla, diğer yandan da bu imkânların birey ya da gruplar tarafından kullanılabilme düzeyiyle ilişkilidir. Yaşam tarzı, genel olarak toplum üyelerinin içinde bulunduğu çevresel ve kültürel koşulların, yaşam gereksinimlerini karşılama potansiyeline ne derece sahip olduğuyla ilişkilidir. Doğal kaynakların bolluğu, bunu değerlendirecek ekonomik bir sistemin varlığı, toplumun tarihselliğinde ortaya çıkan kültürel zenginliği, bunun nitelikli aktarımı, adil bir bölüşüme ve iş birliğine imkân verecek bir hukuk düzeni, bireyleri yönlendirme ve yönetme gücüne sahip bir devlet örgütlenmesi gibi faktörler bir toplumu diğer bir topluma göre farklılaştıran ve yaşam tarzının sınırlarını belirleyen makro özellikler arasındadır. Toplumsal potansiyelin realize edilebilme biçimi, örneğin bölüşüm düzeyi ve adaleti, bireysel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik fırsat eşitliği, eğitim ve gelir imkânları, bireylerin ihtiyaçlarını giderecek çeşitli hedefleri elde etme becerisi, toplumsal ödüllere ulaşmak için faaliyet gösterdikleri uğraş alanları gibi çeşitli hususlara sahip olma derecesi, bireyler ve gruplar arası yaşam tarzı farklılığını doğuran en önemli koşullar arasındadır. Yaşam tarzı, bireyler ve gruplar açısından, insanlık tarihinde, nispeten sınırlı bir çeşitlilik düzeyinde iken, endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan modernleşme sürecine atfedilen anlamlar açısından karmaşıklaşmış, adeta birey ya da grupların toplumsal kimliğini ve yaşam dünyasını tanımanın ve tanımlamanın bir aracı haline gelmiştir.

Endüstrileşme süreciyle birlikte yaşam tarzıyla ilgili, yukarıda saydığımız çeşitli faktörlerin etkisinin somutlaştığı en önemli husus, bireylerin meslekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Zira meslekler, spesifik bir konuda gerekli bilgilerin öğrenilmesi ve uygulamasıyla şekillendiği için, gerek öğrenilmesi sürecinde gerekse icra edilme sürecinde mesleğin gereklilikleri konusunda bilgisi olan ve mesleğin sonuçlarından faydalanan insanların sosyal ilişki kurma alanlarını sınırlandırıcı bir işlevde bulunmaktadır. Bu nedenle yaşam tarzı, mesleki etkinliklerin gerektirdiği sınırlar içinde

oluşan bilgi birikimi, ilişki biçimi vb. özelliklerin zamanla içselleştirilerek belirli bir meslek grubunu temsil eden bireylerin olası yaşam alanlarındaki davranış ve ilişkilerinin spesifik olarak tanınabilir özellikler haline gelme süreci olarak da ifade edilebilir. Endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan mesleklerin büyük çoğunluğu; eğitimin, gelirin, bilgi ve beceri düzeyinin bir fonksiyonu olarak oluşmaktadır. Mesleğin çeşitli bireysel özellikleri ve temsil gücü, doğal olarak bireylerin yaşam tarzlarını da belirleyen önemli bir faktör olmasını beraberinde getirmektedir. Örneğin günümüzde de Tönnies'in cemaat, Durkheim'in mekanik iş bölümü özelliğiyle tanımladığı geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürüldüğü topluluklarda bireyler, aile ismi ve takılan lakaplarla tanımlanırken modern toplumun kentsel ortamlarında yaşayan bireyler daha çok meslekleriyle tanımlanır hale gelmiştir (Parker, 1981: 57-58). Dolayısıyla endüstri devrimi sonrası süreçte toplumsal yapıdaki etkinliği ve çeşitliliği artan meslek, en önemli yaşam tarzı belirleyicilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Meslek, ekonomik bir etkinlik olmakla birlikte, sosyal ve kültürel de bir etkinliktir. Bireylerin sosyal kimliklerini veya konumlarını elde etmelerinde mesleğin çok etkin bir rolü vardır. Bu nedenle meslek, bireylerin ya da grupların yaşam tarzının oluşmasında da işlevsel bir yere sahiptir.

Çeşitli meslek mensuplarının yaşam tarzlarını belirlemeye çalışan çok sayıda ampirik araştırma bulunmaktadır. Ancak 'olması gereken yaşam tarzı'yla ilgili bilim camiası açısından genel geçer bir kabul olmadığı için, araştırmalarda dikkate alınan değişkenlerin ilişkili olduğu yaşam tarzlarını mesleklere göre sınıflandırmak oldukça güçtür. Ayrıca yapılan araştırmaların birçoğu öğrenciler üzerinden yapılmıştır ve öğrencilerin gelecekte edinecekleri olası mesleklere yönelmenin getireceği olası yaşam tarzına yönelik nedensellikleri ortaya koymaktadır. Mevcut durumda, meslek çeşitliliği üzerinden, onları temsil eden bireylerin yaşadıkları mesleki yaşam ile yaşam tarzları arasındaki ilişkiyi araştıran karşılaştırmalı analizler, özellikle Türk bilim literatüründe yok denecek kadar azdır. Var olanlar ise tek tek meslekler üzerinden ve 'yaşam tarzı' kavramına atfedilen çeşitli anlamlar doğrultusunda yapılmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı yaşam tarzı, hasta yaşam tarzı, vegan yaşam tarzı, yenilikçi yaşam tarzı, sade yaşam tarzı, modern yaşam tarzı, Batılı yaşam tarzı gibi kavramlaştırmalar altında yapılmış ampirik araştırmalar literatürde en sık karşılaşılan çalışmalardır. Bu çalışma çeşitli meslek gruplarına mensup bireylerin, yaşam tarzı özelliklerini karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kapsamda yürütülen çalışmada özellikle bireylerin üyesi oldukları meslek grupları ile tüketim biçimleri, ikamet ettikleri konutlar, aile ve sosyal çevreleriyle olan ilişkileri, boş zaman etkinlikleri, kitle iletişim araçlarından yararlanma biçimleri gibi, sürdürdükleri yaşam tarzını yansıtan özellikler arasındaki ilişkinin tespiti amaçlanmıştır.

2 Yaşam Tarzının Anlamı ve Kapsamı

Yaşam tarzı kavramı, toplumlara göre farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bu durumun temel nedeni, söz konusu kavramın sosyo-kültürel ve ekonomik birçok faktörle ilişkili olmasıdır. Ayrıca yaşam tarzı kavramının, sosyolojinin de analiz araçlarından biri olan kültür kavramıyla karşılanması ya da benzer kabul edilmesi nedeniyle farklı anlamları çağrıştıracak şekilde dile getirilmektedir.

Chaney, yaşam tarzını, modern toplumlarda yaşayan bireylerin, kendilerinin ya da başkalarının davranışlarını veya eylemlerini tanımlamak için kullandıkları bir kavram olarak ifade etmektedir. Yaşam tarzı, bireyleri veya toplumsal grupları diğer bireylerden veya toplumsal gruplardan farklı kılan ya da onları başkalarından ayırmak için yararlanılan davranış veya eylem kalıbıdır. Başka bir ifadeyle yaşam tarzı, insanların neyi, nasıl ve neden yaptıklarını, bu yapıların kendileri için ne tür anlamlar içerdiğini ve toplumsal organizasyon içerisinde nasıl bir karşılık bulduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu tanımlamalara ek olarak Chaney, yaşam biçimlerinin kültürel yapılarla olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Ona göre yaşam tarzı kültürel yapılarla bağlı olmakla birlikte, her biri bir gruba ya da topluluğa ait bazı davranış veya eylem biçimleridir. Ayrıca bazı eşyaların, mekânın ve zamanın kullanılış şeklini de yaşam tarzı olarak ele almaktadır (1999: 14-15).

Yaşam tarzı kavramıyla ilgili farklı perspektifler bulunmaktadır. Zira yaşam tarzı kavramı tüketim kültürü, toplumsal yapı ve statü, kimlik, benlik, kişilik göstergesi, boş zamanı değerlendirme gibi birçok açıdan ele alınarak incelenmiştir. Örneğin; Featherstone'e göre yaşam tarzı, bir kimsenin konuşma, giyinme ve serbest zamanını değerlendirme biçimi, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil ve tatil seçimleri gibi bireylerin beğeni anlayışının işaretleridir (Featherstone, 2002: 83). Assael'e göre ise yaşam tarzı, bireylerin iş ve iş dışı gündelik yaşamlarındaki boş zamanlarını nasıl geçirdiklerini, hayatlarında neyi önemli kabul ettiklerini ve kendileri ile sosyal çevreleri hakkında ne düşündüklerini anlatan bir kavramdır (1995: 384). Küçükemiroğlu'na göre yaşam tarzı, bireylerin gelir düzeyleri, harcama biçimleri ve zamanı nasıl kullandıkları ile bağlantılıdır (1997: 473). Bocock ise yaşam tarzını, tüketim olgusu çerçevesinde açıklamıştır. O, yaşam tarzını, hem sosyal bir gruba has belirleyici özellikleri hem de bireysel seçimleri gösterebilecek bir alan içinde tüketme ihtiyacını artıran bir olgu olarak değerlendirmektedir. Bocock'a göre yaşam tarzı, toplumsal sistemin koşulları içinde bireylerde ya da toplumsal gruplarda bir tarza ve hayat anlayışına sahip olma bilincini oluşturmaktadır (2005: 27). Marshall'a göre ise yaşam tarzı, genellikle tüketim değerleri ve tarzları şeklinde öne çıkan ve ileri kapitalist toplumların ayrışmasını derinleştiren alternatif yaşama biçimlerini kavramlaştırmaktadır (2009: 816). Miegel'e göre yaşam tarzı, bireylerin kişisel, sosyo-ekonomik ve kültürel kimliklerinin bir göstergesidir. Bireyler, sahip oldukları maddi olan ve maddi olmayan değerlerini, tutumlarıyla somut bir hale getirmekte ve ilgileri, inançları, ahlaki davranış ve eylemleriyle, yani yaşam tarzlarıyla, bu tutumlarını açıkça göstermektedirler (1994: 208). Heikkinen'e göre ise yaşam tarzı, eğitim, öğretim, gelenek ve sosyal zemin gibi çeşitli faktörler aracılığıyla oluşturulan ve bireyler tarafından kullanılan belirli bir stratejidir (Erdoğan ve Meşeci, 2004: 238).

Yukarıdaki bakış açıları da göstermektedir ki; yaşam tarzı, çeşitli faktörlerin bileşimini ifade eden veya birçok unsurun bir araya gelerek oluşturduğu çok geniş kapsamlı bir kavramlaştırma olma özelliğini taşımaktadır (Eke, 1980, s. 98). Bu nedenle yaşam tarzı, maddi olan ve maddi olmayan yönleri ile ele alınmaktadır. Öncelikle yaşam tarzının maddi yönü, gerektiği durumlarda fiyatlarla ifade edilen, insan hayatı için gerekli unsurların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Modern toplum yaşamında, gelir ve gelir getirici bir iş sahibi olmak belirli bir yaşam tarzı ve standardının oluşmasının en önemli dayanağıdır. Zira çok yaygın bir şekilde bireyler, gelirin bir fonksiyonu olarak barınma, beslenme, eğitim, sağlık, eğlence, tatil, haberleşme ve ulaşım gibi yaşam tarzı unsurlarını (Öksüz, 1980: 27) satın alma kabiliyetiyle yönlendirilebilen ihtiyaçlarını, nitelikli ya da birbirlerine göre farklılaştırabilecekleri şekilde giderme imkânı bulurlar. Yaşam tarzı kavramını kültür kavramından ayıran nokta da aslında bu inisiyatifte sahip olma ve iradi olarak kullanarak, bunun yarattığı sonuçları tutumsallaştırabilme gücüdür. Zira kültür, toplumun kültürü aktarma ve meşrulaştırma mekanizmalarının yaygınlığı, kapsayıcılığı ve standart işleyebilmesi ölçüsünde onu temsil eden, kültürel mesafe açısından birbirlerine yakın bireyler yetiştirir (Berger ve Luckmann, 2018: 92-93). Yaşam tarzı bu bireylerin sahip oldukları imkânlarla kültürün zenginliğinden ve sonuçlarından iradi olarak yararlanma eylemleri ve girişimleri sonucunda ortaya çıkan bir farklılaşmadır. Bu da her şeyden evvel gelirin bir fonksiyonu olarak elde edilen niteliklere sahip olma gücüyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla bazı sosyologlara göre yaşam tarzı bir yönüyle rakam ya da fiyatlarla ifade edilen ihtiyaçların tümüyle ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan bireylerin ya da grupların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler aracılığıyla tatmin olma biçimini ve derecesini belirleyen değerler sistemi ise yaşama tarzının maddi olmayan yönü olarak ifade edilmektedir (Eke, 1980: 98-99). Daha açık bir ifadeyle bireylerin yaşamlarını sürdürmek açısından kullandıkları yöntemlerden, tükettikleri eşyalardan veya hizmetlerden, kurdukları ilişkilerden ve düzenledikleri mekânlardan beden sunumlarına, konuşma üsluplarına kadar ürettikleri her türlü davranış ya da eylemlerden aldıkları zevk ya da tatmin düzeyi gibi hususlar ve bunları yaparken dayanak olarak dikkate aldığı değer ve ilkeler yaşam tarzının maddi olmayan yönünü yansıtmaktadır. Yaşam tarzının bu iki yüzü, aile gibi içinde bulunulan birincil gruplar açısından, sürdürülen yaşamın hemen her yönünde eklektik değil, üyelerince içselleştirilmiş sistematik bir bütünlük görüntüsü yansıtır ki, yaşam tarzı nitelemesinin de bu sistematik bütünlüğün ismi olarak düşünülmesi gerekir. Sonuç olarak hem

maddi hem de moral yönü dikkate alındığında yaşam tarzı, toplumsal yapıda bireylerin davranışlarını ve eylemlerini, giysilerini ve barınma yerlerini, konuşmalarını ve boş zamanı kullanma biçimlerini, kısaca tüketici bireylerin beğeni anlayışlarını gösteren eşya ya da araçlar ile değerler ya da amaçların toplamı olarak ifade edilmektedir (Featherstone, 1996: 41).

3 Meslek Kavramı

Arapça bir kavram olan meslek, “Sulük” kelimesinden türetilmiştir. Kavram köküne bağlı olarak, “yol, gidiş, usul, tarz, tertip” gibi anlamlar içermektedir. Cerit mesleği, insanın kendisi ve diğer insanlar için değer ve hizmet üretme maksadıyla enerji harcaması, bir sosyal ve ekonomik faaliyette bulunması şeklinde tanımlanmıştır (akt. Uzun, 2000: 5). Başka bir tanıma göre meslek, işiyle ilgili belirli düzeyde beceri, teorik bilgi, eğitim ve diploma gerektiren, niteliği bakımından toplumdan topluma değişiklik göstermekle beraber statü, saygınlık ve gelir kazandıran iştir (Demir ve Acar, 1997: 155).

Ekonomik anlamda ele alındığında meslek, insanoğlunun varlığını sürdürmek için gerekli olan ekonomik bir malı veya hizmeti üretmek amacıyla harcadığı güçtür. Nitekim Kemerlioğlu, ekonomik açıdan mesleği, bir bireyin hayatını devam ettirmek ve geçimini sağlamak için sürekli ve sistemli bir şekilde üzerinde çalıştığı iş veya fikir alanı olarak tanımlamaktadır (1973: 29). Max Weber ise meslek kavramını, “bir bireyin sürekli gelir ve geçim kaynağı oluşturan işlevlerinin uzmanlaşma, özgülendirme ve biçimini anlatmak üzere” kullanmıştır (2011: 223). Mesleği bir sanat olarak ifade eden düşünürler de bulunmaktadır. Nitekim Hughes’a göre bir öğrenme süreciyle elde edilen meslek, uygulamada toplumun bütün üyelerinin işlerini halletmek için dile getirilen bilgi ya da söz konusu bilgi üzerine inşa edilmiş bir tür sanattır. Ayrıca Hughes mesleğin, uzun bir eğitim sonucunda elde edilen yüksek düzeyde bilgiyi ifade etmesi ve bir meslek örgütü etrafında birleşmeyi gerektirmesi gibi iki temel özelliğini dile getirmiştir (2000: 26). Tanımların genel olarak ortaya koyduğu husus tanımlayanlara göre farklılık göstermektedir. Ancak bu tanımlamaların bazı eksiklikleri olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. En başta dikkatten kaçan husus mesleğin; bir bireyin ekonomik amaçlı etkinlik ve eylemleriyle eşanlamlı tutulmasıdır. Gerçekte meslek (occupation, profession) belirli bir mal ya da hizmet üretiminin gerektirdiği sistematik bilgi, beceri, deneyim ve eylemlerin tümünün birlikte kullanımını gerektiren bir iş alanını niteler. Sistematik bilgi, beceri, deneyim ve eylemleri kullanan ise dilimizde “meslek sahibi” (careerist), “meslek erbabı” (profession experts) ya da “meslek adamı” (professionalist) gibi sözcüklerle ifade edilmektedir. Buradan konumuz açısından sorulması gereken önemli sorulardan biri ise şudur: Bir mesleğe özgü mü yoksa bir mesleğin icracılarına özgü mü yaşam tarzı vardır? Bir mesleğe özgü yaşam tarzı var ise bu mesleğin bulunduğu her toplum, ülke ya da yerde yaşam tarzlarının aynı olması gerekir. Bir mesleğin icracılarının diğer meslek mensuplarından ayırt edilebilir bir yaşam tarzı var ise bu nispeten toplumlara, ülkelere, kültürlere ve hatta mesleğin icra edildiği çevreye ve koşullara göre farklılık gösterebilecektir.

Sosyolojik anlamda meslek, her şeyden önce sosyal bir dayanışma biçimi olarak ifade edilmektedir. Zira hem iş bölümünün hem de bunun vasıtasıyla ortaya çıkan dayanışma biçiminin temelleri bir meslek ahlakını gerekli kılmakta ve bu gereklilik, toplum üyelerinin genelinin çıkarını koruma düşüncesinin oluşmasına hizmet etmektedir (Durkheim, 1986: 8-13; Koytak, 2020: 4-6). Ayrıca meslekler, toplumlar veya bireyler arasındaki arabuluculuk görevini üstlenmek gibi toplumlara çeşitli açılardan hizmet ettiği için sosyal değişimin kaynağı olarak da görülmektedir (Krause, 1971: 4-10). Başka bir ifadeyle, meslekler ya da meslek grupları aracılığıyla toplumsal değişim ve gelişmenin açıklanabileceği savunulmaktadır. Dolayısıyla meslek, daha çok ekonomik bakımdan geçim amacıyla sürdürülen faaliyetler bütününe çağrıştırmakla birlikte, yerine getirdiği işlevler itibarıyla, bireysel ve toplumsal açıdan salt ekonomik kazanımların ötesine geçerek sosyal ve kültürel anlamlar taşımaktadır. Zira meslek, bireylerin toplumsal konumlarını, alışkanlıklarını, ilişkilerini ve davranışlarını şekillendirebilme gücüne sahiptir (Sunar, 2020: 32). Özellikle, tabakalaşma biçimindeki toplumsal farklılaşmanın kökeni olarak kabul edilmesi, tabakalaşma sistemini belirlemesi (Kemerlioğlu, 1996: 59) ve sosyal tabakalar arası hareketliliği mümkün kılması, sosyal

statünün temel belirleyicileri arasında yer alması, belli bir yaşam tarzını yansıtmaması, toplumsal hiyerarşiyi belirleyen ana kaynaklardan olması, bireyin ve ailesinin toplumsal ve mekânsal konumlanmasının önemli belirleyeni olması ve çeşitli bireysel ve toplumsal gereksinimlerin karşılanmasında yaşamsal bir role sahip olması mesleğin, çok boyutlu bir toplumsal olgu olduğunu ortaya koymaktadır (İlhan, 2004: 132-133). Mesleğin bu tür işlevleri dikkate alındığında onu, sosyal ve ekonomik etkinlikler bütünü olarak ifade etmek de mümkün hale gelmektedir (Parker, 1981: 57).

3.1 Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler

Meslek seçimi, bireylerin yaşamları için oldukça önemli bir karardır. Öncelikle bireyler meslek seçimi yaparken bireysel özellikleri ile mesleğin nitelikleri arasında uygunluk olmasına dikkat etmektedirler (Sarıkaya ve Khorshid, 2009: 394). Bu duruma ek olarak bireyler, toplumsal ve ekonomik faktörleri göz önüne alarak da meslek seçimi yapmaktadırlar (Erdoğan, 2003: 60). Bireylerin meslek seçiminde etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin Blau, meslek seçiminde bireyin tercih ve beklentilerinin yanında mesleğin ve mesleğin icra edildiği mekân koşullarının ya da standartlarının da rol oynadığını, ancak bunların da biyolojik özellikler, toplumsal yapı ve fiziki çevre koşullarının etkisi altında şekillendiği belirtilmektedir (Blau vd., 1956: 534). Bu çalışmada da meslek seçimini etkileyen faktörler, genel olarak bireysel, toplumsal ve ekonomik faktörler şeklinde ele alınmıştır.

Öncelikle bireylerin fiziksel ve psikolojik özellikleri ile akademik ilgileri meslek seçiminde etkili olan bireysel faktörler olarak kabul edilir. Cinsiyet, yaş, sağlık durumu, dış görünüş, işitme ve görme (Kepçeoğlu, 1995: 65) gibi durumlar fiziksel özelliklerdir. Zekâ durumu, özel yetenekler, ilgiler, amaçlar ve davranışsal durumlar ise bireylerin psikolojik özellikleridir. Son olarak okuldaki başarı derecesi, kültürel ve toplumsal faaliyetlere katılma durumu ve en önemlisi iş tecrübesi de akademik ilgiler ve özelliklerdir (Tan, 2011: 124-125). Belirtilen özelliklerin hemen hepsi, göreceli de olsa bireyin doğumundan itibaren kişiliğinin şekillenmesinde de rol oynayan hususlardır (Özsoy ve Yıldız, 2014: 3). Öte yandan konuyla ilgili literatüre bakıldığında meslek seçiminin, yukarıda ifade edilen kişilik özelliklerinin etkisiyle belirlendiğine dair çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır (Ivancevich, 2003; akt. Kamaşak ve Bulutlar, 2010: 120). Başka bir ifadeyle bireylerin yaş ve cinsiyet gibi fiziksel özellikleri, zekâ seviyeleri, herhangi bir alana karşı ilgi ve tutumları, sahip oldukları zihinsel ve özel yetenekler, eğitim düzeyleri, aldıkları eğitim ile elde ettikleri nitelikler ve akademik başarı anlayışları, onların meslek seçimlerini etkileme gücüne sahip faktörler olarak dile getirilmektedir.

Diğer yandan belirtildiği gibi bireysel özelliklerin şekillenmesinde etkili olan en önemli faktör, içinde yaşanılan toplum ve kültürdür. Kültür toplumsallaştırma mekanizmaları yoluyla bireyin hayatına aktarılır. Toplumsal yaşamın diğer alanlarıyla ilgili olduğu gibi bireyler de, meslekleri ve onun kendisi açısından getirilerinin birçoğunu önceden sosyalleşme yolu ile tanıma imkânı bulur. Meslekler, iş bölümü veya çalışma hayatı nesnel dünyanın parçalarından biri olarak bireylerce içselleştirilir (Berger ve Luckmann, 2018: 100). Birey, toplumsal yaşamın bir parçası olarak içselleştirdiği mesleki dünyanın hangi özelliklerinin kendisine uygun olduğunu zihninde analiz etme fırsatı bulur. İçine girip çıktığı koşullarla karşılaştırır ve daha eğitim sürecindeyken mesleki hedefleri belirginleşmeye başlar. Bu nedenle toplumsal faktörlerle bireysel faktörler birbirinden ayrı değil, aksine diyalektik bir ilişki içindedir. Literatürde toplumsal faktörler veya belirleyiciler çerçevesinde birçok faktörün etkisini araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Aydemir'in meslek tercihini etkileyen faktörlere yönelik öğrenciler üzerine yaptığı bir çalışmada sosyal çevrenin çeşitli özelliklerinin meslek seçiminde etkili olduğu belirtilmiştir. Özellikle aile yönlendirmesi, bireylerin meslek tercihlerinde etkili olan sosyal çevre faktörleri arasında gösterilmektedir (Aydemir, 2018: 717-718). Öte yandan aynı çalışmada gelecekte umulan gelir beklentisi, meslekte kariyer yapma imkânları gibi bireyin yaşam tarzını belirleyecek faktörlerin de meslek tercihinde rol oynadığı tespit edilmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi yaşam biçimi ile meslek arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Meslek ve onun birey yaşamı üzerindeki etkileri belirli bir yaşam tarzının oluşmasını da

etkilemektedir. Ancak bunun tersi bir durumdan da söz etmek gerekir. Özellikle kuşaklararası bir süreçte daha belirgin olmak üzere bireylerin yaşam tarzı da meslek seçimini etkileyebilmektedir. Burada unutulmaması gereken husus, yaşam biçimi olgusuyla birlikte değerlendirilen başka birçok toplumsal faktörün de bu karşılıklı etkileşim içinde rol oynamasıdır. Bunların en başında ise aile kurumu gelmektedir. Zira aile, genel çerçevede toplumun birçok özelliğini oluşturmakla birlikte, aile üyelerinin mesleki konumlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Mooney vd., 2008). Konuyla ilgili literatüre bakıldığında, yukarıda belirtilen ifadeleri doğrular nitelikte veriler bulunmakta, özellikle de anne-babanın gelir koşullarının, eğitim düzeyinin ya da mesleğinin, çocuklarının meslek tercihlerindeki ve kuşaklararası mesleki mobilite üzerindeki rolüne değinilmektedir (Ensari ve Alay, 2017). Başka bir ifadeyle ailelerin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye düzeylerinin, bireylerin meslek tercihlerinde etkili bir faktör olduğu dile getirilmektedir (Scherer vd., 1989; akt. Tezcan, 2020: 163).

Bireylerin meslek tercihlerinde etkili olan toplumsal faktörlerden bir diğeri de değerlerdir (Lamse vd., 2000; Tokar vd., 1998). Başka bir ifadeyle toplum içinde bireyler, meslek ya da iş seçimi yaparken kültürel ve dini değerlerini de dikkate alırlar. Zira söz konusu değerlere göre insanların bir kısmı daha fazla gelir getirici meslekler tercih ederken, başka bir ifadeyle mesleğin maddi boyutunu değerli görerek meslek seçerken, diğer bir kısmı ise mesleğin toplumsal saygınlığını, dini norm ya da ahlaki değerlere ters düşüp düşmemesini dikkate alarak meslek seçiminde bulunmaktadır (Kuzgun, 2009: 49-52). Öte yandan bireylerin, içinde yaşadıkları toplumun değerleri doğrultusunda, toplumsal cinsiyet rollerine uygun meslek tercihi yaptıkları bilinmektedir (Lamse, Sakkinen & Turjanmaa, 2000). Dolayısıyla bireyler ve toplumsal gruplar arasında değer öncelikleri bakımından farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların bireylerin meslek tercihlerine yansıdığı görülmektedir (Myyry ve Helkama, 2010).

Ekonomik olay ya da olguların toplumsal organizasyondan ayrı düşünülemediği de çeşitli araştırmacılar tarafından birçok kez vurgulanmıştır. Zira ikisi arasında kuvvetli ve karşılıklı bir etkileşim söz konusudur (Sezal, 1991: 53). Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin açıklanmasında toplumsal boyutların dikkate alınması veya herhangi bir toplumsal faaliyetin sürdürülmesinde ekonomik alt yapının da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu nedenle bireylerin meslek tercihlerinde ekonomik faktörlerin önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün hale gelir. Söz konusu ekonomik faktörler arasında özellikle servet, gelir düzeyi ve ekonomik çıkarların varlığının önemli olduğu belirtilmektedir (Köksalan, 1999: 81).

3.2 Yaşam Tarzı ve Meslek İlişkisi

Meslek, başta toplumsal bir statü ve saygınlık olmak üzere bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılaması, kendilerini farklı yönleriyle toplumsal yapı içinde ifade etmesi, belli bir sosyal çevre edinmesi, belli bir yaşam tarzına ve standartlarına kavuşması, maddi olan ve maddi olmayan bir üretimde bulunması gibi birçok süreç üzerinde etkisi olan sosyal bir gerçekliktir. Bireyin ya da meslek topluluklarının topluma katılımlarında ve topluma uyum sağlamalarında da meslek belirleyici rol oynamaktadır (İlhan, 2004: 132).

Meslek, bireylerin duygu ve düşünceleri, ile davranış ve eylemlerini şekillendiren bir faktör olarak bireylerin toplumsal kökenlerine bağlı olarak edindikleri, kültürel değerler üzerinde de etkilidir. Ayrıca günümüz mesleklerinin, bireylerin eğitim düzeylerini olduğu kadar gelir düzeylerini de yansıtması gibi nedenlerle, bireylerin ya da sosyal grupların (Kemerlioğlu, 1996: 65) yaşam biçimlerinin oluşmasında önemli bir kistas olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında bireylerin çalışma ortamında öğrendiği ve geliştirdiği davranış ve eylemler, iş dışı gündelik hayattaki davranış ve tutumlarını da belirlemektedir (Beşirli, 2013: 207).

Toplumsal yapı içinde bireylerin hem ihtiyaçlarına uygun gördüğü hem de saygın bir imaj oluşturduğu bir yaşam tarzına sahip olmak için, bunların en önemli sağlayıcısı olduğunu düşündüğü mesleklere sahip olmak ya da o meslek gruplarının bir üyesi olmak gibi hedefleri bulunur. Bireyler söz konusu hedeflere ulaşarak, toplumda etkinlik kazanmayı, bilimde, sanatta, politikada vb. başarı

elde etmeyi ve bu yolla da toplum içinde sosyal itibarı yüksek bir konuma sahip olmayı amaçlamış olurlar (Eke, 1980: 102-103). Sonuç olarak mesleğin, birey ve toplum arasında bir köprü işlevi gördüğü söylenebilir. Zira mesleğin hem birey hem de toplum bakımından hayati fonksiyonları vardır ve bu fonksiyonlar birbirlerini tamamlarken bireylerin yaşam tarzları yoluyla işlerlik kazanırlar (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998: 8).

Buraya kadar yaşam tarzları ve meslek arasındaki etkileşimin karşılıklı olduğunu tespit etmenin yanında, özellikle modern toplumlarda mesleklerin yaşam tarzları üzerindeki belirleyici etkisinin daha kuvvetli olduğunu vurgulamaya çalıştık. Endüstri devrimi sonrasında modernleşme sürecine gecikmeli olarak katılmış toplumlarda, geleneksel mesleklere sahip ailelerle modern mesleklere sahip çocukları arasındaki yaşam tarzı farklılıkları, mesleklerin yaşam tarzı üzerindeki değiştirici ve yeniden oluşturucu etkisini gösteren en somut örneklerden biridir. Gerçekte insanlık tarihinin hemen her evresinde, ekonomik meşgalelerin beraberinde kendine uygun bir yaşam tarzını da ürettiği söylenebilir. Ancak bizim bu çalışmada üzerinde durduğumuz meslek kavramı Durkheim'in ifadesiyle hemen her yönüyle olduğu gibi ekonomik meşgaleleri açısından da benzerlik üzerine inşa olmuş geleneksel toplumları değil, benzersizlik ve karmaşıklık üzerine inşa olmuş bir bütünlüğün ifadesi olan modern toplumlara özgü bir kavramdır. Bu nedenle modernleşme öncesi toplumlarda yaşam tarzı ve mesleği, birbirinden ayrı olgular olmaktan ziyade aynı olgunun iki farklı ismi olarak düşünmek daha doğrudur. Dolayısıyla geleneksel toplumda iş ile iş dışı yaşam arasında önemli bir farklılık olmayan (Grint, 1998: 13; akt: Güzel ve Arıkan, 2005: 62), işe giden günümüz modern insanın aksine genel olarak evinin etrafını çevreleyen bahçesinde (Güzel ve Arıkan, 2005: 62), saate göre değil de güneşin gün içerisindeki durumuna göre çalışan ve gündelik yaşamını veya işlerini büyük oranda doğa olaylarına bağlı (Kıray, 2006: 225-227; Güzel ve Arıkan, 2005: 62) olan çiftçilik; sadece bir iş ya da meslek değil; aynı zamanda bir yaşam tarzıdır (Güzel ve Arıkan, 2005: 62).

Yaşam tarzı olgusuyla ilgili literatüre bakıldığında, çeşitli meslek ya da meslek grupları ile yaşam tarzı arasındaki ilişkiyi analiz eden bazı çalışmaların olduğu görülmektedir. Çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapıldığında 'yaşam tarzı' kavramına yüklenen anlamların, hem araştırmacıların mensup olduğu bilim dalına göre, hem de odaklanılan konu bağlamında oldukça çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi sosyologlar başta olmak üzere sosyal bilimcilerin çoğu, yaşam tarzını; endüstriyel çalışma koşullarının bunalıtığı bireylerin iş yaşamı dışındaki serbest zaman tercihleri üzerinden analiz etmeye çalışmışlardır. Ancak endüstriyel koşulların olumsuz ve genelleştirici bir yönlendirmesini kapsayan bu çalışmalar, tüketim toplumu nitelendirmesi içinde toplumsal gruplar ve ilişkilerle ilgili özel oluşumlar düzeyine inmemişlerdir. Bu çalışmalar, toplumu kapitalistler ve diğerleri olarak gördükleri için, toplumun bu bağlamda örgütlenme tarzı ve bunun tahakkümünde olanların 'eninde sonunda' benzeşen kalıplar içinde, 'kapitalistlerin ya da kapitalist düzenin ürettiğini tüketen' tek düze bir yaşam tarzına maruz kaldıkları sonucunda birleştikleri görülmektedir (Slater, 1989). Öte yandan endüstri toplumu üyelerinin yaşam tarzı arayışlarını, çalışma davranışları, işkolları ve meslek gibi değişkenlerle ilişkisini kurmaya çalışan ampirik araştırmalar da vardır. Örneğin meslek sosyolojisiyle ilgili klasik çalışmalardan birinin yazarı olan Hughes, profesyonel mesleklerle bireylerin özgürlük arzuları arasında bir bağ olduğuna değinir. Bu tür meslekler, kapitalizmin disiplinli çalışma koşullarının daralttığı çalışma alanlarında, eğitim imkânlarının yaygınlaşması ve teknolojik yeniliklerin de desteğiyle bireysel potansiyel kabiliyetlerin realize edilmesine fırsat vermesinden dolayı gittikçe daha fazla ilgi görmektedir. O'na göre profesyonel mesleklerin kendileri açısından yarattıkları bir ideoloji vardır. Bu ideoloji "diğer mesleklerin kontrollerinden kurtulma ve üst statüye çıkma aracıdır" (Joas, 2013: 121). Kuşkusuz profesyonel meslekler sadece saygınlık kazancı yönünden değil, bireylere esnek çalışma koşulları sunması, hiyerarşik sisteme bağımlılığı azaltması, elektronik iletişim araçlarının kullanımı yoluyla 'işin' sadece işyerinde değil evde de yapılabilmesine imkân tanınması gibi avantajlar sağlamaktadır ve bu avantajlar giderek daha fazla insanı kapsayacak şekilde genişlemektedir (Aytaç, 2002: 258). Bu özellikler, profesyonel meslek mensupları açısından diğer meslek mensuplarına göre daha özgün ve öznel bir yaşam tarzı oluşturma fırsatı kazandırmaktadır.

4 Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler

4.1 Araştırmanın Metodolojisi

Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler adlı bu çalışma, alan araştırmasıyla elde edilen verilerin ilgili literatürün de dikkate alınarak yorumlanmasına dayanmaktadır. Araştırmanın alan verilerinin toplandığı mekân Isparta il merkezidir. Araştırma alanı olarak Isparta'nın seçilmesinde rol oynayan en önemli faktör Isparta çalışma hayatının geleneksel ve modern mesleki çeşitliliği bir arada barındırması ve bu durumun meslek çeşitliliği ve mensupları açısından yaşam tarzı farklılaşmasını daha belirgin bir şekilde yansıtacağı varsayımdır. Bilindiği üzere endüstri devrimiyle birlikte çalışma hayatı, özellikle teknolojik araçların üretim sürecinde yoğunlaşmasına bağlı olarak, çalışanların çalışma biçimlerini etkilemiştir. Başka bir ifadeyle, üretimde kullanılan teknoloji çeşitliliği ve bilgi temelli işlerin ortaya çıkması, çalışma biçimlerini de çeşitlendirmiştir (Özkul, 2019: 112). Bu değişim meslek gruplarını etkilemiş, kendi içinde değişik uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bireylerin kariyer yapma olanaklarını da artırmıştır. Ancak bu değişimin, günümüz toplumlarının tamamı için geçerli olduğu söylenemez. Zira her ne kadar günümüz sosyal bilicilerinin önemli bir kısmı modern toplumların çalışma hayatını dikkate alarak araştırma yapıyor olsa da, toplumların ve hatta toplumun mekânsal dağılımı içinde farklı yerleşim birimlerinde yaşayanların, modernlik veya gelişmişlik bakımından farklı seviyelerde oldukları bilinmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan toplumların çalışma hayatı da, hem gelişmiş ülkelere göre hem de kendi içinde farklı yöre ve yerleşim birimlerine göre modern ve geleneksel özellikleri birlikte barındırmaktadır. Dolayısıyla Isparta kentinin çalışma hayatı da, geleneksel ve modern özellikleri birlikte barındırmakta ve endüstri devrimiyle birlikte artan mesleki çeşitliliği tam olarak yansıtmamaktadır.

Araştırmanın evreni, İş-Kur tarafından hazırlanan “İşgücü Piyasası Araştırması Isparta İli Sonuç Raporu” dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu raporda Isparta’da çalışan sayısı en fazla olan 48 meslek ve söz konusu meslekleri icra eden kişi sayısı belirtilmiştir. Bu nedenle araştırmanın evreni belirlenirken, söz konusu raporda belirtilen 48 meslek dikkate alınmıştır. Bu rapora göre 48 mesleğe üye olan toplam birey sayısı 9388’dir (Türkiye İş Kurumu, 2011: 7). Örneklem seçiminin bu evrene göre yapılması halinde örneklemi oluşturan bireylerin 369 kişiden oluşması gerektiği tespit edilmiştir. Ancak İş-Kur verilerinin 2011 yılına ait olması ve alan araştırmasının yapıldığı 2016 yılına kadar geçen sürede oluşabilecek olası değişikliklerin ve artışların da temsil edilebilmesi için örneklem seçileceği evrenin ‘sonsuz evren’ olarak dikkate alınmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle sonsuz bir evreni %95 güven düzeyi ve %5 yanılma payı ile temsil edebilecek örneklem büyüklüğü, istatistiksel bir formül kullanılarak (Bal, 2012: 118) 384 kişi olarak tespit edilmiştir. Bununla beraber deneklerle yapılacak görüşmelerde ortaya çıkabilecek olası güçlükler de dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 508 kişiye çıkartılmıştır. Alan çalışmasının yapıldığı 2016 yılı sonrasında İş-Kur 2011 yılına göre farklı bir kategorilendirme ölçütü ile yeni bir rapor yayımlamıştır. Bu raporun incelenmesi sonucunda elde edilen çalışmanın güvenilirliği ve geçerliliğini olumsuz etkileyecek bir değişimin olmadığı, 2011 yılında açıklanan raporun sonuçları ile 2019 yılında yayımlanan raporda belirtilen meslek gruplarının büyük oranda aynı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın örneklemine yer alan 48 meslek, uluslararası standart meslek sınıflaması (ISCO-08) dikkate alınarak belirlenen 7 farklı meslek grubuna yerleştirilmiştir. Araştırmanın örneklem içeriğini oluşturulurken mesleki çeşitliliğin tümünün temsil edilebilmesi için tabakalı rastlantısal örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Verilerin toplanmasına yönelik yüz yüze görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmada soru formu oluşturulmadan önce yaşam tarzı, meslek, eğitim ve aile kavramları arasındaki ilişkiyi analiz eden literatürdeki kaynaklar taranmıştır. Soru formunda örneklem demografik özellikleri, sosyal çevresi, mesleği ve yaşam tarzı arasında ilişki kurmayı sağlayacak betimleyici ve analitik sorulara yer verilmiştir. Bu sorular kapalı (çoktan seçmeli/yapılandırılmış), yarı açık uçlu (yarı yapılandırılmış) ve açık uçlu olarak düzenlenmiştir. Son olarak saha araştırmasından elde edilen bulguların değerlendirilmesi için bilgisayar ortamında istatistik

programlarından yararlanılmıştır. Ayrıca karşılaştırmalı (çapraz) tabloların değerlendirilmesinde Ki-Kare bağımsızlık testi kullanılmıştır.

4.2 Araştırmanın Problemleri ve Varsayımları

Mesleklerin ya da meslek gruplarının yaşam tarzı üzerindeki etkisini veya belirleyiciliğini konu alan bu araştırmanın temel sorusu şöyledir: “Bireylerin sahip olduğu mesleklerin veya üyesi oldukları meslek gruplarının belirli bir yaşam tarzının oluşmasında ve sürdürülmesinde etkileri var mıdır?”

Bu temel problemin destekleyicisi olan ve temel hipotezlerin değişkenlerini de belirlerken dikkate alınan alt problemler şunlardır:

1. Mesleki farklılaşmaya bağlı olarak aile yapısında farklılıklar var mıdır?
2. Mesleki farklılaşmaya bağlı olarak toplumsal ilişki kurma biçimlerinde farklılıklar var mıdır?
3. Boş zamanları değerlendirme biçimlerinde mesleki farklılıkların etkisi var mıdır?
4. Mesleki farklılaşmaya bağlı olarak bireylerin tüketim alışkanlıklarında farklılıklar var mıdır?
5. Mesleki farklılaşmaya bağlı olarak yaşam mekânları tercihlerinde farklılıklar var mıdır?

Bu araştırma sorularımızı dikkate alarak oluşturduğumuz temel hipotezlerimiz ise şöyledir:

I. Bireylerin meslekleri, toplumsallaşma sürecini içinde yaşadıkları çevre koşullarının bir fonksiyonudur.

II. Sahip olunan mesleğin gereklilikleri ve mesleki çevreyi oluşturan aktörlerin ve örgütsel yapılanmaların toplumsal özellikleri bireylerin yaşam tarzı üzerinde belirleyicidir.

4.3 Araştırmada Elde Edilen Bulgular

4.3.1 Meslek Mensubiyeti

Araştırmanın örneklemini 7 meslek grubundan oluşmaktadır. Görüşülenlerin meslek gruplarına bakıldığında, örneklem içindeki ağırlığı bakımından en fazla olan meslek grubu, %31,7'lik oranla nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardır. Bunu %18,9 ile profesyonel meslek mensupları ve %15,4 ile hizmet ve satış elemanları, %12 ile teknisyenler/teknikerler/yardımcı profesyonel meslek mensupları, %11,2 ile büro hizmetlerinde çalışanlar, %6,9 ile sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar ve son olarak %3,9 ile tesis/makine operatörleri ve montajcılar izlemektedir. Örneklemini oluşturan bireylerin %34,6'sı kadın, %65,4'ü de erkektir. Görüşülenlerin üçte birinin kadın üçte ikisinin erkek olması özellikle dikkat çekmektedir. Bu durumun temel nedeni, örneklem içinde yer alan mesleklerin yaklaşık olarak yarısının, beden gücü gerektiren ve genel olarak erkeklerin yoğunlukta olduğu mesleklerden oluşmasıdır. Görüşülenlerin meslek grupları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu elde edilen veriler üzerinden yapılan analiz ($p=0,002$) aracılığıyla söylemek mümkündür. Profesyonel meslek mensupları ve tesis/makine operatörleri ve montajcılar dışında diğer meslek gruplarında yer alan kadın çalışan oranı, erkeklerin yaklaşık olarak yarısı kadardır. Tesis/makine operatörleri ve montajcı meslek grubunda yer alan bireyler arasında hiçbir kadın çalışanın olmaması dikkat çeken bir durumdur. Zira söz konusu meslek grubunda yer alan mesleklerin, belli bir beden gücü gerektirmesi dışında, çalışma şartları ve ortamları, (toplumsal cinsiyete atfedilen yükümlülük ve rol dağıtım anlayışı çerçevesinde) kadınların çalışmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla cinsiyete göre meslek seçiminde mesleklerin icra ortamı ve koşullarının rol oynadığı dikkat çekmektedir. Öte yandan profesyonel meslek mensuplarının yaklaşık yarısının (%47,9) kadın çalışanlardan olması önemli bir göstergedir. Zira profesyonel meslek gruplarına dâhil olabilmek için belli bir eğitim seviyesi gerekmektedir. Kadınların, özellikle son birkaç on yılda, herhangi bir meslek yüksekokulu veya fakülte düzeyinde eğitim görmeleri, profesyonel meslek gruplarında yer almalarına neden olmuştur. Görüşülenlerin yaş ortalamaları çok büyük oranda 20-55 yaş aralığında değişmektedir. Yaş kategorilerine göre bakıldığında sırasıyla 40-44 (%19,9), 20-24 (%17,5) ve 30-34 (%15,9) yaş aralıklarında yoğunluk olduğu görülmüştür.

Bireylerin yaş aralıkları ile meslek grupları arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişkinin varlığı ($p=0,000$) gözlenmiştir. Görüşülenlerin yaş aralıkları ile meslek grupları karşılaştırıldığında birkaç nokta dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki; hizmet ve satış elemanlarının oldukça önemli bir kısmının (%74,4), 20-34 yaş aralığında olmasıdır. Hizmet sektöründe genç yaş yoğunluğunun önemli nedenlerinden birisi, işverenlerin çalışanlarını genel olarak genç yaştaki bireylerden seçmek istemeleridir. Bir diğer neden ise hizmet sektöründe yer alan firmaların part-time çalışmaya imkân tanımalarıdır. Söz konusu durum nedeniyle genç yaştaki bireyler, bu alanda çalışmayı tercih etmektedirler. Yaş aralıkları ile meslek grubu karşılaştırmasında dikkat çeken ikinci durum ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların sadece %0,6'sının 55 ve üzeri yaş aralığında yer almasıdır. Bu durum, nitelik gerektirmeyen işlerin genel olarak beden gücü gerektirmesi, 55 ve üzeri yaş aralığında olan bireylerin ya işi tercih etmemelerine ya da belli bir yaştan sonra bırakmalarına neden olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Diğer taraftan sanatkârların üçte birinden fazlasının 40 ve üzeri yaş aralıklarında yer alması da son derece önemli bir göstergedir. Günümüzde ailelerin veya genç bireylerin, küçük yaşlardan itibaren çıraklık sürecini gerektiren bu tür meslekleri tercih etmemeleri ve belli bir eğitim seviyesi gerektiren beyaz yakalı ve profesyonel mesleklere yönelmeleri, böyle bir durumun ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birisidir. Bütün bu veriler, cinsiyet ve yaş faktörünün, bireylerin meslek tercihleri üzerinde etkili olduğunu ifade eden literatür ile örtüşmektedir.

4.3.2 Doğum Yeri

Doğum yeri faktörü bireylerin, hayatlarının ilk yıllarında sahip olduğu sosyalleşme çevrelerini ve edindiği yaşam tarzı eğilimlerini tahmin edebilme açısından önem verdiğimiz belirleyici demografik faktörlerden biridir. Aşağıda, doğum yeri dışında, aile başlığı altında da bu demografik özelliklere değinilecektir. Bireylerin içine doğduğu toplumsallaşma mekânlarında oluşan ilişkiler ile yaşam tarzı eğilim ve alışkanlıklarına yönelik ilk pratikleri, başta aile ve akrabalık grupları olmak üzere, komşu, mahalle ya da köy, kent gibi sosyal anlamları olan ve aynı zamanda üyeleri açısından mekân birlikteliğini de içeren ortamlarda gerçekleşir. Örneğin ülkemiz şartlarında 'köy' ya da 'kırsal mekân' kavramı, orada doğan ve yaşayan bireylerin çoğunluğu açısından eğitim ortalaması, yapılan işler, gelir düzeyi, tüketim standartları ve alışkanlıkları, değerler, inançlar, toplumsal ilişkilerin mahiyeti ve önemine yönelik ipuçları veren bir faktördür. Bu faktörlerin hem kişilik oluşumu hem de ve belirli bir yaşam tarzı oluşturmasının yanında mesleki tercihleri sınırlayıcı veya kısıtlayıcı etkileri de bulunmaktadır. Kırsal ortamlardaki bireylerin kentsel ortamdakilere göre reel seçenekleri ve bunlara ulaşma imkanlarının sınırlı olması nedeniyle içine doğulan mekân koşullarının mesleki tercihleri de etkilediğine yönelik ampirik bulgular bulunmaktadır (İyem ve Erol, 2013). Dolayısıyla kır ya da kent koşulları, insanların sosyo-kültürel ve ekonomik kaynaklarını, toplumsal ilişkilerini, hayata bakış açılarını vb. belirlemede oldukça etkilidir. Dolayısıyla doğum yeri, bireylerin hangi mesleki alanlara dâhil olacakları ve nasıl bir yaşam sürdürecekleri konusunda potansiyel özelliklere sahiptir. Doğum yeriyle ilgili elde edilen verilere göre görüşülenlerin %36,8'i il merkezi, %37,3'ü ilçe merkezi ve %35'i de köy doğumludur. Bireylerin doğum yerleri ile seçtikleri meslek grupları arasındaki ilişkiye bakıldığında oldukça anlamlı bir bağın ($p=0,000$) olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında görüşülenlerin meslek grupları ile doğum yerleri karşılaştırıldığında, doğum yerine göre mesleki tercihlerin farklılaştığı da görülmektedir. Öncelikle nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların yarısının köy doğumlu olması dikkat çekmiştir. Daha önce de ifade edilen profesyonel veya teknikerlik gibi yardımcı profesyonel meslek gruplarına dâhil olabilmek için belli bir eğitim seviyesine ihtiyaç vardır. Ancak köy gibi kırsal yerleşim alanlarında doğan bireyler, kent merkezlerinde doğan bireylere nazaran ya eğitim imkânlarından faydalanamamakta ya da nitelikli bir eğitim alamamaktadır. Dolayısıyla bu durum, köy doğumlu bireyleri nitelik gerektirmeyen işlere yöneltmektedir. Öte yandan görüşülen profesyonel ve yardımcı profesyonel meslek gruplarına mensup bireylerin yaklaşık olarak yarısının il merkezlerinde doğmuş olması da, yukarıdaki ifadeleri doğrular niteliktedir. Doğum yeri ile kastedilen sosyal ortam, bireylerin geleceğinde mekân değişikliği olsa dahi edindikleri ya da içselleştirdikleri bilgi, alışkanlık vb. özellikleriyle, beraberlerinde taşıyabildikleri de bir ortamdır. Örneğin öğretim üyelerinin yaşam tarzlarını ele alan

bir çalışmada da toplumsal köken farklılığının bireyler üzerinde anlamlı bir şekilde farklılaştırıcı etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Kahraman ve Arıkan, 2011).

4.3.3 Aile Özellikleri

Daha önce de belirtildiği gibi bireylerin yetiştikleri aile ortamı, meslek seçimlerinde olduğu gibi yaşam biçimleri üzerinde de belirgin bir etkiye sahiptir. Araştırma sürecinde elde edilen verilere göre bireylerin yetiştikleri aile ortamları ile içinde buldukları meslek grupları arasında anlamlı bir bağ ($p=0,011$) bulunmaktadır. Ebeveynlerin eğitim seviyeleri ve sahip olduğu meslekler, bireylerin sosyal özelliklerinin oluşmasında oldukça etkilidir. Zira ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri, bir diğer ifadeyle ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri, bireylerin meslek seçimlerinde etkili olmakla birlikte, sosyal ve ekonomik yaşamlarını da etkilemektedir. Öncelikle görüşülenlerin yaklaşık yarısının (%52,8) babasının eğitim seviyesi ilkökuldür. Ayrıca %15'inin ortaokul, %12,6'sının lise ve %8,1'inin ise lisans düzeyinde eğitimi vardır. Meslek açısından bakıldığında, çalışanların babalarının meslekleri çiftçi (%24,4), emekli (%23), esnaf (%16,1), işçi (12,8) ve memur (14,2) seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Görüşülenlerin meslek grupları ile babalarının meslekleri ($p=0,000$) ve eğitim seviyeleri ($p=0,000$) karşılaştırıldığında, anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan çalışanlara annelerinin mesleği sorulduğunda, önemli bir kısmı (%87,8) "ev hanımı" cevabını vermiştir. Bu nedenle görüşülenlerin içinde buldukları meslek grupları ile annelerinin sahip olduğu meslekler arasında dikkate değer bir ilişkinin olmadığı ($p=0,665$) tespit edilmiştir. Ancak çalışanların içinde buldukları meslek grupları ile annelerinin eğitim seviyeleri karşılaştırıldığında anlamlı bir ilişki ($p=0,003$) ortaya çıkmıştır. Özellikle belli bir eğitim seviyesi gerektiren profesyonel meslek gruplarına mensup bireylerin ebeveynlerinin eğitim seviyelerinin, diğer meslek gruplarında yer alan bireylerin ebeveynlerine göre daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olduklarını ifade etmek gerekir. Zira görüşülenlerin meslek grupları ile babalarının eğitim seviyeleri karşılaştırıldığında görülmüştür ki; profesyonel mesleğe sahip bireylerin yaklaşık olarak üçte birinin babası, meslek yüksekokulu, lisans ve lisansüstü bir eğitim seviyesine sahiptir. Ancak nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların, sanatkârların ve operatörlerin/montajcılarının babalarının yaklaşık olarak dörtte üçünden fazlasının eğitim seviyesi ilkökuldür. Dolayısıyla ebeveynlerin eğitim seviyeleri ve sahip oldukları mesleki nitelikleri, bireylerin başta meslek tercihleri olmak üzere, yaşam serüvenlerinin her alanında etkili olduğu söylenebilir. Benzer sonuçlar başka çalışmalarda da bulunmuştur. Anne babanın eğitim seviyesi ve meslek mensubiyeti çocukların tercihlerinde de rol oynamaktadır (Tezcan, 2020: 169). Yapılan bir çalışmada, özellikle profesyonel mesleklerdeki annelerin etkisi biraz daha öne çıkmaktadır (Özyürek, ve Kılıç-Atıcı 2016: 37-38).

Evlilik ya da evlenme düşüncesi, yaşam biçimini yansıtan göstergelerden birisi olarak kabul edilebilir. Bu nedenle araştırmamızda görüşülenlerin medeni durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneklem grubunun %66,1'i evli, %31,5'i bekâr, %1,6'sı ayrılmış ve %0,8'i ise dul (eşini kaybetmiş) bireylerden oluşmaktadır. Çalışanların medeni durumları ile içinde buldukları meslek grupları karşılaştırıldığında anlamlı bir bağın olduğu ($p=0,011$) gözlemlenmiştir. Söz konusu durumla ilgili verilere göre en yüksek evlilik oranı %90 ile tesis/makine operatörleri ve montajcılarda görülmekteyken, en düşük evlilik oranı %47,4 ile hizmet ve satış elemanlarında görülmektedir. Diğer meslek gruplarında ise evlilik oranı %65 ile %80 arasında değişmektedir. Hizmet ve satış elemanlarında evlilik oranının diğer meslek gruplarına göre düşük olması, alan çalışması sırasında edinilen gözlemler aracılığıyla açıklanabilir. Daha önce de belirtildiği gibi söz konusu meslek grubunu, "genç" olarak nitelendirilebilecek bireyler oluşturmakta, bu tür işler partime çalışma isteğinde bulunanları daha fazla istihdam etmektedir. Bu sektörde çalışan gençlerden bazılarının üniversiteye devam eden öğrencilerden olması önemli bir kısmının da lise ve üstü düzeyde eğitimi olan ancak kendisine uygun profesyonel işlerde istihdam imkânı bulamayan bireylerden oluşması, bu tür işlerin daha sürekli bir işe geçmeden önce tercih edilmesi ve elde edilen kazancın da sadece çalışanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olması ile de ilgilidir.

Evlilikle ilgili dikkat çeken diğer bir husus da evlilik yaşı ile meslek arasında anlamlı bir ilişkinin olmasıdır. Özellikle belli bir eğitim seviyesi gerektiren meslek gruplarında yer alan çalışanların evlilik yaşları, belli bir eğitim seviyesini gerektirmeyen meslek gruplarında yer alan çalışanların evlilik yaşlarına göre daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Görüşülenlerin meslek grupları ile eşlerinin eğitim seviyeleri ve meslekleri arasında da anlamlı bir ilişki ($p=0,000$) vardır. Yani, lisans ve lisansüstü öğretim gibi görece uzun eğitim süreçleri gerektiren meslek mensuplarının önemli bir kısmının eşlerinin (%59,4) mesleği de profesyonel meslekler arasında (öğretmen, mühendis, akademisyen) yer almaktadır. Nitekim görüşülenlerin meslek grupları ile eşlerinin eğitim seviyeleri karşılaştırıldığında, profesyonel meslek grubunda yer alan bireylerin yaklaşık üçte ikisinin eşlerinin meslek yüksek okulu, lisans ve lisansüstü eğitim seviyelerine sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, özellikle profesyonel mesleklerle mensup bireyler ile eşleri arasında, eğitim seviyesi ve meslekler bakımından bir örtüşmenin olduğunu ifade edebiliriz. Geleneksel toplumlarda cemaatvari ilişki ve ortamlarla ilgili benzerlikten oluşan çevresel benzerlik günümüz toplumlarında mesleki ve eğitim benzerliğine dönüşmüştür. Bu nedenle bireylerin, aynı sosyal çevre ve kültürden olan kişilerle evlilik gerçekleştirme arzusu etmeleri durumunun ‘aynı meslek ve eğitim düzeyinden olanlar’ şeklinde anlaşılması hiç de yanlış olmayacaktır. Eşler arasındaki mesleki benzerlik; aynı zamanda benzeri eğitim ve gelir düzeyine sahip olma anlamına geldiği gibi benzeri sosyal çevre ve benzeri kültürel çevre anlamına da gelmektedir.

Yaşam tarzını yansıtmaları bakımından önemli olan bir diğer husus ise bireylerin aile yapılarıdır. Zira aile yapılarına göre bireylerin boş zamanı değerlendirme biçimleri, ekonomik, dini ve psikolojik doyum sağlama düzeyleri değişmektedir. Görüşülenlerin yaklaşık yarısı (%47,6) ailelerini “geleneksel” olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan görüşülenlerin %22,2’si ailesini “muhafazakâr”, %21’i ise “demokratik” şeklinde tanımlamıştır. Bu veriler ile bireylerin meslek grupları arasındaki ilişkiye bakıldığında, oldukça anlamlı bir ilişkinin ($p=0,000$) olduğu görülmüştür. Söz konusu anlamlı ilişkiyi gösteren birkaç nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki; ailesini “muhafazakâr” olarak tanımlayanların %40,3’ünü nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar oluşturmaktadır. İkincisi ise; ailesini “demokratik” olarak tanımlayanlarla ilgilidir. Ailesini “demokratik” olarak tanımlayanların üçte ikisinden fazlasını (%68,5), formel bir eğitim süreci gerektiren meslek mensupları oluşturmaktadır. Burada özellikle dikkat çekilmesi gereken bir diğer durum ise formel bir eğitim gerektiren profesyonel meslek mensuplarının üçte birinden fazlası (%35,4) ailesini “demokratik” olarak tanımlarken, geleneksel yollarla mesleğini elde eden sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların yaklaşık olarak %10’u “demokratik” olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla formel bir eğitim gerektirmeyen ya da geleneksel yollarla elde edilen meslek mensupları ile formel bir eğitim sürecinden geçerek meslek sahip olan bireyler arasında, ailelerini tanımlama bakımından anlamlı farklılıkların olduğunu söyleyebiliriz.

Evli olan ve çocuklarının olduğunu belirten çalışanların yaklaşık yarısının (%46,4) iki çocuğu bulunmaktadır. Çalışan bireylerin çocuk sayısı ile içinde buldukları meslek grupları karşılaştırıldığında da yine anlamlı bir bağın olduğu ($p=0,000$) anlaşılmaktadır. Bu anlamlı bağ, belli bir eğitim seviyesi gerektiren meslek grupları ile formel bir eğitim sürecine ihtiyaç duymayan meslek grupları karşılaştırıldığında görülmektedir. Başka bir ifadeyle söz konusu anlamlılık ilişkisi, geleneksel yollarla elde edilen meslekler ile formel bir eğitim gerektiren meslek grupları arasında yapılan karşılaştırmalar sonucunda görülmektedir. Örneğin; formel bir eğitim süreci gerektiren profesyonel meslek mensuplarından evli olan bireylerin yaklaşık olarak %15’inin hiç çocuğu yok iken, geleneksel yollarla elde edilen veya formel bir eğitim sürecini gerektirmeyen nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan, sanatkârlar veya ilgili işlerde çalışan ve tesis ve makine operatörleri ve montajcı meslek mensuplarından evli olan bireylerin hemen hemen tamamının ez az bir çocuğu bulunmaktadır. Öte yandan evli olan profesyonel meslek mensuplarının %79,6’sının sadece bir veya iki çocuğu bulunmaktadır. Ancak “Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar”ın %35,6’sının, sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanların %64,8’inin ve tesis ve makine operatörleri ve montajcılarının %50’sinin en az üç çocuğu bulunmaktadır. Bu durumu başka bir şekilde ifade etmek gerekirse;

görüülenlerin %30,1'nin üç veya daha fazla çocuğu vardır. Bunların yaklaşık olarak üçte ikisini belli bir eğitim seviyesi veya formel bir eğitim süreci gerektirmeyen işlerde çalışanlar oluşturmaktadır.

4.3.4 Gelir Düzeyleri ve Barınma Biçimleri

Gelir, bireylerin içinde yer aldığı ya da alacağı toplumsal sınıfı ve yaşam tarzını belirlemesi bakımından önem arz etmektedir. Zira gelir, bireylerin aylık harcama yerlerini, alışverişi nerede yaptıklarını ve ödeme biçimlerini, boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini vb. etkileyen temel etmenler arasında yer almaktadır. Yani gelir, bireylerin toplumsal ve kültürel hayatlarını birçok açıdan etkilemektedir. Örneklem grubunu oluşturan bireylerin aylık ortalama gelirleri özellikle 2000-2999 TL (%27), 3000-3999 TL (%19,5) ve 1000-1999 TL (%15,7) seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Aylık gelir durumuyla ilgili verilere göre eğitim yoluyla elde edilen mesleklerin ya da meslek gruplarının gelir düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bireylerin gelir durumlarıyla da bağlantılı olan barınma yerleri ya da konutlar, yaşam tarzını gösteren önemli ölçütlerden biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda insanların yaşadıkları konutların türleri, yaşam tarzını değerlendirmek için kullanılabilir. Görüülen bireylerin yaklaşık üçte ikisi (%66,5) apartman dairesinde oturmaktadır. Elde edilen verilere göre sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar hariç diğer bütün meslek gruplarının büyük çoğunluğu apartman dairesinde ikamet etmektedir. Ancak apartman dairesinde oturma oranının en yüksek olduğu meslek grubu, %80,8 oranla hizmet ve satış elemanlarıdır. Bunu %76,8 ile profesyonel meslek çalışanları, %73,8'le teknisyen/tekniker ve yardımcı profesyonel meslek mensupları ve %66,7 ile büro hizmetlerinde çalışanlar takip etmektedir. Söz konusu duruma başka bir açıdan bakıldığında, apartman dairesinde oturanların %64,7'sinin belli bir eğitim seviyesi gerektiren meslek mensuplarından oluştuğu görülmektedir. Bu veriler ışığında belli bir eğitim seviyesi isteyen meslek mensuplarının, geleneksel yollarla elde edilen meslek mensuplarına göre modern toplumsal yapının özelliklerini ya da yaşam tarzını daha fazla yansıttığını söyleyebiliriz. Çünkü apartman daireleri, modern toplumsal yapıyı ve modern kentleri yansıtan bir konut türüdür. Diğer taraftan geleneksel yollarla elde edilen meslek mensupları hem geleneksel hem de modern toplumsal yapının özelliklerini yansıtmaktadır. Sonuç olarak bireylerin meslek grupları ile oturdukları evin türü arasında, Ki-Kare anlamlılık değerini de ($p=0,008$) dikkate alarak, anlamlı bir ilişkinin olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.5 Tüketim Eğilimleri

Günümüz toplumlarında tüketim alışkanlıkları ya da tüketilen ürünler ve bu ürünlerin kullanılış biçimi, herhangi bir ihtiyacı gidermekten öte, sosyal ve kültürel anlamlara sahiptir. Bunun da ötesinde tüketim, bireylerin veya grupların toplumsal kimliklerinin bir simgesi haline gelmiştir. Bu nedenle tüketim eğilimleri ya da alışkanlıkları toplumsal grupların ve bireylerin yaşam biçimini gösteren en önemli faktörlerden birisidir. Alan çalışması esnasında elde edilen verilere göre görüşülenlerin önemli bir kısmı (%53), aylık harcamaları içinde en fazla payı "gıda"ya ayırdıklarını belirtmişlerdir. Bunun ardından kira (%27) ve giyim (%6,3) harcamaları gelmektedir. Aylık harcamalar için gelirden ayrılan paylara, meslek grupları açısından bakıldığında anlamlı bir bağın varlığı ($p=0,000$) göze çarpmıştır. Gıda ve kira için ayrılan pay, meslek gruplarının tamamında ilk iki sırada yer almaktadır. Ancak nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların %87,6'sının, en fazla payı gıda veya kira için ayırmış olması dikkati çekmektedir. Özellikle bu tür işlerde çalışanlar açısından böyle bir durumun ortaya çıkmasında, gelir yetersizliğinin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aylık harcamalarla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise eğitim harcamalarıyla ilgili oranlardır. Zira eğitimin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam içerisinde önemli bir yeri vardır. Eğitim için ayrılan payı ilk sırada belirtenlerin, oran bakımında en düşük olduğu meslek grubu nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar iken (%1,9), en yüksek olduğu meslek grubu profesyonel meslek grubu mensuplarıdır (%12,5). Bu durumun yine gelir yetersizliğiyle ilişkili olabileceğini ifade etmek gerekir. Zira nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların gelirleri, ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir. Diğer dikkat edilmesi gereken bir nokta ise sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis/makine operatörleri ve montajcılar arasında yer alan çalışanların hiçbirinin, birinci sırada belirtilen aylık harcamalar arasında eğlence, sağlık, haberleşme, ulaşım ve seyahate yer

vermemiş olmalarıdır. Bütün bu veriler dikkate alarak, birinci sırada belirtilen aylık harcamaların, meslek gruplarına göre farklılaştığını söyleyebiliriz.

İnsanlar, genel olarak sosyal ve ekonomik durumunu göz önüne alarak alışveriş yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle bireyler, sosyal ve ekonomik hayatlarını dikkate alarak, alışverişi nereden yapacaklarını ve bu süreçte harcamalarını ne şekilde yapacaklarını (nakit para, kredi kartı vb.) belirlerler. Alışverişi daha çok nereden yaptıkları sorulduğunda, görüşülenlerin %46,3'ü AVM, %28,3'ü çarşı, %22,6'sı semt pazarı ve %2,8'i de internet üzerinden şeklinde cevap vermişlerdir. Meslek gruplarına göre karşılaştırıldığında bu oranlar değişmektedir. Örneğin; ihtiyaçlarını Alış Veriş Merkezlerinden (AVM) karşılayanlar nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların ve sanatkârların yaklaşık olarak %25'iyken, profesyonel meslek mensuplarının %70,8'i, hizmet ve satış elemanlarının %64,1'i, operatörlerin %55'i ve büro hizmetlerinde çalışanların %54,4'ü AVM'den alışveriş yaptığını belirtmiştir. Çalışanların ait oldukları meslek gruplarına göre alışveriş yaptıkları yer karşılaştırıldığında, anlamlı bir ilişkinin ($p=0,000$) olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan alışveriş sürecinde kullanılan ödeme biçimi de meslek gruplarına göre farklılaşmaktadır. Görüşülenlerin genel toplamı üzerinden bakıldığında alışveriş harcamalarının ödemesini yaparken %62,4'ünün nakit para, %36,6'sının da kredi kartı kullandığı tespit edilmiştir. Mensup oldukları meslek grupları açısından yapılan karşılaştırmalı analiz sonucuna göre ise meslek grubu ile alışveriş yaparken kullanılan ödeme biçimi arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,000$) mevcuttur. Söz konusu karşılaştırmalı analize göre kredi kartı, yoğun olarak profesyonel meslek çalışanları (%33,3), büro hizmetlerinde çalışanlar (%18,3), hizmet ve satış elemanları (%18,3) tarafından kullanılmaktadır. Böyle bir sonucu dikkate alarak, alışverişte kullanılan ödeme türünde, gelir seviyesinin yanında eğitim seviyesinin de etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira geleneksel yollarla elde edilen mesleklerin üyeleri, genel olarak nakit parayı, formel bir eğitim gerektiren mesleklerin üyeleri ise modern dönem ödeme aracı olan kredi kartını kullanmaktadır. Bu ödeme türlerinin tercih edilmesinin çeşitli nedenleri olabilir ancak geleneksel meslek mensuplarının nispeten esnaf/zanaatkâr gibi kendi hesabına çalışanlarda yoğunluk göstermesi onların gelirlerinin günlük müşteri hareketlerine bağlı olmasıyla ilgilidir. Diğer meslek grubu mensuplarının çoğunun ücretli çalışanlardan olması ve kredi kartını ödeme aracı olarak tercih etmesi, her ay belirli bir tarihte belirli bir miktarın gelir olarak kendilerine ulaşacağını bilmenin verdiği güvenle de ilgilidir.

4.3.6 Serbest Zaman Etkinlikleri

Serbest ya da boş zaman etkinlikleri, bireylerin mesleki sorumluluklarını yerine getirdikten sonra gerçekleştirdikleri birçok faaliyeti kapsamaktadır. Kitap okuma, sportif aktivitelere katılma, sanat ve edebiyat etkinliklerini takip etme veya gerçekleştirme vb. bu faaliyetler arasında sayılabilir (Kaya: 2003: 93). Serbest zaman etkinlikleri, bireylerin yaşam biçimlerine ilişkin önemli göstergelerden birisidir. Bu nedenle alan çalışması esnasında çalışanlara, serbest zaman etkinliklerini tespit etmeye dönük sorular yöneltilmiştir. Serbest zamanı değerlendirme etkinlikleri arasında yer alan "TV seyretme", görüşülenlerin önemli bir kısmının (%52,6) ilk tercih ettiği etkinliktir. Bunu %9,1'lik oranla "kitap/gazete/dergi okumak", %7,5 ile "akraba/arkadaş ziyaret etmek" ve %6,9 ile "internet" ortamında vaktin değerlendirilmesi takip etmektedir. "Diğer" olarak (%5,7) belirtilen seçenekte ise özellikle kadınların belirtmiş olduğu serbest zaman etkinlikleri mevcuttur. Örneğin, bazı kadın çalışanlar, serbest zamanlarında ev işleriyle uğraştıklarını veya çocuklarıyla ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Serbest zaman etkinlikleri meslek grupları açısından değerlendirildiğinde önemli farklılıklar görülmüştür. Örneğin; serbest zaman etkinliği olarak TV seyretmeyi belirtenlerin %38,2'sini nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar oluşturmaktadır. Farklı bir açıdan bakıldığında, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların önemli bir kısmı (%63,4) TV seyretmeyi birinci sıradaki etkinliği olarak belirtmiştir. Diğer taraftan kitap/gazete/dergi okuyanların %65,2'sini profesyonel meslek mensupları oluştururken, sanatkârların hiçbiri ilk tercihi olarak kitap/dergi/gazete okumayı belirtmemiştir. Akraba/arkadaş ziyaretini belirtenlerin %26,3'ü nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardan oluşmaktadır. Bu durumu, söz konusu meslek grubunda yer alan çalışanların, geleneksel ilişkileri devam ettirme konusunda, diğer meslek gruplarından daha istekli olduğu

şeklinde yorumlayabiliriz. Ancak meslek sahipliğinin, bireyler açısından gelir, eğitim vb. niteliklerin de göstergesi olduğunu dikkate alarak, bunların oluşturduğu refah düzeyinin serbest zaman kullanma biçimlerini de etkilediğini dikkate almak gerekir. Dolayısıyla nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlarda, serbest zaman etkinliklerinin gelirden harcamayı gerektiren bir yanı olduğunu, bu nedenle gelir düzeyinin yetersizliğinden kaynaklanan mahrumiyetin olası dayanışma yollarını açığa tutma gerekliliğini hissettirdiğini ifade etmek de mümkündür. Sinemayı tercih edenler açısından baktığımızda da, yine önemli farklılıklar görülmektedir. Sinemayı birinci tercihi olarak belirtenlerin %57,1'ini profesyonel meslek mensupları oluşturmaktadır. Diğer taraftan nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar, sanatkârlar ve operatörlerin hiçbiri boş zamanı değerlendirme biçimi olarak sinemayı belirtmemiştir. Başka önemli bir farklılık ise boş zamanlarını “gelir getirici işlerde çalışarak” geçirdiklerini belirtenlerin büyük çoğunluğunun (%59,1) nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardan oluşmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan karşılaştırmalı analizde, çalışanların üyesi oldukları meslek grupları ile serbest zamanlarında gerçekleştirdikleri etkinlikler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ($p=0,000$) ortaya koymuştur.

İnsanların hoşlandığı ya da tercih ettiği müzik türleri, onların yaşam biçimi hakkında ipucu verdiği için görüşülen bireylerin hoşlandıkları müzik türleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk sırada belirtilen müzik türlerine bakıldığında görüşülenlerin %34,1'i Türk Halk müziğinden, %28,5'i Pop müzikten, %12'si Türk Sanat müziğinden, %11,2'si Arabesk müzikten, %3,3'ü Klasik Türk müziğinden, %3,1'i Rock/Metal müziğinden ve %2,2'si ise Türk Tasavvuf müziğinden hoşlandığı görülmektedir. Görüşülenlerin %3,7'si ise diğer seçeneğini belirtmiştir. Söz konusu seçeneği belirtenlerin büyük çoğunluğu herhangi bir müzik türünden hoşlanmadığını ifade etmiştir. Örnekleme oluşturan çalışanların meslek grupları ile ilk sırada belirttikleri müzik türleri karşılaştırıldığında önemli farklılıkların olduğu görülmüş ve anlamlı bir bağın olduğu ($p=0,000$) anlaşılmıştır. Örneğin; nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların %39,8'i Türk Halk müziğinden hoşlanırken, hizmet ve satış elemanlarının %19,2'si söz konusu müzik türünden hoşlanmaktadır. Bu duruma operatörler ve montajcılar açısından bakıldığında, %40'ının Türk Halk müziğinden, %30'unun ise Türk Sanat müziğinden hoşlandığı görülmektedir. Diğer taraftan profesyonel meslek mensupları ve hizmet/satış elemanları da yoğun olarak Pop müzikten hoşlanmaktadır. Büro hizmetleri çalışanlarının %52,6'sı Türk Halk müziğinden, %21,1'i de Pop müzik türünden hoşlanmaktadır. Ayrıca Rock/Metal müzik türünü sevenlerin %43,8'inin nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardan oluşması da dikkati çeken başka bir veridir.

Boş zamanı değerlendirme etkinliği olarak kabul edilen kitap okuma alışkanlığı, alan çalışması sırasında tespit edilmeye çalışılan veriler arasındadır. Bunun için çalışanlara öncelikle “Kitap okumayı sever misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya çalışanların %59,8'i “evet”, %40,2'si ise “hayır” cevabını vermiştir. Görüşülenlerin meslek grupları ile kitap okumayı sevme durumları karşılaştırılmış ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ($p=0,000$) tespit edilmiştir. Buna göre kitap okumayı sevenlerin en yoğun olduğu meslek grubu, profesyonel meslek mensuplarıdır (%83,3). Bunu hizmet ve satış elemanları (%64,1) ve büro hizmetlerinde çalışanlar (%61,4) izlemektedir. En az yoğunluğun olduğu meslek grubu ise sanatkârlardır (%34,3). Kitap okumayı sevenlerin daha yoğun olduğu meslek gruplarının, formel bir eğitim süreci gerektiren meslek gruplarına mensup olduğu dikkati çekmektedir. Kitap okumayı sevme durumuna ek olarak, hangi tür kitapların daha çok tercih edildiği de çalışmamızda ele alınmıştır. “Hangi tür kitap okumayı seversiniz?” sorusuna kitap okumayı sevenlerin %51'i “roman türü”, %20,4'ü “dini türde”, %13,2'si “bilimsel/teknolojik türde”, %10,5'i “tarihi kitaplar” ve %1,6'sı ise “yemek kitabı” şeklinde cevap vermişlerdir. “Diğer” seçeneğini belirtenlerin oranı ise %3,3'tür. Bu seçenek içinde yer alan kitap türleri arasında “kişisel gelişim” kitapları özellikle dikkat çekmektedir.

Bireylerin sahip olduğu toplumsal ve mesleki konumlar ve yaşadıkları sosyal çevrenin özellikleri, okudukları kitapların türlerini etkilemektedir. Nitekim elde edilen veriler bu ifadeyi doğrulamıştır. Zira yapılan karşılaştırmalı analiz sonucu çalışanların okudukları kitap türleri ile üyesi oldukları meslek grupları arasında anlamlı bir ilişkinin ($p=0,000$) olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, nitelik

gerektirmeyen işlerde çalışanların %54,7'si, tesis/makine operatörlerinin %71'i hizmet ve satış elemanlarını %62'si roman okumaktadır. Elde edilen verilere sanatkârlar açısından bakıldığında, %83,4'ünün roman veya dini içerikli kitap okuduğu görülmektedir. Diğer taraftan bilimsel/teknolojik türden kitap okuyanların %60'ı profesyonel meslek grubu çalışanlarından, %25'i ise büro hizmetlerinde çalışanlar ile hizmet ve satış elemanlarından oluşmaktadır. Bilimsel/teknolojik türden kitap okuyanların oldukça önemli bir kısmının profesyonel meslek gruplarından olması, söz konusu grupta yer alan bireylerin mesleki gereklilikleriyle ilişkili olabileceğini ifade etmek gerekir. Son olarak tarihi kitap okuyanların yarısı nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar ile hizmet ve satış elemanlarından oluşmaktadır.

Kitle iletişim araçları haber verme, bilgilendirme, eğitim gibi çok farklı işlevleri olan (televizyon, dergi, gazete, vb.) araçların geneline verilen isimdir. Özellikle bireylerin sosyalleşme süreçlerinde etkili olan kitle iletişim araçları, bireyleri ya da grupları yönlendirebilme gibi toplumsal bir güce sahiptir (Tuna Uysal, 2008: 46-47). Söz konusu araçlar arasında önemli bir yere sahip olan televizyon, en etkin görsel basın araçlarından biridir. Göze ve kulağa, görüntü ve ses ile aynı anda hitap edebilen televizyon, insanların bilgi edinme, eğlenme gibi serbest zamanlarını değerlendirme gereksinimlerini büyük ölçüde karşılayan bir araçtır. Bu nedenle televizyon, insanların en fazla ilgi gösterdikleri kitle iletişim araçlarından biridir. Elde edilen verilere göre örnekleme oluşturan çalışanların %51,6'sı düzenli olarak TV izlerken, %48,4'ü ise düzenli olarak izleyememekte ya da izlememektedir. Görüşülenlerin TV izleme durumu ile mensup oldukları meslek grupları karşılaştırıldığında, anlamlı bir bağın olduğu ($p=0,000$) görülmüştür. Söz konusu karşılaştırmalı analizin sonucu ile düzenli TV izlemenin en yoğun olduğu meslek grubunun, tesis/makine operatörleri ve montajcılar (%85) olduğu anlaşılmıştır. Bunu nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar (%63,4) ve sanatkârlar (%60) izlemektedir. Büro hizmetlerinde çalışanlar (%36,8), hizmet ve satış elemanları (%39,7) ile profesyonel meslek mensupları (%43,8) ise düzenli TV izleme oranlarının daha düşük olduğu gruplardır. Burada dikkat çeken durum, özellikle eğitim seviyesi yüksek olan meslek gruplarının, düzenli TV izleme oranlarının daha düşük olduğudur. Farklı bir bakış açısıyla ifade etmek gerekirse, geleneksel yollarla elde edilen meslek üyelerinin, düzenli TV izleme oranlarının oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir.

Kitle iletişim araçları arasında yer alan gazete, en önemli yazılı basın araçlarından biridir. Tek duyuya yönelik bir içeriğe sahip olan gazete, toplumun bilgilendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Elde edilen verilere göre görüşülenlerin %52,4'ünün gazete okuma alışkanlığı yoktur. Diğer taraftan görüşülenlerin %41,3'ü gazeteleri internetten takip ederken, %6,3'ü günlük gazete satın almaktadır. Kaya tarafından 2003 yılında yapılan araştırmanın verilerine göre gazete okuyanların oranı %36'dır (2003: 102). Bu duruma göre gazete okuma alışkanlığının, belli ölçülerde de olsa oran bakımından arttığını ancak fiziki olarak gazete alıp okumanın ise oldukça düştüğünü ya da düşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bireylerin yer aldığı meslek grupları ile gazete okuma alışkanlıkları karşılaştırıldığında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($p=0,000$) anlaşılmıştır. Elde edilen verilere göre gazete okuma alışkanlığı olmayanların en yoğun olduğu meslek grubu, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardır (%72,7). Gazete okuma alışkanlığı olmayanların en düşük olduğu meslek grubu ise profesyonel mesleklerin yer aldığı gruptur (31,3) ki, burada da gazete okumama oranı grubun yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Öte yandan tersinden bakıldığında da bu grubun en çok gazete okuma alışkanlığı olan grup olduğudur (%68,7). Söz konusu durumla ilgili verileri dikkate alarak, eğitim yoluyla dâhil olunabilen meslek gruplarının, gazete okuma alışkanlığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan internetten takip edenler ile gazete satın alanlara, meslek grupları açısından bakıldığında da bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin; günlük gazete aldığını belirtenlerin %28,1'i profesyonel meslek çalışanı, %15,6'sı ise teknisyen/tekniker veya yardımcı profesyonel meslek çalışanıdır. Üçüncü en yoğun olan grup ise sanatkârlardır. Ancak sanatkârların %71,4'ünün gazete okuma alışkanlığı yoktur.

Modern dünyada internet ve dolayısıyla sosyal medya, son derece etkin bir şekilde kullanılan kitle iletişim ağıdır. İnternet ve sosyal medya aracılığıyla herhangi bir bilgi, bütün dünyaya aynı anda

servis edilebilmektedir. Başka bir ifadeyle insanlar internet ve sosyal medya aracılığıyla, çok kısa sürede birçok bilgiye ulaşabilmekte, birçok insanla iletişim kurabilmektedir. Bu nedenle internet ve sosyal medya, insanların toplumsal ve bireysel yaşamını biçimlendirmede oldukça etkin bir araçtır. Örnekleme yer alan çalışanların %63,6'sının evinde internet bağlantısı varken, %36,4'ünde yoktur. Araştırma sürecinde elde edilen bulgulara göre sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar hariç, örnekleme yer alan diğer meslek gruplarındaki çalışanların en az yarısının evinde internet bağlantısı mevcuttur. Bu bilgiye ek olarak profesyonel meslek mensupları (%79,2) ve büro hizmetlerinde çalışanlar (%77,2), evlerinde internet bağlantısının en yoğun olduğu iki meslek grubudur. Ayrıca evinde internet bağlantısı bulunan bireylerin, kullanım amacı da araştırma sürecinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre evinde internet bağlantısı bulunanların %27,6'sı boş vaktini geçirmek, %22,6'sı çocuklarının ödevlerini araştırmak, %14,6'sı işlerini takip etmek, %11,5'i haberlere bakmak, %7,4'ü güncel konuları takip etmek, %6,3'ü sosyal medyayı takip etmek ve %1,6'sı da oyun oynamak için kullanmaktadır.

İnternetin kullanım amacına yönelik elde edilen bulgular ile çalışanların meslek grupları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın sonuçlarına göre evlerindeki internet bağlantısını daha çok işiyle ilgili kullananların en yoğun olduğu grup, profesyonel meslek mensuplarıdır (%63,8). Diğer taraftan boş vaktini geçirmek için kullananların en yoğun olduğu grup ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardır (%33,7). Oyun oynamak ve sosyal medyayı takip etmek için kullananların, özellikle yardımcı profesyonel meslek mensupları ile hizmet ve satış elemanları arasında daha fazla görülmesi dikkati çekmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında, diğer meslek gruplarına göre özellikle hizmet ve satış elemanlarının yaş bakımından genç olmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim genç nüfusun sosyal medyayı daha fazla kullandığı ve internet oyunları için daha fazla zaman ayırdığı bilinen bir gerçektir. Haberleri takip etmek için kullananlar açısından bakıldığında, özellikle profesyonel meslek mensuplarının (%29,7), büro hizmetlerinde çalışanlar ile hizmet ve satış elemanlarının (%21,6) daha yoğun olduğu görülmüştür. Sonuç olarak elde edilen bulgular bize, internetin kullanım amacının meslek gruplarına göre farklılaştığını ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ($p=0,000$) göstermiştir.

Günümüz modern toplumlarında sosyal medya kullanımı her an artmaktadır. İnsanlar, sosyal medya üzerinden adeta yeni bir toplumsal kimlik oluşturmakta veya var olan sosyal kimliklerini güçlendirmektedirler. Araştırma verilerine göre örnekleme oluşturan bireylerin %76,6'sının bir ya da birden fazla sosyal paylaşım sitesine üyeliği bulunmakta, %23,4'ü ise herhangi bir sosyal paylaşım sitesine üye değildir. Sosyal paylaşım siteleri arasında en yaygın kullanılanı Facebook'tur. Sadece Facebook üyesi olanların oranı %32,3 olmakla birlikte, toplamda Facebook üyesi olanların oranı %70,7'dir. Bunun ardından Google (%8,9), Instagram (%7,7) ve Twitter (%4) gelmektedir. Görüşülenlerin üyesi oldukları meslek grupları ile herhangi bir sosyal paylaşım sitesine üye olup olmama durumlarına birlikte bakıldığında, anlamlı ($p=0,000$) farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin; herhangi bir sosyal paylaşım sitesine üye olmayanların en yüksek olduğu meslek grubu %65,7'lik oranla sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlardır. Bunu tesis/makine operatörleri ve montajcılar (%35) ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar (26,7) izlemektedir. Diğer taraftan en fazla üyeliğin olduğu meslek grubu ise %88,5'lik oranla hizmet ve satış elemanlarıdır. Bu duruma dünyanın en önemli paylaşım sitelerinden olan "Google" açısından bakıldığında, en fazla üyeliğin profesyonel meslek mensuplarından olduğu görülmüştür. Ayrıca sanatkârlar ve operatörler arasında "Twitter", Instagram ve "Google" sitelerine üye olan bir kişinin dahi bulunmaması dikkat çekmektedir. Sanatkârların üçte ikisinden fazlasının herhangi bir sosyal paylaşım sitesine üye olmaması veya "Twitter", Instagram ve "Google" sitelerine üye olan bir kişinin dahi bulunmaması, medya okur-yazarlığı alışkanlıkları kazanmaya uygun eğitim ve toplumsallaşma imkânlarına sahip olmamaları olduğu kadar, iş yaşamlarıyla da bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Zira söz konusu meslek grubunda yer alan bireyler, profesyonel meslek grubuna mensup bireylerin önemli bir kısmının aksine, bahsi geçen sosyal paylaşım sitelerine ihtiyaç duymadan çalışma yaşamlarını sürdürebilirler. Ancak böyle bir durumun ortaya çıkmasında eğitim ve yaş faktörünün etkisini göz ardı etmemek gerekir. Zira eğitim seviyesi yüksek meslek gruplarında yer alan bireylerin Twitter ve

Google gibi sosyal paylaşım sitelerini daha fazla kullandıkları bilinmektedir. Öte yandan sanatkârların üçte birinden fazlasının 40 ve üzeri yaş aralıklarında yer aldığı ve genç olarak ifade edebileceğimiz kesimin sosyal paylaşım sitelerini daha fazla kullandığı dikkate alındığında, yaş faktörünün de etkisi ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal yaşamda bireyler, iş dışı yaşamlarını ya da çalışma zamanı dışında kalan vakitlerini çeşitli şekillerde değerlendirmektedir. Serbest veya iş dışı zamanı değerlendirme biçimleri arasında tatil yapma alışkanlıkları da bulunmaktadır. Söz konusu alışkanlığın biçimlenmesinde birçok faktör etkilidir. Bu faktörlerin en önemlilerinden birisi de yaşam tarzıdır. Araştırma sürecinde elde edilen verilere göre görüşülenlerin %41,3'ü her yıl düzenli olarak tatil yapmakta, %58,7'si ise düzenli olarak yapamamaktadır. Kaya tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile karşılaştırıldığında, Isparta'da düzenli olarak tatil yapanların oranında artış olduğu görülmektedir. Zira Kaya'nın yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre düzenli bir şekilde tatil yapanların oranı %23,8 iken, yapamayanların oranı ise %76'dır (2003: 126). Görüşülenlerin meslek grupları ile düzenli olarak her yıl tatil yapma durumları arasında yapılan karşılaştırmada, anlamlı bir ilişkinin olduğu ($p=0,000$) ortaya çıkmıştır. Elde edilen verilere göre tatil yapma yüzdesi en yüksek olan meslek grubu, tesis/makine operatörleri ve montajcılardır. Bunu %63,5'lik oranıyla profesyonel meslek mensupları ve %49,1'lik oranla da büro hizmetlerinde çalışanlar takip etmektedir. Düzenli bir şekilde tatil yapamayanların en yüksek olduğu meslek grubu ise %75,2'lik oranıyla nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardır. Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların düzenli bir şekilde tatil yapma oranının bu derece düşük olmasında, yaşam tarzının etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte bu grupta gelir düzeyi düşüklüğünün oldukça önemli bir etkisinin olduğunu da belirtmeliyiz. Nitekim alan çalışması sırasında ekonomik durumlarının, tatil yapmalarına imkân vermediğini belirtenler en çok bu gruptaki bireylerden olmuştur.

Alan çalışması sürecinde düzenli olarak tatil yapan çalışanlara, tatil yapma biçimleri de sorulmuştur. Bunun sonucunda elde edilen verilere göre tatil yapan çalışanların ilk tercihleri arasında yoğun olarak "sahil bölgelerine gitmek" (%33,2), "evde dinlenmek" (%28,6), "akrabaları ziyaret etmek" (%11,4), "tatil köylerine gitmek" (%10,9), "yazlığa gitmek" (%6,8) ve "yaylaya gitmek" (%6,8) seçenekleri, görülmektedir. En az belirtilenler ise "kayak merkezlerine giderek" ve "yurt dışına giderek" seçenekleridir. Görüşülenlerin meslek grupları ile ilk tercih ettikleri tatil yapma biçimleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ($p=0,000$) elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Tatil yapma biçimini 'evde dinlenirim' şeklinde belirtenlerin büyük çoğunluğu (%49,2), nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar ve sanatkârlardan oluşması, söz konusu durumla ilgili elde edilen veriler arasında en fazla dikkati çeken noktalardan birisidir. Bu veriye ek olarak, düzenli bir şekilde tatil yapan nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların %56,1'i gibi önemli bir oranının, tatil yapma biçimini "evde dinlenirim" biçiminde belirtmesi de son derece önemlidir. Özellikle maddi imkânlarının kısıtlı olması, bu durumun temel etkenlerinden biridir. Ayrıca söz konusu tatil yapma şeklinin yoğun olmasında, geleneksel kültürün de etkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer meslek gruplarında ise "evde dinlenirim" diyenlerin oranı, genel olarak %10 ile %30 arasında değişmektedir. Tatil yapma biçimiyle ilgili olarak diğer önemli bir sonuç ise "akrabalarımı ziyaret ederek" seçeneğini belirtenler açısından bakıldığında görülmektedir. Zira buradaki verilere göre bu şekilde tatil yapanların %36'sı profesyonel meslek grubunda bulunmaktadır. Bu durum profesyonel meslek mensuplarında da geleneksel tatil yapma anlayışının devam ettiğinin açık bir göstergesidir.

Toplumsal kategorilerin sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamlarını dolayısıyla yaşam tarzlarını yansıtan temel etkinliklerden biri de sporla ilgili etkinliklerdir. Araştırma sürecinde örneklelimizi oluşturan çeşitli meslek mensuplarının spor yapma alışkanlıklarını tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur. "Düzenli olarak spor yapma alışkanlığınız var mıdır?" sorusuna görüşülenlerin %24,6'sı "evet", %75,4'ü ise "hayır" cevabını vermiştir. Elde edilen verilere göre görüşülenlerin meslek grupları ile düzenli bir şekilde spor yapma alışkanlıkları arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,616$) yoktur. Diğer taraftan düzenli olarak spor yapma alışkanlığı olan görüşülenlerin %60,3'ünün haftada bir ya da birkaç gün spor yaptığı, %27,2'sinin her gün spor yaptığı ve %12,5'inin ise ayda bir ya da birkaç

gün spor yaptığı görülmektedir. Yine görüşülenlerin meslek grupları ile spor yapma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,649$) yoktur. Elde edilen verilere göre spor yapma alışkanlığı olanların %35,5'i futbol, %28,3'ü koşu, %8'i dövüş sporları, %5,8'i yüzme/dalma, %4,3'ü basketbol, %2,9'u masa tenisi ve %0,7'si ise güreş sporu yapmaktadır. "Diğer" seçeneğini belirtenlerin oranı ise %14,5'tir. Bu seçenek içinde özellikle "yürüyüş"ün payı büyüktür. Yapılan spor türü ile görüşülen bireylerin meslek grupları arasında da anlamlı bir ilişki ($p=0,936$) yoktur. Ancak bazı spor türleriyle (özellikle basketbol, masa tenisi ve yüzme/dalma gibi) meşgul olanların, daha yoğun olarak profesyonel meslek mensuplarından olması dikkat çekmektedir.

"Çevrenizdeki insanlarla yakın ilişki kurarken onların en çok hangi özelliğine dikkat edersiniz?" sorusuna örnekleme oluşturan çalışanların %78,3'ü "dürüst olmasına", %7,7'si "kendisiyle aynı dini mezhepten olmasına", %7,5'i "problemlerine çözüm üretecek insanlar olmasına", %2'si kendisiyle aynı siyasi görüşten olmasına ve %1,6'sı ise "varlıklı olmalarına" dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. "Diğer" seçeneğini belirtenlerin oranı ise %3'tür. Bu seçeneği belirtenlerin bir kısmı "herkesi olduğu gibi kabul ederim" cevabını vermiştir. Örnekleme oluşturan bireylerin çevreleriyle ilişki kurarken nelere dikkat ettikleri ile meslek grupları arasında yapılan karşılaştırmaya göre bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki ($p=0,008$) vardır. Bu soruyla ilgili özellikle dikkat çeken bazı veriler de bulunmaktadır. Örneğin; aynı dini mezhepten olmaya dikkat edenlerin %66,7'si nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardan, %10,3'ü ise sanatkârlardan oluşmaktadır. Aynı siyasi görüşten olmaya dikkat edenlerin en yoğun olduğu meslek grubu, yine nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardır. Diğer dikkati çeken durum ise tesis/makine operatörleri ve montajcılarının hemen tamamının çevreleriyle ilişkilerinde insanların dürüst olmalarına dikkat ettiklerini belirtmeleridir.

Daha önce de ifade edildiği gibi bireyler, toplumsal yaşam içinde çeşitli kıstasları dikkate alarak kendilerini bazı sosyal sınıflar içinde konumlandırırlar. Bu kıstaslar arasında yaşam tarzı da bulunmaktadır. "Yaşam tarzınıza göre kendinizi hangi sosyal sınıfa mensup hissediyorsunuz?" sorusuna görüşülenlerin %19,1'i alt sınıf, %72,6'sı orta sınıf ve %8,3'ü ise üst sınıf cevabını vermiştir. Özkul ve Kaya'nın yaptığı çalışmalarda da kendisini orta sınıfta kabul edenlerin oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Özkul'un çalışmasında elde edilen verilere göre %18,4'ü alt sınıf, %78,3'ü orta sınıf ve %3'ü de üst sınıftır (2002: 260). Kaya'nın araştırmasında ise alt sınıf %9,2, orta sınıf %89,1 ve üst sınıf ise %1,7'dir (2003: 89). Görüşülenlerin meslek grupları ile yaşam tarzlarına göre kendilerini hissettikleri sosyal sınıflar karşılaştırıldığında anlamlı bir bağın olduğu ($p=0,000$) görülmüştür. Bütün meslek gruplarında kendisini orta sınıfa mensup hissedenler oldukça fazladır. Ancak, oranlara dikkat edildiğinde önemli farklar göze çarpmaktadır. Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların %58,4'ü, sanatkârların %74,3'ü, hizmet ve satış elemanlarının %76,9'u, teknisyen/tekniker ve yardımcı profesyonel meslek mensuplarının %77'si, profesyonel meslek mensuplarının %79,2'si, operatör ve montajcılarının %80'i ve büro hizmetlerinde çalışanların %87,7'si kendisini orta sınıf mensubu olarak hissetmektedir. Alt sınıfta hissedenler açısından bakıldığında, en yüksek oran nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlarda görülmektedir. Üst bir sınıftan olduğunu hissedenlerin en yoğun olduğu meslek grubu ise profesyonel meslek mensuplarıdır. Bütün bu durumlar dikkate alındığında çalışanların hissettikleri sosyal sınıflar üzerinde eğitim ve gelir farklılıklarının etkili olduğunu söylenebilir. Zira eğitim seviyesi ve aylık geliri yüksek olan meslek gruplarının, orta sınıf ve üst sınıf seçeneklerini daha fazla belirttikleri görülmektedir. Ancak sosyal sınıf mensubiyetini yorumlarken bireylerin başkalarına göre kendi göreceli farklılıklarını dikkate aldıklarını, dolayısıyla bu farklılıkların sadece eğitim ve gelir düzeyi farklılıklarından ileri gelmediğini ya da bilinçli bir sınıf anlayışına sahip olmakla ilgili olmadığını ve genellikle "benden daha kötüsü var" karşılaştırması ve anlayışıyla ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla bireylerin kendilerini başkalarıyla karşılaştırırken genel yaşam tarzı karşılaştırması yaparak ait oldukları sınıfı belirttiklerini düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Daha önce de değinildiği gibi bireylerin içinde buldukları sosyal ve ekonomik şartlar, yaşamlarını biçimlendirir. Bu yaşam biçimi, çeşitli faktörlerin etkisiyle sürekli olarak değişir. Örneğin; özellikle gelenekselden moderne geçiş sürecinde olan toplumlarda bireylerin içinde buldukları yaşam

tarzıyla kendilerini yetiştiren ailelerinin yaşam tarzları genel olarak birbirinden farklıdır. Zira daha evvel de değinildiği gibi zaman içinde ortaya çıkan bazı faktörlerin etkisiyle değişimler yaşanmaktadır. Bu faktörlerden en etkili olanlarından birisi de meslektir. Zira, “geçiş toplumlarında” görülen en yaygın dikey mobilite türü kuşaklararası mesleki hareketlilikten kaynaklanan türdür (Caplow, 1964: 59-60). Genellikle önceki kuşak tarımsal yapılarda ve çok yaygın olarak zirai faaliyet ya da hayvancılık gibi işlerle meşgul iken yeni kuşaklar daha çok belirli bir düzeyde formel eğitim gerektiren hizmet ve endüstriyel üretim odaklı “kentsel” meslekleri edinmektedirler. Meslekleri yoluyla bireyler mesleki ilişkilerle ilgili olduğu kadar kentsel ilişkilere yönelik olarak da yeniden toplumsallaşma fırsatı bularak, yaşam tarzları açısından bir önceki kuşağa göre farklılaşmaktadır. Dolayısıyla meslek ya da iş, bireylerin yaşamlarına yön veren, yaşam tarzlarını şekillendiren bir faktördür. Araştırmamızda görüşülenlere “Sizi yetiştiren ailenizin hayat tarzıyla şimdiki hayat tarzınız arasındaki fark nedir?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya cevap olarak örnekleme oluşturan çalışanların %6,5’i “hiçbir farklılık yok”, %36’sı “önemli bir fark yok”, %29,7’si “bazı farklılıklar var”, %17,1’i “büyük oranda farklı” ve %9,1’i ise “tamamen farklı” şeklinde cevap vermiştir. Görüşülenlerin meslek gruplarına göre şimdiki hayat tarzı ile kendilerini yetiştiren ailelerinin hayat tarzı arasındaki farkla ilgili düşünceleri karşılaştırıldığında anlamı bir ilişkinin olduğu ($p=0,000$) gözlemlenmiştir. Elde edilen verilere göre nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların %37,9’u şimdiki hayat tarzları ile kendilerini yetiştiren ailelerinin hayat tarzları arasında önemli bir farkın olmadığı, %35,4’ü ise bazı farklılıkların olduğu düşüncesine sahiptir. Sanatkarların %45,7’sine göre önemli bir farklılık yokken, %20’sine göre tamamen farklıdır. Profesyonel meslek mensuplarının %34,4’ü büyük oranda farklı olduğunu düşünürken, %27,1’i de önemli bir farklılığın olmadığı kanaatindedir. Bu verilere göre eğitim yoluyla elde edilmiş meslek gruplarına mensup olan bireylerin, yetiştikleri aile ortamının yaşam tarzı ile şimdiki yaşam tarzları arasındaki farkın önemli olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz. Diğer taraftan geleneksel yollarla elde edilen mesleklere mensup olanlar ise önemli bir farkın olmadığı düşüncesine sahiplerdir.

5 Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda gerek literatür çalışmasında gerekse ampirik bulgulara görüldüğü gibi yaşam tarzıyla bağlantılı olan birçok toplumsal unsur bulunmaktadır. Modern toplumlarda medeni, siyasi ve sosyal hakların gelişmesi, bireylerin ekonomik özgürlükleri ve birey ihtiyaçlarını önceleyen çeşitli kurumsallaşmalar geleneksel toplumlarda görülen homojen yapıları farklılaştırmıştır. Bu nedenle toplumların analizinde özellikle içeriği birey tercihleriyle anlam kazanan toplumsal kategoriler gittikçe daha da yaygınlaşan toplumsal analiz birimleri haline gelmektedir. Çeşitli çıkar grupları veya meslek gruplarının da içinde bulunduğu baskı grupları bu kategorilerin bir kısmını oluşturmaktadır. Yaşam tarzı da günümüzde gittikçe farklılaşan toplumsal ilişkiler ve birliktelikler açısından bağımlı bir değişken olduğu kadar, toplumsal ilişkilerdeki farklılıkların nedenlerini yansıtan ve toplum içindeki çeşitli grupların oluşumlarını, birbirlerine göre farklılıklarını ve benzerliklerini karşılaştırmada kullanılabilir bağımsız bir değişkendir. Bu çalışmada toplumsal bir olgu olan yaşam tarzının “hem bağımlı hem de bağımsız bir değişken” olma özelliği, bir yandan literatürde yer alan bilgilere göre değerlendirilmiş diğer yandan da alan çalışmasından elde edilen veriler üzerinden yapılan analizlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Alan verileri dikkate alınarak, öncelikle bireylerin sahip oldukları meslekleri edinmelerinde rol oynayan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan bireyler doğdukları yer, yetiştikleri aile ortamları, eğitim düzeyleri gibi değişkenler açısından, hem ileride meslek seçimine yol açabilecek koşulların hem de ilk toplumsallaşma koşullarında sahip oldukları yaşam tarzının belirlenmesi amacıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca bireylerin üyesi oldukları mesleklerin, yaşam tarzlarını belirlemedeki konumu araştırılmıştır. Alan araştırması verilerinin gösterdiği sonuçlara göre özellikle uzun eğitim süreçleriyle elde edilen modern mesleklere mensup bireylerde mesleğin gerektirdiği koşulların, bireylerin yaşam tarzlarını belirlediği ve şekillendirdiği ve hatta ilk toplumsallaşma süreçlerini geçirdikleri ailelerine göre tamamen farklılaşabildikleri görülmüştür.

Araştırma sürecinde elde edilen bulguları dikkate alarak temel varsayımlarımızın doğrulanıp doğrulanmadığına baktığımızda aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırmanın birinci temel varsayımı şu şekildedir:

I. Bireylerin meslekleri, toplumsallaşma sürecini içinde yaşadıkları çevre koşullarının bir fonksiyonudur.

Araştırmanın birinci temel varsayımını yukarıda ifade edilen sonuçlara göre değerlendirdiğimizde şunları ifade edebiliriz; özellikle çalışanların doğum yerleri, anne-baba meslekleri, anne-baba eğitim seviyeleri ve yetiştikleri aile ortamlarıyla ilgili veriler, sahip oldukları mesleklerinin, genel olarak toplumsallaşma sürecini yaşadıkları çevre koşullarının bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bireylerin içine doğduğu sosyal çevre özelliklerinin, meslek tercihleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bireylerin mesleki tercihlerinde, cinsiyetin de etkisi bulunmaktadır. Zira toplumların ya da grupların bireylere yükledikleri sosyal ve kültürel kodlar, mesleklerin de cinsiyetlere göre değişmesi gerektiği yönündedir. Bu nedenle bireylerin cinsiyetlerine yönelik sosyalleşme özellikleri, mesleki tercihlerinde etkili olmaktadır.

Görüşülenlerin şimdiki hayat tarzı ile kendilerini yetiştiren ailelerinin hayat tarzı arasındaki farkla ilgili düşüncelerini karşılaştıran veriler bireylerin, eğitim ve gelir bakımından aldıkları mesafenin, ilk toplumsallaştığı çevrenin, sürdürdükleri mevcut yaşam tarzları üzerindeki etkilerini zayıflattığını göstermektedir. Nitekim araştırma verileri değerlendirilirken eğitim ve gelirin, yaşam tarzı unsurları üzerindeki etkisine sık sık değinilmiştir. Bütün bu verilerden hareketle birinci temel varsayımımızın ve bununla bağlantılı alt varsayımlarımızın doğrulandığını söyleyebiliriz.

Araştırmanın ikinci temel varsayımı ise şu şekildedir:

II. Sahip olunan mesleğin gereklilikleri ve mesleki çevreyi oluşturan aktörlerin ve örgütsel yapılanmaların toplumsal özellikleri yaşam tarzı üzerinde belirleyicidir.

Çalışanların meslek gruplarına göre boş zamanlarını değerlendirme biçimleri, oturdukları konutların türü, kitle iletişim araçlarından yararlanma durumları ve bunları değerlendirme biçimleri, tüketim eğilimleri, alışveriş alışkanlıkları, tatil yapma durumları ve tatili değerlendirme biçimleriyle ilgili veriler, sahip olunan mesleklerin ya da içinde bulunan meslek gruplarının toplumsal özelliklerinin, yaşam tarzı üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Toplum içinde özellikle profesyonel meslek (doktor, akademisyen, öğretmen, mühendis gibi) mensupları, mesleki statülerinin gerektirdiği rol beklentileri nedeniyle, diğer meslek grupları üyelerine göre mesleki saygınlıkları daha fazladır. Bu ise profesyonel meslek mensuplarının yaşam tarzlarını etkilemektedir. Nitekim çalışanların meslek gruplarına göre boş zamanlarını değerlendirme biçimleri (kitap okuma, sinemaya gitme, müzik dinleme), tatil alışkanlıkları, kitle iletişim araçlarından yararlanma durumları ve bunları değerlendirme biçimleri, tüketim eğilimleri, alışveriş alışkanlıkları ile ilgili verilere bakıldığında, profesyonel meslek mensuplarının diğer meslek gruplarına göre farklılaştıkları görülmektedir. Ayrıca eğitim yoluyla elde edilmiş meslek mensuplarının (profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları ve büro hizmetlerinde çalışanlar ve hizmet/satış elemanları) yaşam tarzı farklılıklarının, geleneksel ya da belli bir eğitim seviyesi gerektirmeyen meslek üyelerinin yaşam tarzı farklılıklarına göre daha fazla olduğu, yukarıda belirtilen yaşam tarzı unsurları ile meslek grupları arasında yapılan karşılaştırmalardan anlaşılmıştır. Bu durumu farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse; geleneksel mesleklere sahip birey ya da gruplar arasındaki yaşam tarzı farklılıkları, modern meslek üyeleri arasındaki yaşam tarzı farklılıklarına göre daha az belirgindir. Zira eğitim yoluyla elde edilen ve kariyer seçenekleri daha fazla olan profesyonel meslek üyelerinin yaşam tarzı, yine eğitim yoluyla elde edilen diğer meslek üyelerinin yaşam tarzlarına göre (yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro hizmetlerinde çalışanlar ve hizmet/satış elemanları) daha farklı olduğu görülmüştür.

Görüşülenlerin şimdiki hayat tarzı ile kendilerini yetiştiren ailelerinin hayat tarzı arasındaki farkla ilgili düşüncelere, bireylerin üyesi oldukları meslek gruplarına göre bakıldığında, eğitim yoluyla elde

edilen meslek gruplarının yaşam tarzı ile ebeveynlerinin yaşam tarzı arasındaki farklılık, geleneksel meslek üyeleri ile ebeveynlerinin yaşam tarzı arasındaki farklılığa göre daha fazla olduğu görülmektedir. Geleneksel meslek üyeleri boş zamanlarını değerlendirme biçimleri, kitle iletişim araçlarından yararlanma durumları, tüketim eğilimleri, alışveriş alışkanlıkları ve tatil yapma biçimleri açısından hem geleneksel hem de modern yaşam tarzı özelliklerini birlikte yansıtmaktadır.

Araştırma verilerine göre sahip olunan meslek ya da mesleğin gereklilikleri, bireylerin yaşam tarzı üzerinde etkili olmakla birlikte toplumsal çevrelerini de belirlemektedir. Ayrıca bireylerin mensubu olduğu meslek grupları, aile yapılarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu değerlendirmelere göre genel çerçevede ikinci temel varsayımımızın ve bununla bağlantılı alt varsayımlarımızın da doğrulandığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak bireylerin mesleklerini tercih etme ve elde etme konusunda, yetiştikleri toplumsal çevre ya da meslek sahibi olmadan önceki toplumsallaşma koşullarının kuvvetli bir etkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan bireylerin sahip olduğu meslekler, meslek üyesi olduktan sonraki yaşamını da biçimlendirmektedir. Başka bir ifadeyle bireylerin üyesi olduğu meslekler ya da meslek grupları, yaşam tarzlarını belirleyerek ya da etkileyerek yaşam tarzlarının bir göstergesi haline gelmektedirler.

Kaynakça

- Ata, B. (Ed.) (2008). Bilim, Teknoloji ve Sosyal Değişme. Pegem Akademi Yayıncılık:Ankara.
- Assael, H. (1995). Consumer Behavior and Marketing Action, Ohio, South-Western College Publishing.
- Aydemir, L. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Tercihlerini Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir İnceleme, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(5), s. 713-723.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12, s. 231-260.
- Bal, H. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri-Nicel Araştırma Yöntemi, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Berger, P. L., ve Luckmann, T. (2018). Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. Vefa Saygın Öğütle, (ÇEV.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Beşirli, H. (2013). Toplumsallaşma, Sosyolojiye Giriş kitabı içinde. İ. Çapcıoğlu ve H. Beşirli (Ed.), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Blau, P. M., Gustad, J. W., Jessor, R., Parnes, H. S., & Wilcock, R. C. (1956). Occupational choice: A conceptual framework, ILR Review, 9(4), s. 531-54.
- Bocock, R. (2005). Tüketim, İ. Kutluk (Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Bozkurt, V. (2012). Endüstriyel & Post-Endüstriyel Dönüşüm (2. Bs). Bursa: Ekin Yayın.
- Caplow, T. (1964). The Sociology of Work, New-York: McGraw-Hill Book Company.
- Chaney, D. (1999). Yaşam Tarzları, İ. Kutluk (Çev.), Ankara: Dost Kitapevi.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1997). Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ankara: Vadi Yayınları.
- Eke, B. (1980). Yaşam Tarzı ve Gelir Seviyesi Arasındaki İlişki, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 18, s. 93-114

- Ensari, M. Ş., & Alay, H. K. (2017). Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Demografik Değişkenler ile İlişkisinin Araştırılması: İstanbul İlinde Bir Uygulama, *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), s. 409-422.
- Erdoğan, İ. ve Meşeci, F. (2004). Lise Öğretmenleri ile Lise Öğrencilerinin Yaşam Tarzları Arasındaki Farklılıklar, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, s. 237-251.
- Erdoğan, N. (2003). *Kariyer Geliştirme Kuram ve Uygulama*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Mehmet Küçük (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Featherstone, M. (2002). *Consumer Culture & Postmodernism*, London: Sage Publications.
- Grint, K. (1998). *Çalışma Sosyolojisi, Veysel Bozkurt (Çev.)*, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Güzel, S. ve Arıkan, G. (2005). Temel İş-Güç Değişiminin Yaşam Tarzı Üzerindeki Etkileri: Afyon-Sandıklı Örneği, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 31, s. 55-78.
- Hall, H. R. (1994) *Sociology of Work*, California: Pine Forge Press.
- Hughes, E. C. (2000). *Meslekler, Meslekler Sosyolojisi kitabı içinde*, Zafer Cirhinlioğlu (Ed.), İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- İlhan, S. (2004). Bazı Temel İşlevleri ve Artan Önemi Açısından Meslek, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 3(1), s. 132-137.
- İyem, C. ve Erol, E., (2013). Mesleki Yönelimlerde Bireylerin Kişilik ve Demografik Özelliklerinin Rolü; *Sakarya Üniversitesi İşletme Bölümü Örneği*, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), s. 137-146.
- Joas, H., (2013). *Sembolik Etkileşimcilik. Günümüzde Sosyal Teori*, A.Giddens, J.Turner (Ed.). Ümit Tatlıcan, (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kahraman, A. B. (2010). Lisansüstü Eğitim Yapmak Amacıyla Başka Bir Üniversitede Görevlendirilen Araştırma Görevlilerinin Yaşam Tarzı Profilleri ve Problemleri (Hacettepe Üniversitesi Örneği), *ZfWT Journal of World of Turks*, 2(2), s. 243-257.
- Kahraman, A. B. ve Arıkan, G. (2011). Öğretim Üyelerinin Toplumsal Köken Bağlamında Tüketim Alışkanlıkları ile Yaşam Tarzları Arasındaki İlişki, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 44, s. 133-156.
- Kaya, K. (2003). *Türk Toplumunun Yaşama Tarzı*, Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Kamaşak, R. ve Bulutlar, F. (2010). Kişilik, Mesleki Tercih ve Performans İlişkisi: Akademik Personel Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), s. 119-126. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/oybd/issue/16336/171035>
- Kemerlioğlu, E. (1996). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, İzmir: Saray Kitabevleri.
- Kemerlioğlu, E. (1973). *Erzurum'da Meslekler ve Sosyal Tabakalaşma (Doktora Tezi)*, Erzurum.
- Kepçeoğlu, M. (1995). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Ankara: Özerler Matbaa.
- Kıray, M. (2006). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Koytak, Elyesa, (2020). "Meslek Sosyolojisinde Teorik Yaklaşımlar", *Journal of Economy Culture and Society*, s. 1-28.
- Köksalan, B. (1999). *Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler (Bazı Üniversiteler Örneği)*, (Doktora Tezi), Malatya.

- Kuzgun, Y. (2009). Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçükemiroğlu, O. (1997). Market Segmentation By Using Consumer Lifestyle Dimensions and Ethnocentrism: An Empirical Study, *European Journal of Marketing*, 33, 5(6), s. 470-487.
- Lamsa, A., Sakkinen, A., & Turjanmaa, P. (2000). Values and Their Change During The Business Education- A Gender Perspective, *International Journal of Value- Based Management*, 13, s. 203-213.
- Marshall, G. (2009) *Sosyoloji Sözlüğü*, Osman Akınhay, Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Miegel, F. (1994). Values, Lifestykes and Family Communication, Media Effects and Beyond Culture, Socialization and Lifestyles, Rosengren, K. E. (Ed.), London: Routledge.
- Mooney, M., Glacken, M. ve O'Brien, F. (2008). Choosing as A Career: A qualitative study, *Nurse Education Today*, 28, s. 385-392.
- Myrsky, L. ve Helkama, K. (2001). Universty Students' Value Priorities and Emotional Empaty, *Educational Psychology*, 21(1), s. 25-40.
- Öksüz, E. (1980). Sosyal Gelişme-Sanayileşen Türkiye İlişkileri, (Doçentlik Tezi), İstanbul.
- Özkul, M. (2002). Çalışma Sosyolojisi- Çalışma İlişkileri ve İşgücünün Sosyolojisi (Isparta Örneği), İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Özkul, M. (2019). Örgüt Sosyolojisi, 2. Baskı, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Özsoy, E. ve Yıldız, G. (2014). Kişilik Kavramının Örgütler Açısından Önemi: Bir Literatür Taraması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 1-12. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jobs/issue/22917/245396>
- Özyürek, R., ve Atıcı, M. K. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi Kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(17), S. 33-42.
- Parker, S.R. (1981). *Industry and Social Stratification (Fourth Edition)*, The Sociology of Industry, W.M. Williams (Ed.). London: George Allen and Unwin.
- Parker, S.R. (1981). *Occupations, Changes and Their Consequences (Fourth Edition)*, The Sociology of Industry, W.M. Williams (Ed.). London: George Allen and Unwin.
- Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, s. 393-423.
- Scherer, R. F., Adams, J.S., Carley, S.S. ve Wiebe, F.A., (1989). Role Model Perfomance Effects on Development of Entrepreneurşal Career Preference, *Entrepreneurship Theory and Praticice*, 13(3), s. 53-72.
- Sezal, İ. (1991). *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Slater, P. (1989). *Frankfurt Okulu Kökeni ve Önemi*, Ahmet Özden (ÇEV.). İstanbul: BFS Yayınları.
- Sunar, Lütfi, (2020). "Türkiye'de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve mesleklerin Sosyal Konumu", *Journal of Economy Culture and Society*, 1, s. 29-59.
- Tan, H. (2011). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, İstanbul: Alkım Yayınevi
- Tezcan M. A., (2020). "Meslek Olarak Akademisyenlik Tercinde Kültürel Sermayenin Yeri", *Journal of Economy Culture and Society*, 1, s. 157-176.

Tokar, D. M., Fischer, A. R. ve Subich, L. M. (1998). Personality and Vocational Behavior: A Selective Review of the Literature, *Journal of Vocational Behavior*, 53, s. 115-153.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (1998) Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşam Tarzları (Ankara Örneği), Ankara.

Tuna Uysal, M. (2008). İlköğretim Çağındaki Çocukların Sosyalleşmesinde Popüler Kültürün Rolü, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta.

Uzun, H. (2000) Meslekler Sosyolojisi Açısından Avukatlar ve Avukatlık Mesleği Elâzığ Barosu Avukatları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisan Tezi), Elâzığ.

Watson, T. J. (1987). *Sociology Of Work and Industry*, London.

Weber, M. (2011). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, Ö. Ozankaya (Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.

Türkiye İş Kurumu. (2011) Erişim adresi:

http://statik.iskur.gov.tr/tr/isgucu_piyasasi/isgucu_piyasasi_analiz_sonuc_2011/iller/ISPA RTA.pdf

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Kars, F. ve Özkul, M. (2021). Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 37-63.

Kars, F. ve Özkul, M. (2021). Yaşam Tarzı Göstergesi Olarak Meslekler. *Journal of Sociological Context*, 2(1), 37-63.

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Akdeniz’de Düzensiz Göçler ve Göçmenler: Terraferma Filmi Örneği

Irregular Migrations and Migrants in the Mediterranean: Terraferma Film Sample

Elif GÜN*

ORCID 0000-0002-5916-7871

Handan TEKEMEN*

ORCID 0000-0003-1814-4187

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 17 02 2021
Düzeltilme tarihi: 18 03 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayınlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Sosyoloji
Düzensiz Göçler
Göçmen Kaçakçılığı
Küresel Eşitsizlik
Dramaturjik Çözümleme

ARTICLE INFO

Received: 17 02 2021
Received in revised form: 18 03 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Sociology
Irregular Migration
Migrant Smuggling
Global Inequality
Dramaturgical Analysis

ÖZ

Sosyal ve ekonomik çatışmalar beraberinde risk ve tehlikelerle dolu olan düzensiz göçleri tetiklemekte ve küresel ölçekte gerçekleşen insan hareketliliklerine zemin hazırlamaktadır. Öyle ki, giderek yoğunlaşan düzensiz göç hareketlilikleri kimlik, aidiyet ve tanınma sorunu haline gelmiş ve yeni tartışma alanlarını da beraberinde taşımıştır. Ulus devletlerin tek başına kontrol edebileceği bir olgu olmanın ötesine geçen düzensiz göçler özellikle Avrupa ülkeleri tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmakta ve yeniden düzenlenen göçmen politikalarıyla kısıtlamalar çeşitlenmektedir. Yasal yolların tıkanması beraberinde yasadışı yöntemlere olan talebi arttırmakta ve göçmen kaçakçılığını daha da görünür kılmaktadır. Öte taraftan Avrupa’ya ulaşmada göç rotası olarak kullanılan Akdeniz, kıyıya vuran cansız bedenlerle özdeşleşir hale gelmiş bulunmaktadır. Akdeniz’de boğularak yaşamını yitiren göçmenlere ilişkin istatistik veriler düzensiz göç olgusunun ulus devletlerin siyasi, ekonomik ve toplumsal çıkarlarının ötesinde bir yaşam hakkı meselesi olduğunu hatırlatmış ve sorunun farklı platformlarda ele alınmasını hızlandırmıştır. Bu perspektiften hareketle çalışma kapsamında Akdeniz üzerinden gerçekleşen düzensiz göçün ele alındığı Terraferma filmi araştırma konusu olarak belirlenmiş ve dramaturjik çözümleme tekniğinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Film olay örgüsü, konu, ana fikir, varsayım, karakterler ve çatışmalar temelinde tematik olarak yorumlanmıştır. Bir taraftan küresel eşitsizliklerin düzensiz göçler ile gelişmiş ülkeler üzerinde baskı oluşturması öte taraftan ise katı göçmen politikalarıyla düzensiz göç olgusunun görmezden gelinmesi durumu birlikte değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Social and economic conflicts bring along irregular migrations, which are risky and dangerous and lead to humanitarian movements on a global scale. Irregular migration movements increasingly have become a problem of identity, belonging and recognition, and bring with new areas of discussion. Irregular migration, which goes beyond being a phenomenon that nation states can control alone, is perceived as a security threat, especially by European countries, and restrictions are increased with revised migration policies. The blockage of legal routes increases the demand for illegal methods and makes migrant smuggling more apparent. On the other hand, the Mediterranean, which is used as a migration route to reach Europe, has almost become identified with the bodies washed ashore. The number of recorded deaths of migrants in the Mediterranean reveals that the phenomenon of migration is a matter of right to life beyond the political, economic, and social interests of the nation states and accelerated the discussion of the problem on different platforms. Based on this, the film Terraferma, which is about irregular migration over the Mediterranean, was examined as a research subject and analyzed using the dramaturgical analysis technique. The film has been thematically interpreted on the basis of the plot, main idea, assumption, conflicts and characters. Policies such as the fact that global inequalities put pressure on the developed countries with irregular migration on one hand, and the situation of ignoring the phenomenon of irregular migration with strict migration on the other have been evaluated together.

* Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, elifgun@akdeniz.edu.tr

*Y. Lisans, Akdeniz Uygurlukları Arş. Enst. Göç Araştırmaları ABD, handancirak1@gmail.com

1 Giriş

Göç eylemi etki ve sonuçlarıyla kaynak, hedef ve göç rotasında bulunan ülkeler arasında kültürel entegrasyon, asimilasyon ve çatışma süreçlerini kapsayan çok boyutlu bir toplumsal inşa sürecidir. Diğer bir ifadeyle insanların bir yerden başka bir yere taşınmasının ötesinde sosyal ve kültürel aktarımların da gerçekleştiği devingen bir yapıya karşılık gelmektedir (Kolukırık ve Duru, 2020: 334). Günümüzde yaşanan toplumsal krizler sonucunda gerçekleşen kitlesel göçler yeni kavramları ve tartışma sahalarını da beraberinde getirmektedir. Kimlik, aidiyet, mekân, güvenlik ve vatandaşlık bu kapsamda ön plana çıkan konular arasında yer almıştır. Yoğun insan hareketliliği sonucunda sığınmacı ve mülteci gibi hukuki statülere ve düzensiz göç/yasadışı göç gibi eylemlere ilişkin yaşanan kargaşalar yasal olan üzerinden giderilmeye çalışılmaktadır.

İnsanların içinde bulunduğu yaşam şartlarının iticiliği ve daha iyi olanakların çekiciliği, sınırları aşındırma yönünde tüm tehlikeleri göze alabilen kitlelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ulus devletlerin göç politikaları, göçmenlere karşı tutumları ve alınan önlemler, sınırları aşındırma yönündeki alternatif yollara olan talebi arttırmış, yasadışı yollar, ağlar ve bağlantılar, ulus devletlerin sınırlarını aşındırabilecek baskı mekanizmaları olarak mücadele edilen küresel bir soruna dönüşmüştür. Bu kapsamda geçiş güzergahları, göç yolları ve ağları giderek büyümekte olan yeni yapılanmalar ve gerçeklikler olarak kendisini belirginleştirmiştir.

Ülkelerin coğrafi, ekonomik ve toplumsal olanakları, hedef ve kaynak ülkeleri belirlemekte ve göç akışlarının yörengesini şekillendirmektedir. Dünyanın iki yarımküresi arasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler, güneyden kuzey ülkelere doğru daha iyi yaşam olanaklarına kavuşabilmeyi amaçlayan kitleleri harekete geçirmiştir (Akçadağ, 2012: 1). Akdeniz'e kıyısı bulunan Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'de yaşanan siyasi bunalımlar, Afrika ve Orta Asya'daki kaotik ortamlar, Akdeniz'in göç güzergahı haline gelmesini de beraberinde getirmiştir (Göksu ve Atik, 2016: 448). Günümüzde Akdeniz bir transit göçmen yolu olarak ön plana çıkmış ve Avrupa ülkeleri yoğun göç akışı karşısında engelleyici göç politikaları ve düzenlemeleriyle yeni tartışma konularının merkezinde yer almaya başlamıştır.

Akdeniz yasa dışı yöntemlerle göç ederken hayatını kaybedenlerin kıyıya vuran cansız bedenleriyle sarsılmaktadır. Bu çerçevede çalışmada kaynak ve hedef ülke olarak Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşen göç akışının politik, ekonomik ve sosyal boyutlarını yansıttığı düşünülen ve Akdeniz üzerinden düzensiz yasadışı göçün konu edildiği *Terraferma* filmi analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma konusu edilen film ile günümüzde düzensiz göçlerin arka planda kalan görünümünün serimlenmesi ve verilen mesajların ön plana çıkartılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda göç sürecinde yasadışı yöntemlere başvurmak zorunda kalan göçmenler için bu eylemin taşıdığı riskler ve tehlikeler film üzerinden irdelenmiştir. Çalışmada Foss (2009) ve Aslanyürek'in (2004) kullanmış olduğu dramaturjik çözümleme tekniğinden yararlanılmış ve konu, ana fikir, karakterler, olay örgüsü ve filmdeki çatışmalar analiz edilmiştir.

2 Düzensiz Göç, Göçmen Kaçakçılığı ve Göçmen Ağları

Günümüzde bireylerin göç etme sebepleri ve yöntemleri çeşitlense de göç yolculuğu benzer tehlikeler ve mağduriyetlerle büyük bir insanlık dramını içinde barındırmaya devam etmektedir. Kaynak ve hedef ülke arasında kullanılan yöntemler ve tercih edilen güzergahlar yasadışı, kaçak, tehlikeli ve kimi zaman da ölümcül olabilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen filmin mekânı göç güzergahı olarak kullanılmasıyla ön plana çıkarılmakta ve göç yolculuğunda yaşanan zorluklar konu edinilmektedir. Kişilerin göç etme faktörlerinin yanı sıra göç sürecindeki engellere yapılan vurguyla ön plana çıkan "itme ve çekme kuramı"ndan faydalanılarak filmdeki dramaturji kuramsal bir zeminde irdelenmiştir. Lee (1966) tarafından geliştirilen itme çekme kuramına göre her göç eylemi başlangıç, varış ve araya giren çeşitli engelleri içermektedir. Bu temelden hareketle göç kararını etkileyen 4 faktör söz konusudur: Menşe ve varış bölgesiyle ilgili faktörler, araya giren engeller ve kişisel faktörler. İlk üç faktör dördüncü etkene -kişisel faktörlere- göre değişkenlik

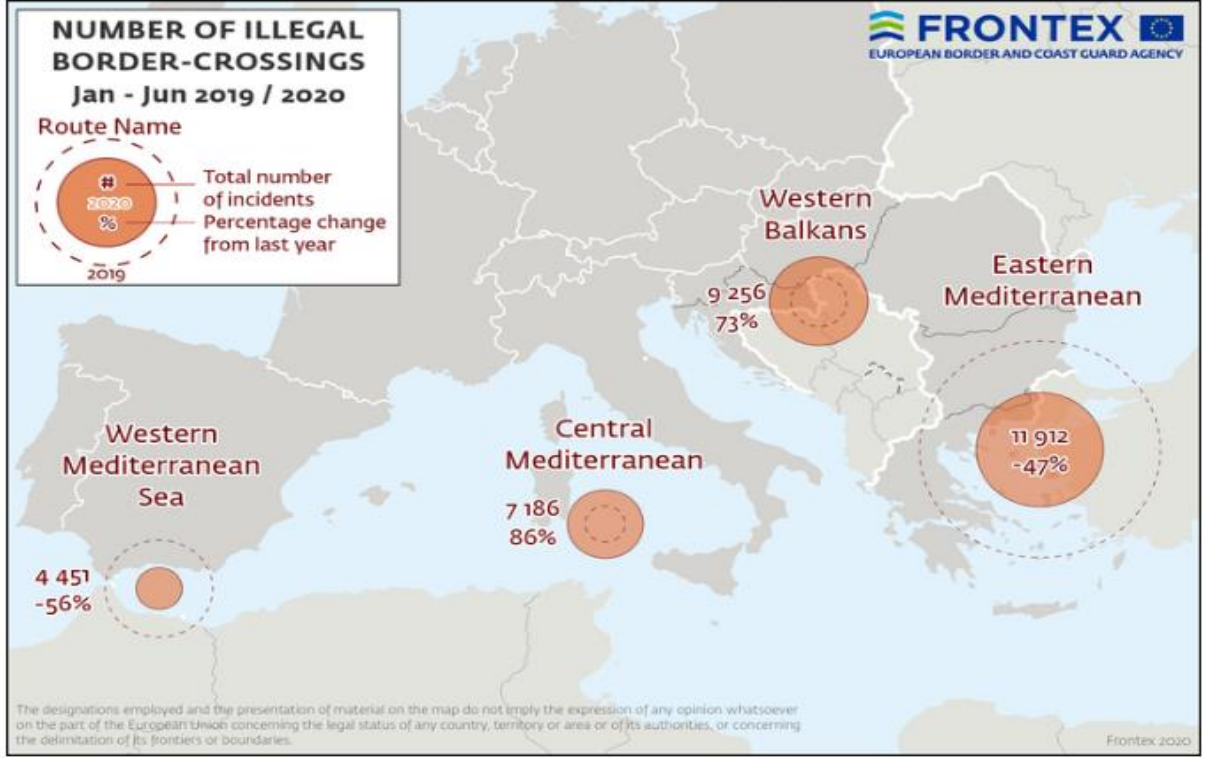
gösterebilmektedir. Buna göre her bölgede kişiden kişiye değişebilmekle birlikte insanlara çekici, itici gelen ve etkisiz olan etkenler söz konusudur (Lee, 1966: 49-50). Sosyal yapı içerisinde itmeye ve çekmeye neden olan faktörlerin çeşitli ve görelî olması sebebiyle yaş ve cinsiyet gibi demografik faktörlerin ve bunların sosyal bağlamlarının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır (Çağlayan, 2006: 73). Bununla birlikte sadece hedef ve kaynak bölgedeki itici ve çekici unsurlar göç eylemini açıklamakta yetersizdir ve her iki nokta arasında yer alan engeller de belirleyici bir öneme sahiptir (Lee, 1966). Ülkelerin katı göçmen politikalarıyla yasal yolları kapatması sonucunda araya giren engeller artmış ve düzensiz göç olgusu giderek görünürlük kazanmıştır. Göçmen kaçakçıları da düzensiz göç akışına imkân sağlayan ve bundan beslenen unsurlar olarak ön plana çıkmıştır.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda güvenlik ihtiyacı, yoğun göç akışlarının temel sebeplerinden birisidir. Ekonomik ve siyasi huzursuzluklar ve güvensizlik ortamlarının yarattığı kitlesel göç hareketleri, mekânsal bir yer değiştirmenin ötesine geçerek tüm toplumları ilgilendiren ve çözümü için ülkeleri birlikte hareket etmeye yönlendiren küresel bir meseleye dönüşmüştür (Bulut, Akın ve Karakaya, 2016: 3017). Karmaşık ve çok boyutlu hale gelen göç olgusu düzensiz göç/yasa dışı göç, göçmen ağları, bağlantıları, göçmen kaçakçılığı, yaşama ve çalışma hakkı gibi tartışma alanlarını gündeme taşımaktadır. Bunların başında yasal olana uygunluğu temelinde yasal ve yasadışı/düzensiz göç kavramları ön plana çıkmaktadır. Gidilen ülkenin yasalarına uygun olarak ülkeye giriş yapan ve ülkede ikamet eden bireyler yasal göç kapsamında değerlendirilmektedir (Akçadağ, 2012: 3-4). Düzensiz göç ise yasal izne sahip olmadan ülkeye giriş yapma veya çalışma eylemlerini içermektedir (ILO, 2004: 11). Düzensiz ve yasadışı göç/men gibi kavramlar göçmenlerin bir özelliği olmayıp, değişebilir yasal nitelendirmelerle oluşan bir statüye karşılık gelmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2016: 10). 1999 yılında Bangkok’ta gerçekleştirilen Uluslararası Göç Sempozyumunda yaşanan anlamsal karmaşıklıklar nedeniyle yasadışı göç kavramı yerine, düzensiz göç kavramının kullanılması önerilmiştir (ILO, 2004: 11). Göç yasalarının, uygulamalarının ve göçmenlere karşı gösterilen tutumun tarih boyunca değişmiş olması, göç eyleminin toplumsal ve politik alanda üretilen bir inşa süreci olduğunu göstermesi bağlamında önemli bir husustur (Atasü Topçuoğlu, 2016: 11).

Katı politikalar ve sert önlemler, göçmenleri hedef ülkelere yasa dışı yöntemleri kullanarak giriş yapmaya yöneltmekte ve göçmen kaçakçılığı ve yasadışı göç olgusu günümüzde küresel bir probleme dönüşmektedir (Kayabaşı ve Kayabaşı, 2017: 499-500). Düzensiz göç aynı zamanda bu eylemin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan ağlar ve bağlantılara karşılık gelen ve ciddi bir ekonomik kaynak alanına dönüşen göçmen kaçakçılığı problemini de ortaya çıkarmaktadır. Zira göçmen kaçakçılığı, bir ülkenin kurallarının ihlal edilerek göçmenlerin ülkeye giriş yapmasını kolaylaştırma, sahte kimlik ve pasaport edindirme ve yasadışı yöntemlerle daimi ikametini sağlama süreçlerine karşılık gelmektedir (IOM, ty). Giderek sınırları aşan profesyonel ağlar haline gelmeye başlayan göçmen kaçakçılığı, ucuz maliyetli olmasına rağmen oldukça yüksek kazançların sağlandığı ve sahte belge düzenlenmesine dayanan ve beraberinde göçmenler için oldukça yüksek risk taşıyan faaliyetleri içermektedir (UNODC, ty).

Göç rotasını ve bu eylemin gerçekleştirilme yönteminin, coğrafya, sınır kontrolleri, kaçakçıların bağlantıları ve maliyet gibi etkenler gözetilerek oluşturulduğu bilinmektedir (UNODC, 2018: 6). Öte taraftan deniz yoluyla gerçekleşen yasadışı göç olgusunun günümüzdeki artışı dikkat çekicidir. Bunun sebepleri içerisinde iç savaş ve terör eylemlerinin beraberinde getirdiği yaşam tehlikesi; doğal afetler ve iklim değişikliği, iletişim ve ulaşım araçlarının çoğalması ve iletişimin küreselleşmesi sonucunda daha iyi koşullardan haberdar olma ve zenginliklerin güneyden kuzey ülkelerine doğru akması gibi unsurlar sıralanabilir (Bodur, 2010: 108-109). 21. yüzyılda Orta Doğu ve Kafkaslarda yaşanan çatışmalardan kaçan kitlelerin hedef ülkelerin sosyo-ekonomik bütünlüğüne karşı bir tehlike olarak görülmeleri ve sınır güvenliklerini arttırmaları, göçmenleri

Akdeniz ve Ege'nin sularında yasa dışı bir şekilde yolculuk yapmaya yöneltmiştir (Balyemez, 2019: 527-528). Dahası Akdeniz'i çevreleyen ülkelerde yaşanan toplumsal krizler sebebiyle Akdeniz üzerinden gerçekleşen düzensiz göç akışları, Avrupa'ya yönelen kitlesel göç hareketlerinin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır.

Şekil 1. Düzensiz Göç Rotaları (FRONTEX, 2020)

Akdeniz'deki göç akışları Doğu, Batı ve Merkez Akdeniz olarak belirlenen 3 geçiş rotası üzerinden gerçekleşmektedir (Şekil 1). 2019-2020 Ocak-Haziran ayları arasındaki karşılaştırmaya göre 2020'nin ilk yarısında, Avrupa sınırlarındaki yasa dışı sınır geçişinin özellikle Covid-19 salgınının etkileri nedeniyle bir önceki yıla kıyasla yaklaşık beşte bir oranında düştüğü görülmektedir. Bu düşüş özellikle Batı ve Doğu Akdeniz göç yolları üzerinde gerçekleşmiş durumdadır (FRONTEX, 2020). Bu manada küresel salgın sürecinin küresel göç hareketliliklerini sınırlandırdığı ve etkilediği görülmektedir.

IOM (2021) verilerine göre Doğu, Batı ve Merkez Akdeniz rotalarında göç ederken öldüğü tespit edilen toplam kişi sayısı 2014 (3,283), 2015 (4,054) ve 2016 (5,143) yıllarında giderek artış göstermiştir. 2017 yılından itibaren ise ölüm oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda tüm yıllarda merkez Akdeniz rotasında gerçekleşen ölümlerin diğer iki rotadan daha yüksek olduğu görülmektedir. Akdeniz'de yaşamını yitiren göçmen sayısına ilişkin veriler, günümüzdeki göçün sadece küçük bir resmini sunmaktadır. Bu çerçevede düzensiz göç olgusunun ulus devlet sınırları aşan ve küresel bir sorun olduğu konusu tartışılabilir olmanın ötesine geçmiş durumdadır. Nitekim hedef, kaynak ve transit ülkelerin tek başlarına çözümleyebilecekleri bir durumun ötesine geçen uluslararası göç olgusu, ülkelerarası işbirliklerini, güvenlik önlemlerini ve ulus ötesi oluşumların gerekliliğini zorunlu kılmaktadır (Kolukırık, 2014). Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD), UNHCR, GMG, ve GFMD gibi uluslararası oluşumlar ve FRONTEX, AB-Afrika Birliği (AU) Göç ve

Hareketlilik Diyalogu ve TC-KKTC işbirlikleri bunlardan sadece birkaçıdır (Kayabaşı ve Kayabaşı, 2017: 496, 500).

3 Avrupa Göç Politikalarına Yönelik Eleştiriler

Uluslararası göç hareketleri 21. yüzyılda Avrupa ülkelerinin hem ulusal hem de uluslararası ilişkilerini etkileyen en önemli meselelerden birisi olmuştur (Özerim, 2014: 18). Afrika ülkelerinden gerçekleşen göçlerin yanı sıra 11 Eylül 2001 saldırıları, Suriye iç savaşı ve DAESH terör örgütü sebebiyle Avrupa’ya gelen göçmen sayısında ciddi artış yaşanmış ve Avrupa ülkeleri göç politikalarını geliştirmek amacıyla çalışmalarını hızlandırmıştır (Çaykara, 2019:1). Avrupa Birliği ülkeleri arasında farklılaşan tutumlar üzerinde uzlaşma sağlanabilen politikalar geliştirmeyi zorlaştırmış ve ülkelerin uyguladığı göçmen politikaları ve aldıkları tedbirler çeşitli eleştirilere ve tartışma konularına sebep olmuştur.

Avrupa Birliğine yöneltilen eleştirilerin yoğunlaştığı alanlardan birisi, düzensiz göç sorununun kaynaklarına inmemek ve üçüncü ülkeler üzerinden sorunu çözüme kavuşturmaya çalışmak olmuştur (ORSAM & The Black Sea International, 2012: 13). Avrupa Birliği göç akımının nedenlerine odaklanmamış, sorunu kaynak veya transit ülkelerin sınır güvenliğinin yetersizliğine bağlayarak durumun sınır güvenliği ekseninde çözüme kavuşturabileceğini düşünmüştür (İşcan Erdoğan, 2019: 46). Göç meselesi, güvenlik merkezli çözümlenmeye çalışılan bir unsura dönüşmüş ve ulus üstü bir mesele haline gelmiştir (Özerim, 2014). Avrupa uluslararası göçe karşı, göç politikalarını değiştirerek “insani yardım eksenli” politikalarından “güvenlik eksenli” politikalara yönelmeye başlamıştır (Çaykara, 2019: 61).

Günümüzde ulus ötesi göçte yaşanan yoğunluk bir yönüyle küresel kargaşa ve çatışmalardan beslenmekte ve göç akışlarının ulus devlet içinde çözümlenebilme olanaklarını aşmaktadır. Özellikle Suriye’de yaşanan iç savaştan kaçan kitlesel göç dalgasının Avrupa için yarattığı endişe ve sıkıntı, Avrupa’nın göçmelere yardımcı olabilecek yeterli bir sisteme sahip olmadığını da göstermektedir (Koçak ve Gündüz, 2016: 67). Bu baskı karşısında Avrupa Birliği kapsamında, ortak göç politikaları ve iş birlikleri oluşturulmaya çalışılmış olsa da ülkeler arasındaki farklı tutumlar ve politik söylemler anlaşmazlıkları daha da görünür kılmıştır. Nitekim Avrupa’da, göçmenlere karşı iki temel görüşün benimsendiği vurgulanabilir. Bunlar göç hareketlerinin güvenlik tehdidi olarak görülmesi sonucunda uygulanan engelleyici anlayış ile Avrupa Birliği’nin kuruluş ilkelerini temel alarak göç ve göçmenlere yönelik olumlu içeriğe sahip olunan bakış açısıdır (Çaykara, 2019: 61). Ancak Macaristan ve Polonya gibi ülkelere yükselen göçmen karşıtı söylemler, Avrupa Birliği içerisinde işbirliğiyle yürütülebilecek ılımlı bir göç politikasının benimsenmesini olumsuz yönde etkileyen durumlardır (Koçak ve Gündüz, 2016: 67).

Özgürlükçü ve hoşgörülü bir toplum yapısıyla ön plana çıkan Avrupa’nın, göçmenlere karşı daha olumlu ve ılımlı olanaklar tanımları beklenirken, bu beklentiyle ters düşecek politikalar ürettikleri ve uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine aykırı tutumda buldukları görülmektedir (Koçak ve Gündüz, 2016: 67). Özetle, Avrupa ülkeleri ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözeterek göç akışını kontrol altında tutabilmek amacıyla güvenlik merkezli politikalar geliştirilmeye ve katı önlemler alınmaya başlamış durumdadır. Aynı zamanda kitlelerin sınırda oluşturduğu baskının önüne geçebilmek adına göç akışlarını kesintiye uğratmak veya transit ülkelere yönlendirmek de başvurulan çözümler arasındadır. Diğer toplumların sorunlarının görmezden geldiği bu tür tutumlar, küresel bir mesele haline gelen düzensiz göç olgusuna geçici çözümler olmaktan öteye geçememektedir.

4 Araştırmanın Yöntemi

Filmler, olay örgüsü ve karakterler üzerinden toplumsal gerçekliğin karmaşık doğasını çeşitli boyutlarıyla ele almakta ve makro ölçekteki sosyal olguların gündelik yaşamdaki yansımalarını konu edinmektedir. Düzensiz göçler ise riskleri göze alarak daha iyi bir hayat kurmak için yola çıkan göçmenleri, onların halk ile etkileşimlerini ve kurumsal düzeyde hukuki ve ekonomik boyutları içermektedir. Bu çalışma kapsamında düzensiz göç olgusunun çeşitli yönlerinin konu edildiği, yönetmenliğini Emanuele Crialesse'in yaptığı 2011 yapımı *Terraferma* adlı film incelenmektedir. Filmde, yerli halkın Akdeniz üzerinden yasadışı yollar kullanarak göç etmeye çalışan ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalan göçmenleri kurtarma konusunda yaşadıkları içsel ve dışsal çatışmalar konu edinmektedir. Öte taraftan filmler, toplumu resmetmekte, gerçeklikleri yansıtmakta ve toplumsal nesneyi yeniden üretmektedir (Diken ve Laustsen, 2010: 24). Bu sebeple çalışma kapsamında film analizi üzerinden düzensiz göç olgusunun toplumsal yaşamdaki dramatik boyutlarının ortaya çıkarılması ve yeniden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

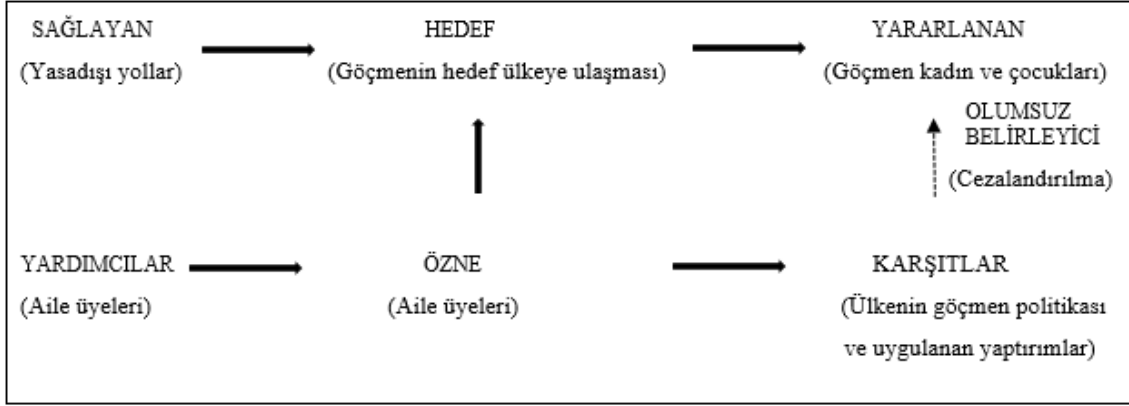
Araştırma konusunu oluşturan film, dramaturjik çözümleme tekniğinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Bu teknik, birbiri ardı sıra dizilmiş görüntülerin ötesinde sinemanın amacının anlaşılmasına olanak tanıyan bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Kalender ve Özkan, 2018: 74). Diğer bir ifadeyle dramaturjik çözümleme gerçek hayatta yer alan diyalektik ve zıtlıkların yeniden inşa edilerek sinema üzerinden dile getirilmesidir (Aslanyürek, 2004: 50). Dramaturjik model ile bilim insanlarının laboratuvar çalışmaları arasında benzerlik kuran Foss'a göre dramada bilimsel gerçeklikler yerine insani doğrular ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bunu yaparken izlenen yol, bilim insanının izlediği yöntemle benzerlik göstermektedir. "İçlerinde çatışma koşullarını taşıyan (değişken etkiler) durumlar yaratırız; bunlar bir dizi olaylar (tepkiler) başlatırlar ve insanların gerçek benliklerini ortaya koyarak sonuçlanırlar. Çatışmanın sonucu, dramanın -göstermek istediğimiz insanî ya da artistik doğru- varsayımını içerir" (Foss, 2009: 152). Dramaturjinin kavranabilmesi için yaşamın anlaşılması ve onun da anlaşılabilmesi için diyalektiğin algılanması gerekmektedir (Aslanyürek, 2004: 48). Bu perspektiften hareketle çalışmada Foss ve Aslanyürek'in çözümlemeleri referans olarak alınmış ve konu, ana fikir, karakterler, varsayım, olay örgüsü ve çatışmalar, gerginlikler temelinde çözümlenerek sosyolojik bağlamda yorumlanmıştır.

5 Film Analizi

Filmlerde yaşamın gerçekliği senaryo ile yeniden yaratılarak canlandırılır (Aslanyürek, 2004: 50-51). Bu çalışma sinema üzerinden toplumsal olguları okumaya yönelik bir girişimdir. Filmde, Akdeniz üzerinden Avrupa'ya yasadışı yollarla göç etmeye çalışan göçmenler, ada halkının göçmenlere karşı yaklaşımı ve düzensiz göçe ilişkin alınan önlem ve uygulamalar konu edilmektedir. Filmin mekanını Sicilya açıklarındaki Linosa Adası oluşturmaktadır. Düzensiz göçmenler hedef ülkelerine ulaşabilmek için bu adayı transit bölge olarak kullanmaktadırlar. Ada halkı, balıkçılık ve turizmden elde ettikleri gelirle hayatlarını sürdürmektedir. Filmdeki olay örgüsü ve çatışmalar, balıkçılık yaparak geçimini sağlayan bir aile üzerinden ilerlemektedir.

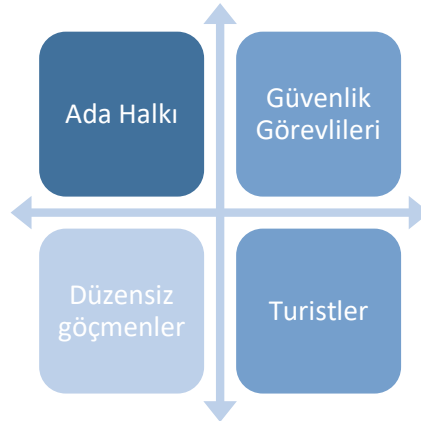
5.1. Filmin Konusu ve Ana Fikri

Sinemada vurgulanacak ve arka plana itilecek unsurları belirleyen ana fikir, bilimsel bir nitelik taşımayan, açık ve örtük değer yargılarını barındıran ve aktarılmak istenen belirli mesajları içeren bir varsayımdır (Foss, 2009: 139). *Terraferma* filminin varsayımı, yasal kurallar ve insani değerler arasında çatışma yaşayan ailenin göçmenlere karşı değişen tutumu ve davranışları üzerinden şekillenmektedir. Filmin karmaşık ve çok boyutlu neden-sonuç ilişkisi, Ingolf Gabold modelinden yararlanılarak aşağıdaki gibi formüle edilmiştir (Foss, 2009: 143-146):

Şekil 2. Filmin Varsayımı

Filmde yasadışı yollar ve yöntemler kullanarak adaya ulaşmaya çalışan göçmenlerin ada halkı tarafından balıkçı teknelerine alınmaları ve onlara yardım edilmesi yasaklanmıştır. Geçimini balıkçılıkla sağlayan bir aile, ülkenin göçmenlere uyguladığı katı politikaya karşın, Afrika’dan gelen ve doğum yapmak üzere olan bir göçmen kadını ve çocuğunu kendilerini toparlayana kadar bir süre evlerinde saklamaya karar verir. Doğumun ardından göçmenleri hedef ülkeye ulaştırmak üzere bir gece aile yola çıkar. Aile üyelerinin göçmen kadın ve çocuklarına adadan ana karaya (Terraferma’ya) kaçması için yardım ettikleri yolculuk sırasında film sonlandırılır. Göçmen kadının hedefine ulaşıp ulaşamadığı ise izleyicinin yorumuna bırakılmıştır. Kişilerin yaşayarak deneyimledikleri başlangıç noktasının tersine varış noktasındaki çekici ve itici faktörlerin neler olduğuna ilişkin bilgiler sınırlıdır ve belirsizlik söz konusudur (Lee, 1966: 50). Filmde de göçmenlerin yaşadıkları bölgeden neden çıktıkları net bir şekilde çizilmekte ancak varış ülkesinden beklenen yaşam, eşe kavuşma üzerinden temsil edilmektedir. Hedef ülkeye varış bilgisi filmin sonunda verilmemekle birlikte eşinin onları nasıl karşılayacağına, ülkede nelerle karşılaşabileceklerine ve bulabileceklerine ilişkin belirsizlikler söz konusudur.

Şekil 3. Filmdeki Karakterler

Filmde karakterler göçmenler, ada halkı, turistler ve sahil güvenlik görevlilerinden oluşmaktadır. Güvenlik görevlileri, ulusal ve ulus ötesi ölçekte uygulanan hukuki süreçleri ve göçmen politikalarını temsil etmektedir. Düzensiz göçmenler, ülkeler arasındaki eşitsizliklerin, göç sürecindeki risk ve tehlikelerin örneklerini yansıtmaktadır. Ada halkı ise ekonomik etkenler/hukuki yaptırımlar ile hayat kurtarma arasında yaşanan çatışmaları simgelemektedir.

Göçmenlerin dışında adadaki bir diğer yabancı grup olan turistler ise eşitsizliklerin, toplumsal tabakalaşmanın ve refah farkının ifadesi olarak yorumlanabilir.

5.2. Filmin Dramatik Yapısı ve Olay Örgüsü

Filmin olay örgüsü, yaşanan çatışmalar temel alınarak parçalara ayrılmış ve çözümlenmiştir. Foss'un (2009:154-162) kategorizasyonundan yararlanılarak filmin dramatik yapısı oluşturulmuştur.

SERGİLEME
Açılış ve Sunuş: Adada eşini kaybetmiş kadın, oğlu ve büyük babadan oluşan ve balıkçılıkla geçimlerini sağlayan bir aile yaşamaktadır. Aile geçim sıkıntısı çekmesi sebebiyle anne karakter turizmden kazanç sağlama, tekneyi satma ve adadan taşınma gibi alternatif yollar aramaktadır.
ÇATIŞMANIN GELİŞİMİ
Çatışmanın Başlaması: Aile, denize açıldıkları bir gün batmak üzere olan ve içinde çok sayıda göçmenin bulunduğu bir göçmen botu ile karşılaşır ve durumu deniz polisine bildirir. Çatışmanın Yoğunlaşması: İçlerinde hamile bir kadın ve çocuğunun da bulunduğu birkaç göçmen denize atlayarak tekneye doğru yaklaşır ve aile, tekneye alınmaları yasak olduğu halde göçmenlerin boğularak ölmelerini engellemek adına onları tekneye alarak kıyıya çıkarır. Diğer göçmenler polisler teslim olmak üzere teknedeki uzaklaşır. Aile, rahatsızlanan hamile kadını çocuğunu doğurup kendini toparlayana kadar evlerinde saklamaya karar verir. Bunalım, Karşılaşma ve Doruk: Hamile kadın, doğum yapar ve onları saklayan aile, yasadışı bir eylemde buldukları için onları gizleme ve barındırma konusunda çeşitli zorluklar yaşarlar. Bu korku, annenin de göçmenlerin evde kalmasını istememesine neden olmaktadır. Aynı zamanda ailenin göçmenlerin boğulmasını engellemek amacıyla tekneye aldığı bilgisine ulaşan güvenlik güçleri, tekneyi mühürleyerek kullanımına el koyarlar. Aile üyelerinden birisi, turist gezdirmek için bir akşam denize açılır ve denizin ortasında batmış bir tekne ve boğulmak üzere olan ve tekneye çıkmak isteyen göçmenlerle karşılaşır. Ancak yakalanabilme ihtimalinden korktuğu için oradan hızla uzaklaşır. Ertesi gün kurtarmadığı o göçmenlerin ölmek üzere bir şekilde kıyıya vurduklarını görmesi üzerine yaşadığı içsel çatışmalar evlerinde sakladıkları kadını ve çocuklarını tüm cezai yaptırımları göze alarak hedef ülkeye götürme yönünde eylemde bulunması için büyük bir istek uyandırır.
SONUÇ
Kaçak göçmenlere karşı polis kontrolünün yapıldığı bir gece aile üyelerinden birinin tekneye göçmen kadını ve çocuklarını adadan ana karaya (Terraferma'ya) kaçırmak için çıktıkları yolculuk sırasında film sonlandırılır. Göçmen kadının hedefine ulaşıp ulaşamadığı ise izleyicinin yorumuna bırakılmıştır.

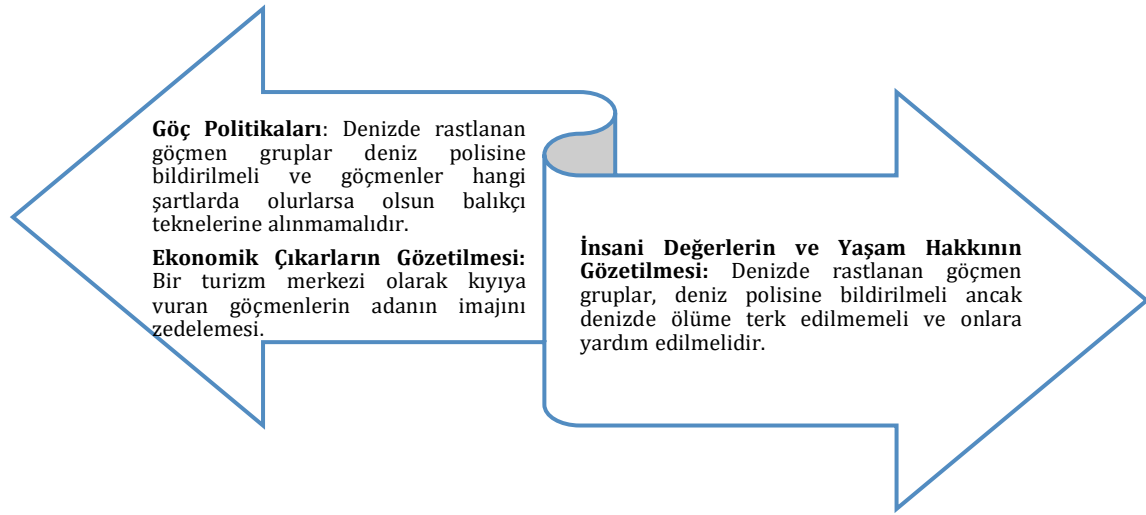
Şekil 4. Filmin Dramatik Yapısı ve Olay Örgüsü

5.3 Filmdeki Çatışmalar

Yaşamın çelişkileri dramatik eylemi meydana getiren temel öğeleri oluşturmaktadır (Aslanyürek, 2004: 48-49). Foss'a göre arzulanan bir şeyin varlığı, buna bir süre erişememe ve erişmek için güçlü

bir istek duyma süreci dramatik temalarda gerekli olan ilk ögedir. Hedefe ulaşma konusundaki istek ne kadar güçlü olursa, dramatik çatışma da o derece büyük olmaktadır. Dramatik yapıda temel unsurlardan birisi olan çatışma ve güçlükler karşısında gelişen olaylar ile ilerleme gerçekleşir (Foss, 2009: 165-166).

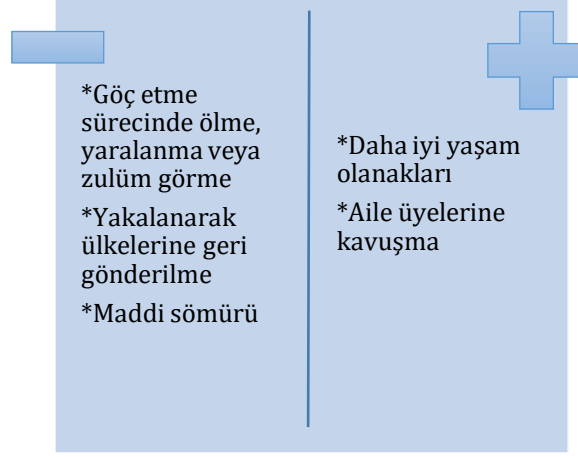
Göçmene ve düzensiz göçe ilişkin yaklaşımlar, filmin temel çatışmasını oluşturmaktadır. Bu çatışma göçmen yasaları, uygulayıcıları ve buna uygun şekilde davranılması gerektiği düşüncesi ile insani değerlerin gözetilerek denizde göçmenlerin ölüme terk edilmemesi inancı arasında yaşanmaktadır. Karakterler çatışmanın bunalım evresinde görüldüğü üzere hukuki baskılar sonucunda değişen eylemlerde bulunabilmektedir.

Şekil 5. Göçmene Karşı Farklılaşan Yaklaşımlar

Filmde göçmen politikaları ve uygulamaları gereği göçmenlerin balıkçı teknelerine alınmaları veya onlara yardım edilmesi yasaktır. Düzensiz göçlerin bir güvenlik meselesi olarak inşa edilmesinin yansımaları görülmektedir. Ada halkı, cezai yaptırımlar ve ekonomik çıkarları ile boğulmak üzere olan insanları kurtarma arasında ikilemler yaşamakta ve olaylar dizisi bu ikilimler üzerinden inşa edilmektedir. Ada halkı kendi içinde ikiye bölünmektedir: Denizde boğulmak üzere olan göçmenlere yardım etmeleri gerektiğini düşünenler ve yasalar gereği sadece güvenlik birimlerine durumu bildirerek oradan uzaklaşmaları gerektiğini düşünenler.

Aslanyürek'e göre, "dramatik anlaşmazlık" yaşamın zıtlıklarının veya bireylerin çatışan davranışlarının sanatsal boyutta ortaya çıkarılmasını ifade etmektedir. Fikirlerin ve güçlerin çatışması temelinde meydana gelen dramatik anlaşmazlıkta, kahramanın bir şeyi gerçekleştirmek istemesi ancak diğerlerinin veya dış koşulların buna karşı koyması durumu söz konusudur. Anlaşmazlıklar, kahramanın gerçekleştirmek istediği durumlar ile yaşamın gerçeklerinin çatışmasına karşılık gelmektedir (2004: 94-95). Filmde göçmen politikaları ve yaptırımlar, dışsal çatışma kaynağı olarak belirirken, göçmenleri ölümden kurtarma ve onlara yardım etme içsel çatışma unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Ada halkının yaşadıkları bu mücadele, karakterlerin eylemlerine ve olay örgüsüne yön veren temel unsurdur.

Şekil 6. Göçmenlerin Yaşadığı Çatışmalar

Filmde yer alan bir diğer çatışma ise yasa dışı yöntemler ile göç etmeye çalışan göçmenlerin yaşadığı riskleri kapsamaktadır. Filmde düzensiz göç sürecinin tehlikeler ve zorluklarla dolu yönü, karakterlerin deneyimleri üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Aile tarafından saklanan kadının hamileliğinin göç sürecinde uğradığı tecavüz sonucunda gerçekleşmiş olması bunun en çarpıcı örneklerinden birisidir. Aynı zamanda düzensiz göç sürecinin yarattığı mağduriyetler yetersiz teknelerde denizin ortasında bırakılan çok sayıda göçmen, göçmenlerin yaşadıkları boğulma tehlikesi, açlık ve susuzlukla mücadeleleri ve ölmek üzere bir halde kıyıya vurmaları üzerinden gösterilmektedir.

Çıkış ve varış noktasındaki itici ve çekici faktörlerin dışında iki nokta arasındaki engeller de göç sürecinin belirleyici öğeleri arasındadır (Lee, 1966). Filmde kaynak ve hedef ülke arasında yaşananlara yapılan vurgu ile göç sürecinin göçmen üzerindeki maddi ve manevi zararlarına değinilmektedir. Ülkenin katı göçmen politikası, uygulamaları ve cezalandırmalarının yanı sıra ölme, yaralanma, zulüm görme, yakalanarak ülkelerine geri gönderilme ve maddi olarak sömürülme de itme ve çekme kuramı kapsamındaki “ara engeller” bir diğer ifadeyle güzergahtaki zorluklar olarak yorumlanabilir. Böylelikle filmde göçmenlerin yaşadıkları insani dram, daha iyi bir yaşam için göze aldıkları riskli yolculuklar üzerinden ön plana çıkarılmıştır.

Şekil 7. Adadaki Yabancı Gruplar

Filmdeki bir diğer çatışma ise turist ve düzensiz göçmen arasındaki fark üzerinden vurgulanmaktadır. İkisi de ada halkı dışındaki yabancıları oluşturmaktadır. Turizm bir geçim kaynağı olarak konumlandırılırken turistler istenilen kişiler olarak resmedilmektedir. Ancak kıyıya vuran göçmenlerin, adanın marka değerini olumsuz yönde etkilediği düşüncesi de ön plana çıkarılmaktadır. Göçmenler sahil güvenlik tarafından “tehlikeli” olabilecekleri sebebiyle tekneye alınmaması ve uzak durulması gereken insanlar olarak ifade edilmektedir. Yasadışı yollar kullanarak adaya ulaşmış ada misafirleri ötekileştirilmekte ve yakalanarak geri gönderilmektedir.

Filmde turist ve göçmen ikilemi üzerinden yabancıнын statüsü, konumu, geliş sebebi, niteliği ve gelme biçimine göre farklılaşan yaklaşımlar ve eşitsizlikler ön plana çıkarılmaktadır.

Kimin göçmen veya turist olduğu yasal çerçevede belirlenmekte ve “öteki”leştirme, “atfedilen kimlikler” üzerinden şekillenmektedir. Bir diğer ifadeyle öteki olmak veya öteki olarak atfedilmek toplumsal bir inşa sürecidir ve filmde bunun yasal olan üzerinden nasıl yapılandırıldığı görülmektedir. Yabancıya bakışın zihniyet temelleri, farklı gruplarla bir arada yaşama deneyimleri üzerinde etkilidir (Ünal, 2014: 73-74). “İçerisi”, “dışarı”, aidiyet ve dahil olmaya ilişkin tanımlamalar toplumsal kimliği belirlemekte ve dolayısıyla ötekiliğe ilişkin algıyı şekillendirmektedir (Onur, 2003: 256). İçinde bulunduğumuz “korku kültürü”nde ilişkilerin belirsizliği ve bilinmezliği, her an her şeyin olabileceği bir tedirginlik ortamına ilişkin söylemlerin yükselmesini beraberinde getirmekte ve bu nedenle “yabancılarla dolu dünya” tehlikelilik algısıyla perçinlenerek bir güvenlik sorunu haline dönüştürülmektedir (Furedi, 2007: 156-166).

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde ülkeler tarihi, ekonomik ve toplumsal koşullarını gözetererek sınırlarını belirginleştirici önlemler almakta veya şeffaflaştırarak göçmenlere karşı açık kapı politikası benimsemektedir. Ancak bir hedef bölge olarak ön plana çıkan Avrupa ülkelerinin göç akışını engelleyici önlemleri ve göçü bir güvenlik meselesi etrafında inşa etmeleri çeşitli eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede güvenlik merkezli göç politikaları, giderek sıkılaştırılan önlemler ve düzensiz göçün içinde barındırdığı riskler sonucunda yaşanan mağduriyetlerin ele alındığı Terraferma filmi çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir. Nitekim Akdeniz üzerinden gerçekleşen düzensiz göç konusunun işlendiği Terraferma isimli film, düzensiz göçün ve göç politikalarının insan hayatı üzerindeki dramatik yansımalarını serimleyen önemli bir çalışmadır. Çalışmada kullanılan dramaturjik analiz ile düzensiz göç olgusuna ilişkin kurumsal yaptırım ve kararların mikro ölçekteki yansımaları ve bireylerde yarattığı içsel çatışmalar görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Filmde güvenlik ve ekonomik çıkarlar ekseninde belirlenen politik tutumun etkileri, ada halkı ve göçmenlerin deneyimleri üzerinden resmedilmektedir. Uygulamaların katılığı ise denizde rastlanan göçmen gruplara hangi şartlarda olurlarsa olsunlar balıkçı teknelerine alınmalarının yasaklanması üzerinden yansıtılmıştır. Ülkeler tarafından uygulanan katı ve elimine edici göçmen politikalarıyla birlikte göç olgusunu yaratan toplumsal koşullar görmezden gelinmekte ve dışsallaştırılmaktadır.

Göç eyleminin arka planda kalan bir diğer çatışma alanı ise daha iyi imkanları için alınan risklerle dolu yolculuktur. Düzensiz göç eylemi, günümüzde ölüm ve daha iyi bir yaşam arasındaki tehlikeler çemberinden oluşmaktadır. Ülkelerin içinde bulunduğu şartların beraberinde getirdiği itici ve çekici unsurlar, kitleleri belirsizliklerle dolu yolculuklara sürüklemektedir. Düzensiz göç süreci, göçmen kaçakçılığı gibi olgular, taşıdığı hayati riskleri ve maddi sömürülme alanlarıyla mağduriyetlerden yeni mağduriyetler yaratmaktadır. Akdeniz’de yaşamını yitiren göçmenlerin sayısına ilişkin istatistik veriler ise göç olgusunun dramatik yönünü gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda turistler ve düzensiz göçmenler arasında farklılaşan uygulamalar, sadece ülkeler arasındaki eşitsizlikleri göstermemekte aynı zamanda bireyler arası sınıf farklılıklarının ve tabakalaşmanın da bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Filmdeki dramatik örneklerden hareketle günümüzde insanların daha iyi bir yaşam uğruna aldıkları riskler bir diğer ifadeyle göç sürecine ilişkin “engeller”, dünyadaki eşitsizliklerin, huzursuzlukların ve farklılıkların göstergelerinden birisi olarak yorumlanmıştır. Daha genel bir bakış açısıyla göç olgusu üzerinden, ülkelerin ya da toplumların yaşadığı krizlerin aslında küresel dünyanın krizleri olduğu ve bu sorunların ülkelerin tüm önlemlerine rağmen dalgalar halinde büyüyerek sınırları aşındıran sonuçlar yaratabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Akçadağ, E. (2012). Yasa Dışı Göç ve Türkiye. BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu No: 42. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Aslanyürek, S. (2004). Senaryo Kuramı. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. İnsan Hakları Yıllığı, 34, 1-20.

Balyemez, M. (2019). Tehdit ve Umut Algısı Çıkmazına Sıkışan Düzensiz Göçmenler ve KKTC'nin Göçmen Politikaları. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (5), 517-531. doi: 10.21733/ibad.626477

Bodur, M.Z. (2010). Ege'de Denizden Yapılan Yasa Dışı Göç ve Göçmen Profilleri, Göçmenlerin Geleceğe Yönelik Beklentileri ve Öngörüler. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6 (12), 103-135.

Bulut, Y., Akın, S., ve Karakaya, S. (2016). Mülteci Sorununa Nasıl Bakıldığına Dair Bir İnceleme. International Congress of Management Economy And Policy Proceedings Volume II (COMEP), 26-27 Kasım 2016, İSTANBUL, ss: 3016-3040.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), (17), 67-91.

Çaykara, Y.H. (2019). İtalya ve Türkiye'de Göçmen Kaçakçılığı. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Diken, B. ve Laustsen C.B. (2010). Filmlerle Sosyoloji. Sona Ertekin (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Foss, B. (2009). Sinema ve Televizyonda Anlatım Teknikleri ve Dramaturji. Mustafa K. Çerçeker (Çev.). İstanbul: Hayalbaz Kitap.

FRONTEX (2020). Situation at EU external borders – Arrivals down in first half of 2020. Erişim adresi: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/situation-at-eu-external-borders-arrivals-down-in-first-half-of-2020-UdNxM5>, (27.01.2021).

Furedi, F. (2017). Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri (3. Basım). Barış Yıldırım (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göksu, Y. ve Atik, O. (2016), Akdeniz'de Düzensiz Göçmenlik Sorununun Günöbirlik Gezi Tekneciliği Açısından Değerlendirilmesi. Atik O. ve Aktaş, G. (Ed.). III. Uluslararası Deniz Turizmi Sempozyumu: Girişimcilik ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı içinde (ss. 441-457). 26-27 Şubat 2016 Dokuz Eylül Üniversitesi-İZMİR. doi: 10.18872/DEU.b.UDDS.2016.0027.

ILO (International Labour Office) (2004). Towards a fair deal for migrant workers in the global economy. Sixth item on the agenda. Report VI. International Labour Conference, 92nd Session, Geneva. Erişim adresi: <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc92/pdf/rep-vi.pdf>, (26.01.2021).

IOM (International Organization For Migration) (2021). Missing Migrant: Tracking deaths along migratory routes. Erişim adresi: https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean?migrant_route%5B%5D=1376&migrant_route%5B%5D=1377&migrant_route%5B%5D=1378, (01.02.2021).

IOM (International Organization For Migration) (ty). Migrant Smuggling, Trafficking in Persons, and White Slave Trafficking, What's the Difference? Erişim adresi: <https://rosaniose.iom.int/site/en/blog/migrant-smuggling-trafficking-persons-and-white-slave-trafficking-whats-difference>, (01.02.2021).

İşcan Erdoğan, Y. (2019). Düzensiz Göç ve AB Kapsamında Geri Kabul Anlaşmaları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Karabük.

Kalender, A.B. ve Özkan, S. (2018). Çağdaş Fransız Sinemasında Gaspar Noe: “Dönüş Yok” Filmi Üzerine Dramaturjik İnceleme. Eryılmaz B., Özlü, K. Keskin, Y. B. ve Yüçetürk, C. (Ed.). Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar-2018 içinde (ss.71-90). Ankara: Gece Kitaplığı.

Kayabaşı O. ve Kayabaşı, C. (2017), Doğu Akdeniz’de Yasadışı Göç Sorunu ve Bölgesel Düzeyde Alınan Önlemler. Köse, O. (Ed.), Geçmişten Günümüze Göç I içinde (ss. 485-504). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Koçak, O. ve Gündüz, R.D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12), 66-91. doi: 10.17828/yalovasosbil.288377

Kolukırcık, S. (2014). Uluslararası Göç ve Türkiye: Yerel Uygulamalar ve Görünümler. Journal of World of Turks, 6 (2), 37-53.

Kolukırcık, S. ve Duru, G. (2020). Türkiye’deki Suriyeli Nüfusun Sosyal ve Mekansal Görünümü: Adana Suriyeliler Caddesi Örneği. Mediterreanean Journal of Humanities, X, 319-337. doi: 10.13114/MJH.2020.534

Lee, E.S. (1966). A Theory of Migration. Demography. 3 (1), 47-57.

Onur, F.H. (2003). Öteki Sorunsalının “Alterite” Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme. H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 1 (2), 255-277.

ORSAM & The Black Sea International (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi. (Orsam Rapor No:123, The Black Sea International Rapor No: 22).

Özerim, G. (2014). Avrupa’da Göç Politikalarının Ulusüstüleşmesi ve Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem Mi? Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 5 (1), 11-48.

UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) (2018). Global Study on Smuggling of Migrants 2018. United Nations Publication, Sales No. E.18.IV.9. Erişim Adresi: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glosom/GLOSOM_2018_web_small.pdf, (03.02.2021).

UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) (ty) Migrant Smuggling. Erişim adresi: <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/smuggling-of-migrants.html?ref=menuse>, (03.02.2021).

Ünal, S. (2014). Türkiye’nin Beklenmedik Konukları: “Öteki” Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. Zeitschrift für die Welt der Türken, 6 (3), 65-89.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Gün, E. ve Tekemen, H. (2021). Akdeniz’de Düzensiz Göçler ve Göçmenler: Terraferma Filmi Örneği. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 64-76.

Gün, E. ve Tekemen, H. (2021). Akdeniz’de Düzensiz Göçler ve Göçmenler: Terraferma Filmi Örneği. *Journal of Sociological Context*, 2(1), 64-76.

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi

Turkish Sociology in the Process of Historical Development

Gökhan Veli KÖKTÜRK*

 0000-0002-8453-4063

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 14 01 2021
Düzeltilme tarihi: 21 02 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayınlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Türk Sosyolojisi
Sosyoloji Tarihi
Tarih Şeridi
Tarih Sosyolojisi
Görselleştirme

ÖZ

Türk sosyoloji tarihini belirleme çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahip olan sosyologlara ve onların eserlerini konu alan çalışmalara katkı niteliğindeki bu makale, Türk Sosyoloji tarihi ile görselleştirmenin kuramsal birleştirilmesiyle oluşmuştur. Tarih şeridi oluşturma çalışmaları, belirli bir dönemde etkili olan ve sosyolojinin gelişiminde dönüm noktası sayılabilecek olayları kapsayan ve bunların sosyolojiye etkilerini konu alan çalışmalardır. Buradaki temel amaç sosyolojinin gelişiminde etkili olan ana olayları temel belirleyiciler olarak seçmek ve birçok faktör arasından öne çıkartmaktır. Tarih şeridi oluşturma işlemi, sosyoloji tarihinden farklılaşarak Tarih sosyolojisi kapsamına girmektedir ve bu çalışmalarda herhangi bir doğrusallık veya nedensellik ilişkisi aramadan çok sayıda değişkenin bütünselliği vurgulanmaktadır. Tarih şeridi oluşturma çalışmalarının en önemli kısmı görselleştirme aşamasıdır. Görselleştirme ile Türk sosyolojisi ve dijital dünya arasında bağlantı kurulmalıdır. Böylelikle Türk sosyolojisi tarihi bilgisi gelecek nesillere aktarılabilir. Bu anlamda anlatma, anlama ve anlamlandırma toplum inşası konusunda uygulanacak önemli adımlardır. Aynı zamanda çalışmada ele alınan ve Türk sosyolojisini şekillendiren başlıklar dünyadaki yapılanmayı etkileyen olay ve olgulardır.

ARTICLE INFO

Received: 14 01 2021
Received in revised form: 21 02 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Turkish Sociology
History of Sociology
Timeline
Sociology of History
Visualization

ABSTRACT

This study, which contributes to the studies on sociologists and their works, which have an important place in the studies of determining the history of Turkish sociology, was formed by the theoretical combination of visualization and the history of Turkish Sociology. Studies to create a timeline are studies that cover the events that are effective in a certain period and which can be considered as a turning point in the development of, and their effects on, sociology. The aim is to select the events that are effective in the development of sociology as the main determinants and to bring to the fore among many factors. The process of creating a timeline differs from the history of sociology and falls within the scope of sociology of History. The integrity of a large number of variables is emphasized without looking for any linearity or causality relationship in the timeline studies. The most important part of the studies on creating a historical timeline is the visualization phase. A link should be established using visualization between Turkish sociology and the digital world. Thus, the history of Turkish sociology can be passed on to future generations. In this sense, narration, understanding and interpretation are important steps to be taken in the construction of society. In addition, the topics covered in the study that shape Turkish sociology are the events and phenomena that affect the structuring in the world.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
✉ gokhanvelikokturk@gmail.com

1 Giriş

Türk sosyolojisi ifadesi; yüzlerce yıllık düşünsel birikime, sosyolojinin Türkiye’de kuruluşundaki olağanüstü koşullarına ve sosyoloji biliminin yerel karakterine işaret etmektedir. Bu üç önemli belirleyici özellik Türk sosyolojisine rengini vermektedir. Türk sosyolojisinin düşünsel temellerini Kutad-gu Bilig ve Divan-ı Lügât it Türk’de aramak mümkündür. Aynı zamanda L.Coser’ın (1971) belirttiği gibi Weber’i anlamının en iyi yolunun onun yaşadığı iklime yaratıcı bir sıçrama yapmak gerektiği yönündeki görüşünün de etkisiyle, Türk sosyolojisinin düşünsel zeminini Mevlâna, Yunus Emre, Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Kâtip Çelebi, Pir Sultan Abdal, Kaşgârlı Mahmut, Farabî ve Yusuf Has Hacib’in görüşlerinden ve yaşam tarzlarından uzak olarak düşünmek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca Türk sosyolojisi açısından İbn-i Haldun’un “assabiyet” kavramı da yol gösterici niteliktedir. Zira aşiret ve kavim yapılarının yaşayış biçimlerinin sonucu, geçirdiği evreler ve başlangıçları itibarıyla kategorileştirmeyi içeren düşünceler, Türk sosyolojisi için düşünsel temelin yapı taşlarından biridir. Nitekim bilimsel anlamdaki Batı kaynaklı sosyolojinin temellerini de sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan toplum yapısındaki sorunlar yumağı oluşturmaktadır.

Türk sosyoloji tarihini belirlemeye yönelik betimlemelerde önemli bir yere sahip olan sosyologların hayatlarını, çalışma konularını ve eserlerini kronolojik sırayla ele alan çalışmalar, bu alanda araştırma yapmak isteyenlere önemli kaynaklık teşkil etmektedir. Türk sosyoloji tarihine yönelik belirtebileceğimiz iki önemli kaynaktan biri M. Çağatay Özdemir’in editörlüğünü üstlendiği Türkiye’de Sosyoloji İsimler ve Eserler I-II (2008) adlı iki ciltlik eseridir. Diğeri ise Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan’ın editörlüğünü üstlendiği Türk Sosyologları ve Eserleri I-II (2010) adlı iki ciltlik yapıtlardır. Oldukça önemli olan bu eserlerdeki yaklaşımlar ışığında, Türk sosyolojisi tarih şeridini oluşturmaya yönelik olan bu makale, sosyolojinin ve sosyologların içinde buldukları iklimin betimlenmesini ve bu iklimin, Türk sosyolojisi tarihi değerlendirmelerinde mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmektedir. Nitekim sosyoloji, tarihten sonuçlanmış toplum olayları örnekleri sağladığı gibi yine çeşitli toplum olayları arasındaki ilişkiler konusunda da tarihten gerekli bilgileri temin eder (Akt. Kızılçelik, 2015: 227).

Aynı zamanda tarih şeridi çalışması ile Türk sosyolojisinin gelişim aşamalarını daha net anlayabilmek ve anlamlandırabilmek mümkün hale gelmektedir. Ancak bu makalede görüldüğü gibi tarih şeridi oluşturma çabasındaki ana kaygı doğrusal bir anlatım ya da nedensellik ilişkisi içinde bocalamak değil, bütünsellik anlayışı ile Türk sosyolojisi tarihine etki eden saptayamayacağımız kadar çok sayıda olabilecek faktörlerin, önemli bir kısmını ortaya koymaktır. Kaçmazoğlu’nun da (2015: 30) belirttiği gibi Türk sosyoloji tarihi ele alınırken, böyle toplu değerlendirmeler yapılırken, Türkiye’nin siyasal dönüşümleri, uluslararası ilişkileri, değişme eğilimleri, kırılğanlıkları, önemli sosyologları, süreli yayınlar ve bazı dönemleri simgeleyen kitaplar asla göz ardı edilmemelidir. Nitekim Türk sosyolojisinin kuruluşundan günümüze kadar olan sürede tüm dünyayı ve Türkiye’yi etkileyen ana olaylar, birer etken faktör olarak ele alınmış ve tarih şeridi oluşturulmaya çalışılmıştır.

2 Türk Sosyolojisine Etki Eden Faktörler ve Görselleştirme

Türk sosyolojisi tarihini çalışmaya başlarken hareket noktası XIX. ve XX. yy.’dır. Sosyolojinin ortaya çıkışını bu yüzyıllarda aramak epistemolojik kabuller açısından akla yatkın gözükmemektedir. Zira Batı düşünce dünyası aklı sorgulayarak, yaşanan süreç sonucunda günümüzdeki bilimsel disiplinlere ulaşmıştır. Sosyoloji ise felsefeden en son ayrılan bilim olması nedeniyle Batı’nın düşünsel gelişim sürecinden ayrı tutulamaz. Türk sosyolojisi tarih şeridi yaklaşımı, sosyoloji ile tarih biliminin ilişkisi değil, Tarih sosyolojisi çalışmalarının bir parçasıdır. Özellikle son yıllarda Şimşir’in (2018) ifade ettiği gibi Türkiye’de birçok üniversitede tarih bölümünde Tarih sosyolojisi dersleri ders programlarına eklenmeye başlamış ve böylelikle tarih bilimi ile sosyoloji bilimi ortak bir zeminde buluşturulmuştur.

Bu anlamda Ziya Gökalp’in 1914 yılında temellerini attığı Sosyoloji kürsüsünün değerlendirilmesinde, içinde yaşadığımız dünyanın koşulları göz ardı edilemez. Zira 1904-1905 yıllarında Rus-Japonya savaşının ortaya çıkması, Özcan ve Goziev’in (2019) belirttiği gibi XIX. yüzyılda tüm dünyada bir güç mücadelesinin olduğu ve sonucunda dünya savaşlarının getirdiği

gelişmelerin taraflarından birinin, sadece sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin olmadığı gerçeğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Batı ülkelerinin Doğu toplumları üzerinde kurmak istediği egemenliğin bir göstergesidir. Aynı şekilde devam eden süreçte 1901 yılında Wilhelm Conrad Röntgen'in Nobel Fizik ödülü alması (Cengiz, 2017), Batı dünyasının Doğu toplumları önünde gelişmiş olarak nitelenmesine yol açan etkenlerden biridir. 1903 yılında Pavlov'un herkesçe bilinen deneyi gerçekleştirmesi, Batı'nın bilim alanında önlenemez yükselişini temsil etmektedir (Fikriyat, 2019). 1904 yılında FIFA'nın kurulması (Devecioğlu, Çoban ve Karakaya, 2014:40) yükselen pozitivist düşüncenin Doğu toplumlarına egemen olma, onları değiştirme ve onlara istediği şekli verme anlayışının bir tezahürü olarak görülmelidir. Batı dünyası FIFA ile tüm dünya futbol federasyonlarını bir çatı altında toplayıp, kendi koyduğu kurallar içerisinde şekil vermeyi amaçlamıştır. Sözgelimi FIFA'nın organizasyonlarında çeşitli devlet adamlarının ve politikacıların yer alması, Batı'nın egemenlik anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda 1905 yılında Max Weber'in "Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı" adlı eserinin yayınlanması Batı'nın kendi toplumları içerisinde de hâkim olma isteğini göstermektedir. Nitekim Almanya'da olduğu gibi üst düzey yöneticilerin ve sanayicilerin Protestan mezhebine mensup olmaları tesadüfî değildir ve Batı'daki en zenginlerin büyük bir kısmı on altıncı yüzyılda Protestanlığı kabul eden kişilerdir; Weber eserinde Protestan ahlakının kapitalizmin gelişmesine temel teşkil ettiğini ispatlamaya çalışmıştır (Doğan, 2015: 209). Devam eden süreçte ise 1908 yılında İran'da Meşrutiyet'in ilanı, Türk sosyolojisi tarihi şeridi oluşturma çabalarında değerlendirilmesi gereken önemli bir faktördür ve tarih şeridinin başlangıcı olarak düşünsel anlamdaki değişimlerin etkilerini belirleme açısından son derece dikkat çekicidir. Bu bağlamda Sosyoloji tarihi ve önde gelen sosyologların çalışmaları, verdikleri önemli eserleri kapsarken, tarih şeridi çalışmaları, tarih sosyolojisi kapsamında sürece rengini veren önemli olayları kapsamaktadır. Bu olaylar aynı zamanda Türk sosyoloji tarihini belirlemeye yönelik olan, Türk sosyolojisi tarih şeridi çalışmalarının önemli bir kısmında görselleştirmeye veri oluşturmaktadır. Verilerin görselleştirilmesi olayların birbiri arasındaki ilişkiyi de ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Nitekim günümüzde hızla gelişen veri madenciliği çalışmalarının önemli bir aşamasını oluşturan görselleştirme, Türk sosyolojisi ile dijitalleşmeyi bir araya getiren bir özelliğe sahip olmaktadır. Bilgin ve Çamurcu'nun (2008: 107) belirttiği gibi elde edilen verilerin görselleştirilmesi insanlar arası anlam yüklemeye farklılığını içermekte ve aynı zamanda toplanan veriler ile konunun resmini çizmektedir. Toplanan verilerin görselleştirilmesi Türk sosyoloji tarihini belirleme çalışmalarında yeni ilişkilerin kurulması ve konuyu bütünsellik açısından ele alabilme faydalarını içerir. Veri görselleştirmenin (Bilgin ve Çamurcu 2008: 108) iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki kavramların, düşüncelerin daha iyi anlaşılmasıdır. İkincisi ise yeni ilişki ağlarının keşfedilebilmesini sağlamaktır.

Görsel 1, MAXQDA programında deneme sürümü ile oluşturulmuştur. MAXQDA programı nitel ve karma yöntem araştırmaları için bir yazılım paketidir. (MAXQDA 2020). Programda bu çalışma kelime bulutu şeklinde analiz edilerek, çalışmada geçen sözcük frekansları ile aşağıdaki görsel oluşturulmuştur. Programda Görsel üzerindeki kelimelerin üzerine gelindiğinde, o kelimenin ait olduğu açıklamalar gösterilmektedir. Bu anlamda görsel bütünsel olarak Türk sosyolojisine etki eden etmenler hakkında bilgilendirici bir yapıya sahip olmaktadır.

Şekil 1.

Türk sosyolojisi tarih şeridi çalışmalarında yapılan, bilgi görselleştirmesidir. Bu doğrudanda görselleştirme çok sayıda etken olduğunu gösterirken, bu etkenlerin belli kategoriler altında toplanması veya yığın oluşturan bilgilerin ayrıştırılması işlemlerini de yerine getirmektedir. Nitekim bilgi görselleştirme Türk sosyolojisi tarihi ile bilgisayar yazılımları arasında oluşturulan grafikler veya şekiller yolu ile bağlantı kurulmasını içermektedir. Neşeli ve Topaloğlu'nun (2016: 233) odaklandığı gibi bilgi görselleştirmenin amacı, bir iç görü ve yeni bir anlayış sağlayabilmektir. İç görü; insanın görsel ve zihinsel yeteneği sayesinde basit veri aktarımıyla sınırlı kalmayarak, veri üzerinde görsel olarak akıl yürüterek ortaya çıkarabildiği daha yüksek seviyeli bilgidir. Türk sosyolojisi tarih şeridi, görselleştirme amaçlarıyla bir araya gelerek Türk sosyolojisi ve yazılım teknolojileri arasında bağlantı oluşturmaktadır. Bu bağlantı öncelikle Coser'ın (1971) belirtmiş olduğu "sosyologların yaşadığı iklimi anlayabilmek onları anlamının ilk yoludur" ifadesi Türk sosyolojisi tarih şeridi oluşturma çabalarının ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Türk sosyolojisi tarih şeridini oluştururken sosyolojinin ve sosyologların içinde buldukları iklimi göz önüne alarak aşağıdaki gibi bir kategorileştirme yapılabilir. Aşağıdaki kategorileştirme sürece rengini veren ana faktörleri sadece başlıklar ve kısa açıklamalar altında ele almayı içermektedir. Bunun yanında her bir kategori başlığının ayrı bir incelemesi konusu olduğunun farkında olarak konuya bütünsel bir açıdan yaklaşılmaya çalışılmıştır.

- XIX. yy ve XX. yy Gelişmeleri
- Emile Durkheim ve Sosyolojizm
- Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail Bey
- Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık, Osmanlıcılık
- Alman İdealizmi, Amerikan Pragmatizmi, Fransız Devlet Felsefesi
- Doğu-Batı Çelişkisi / Çatışması
- Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme
- Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplum Yapısı

- Paradigma Savaşları
- Küreselleşme ve Postmodernizm
- 11 Eylül Olayları ve SSCB'nin Dağılması

2.1 XIX. yy. ve XX. yy. Gelişmeleri

XIX. yy. Batı tarihi için bir dönüm noktasını oluşturmakla birlikte Türk tarihi açısından da günümüzde tartıştığımız çoğu konunun köklerini barındırması bakımından önemlidir. XIX. yy. bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin kurulduğu yüzyıldır. Sezer ve diğerleri (2001: 24)'nin belirttiği gibi XIX. yy. dünya tarihi açısından yeni bir dönemi başlatmış ve başlayan bu süreç henüz tamamlanmamıştır. Bu yüzyılda başlayan gelişmeler, Batı dünyasının sanayi ortak paydasında bir araya gelerek Doğu toplumlarına egemenlik kurmaya başladığı yüzyıldır. Hepsinden önemlisi sosyoloji açısından dönüm noktalarını ve kırılma noktalarını oluşturan Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi bu zaman zarfında meydana gelmiştir. Bu dönemde batı, Endüstri Devrimi ile zenginlik birikimini sermayeye dönüştürerek sürekli hale getirmiş ve Fransız devrimi ile de endüstri toplumunun gerekli gördüğü kapitalist kurumların dönüşümünü sağlamıştır (Sucu 2019, 41). Aynı zamanda Batı, Özcan'ın (2001) ifade ettiği gibi ele geçirdiği dünya egemenliğini endüstri toplumunun üstünlükleriyle açıklayan kuramlar geliştirmiş ve Doğu toplumlarını durağanlıkla, Batı'yı ise dinamizm ve endüstri faaliyetleriyle tanımlayan yaklaşımlar oluşturmuştur.

XIX. yy. Fransız Devrimi'nden sonra günümüzdeki ulus devlet yapılanmalarının başladığı ve hızla yayıldığı süreci oluşturmaktadır. Uluslaşma sürecine giren toplumlar, millî devlet olma yolunda önemli adımlar atmışlardır. Nitekim Türk Sosyolojisi açısından imparatorluğun dağılma sürecinin başladığı yıllar XIX. yy.'dir. Bu sürenin devamında XX. yy. ve onun getirdiği çalkantılar önem arz etmektedir. Her şeyden önce XX. yy.'da iki dünya savaşı görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulma aşaması bu dönemdedir. Türk sosyolojisi açısından ise Ziya Gökalp'in önderliğinde Türk sosyolojisinin temellerinin atılması bu yüzyılda olmuştur. Sezer ve diğerlerinin (2002: 88) vurguladığı gibi XX. yüzyıl Batı'nın yeniden yapılanmasını şekillendirdiği ve bilim anlayışı olarak pozitivist paradigmanın yükseldiği ya da onun baskın hale gelmeye başladığı bir dönemi oluşturmaktadır. Nitekim Gökalp de Durkheim'in Comte'dan devraldığı pozitivismi XX. yy.'ın başlarında Türkiye'nin o günkü koşullarına uyarlamış ve yaptığı çalışmalarla Comte ve Durkheim sosyoloji okulunun, 1940'lara kadar egemen bir akım olarak varlığını Türkiye'de sürdürmesine neden olmuştur (Kabakçı, 2008: 52).

2.2 Emile Durkheim ve Sosyolojizm

Durkheim, Fransa ve Fransız Sosyolojisi için vazgeçilmez bir düşünürdür. Coenen-Huther (2013)'in belirttiği gibi Emile Durkheim Fransız sosyoloji ekolünün kurucusu olarak tarihe mal olmuştur. Sanayi devriminden sonra önemli sorunlarla karşılaşan Fransız toplumunu kurma ve kurtarma işi için sosyolojiyi temel bir araç olarak gören Durkheim, Ziya Gökalp üzerindeki etkisiyle de Türk sosyoloji tarihi açısından önemli bir isimdir. Sosyolojizm düşünceleri ile bir toplumu kurma ve kurtarma görüşleri Gökalp'i etkilemiş ve Osmanlı İmparatorluğu sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için Ziya Gökalp'in Cumhuriyet'in ideoloğu olmasına yol açmıştır. Durkheim, sanayi devrimi sonrasında oluşan çarpık diyebileceğimiz Fransız toplumu için çözüm önerilerini sıralamıştır. Bu arada sosyolojizm fikrini savunarak, sosyolojinin tüm bilimlerin anası olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bu anlamda Durkheim için toplumsal ilerlemeye hizmet etmeyen sosyolojik çalışmaların hiçbir anlamı yoktur (Coenen-Huther, 2013: 7). Nitekim Ziya Gökalp de uygulamalı çalışmalara yönelmeyecek, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atabilmek için kuramsal bilginin gerekliliğini belirtip, bu yöndeki çalışmaların önemini altını çizmiştir. Böylece Türk Sosyoloji tarihinin ilk temellerinin atılışında Fransız devlet felsefesinin etkisi çok derin olmuştur. Ziya Gökalp, Durkheim'den etkilenecek bu temeli Türkcülük üzerine inşa etmiştir. Başka bir deyişle Kaçmazoğlu'nun (1999: 13) belirttiği gibi Gökalp, Durkheim ekolünün görüşlerini "millî" özelliklere göre yeniden biçimlendirerek; evrensel olma savındaki Batı sosyolojisinden "millî bir sosyoloji"

yaratmıştır. Gökalp'in sosyolojisi 1940'lı yıllara kadar Türkiye'deki sosyolojik çalışmaları etkilemiş, öğretim programlarında Gökalp sosyolojisinin ana ilkeleri daima hissedilmiştir (Şahin 2017: 13).

2.3 Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail Bey

Bu üç isim, Türk sosyoloji tarihi açısından düşünceleri ile temel yapı taşları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu düşünürler, Türk kimliğinin ve Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimleri olmakla beraber, özellikle Ziya Gökalp örneğinde olduğu gibi Türk sosyolojisinin de kurucusu niteliğindedirler. Ziya Gökalp sayesinde sosyoloji Türkiye'de, Fransa'dan sonra sanayileşmiş ve şehirleşmiş Avrupa ülkelerinin hemen hepsinden önce üniversitelerdeki yerini almıştır (Sağlam, 2008: 216). Bu üç isim de yaşadıkları yıllar itibarıyla bir yanda Rus İmparatorluğu'nun bir yanda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması süreçlerinden oldukça fazla etkilenmiş ve Avrupa'yı saran milliyetçilik akımının Türkiye'deki temsilcileri olmuşlardır. Bu üç isimden Ziya Gökalp ve Gaspıralı İsmail Bey Türk dünyası olarak belirtilen coğrafyadaki insanlara kendilerini tanıma yolunda yol gösterici nitelikte olup, tüm ömürlerini sade ve anlaşılabilir bir Türk dili oluşturmaya adanmışlardır. Bu iki ismin en büyük özelliği Rusya'daki Çar İmparatorluğu'nun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması süreçlerini yaşamış ve öne sürdükleri yeni toplum inşası görüşlerini, Batı medeniyetinin gelişmişliği ışığı altında ortaya koymalarıdır. Ayrıca Gökalp ve Gaspıralı, belli konular etrafında yoğunlaşarak, Türk sosyolojisinin de kuruluş yılları itibarıyla ele aldığı ana konuları meydana getirmişlerdir. Bunlar dil, eğitim, kadın hakları, dini kimlik ve Türk kimliği konularıdır (Akçalı, 2003: 6).

Nitekim ilk Türk sosyologlarının çalışmalarına baktığımızda öncelikle eğitim konusunun çok geniş çaplı ele alındığı görülmektedir. Eğitim konusunu ele almalarının en önemli sebebi ise yeni bir toplum inşasının söz konusu olmasıdır. Nitekim bu yeni toplum inşasında yeni topluma ilişkin özellikler, fikirler eğitim yoluyla anlatılacak ve gelecek nesillere aktarımı bu şekilde olacaktır. Bu anlamda yeni toplum inşasında sosyologlara ve sosyolojiye çok önemli görevler düşmektedir. Sözü edilen bu üç düşünür arasında diğer ikisinden farklı olarak belirtebileceğimiz isim Yusuf Akçura'dır. Akçura da Türk kimliğinin oluşmasında Türk milliyetçiliğinin öncü isimlerinden biri olmuştur. Aralarındaki en büyük fark ise SSCB'nin dağılma sürecinde ortaya çıkmıştır. Gaspıralı ve Gökalp Türk milliyetçiliği ve İslam dininin birbirinden ayrı olmadığını düşünmüşler ve batı medeniyetine yakınlaşmayı kendilerine hedef olarak seçmişlerdir. Oysa Akçura, Türk ırkının varlığından söz eder ve batı medeniyetine yaklaşma gibi bir kaygısı bulunmamaktadır. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" ve Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserleri günümüzde bile hala önemini koruyan Türk düşünce hayatının yol haritalarıdır. Çalen'in (2017) belirttiği gibi her iki eser de Türk milliyetçiliğinin düşünce iklimi içinde doğmuş ancak yaşam biçimleri eserlerinde farklılık yaratmıştır; Akçura, Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük şeklinde belirlediği tasnifinde "Muasırlaşmak"ı (Batıcılığı) zikretmemiş, Gökalp da eserine ismini veren üçlü tasnifine Osmanlıcılığı dâhil etmemiştir.

2.4 Osmanlılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük

Bu düşünce akımları 1900'lü yılların başlarında Türkiye'nin toplumsal yapısında derin etkileri olan düşünce akımlarıdır. Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslah edilmesi fikri temelinde, Osmanlı İmparatorluğu devlet geleneğinin aynen devam ettirilmesi gerektiğini savunurken, İslamcılık akımı ise toplumsal yapının İslam dinine göre inşa edilmesi ve diğer İslam ülkeleriyle birlikte hareket edilmesi gerektiği görüşüne sahiptir. Batıcılık akımına mensup kişilerce Türkiye'nin kurtuluşu ve kurulması Batı'nın kültürel alanda da aynıyla taklit edilmesi görüşü ile savunulmaktadır. Türkçülük akımı yeni kurulan Cumhuriyet kadrolarında önemli yerlere gelen fikir adamları ile toplumsal yapının tümünü etkilemiştir.

Osmanlılık akımının ortaya çıkmasında, Fransız ihtilalinin sonucu imparatorluk bünyesindeki bazı etnik grupların uluslaşma çabalarının artması gösterilebilir ve bu akım bütün Osmanlı topraklarında yaşayan her kesimi güvence altına alarak tek bir vatan düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Osmanlılık temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ıslah edilmesi düşüncesini içermektedir. Modernitenin ürünü

olan ve sosyolojinin araştırma nesnesi olan modern toplum yapısına ve oluşumuna tamamen zıtlık içeren Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını temel alarak bir toplum oluşturmaya çalıştığından, Fransız ihtilali sonrası uluslaşma sürecine giren topluluklarda siyasal anlamda bir karşılık bulamamıştır.

İslam dinini ideoloji haline getiren İslamcılık, Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan düşünce akımlarına paralellik göstermektedir. Osmanlılık akımının karşılık bulmaması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybetmeye devam etmesi ile yer bulan İslamcılık, aynı zamanda batılılaşmanın getirdiği yeniliklere de karşı çıkmıştır. Oysaki sosyoloji, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında başlayan batılılaşma hareketleri içinde yer alarak, Türkiye'ye aktarılmış ve kurulan yeni Türk toplumunun inşası görevini üstlenmiştir. Ancak sosyoloji kısa sürede ideolojik kamplaşmaların etkisinde kalmış ve bu durum ileride sosyolojik araştırmalarda kendini açıkça göstermiştir. Batıcılık hareketlerinin derin etkisi olarak Batı'nın ideolojik yapısını da almak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma, Tunaya'nın da (1999: 48) belirttiği gibi İslamcı ve Osmanlı kadrolarda yapılması zorunluluğunu beraberinde getirmiş ve Batı, Osmanlı İmparatorluğu'nu batılılaşmaya mecbur etmiştir. Böylelikle Türk sosyolojisini derinden etkileyen ve günümüzün ana sorunlarından olan Doğu-Batı çatışması da Osmanlı'nın, batılılaşma ile beraber Batı'nın ideolojisini almak zorunda kalması ile ortaya çıkmıştır.

Türkçülük akımı ise Ziya Gökalp'in önderliğinde Türk kimliği ve Türk toplumu oluşturma çabalarının genel adıdır. Özellikle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde tüm devlet kadrolarında Türkçülerin yer alması ile ilk yıllar itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin temel politikasını, Türkçülük şeklinde adlandırılan düşünce biçimi belirlemiştir. Bu durum, Ziya Gökalp ve öğrencilerinin de etkisiyle yeni toplum inşasında, Türk sosyolojisinin ana renginin Türkçülük olmasına neden olmuştur.

Bu dört akım, Türk Sosyolojisi açısından özellikle çeviri ve tercüme faaliyetlerine büyük oranda etki etmiştir. Yine bu akımlar arasında Türkçülük akımının diğer düşünce akımlarına baskın olduğunu belirtmek gerekir. Kaçmazoğlu'nun (1999: 15) belirttiği gibi Gökalp'in önderliğini yaptığı Türkçülük akımı, Batı medeniyeti ile ulusal kültürel gelenekler arasında bir bağ kurmaya çalışarak, Batıcılık ve İslamcılık arasındaki çatışmayı aşmayı amaçlamıştır. Siyasi ve düşünce hayatında önemli etkilere sahip bu akımlarda temel belirleyici nokta millet olgusuna bakıştır. Millet olabilmenin koşullarını dil, kültür, din, coğrafya gibi farklı düzeylerde ele almış ve Türk sosyoloji tarihinin kuruluşundaki düşünce iklimini oluşturmuşlardır.

2.5 Alman İdealizmi, Amerikan Pragmatizmi, Fransız Devlet Anlayışı

Bu düşünce akımları Türk sosyoloji tarihi açısından Fransız devlet felsefesi anlayışı ile birlikte şekillendirici etkileri olan düşünce akımlarıdır. Nitekim Türk sosyolojisinin aktarmacı, tercümeçi karakter özelliklerinden birinin de etkisi ile önde gelen sosyologların Fransa'da bulunmuş olmaları, Fransız Devlet Felsefesi anlayışının Türkiye'ye aktarılmasına neden olmuştur.

Amerikan Pragmatizmi, Amerikan Cumhuriyetçi geleneğinin uygulayıcısı olarak oldukça aceleci ve faydacı davranmayı Türk sosyolojisine etki olarak yansıtmıştır. Özellikle faydacı akım 1960 yılından itibaren Türk sosyolojisinin bilimsel karakterine uygulamalı çalışmaların artması şeklinde yansımıştır. Bunun karşısında Alman idealizmi ise kuramsal temeli öne çıkaran karakteriyle, Türk sosyolojisinin kuruluşunda kıta Avrupa'sının etkilerini arttırmıştır. Alman idealizmi, Alman felsefesinin ve Alman düşünce hayatının akli sorgulayan, akla önem veren ve akli eleştiren bir yapıya sahip olan düşünce akımıdır. Bu anlamda aceleci değil kuramsal temellidir.

Amerikan pragmatizmi Charles S. Peirce ve William James tarafından kurulmuş ve John Dewey ile George H. Mead tarafından Chicago okulunda devam ettirilmiştir (Atiker, 1995: 29). Chicago okuluna bağlı G.H.Mead'in grup odaklı ve bireysel faydaya dayanan görüşleri, Türk sosyolojisi açısından 1970'li yılların sonuna doğru etkisini derinden hissettirmiştir. Nitekim Amerikan sosyolojisinde görülen 1960 sonrasında nitel araştırmalara ağırlık verilmesi, Türk sosyolojisine de yansımıştır. Ancak Türk sosyolojisindeki bilimcilik düşüncesinin başka bir deyişle bilgiyi özel bir alan olarak

kabul eden görüşün kemikleşmesi nedeniyle, Türk sosyolojisinde, Amerikan sosyolojisinde görülen nitel çalışmalara yönelme aynı yoğunlukta olmamıştır.

Amerikan pragmatizminin faydacı ve aceleci davranışları Ziya Gökalp tarafından da belirlenmiş ancak kıta Avrupası'nın evrensel değerleri benimsenmeye daha yatkın görülmüştür. Nitekim Türkiye'deki batılılaşma hareketleri ve Ziya Gökalp üzerindeki Fransız etkisi sayesinde Fransız devlet anlayışı, Türkiye'ye aktarılmıştır. Bununla birlikte Ziya Gökalp tamamıyla Durkheim'in görüşlerinin tercümesi olmamış, kendisinin ve öğrencilerinin özgün fikirleriyle de Türk sosyolojisine şekil vermiştir.

2.6 Doğu- Batı Çelişkisi / Çatışması

Coğrafi olarak yön bildiren kavramlardan farklı olarak Doğu ve Batı kavramı, anlam atfetmeleri yolu ile sosyal bilimler ve özellikle Sosyoloji alanında bilimsel ve siyasî değişmelerin veya tavır almaların kaynağı konumundadır. Bu kavramlar, tarihsel süreç içerisinde anlam atfetmeler ile dinî, ekonomik, siyasî, teknolojik ve bilimsel açıdan üstünlük kurma anlayışının ana renklerini oluşturmuştur. Sosyolojik açıdan ise özellikle araştırma nesnesi anlamında yeryüzündeki toplumların ikili bir kategoriye ayrılmasına neden olmuştur. Kızılçelik'in (2015: 73) ifade ettiği gibi özü itibarıyla Doğu-Batı çatışması teorisi, Doğu-Batı ayrımı yapmış toplumları bu ayrım içerisine yerleştirmiş, Doğu-Batı toplumları arasındaki çatışmaya vurgu yapmış, Doğu-Batı arasındaki çatışmanın hem Doğu toplumlarına hem de Batı toplumlarına kimliklerini kazandırdığını ileri sürmüştür.

Doğu toplumlarının Batı dünyası için sorun olmaya başlaması ya da toplumsal bir çelişki olarak adlandırılması, II. Dünya savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Nitekim bu dönemden sonra Doğu toplumları ve Türkiye, sürekli kendilerinde olmayana göre kendilerini tanımlamışlardır. Bu anlamda az gelişmiş, gelişmekte olan, modern, geleneksel gibi kategorilere ayrılmışlardır ve II. Dünya savaşıdan sonra Doğu-Batı ayrımı konusu, toplumsal bir ayrım olmaktan çıkıp, siyasî, ekonomik ve dini bir boyut almıştır. Dolayısıyla Doğu ve Batı'nın Türk Sosyolojisi için yön bildiren basit kavramlar olmadığı, Türk sosyolojisine rengini veren önemli değişkenlerden biri olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu kavramlar, edebî alandan başlayarak sosyal bilimlerin diğer alanlarında görülen eserlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Netice itibarıyla Eğribel ve Özcan'ın (2009: 407) vurgulamış olduğu gibi Türkiye, dünya tarihini belirleyen Doğu-Batı çatışması deneyiminin mirasçısıdır.

Doğu-Batı kavramlarının günümüzde de önemle tartışılan bir konu olması nedeni ile Doğu ve Batı'ya birçok anlamlar atfedildiği ve bu atfetmelerin çalışmalara yansıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda Doğu ve Batı'ya atfedilen anlamların iyi tanınması ve bilinmesi gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Diğer bir deyişle Doğu-Batı çelişkisi öncelikle üzerinde durduğumuz zemini de iyi tanımamız ve analiz etmemiz gerektiğini göstermektedir. Nitekim Baykan Sezer'e göre Doğu-Batı çatışması son dönemin ürünü değildir; Doğu ve Batı arasındaki ayrımı ve ilişkilerin niteliğini açıklayabilmek için tarihin başlangıcına gitmek gereklidir ve ancak bu şekilde Doğu-Batı çatışmasının temellerini ve özelliklerini kavramak mümkün olacaktır (Eğribel, 2002: 36).

Doğuyu da Batıyı da tanımlamaya çalışan Türk sosyolojisinin temel kriter olarak din faktörünü ele alması ya da Türk kültürü temelinde açıklama yapması, Türk sosyolojisi açısından kamplaşmaları beraberinde getirmiştir. Nitekim Sezer, Doğu'da, Batı sosyolojisinin doğuşunu hazırlayan koşullar görülmediği gibi Doğu toplum düşüncesinin de çok daha değişik bir mirasa dayandığını belirtmektedir (Sezer, 1989:12).

2.7 Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Modernleşme

Bu konular Türk siyasî hayatının olduğu kadar, Türk sosyolojisinin de ele aldığı ana konular arasındadır. Yüzünü Batı'ya dönen ve Batı'yı takip eden yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ve Türk toplumunda ana sorunlar olarak dile getirilirken, Türk sosyolojisinde kamplaşmanın, farklı ekollerin, farklı siyasî görüşlerin kaynağını teşkil etmesi bakımından önemlidirler. Nitekim Ziya Gökalp ve onu takip edenler tarafından savunulan Batı medeniyet dairesine dahil olma fikri 1930'lu

yıllara kadar Türk sosyo kültürel yapısında baskın niteliğini korumuştur. Daha sonra 1940'lara gelindiğinde Niyazi Berkes'in batılılaşma, çağdaşlaşma, laiklik görüşleri Türk sosyolojisinde Ankara ekolünün etkili olması ile birlikte hakim konuma gelmiştir.

Kaçmazoğlu'nun (1999: 52) ifade ettiği üzere Batı'ya sosyolojisine baktığı gibi bakmayan Ankara ekolünde Batı ile bütünleşme özen ve özlemle vurgulanmıştır ve bu dönemde ekonomi, şehir, endüstri ve köy sosyolojisi konuları gözde konular olmuştur. Ayrıca Niyazi Berkes, sosyoloji, siyaset bilimi ve tarih çalışmaları ile Türk düşün hayatı (Kayalı, 1994: 135) açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Berkes, 1960'lı yıllarda belli konuları ilk kez gündeme getirerek, Batı'da o dönemde yaygın kuramların Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır (Coşkun, 1991: 62). Türkiye'nin modernleşme sürecini ele alan eserleri arasında en önemlilerinden biri, uzun erimliliği ve alandaki etkililiği açısından Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı çalışmasıdır (Yıldız, 2012: 2).

Batı'nın dünyaya yeniden egemen olduğu XIX. yy.'da yaşanan olaylar, XX. yy.'ın sorunlarının önemli bir kısmının temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda XX. yy.'da II. Dünya savaşının yaşanması ile kurulan yeni dengeler, savaş sonrasında Doğu toplumlarıyla ilgili açıklamalara başka bir deyişle modernleşme, kalkınma, büyüme adlarını alan kavramlara belirli nitelikler kazandırmıştır (Coşkun, 1989: 293). Böylelikle II. Dünya savaşından sonra Batı'da yükselen pozitivist anlayışın bir ürünü olarak ortaya atılan modernite, beraberinde sosyolojinin araştırma nesnesi olarak modern toplumu işaret etmiştir. Yeni kurulan toplum modeli, batılılaşma akımları neticesinde Batı'nın önerdiği modern toplum olma yönündeki çabaları beraberinde getirmiştir. Nitekim bu çabaların hepsine modernleşme adını vermek mümkün gözükmemektedir. Eisenstadt'ın (1966: 1) ifade ettiği modernleşme, tarihi olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sahip olduğu sosyal, ekonomik ve politik sistemlere doğru bir değişim sürecidir. Smelser (1965: 111) ise modernleşme ile ekonomik gelişmenin kardeş terimler olduğunu belirterek bu sürecin, sosyo-kültürel yapının parçalanıp yeniden yapılanmasını anlattığını belirtir. Bendix (1983: 15) de modernleşmeyi Batı medeniyeti ülkelerinde görülen sosyal ve siyasi değişimler olarak tanımlar. Kısacası Sezer ve diğerleri (2002: 184)'nin belirttiği gibi Batı geleneksel Doğu'ya kendi ilişkilerini dayatarak, Doğu'nun Batı egemenliğine kaynaklık eden ilişkilere uyum sağlamak zorunda bırakılmasına neden olmuş ve bu ilişkilere uyum sağlamayı da "çağdaşlaşmak" olarak tanıtmıştır.

Yükselen pozitivist anlayışın dikotomik düşünme yapısı etkisiyle toplumları, modern ve geleneksel olarak iki ayrı kategoride sınıflandırmak, aynı zamanda bu kategorilerde yer alan toplumları karşılaştırmayı da beraberinde getirmiştir. Bu noktada tarihi bir süreç olarak Batı'nın geleneksellikten modernliğe geçişi ve özellikle bu süreç sonunda ortaya çıkan konular, sanayileşme sonrası ve II. Dünya savaşı sonrası gelişmelere işaret etmektedir. Bu bağlamda sosyolojik kuramlar içinde özellikle 1960 yılından sonra geliştirilen modernleşme kuramları, Türk sosyolojisi açısından yerleşik ve karakteristik özelliklere bağlı olarak ele alınmış ve Türk sosyolojisinin temel konuları haline gelmiştir.

2.8 Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplum Yapısı

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı toplum şeklinde adlandırabileceğimiz Batı toplumları, yaşadıkları sorunlar nedeniyle toplumsal olarak kendilerini uçurumun kenarına gelmiş gibi hissetmişlerdir. Bunun nedenleri arasında kent ve kentleşme sorunları, toplumda görülen suç türleri ve oranlarındaki artış gibi konular sayılabilir.

Türk sosyolojisinin kurucu ismi Ziya Gökalp, bir Fransız sosyolog olan E. Durkheim'den etkilenerek Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte yeni kurulan toplumu Fransa'nın yaşamış olduğu sorunlardan hareketle Türk toplumuna yönelik görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Kısacası Ziya Gökalp sosyolojisini, Osmanlı'nın son dönemlerinin sorunları ve yeni kurulan Cumhuriyet'e toplumsal temel arama çabaları şekillendirmiştir (Tuna, 2002: 142).

Sanayi Devrimi ve onun sonrasında görülen toplum yapısı ve sorunları Türk Sosyolojisi açısından, yapılan çeviriler marifetiyle olduğu gibi aktarılmış, aynı sorunları Türk toplumunun da yaşayacağı

varsayılmıştır. Bu anlamda İmparatorluğun dağılması onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ve ulus devlet yapılanmasının başlamasında, sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan toplumsal sorunlar, Türk sosyolojisi için bir kırılma noktasını, bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Bu noktada dikkatlerden kaçmaması gereken; sanayi devrimi sonrası toplumlarda yaşanan sorunların çözümü için reçete niteliğinde olan modernleşme kuramlarının, II. Dünya savaşı sonrasında Türk sosyolojisinin gündemine girmesidir. Nitekim modernleşme kuramlarının doğal olarak görmediği her olgu, sapmış olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla Türk sosyolojisi modern toplum yapısının tüm sorunları hakkında görüş bildirirken Batı'nın, Batı dışı toplumlar için çizdiği yolu takip etmiştir.

2.9 Paradigma Savaşları

Paradigma savaşları, paradigmanın Dikeçligil'in (2005: 2) belirttiği gibi inanç sistemi haline gelmesinin etkisi ile ideolojik ön kabullerle birleşerek, bilim anlayışının epistemolojik ve ontolojik sorgulamadan uzak bir şekilde değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu anlamda T. Khun'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eseri baskın niteliğini koruyan pozitivist paradigmanın bilim anlayışının olduğu gibi kabul edilmesine neden olmuş ve beraberinde bilimi özel bilgiler alanı olarak tanımlamayı getirmiştir.

Sosyolojik gelişmeler içinde Pozitivist paradigmanın karşısında, tamamıyla pozitivist paradigmanın eleştirisi üzerine kurulu yorumsamacı paradigmanın ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu duruma Türk sosyolojisinin gelişim dönemleri açısından baktığımızda yorumsamacı paradigma ve pozitivist paradigma arasında derin ayrılıklar ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Nitekim Kızılçelik'in (2015:189) belirttiği gibi Batı sosyolojisi 19. yüzyıldan itibaren metod alanında pozitivist metod ile hermeneutik metod kavgasına dönüşmüştür ve 19. yüzyıl sonlarında pozitivist metodu savunanlar ile hermeneutik metodu benimseyenler karşı karşıya gelmişlerdir. Öyle ki; sosyolojik araştırma yapanlar sadece nitel araştırmalara veya sadece nicel araştırmalara yoğunluk vermek şeklinde bu süreçte yer almışlardır. Sosyologlar, ideolojilerinin temel postülatları ile paradigmalar altında bir araya gelmiş, böylelikle bilimsel paradigmalar arasındaki ayrım, ideolojik düşüncenin etkisiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Nitekim Kaçmazoğlu (2015, 48), Türk sosyolojisinin sürekliliğinden bahsederken, dış konjonktürün iç siyasal yapıya yansımalarını ve bunun da Türkiye'deki bilim paradigmalarını, sosyologların görüşlerini, sosyolojik araştırmaları etkilediğini ifade etmektedir.

Pozitivist paradigmanın sorgulanmaya başlaması ve özellikle eksik kaldığı yönlerinin eleştirilmesi, ilerleyen süreç içerisinde pozitivist paradigmanın hakimiyetini yitirmesine yol açmıştır. Genelde sosyal bilimler özelde ise sosyolojide, anlamayı vurgulayan yorumsamacı paradigma ağırlıklı görüşlerin ön plana çıkması, yaşanan süreçte dikkati çeken en önemli unsurlardan biridir. Başka bir deyişle günümüz sosyoloji anlayışı Weber kökenli anlamaya yönelik bir aşamaya girmiştir. Bu gelişmeler, sosyolojinin antropoloji kökenli araştırma alanlarında kendini göstermiştir. Özellikle kültürel çalışmalar adıyla, anlama temelinde antropoloji kökenli bilim anlayışı ortaya çıkmıştır. Günümüz sosyoloji anlayışının anlamacı sosyolojiye doğru yönelmesi, pozitivist paradigmanın araştırmacının rolü ve araştırmanın amacı konularında baskın hale getirdiği kuralları ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bilimcilik anlayışının ortadan kalkmasında, bilimin özel bilgiler alanı olarak tanımlanması eğiliminden vazgeçilmesi, günümüz sosyolojik araştırmaların temel niteliklerini belirleyen süreçlere öncülük etmiştir.

2.10 Küreselleşme ve Postmodernizm

Küreselleşme ve postmodernizm konularının Türk sosyoloji tarihi açısından bir kilometre taşı olarak ele alınmasının nedeni; küreselleşme ve postmodernizm çalışmaları dahilinde toplumsal olanın ve onun siyasi alandaki izdüşümü olan ulus devletlerin varlığının ve sınırlarının tartışılmaya başlanmasıdır. Bu bağlamda 1990'lı yılların başları, küreselleşme ve postmodernizm üzerine tartışmaların tüm hızıyla başladığı ve gündemi belirlediği yıllar olmuştur (Özcan, 2010:141).

Süreç içerisinde küreselleşme ve postmodernizm sosyolojinin moda yaklaşımları takip etme karakteristik özelliği ile birleşerek Türk sosyolojisinin ele aldığı temel konular haline gelmiştir. Bu konuda farklı bir yaklaşım olarak Özönder (2003)'in belirttiği gibi küreselleşme ve postmodernizm konularını moda yaklaşımlar çerçevesinde Türk sosyolojisinin karakteristik bir özelliği olarak ele almak yerine, dünyadaki sosyoloji ile aynı anda aynı tepkileri veren, benzer yaklaşımları sergileyen bir Türk sosyolojisi olarak ele almak ve konuya bu şekilde yaklaşmak gerekliliğidir.

Küreselleşme ve postmodernizm sosyolojide önemli konularla ilgilenmiştir. Öyle ki postmodernist söylem ile daha önce sosyolojik yazında yer bulmayan Şan ve Şenkaloğlu (2019: 53)'nin ifade ettiği üzere çoğulculuk, belirsizlik kavramlarının değişebilirliği, yerellik ve çok kültürlülük gibi daha önce tedavülde olmayan kavramlar ortaya çıkmıştır ve bu kavramların, sosyolojiye rengini veren temel konular haline gelmesi söz konusu olmuştur. Modernizmin ilerlemeciliğine karşı postmodernizmin yerelliği ön plana çıkartması Türk sosyolojisinde önemli bir karşılık bulmuştur (Can, 2017: 172). 1990'lı yıllarda Ergan (2018: 625)'in belirttiği gibi sosyoloji araştırmalarında risk toplumu, demokratikleşme, göç, kentleşme, kimlik, eğitim, postmodern anlayışlar, kadın ve aile, postmodern toplum gibi konular öne çıkmıştır.

Postmodernizm, modernizmin eksikleri temelinde modernizm eleştirisi yapmıştır. Küreselleşme ise ulus devlet yapılanması ve toplumsal olanın sorgulanması temelinde konulara yaklaşım sergilemiştir. Denilebilir ki tüm bu değişimler, sosyal bilimlerde ve Türk sosyolojisinde makro düzeyde çalışmaların artması yönünde etki yapmıştır (Özönder, 2003). Dolayısıyla küreselleşme ve postmodernizm kavramları altında Türk sosyolojisinin gelişim dönemleri açısından çok sayıda ve değişik konuları ele almak mümkündür.

2.11 11 Eylül Olayları ve SSCB'nin Dağılması

SSCB'nin çöküşü, ulus devletlerin sınırlarının yeniden belirlenmesi tartışmaları, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ve toplumları derinden etkileyen yeni dünya düzeninin nasıl olacağı hakkında ortaya çıkan görüşlerden en önemlisi Samuel P. Huntington'un tezleridir. Nitekim Huntington'un savunduğu "Medeniyetler Çatışması Tezi"nin ilk ortaya atılmasından ve kitap olarak ortaya çıkmasının ardından gördüğü ilgi azalmış fakat 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin dünyayı yeniden şekillendirme politikaları çerçevesinde tekrardan gündeme oturmuştur (Uysal, 2015).

11 Eylül saldırılarından sonra yeniden tartışılmaya başlayan siyasi ve sosyal değişimler, başka bir ifade ile dinler savaşı olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda Doğu-Batı çatışması da diyebileceğimiz medeniyetler çatışması, bugün gündemini bütün ağırlığı ile korumakta ve her geçen gün yeni güç savaşlarına neden olmaktadır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ndeki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen bombalı saldırılar ile tüm dünya için artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı anlaşılmıştır. Denilebilir ki ABD'nin kendine göre, dünya üzerinde kurmuş olduğu düzen bozulmuştur. Diğer yandan Rusya, Çin, İran ve Orta Asya devletleri, 11 Eylül saldırısını hem kendi aralarında hem de Batılı devletler ile siyasi, askerî, güvenlik, ticari ve mali ilişkileri geliştirme konusunda tarihi bir fırsat olarak görmüşlerdir (Efegil, 2002: 163).

11 Eylül ile birlikte izlediği politikayı genişleten Türkiye'nin, özellikle SSCB'nin dağılması ile Türk Cumhuriyetleri'ne yönelmesi, Türk sosyolojisinde alan araştırmalarının yoğun bir şekilde artmasına neden olmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını kazanması Türk sosyolojisi açısından Ziya Gökalp önderliğinde yürütülen ulus devlet yapılanmasının örnek alınmasına yol açmıştır. Aynı zamanda sosyoloji kuramları tarafından reçete niteliğinde modern toplum olma yolları sunulmuştur. 2000'li yıllarda Kaçmazoğlu'nun (2015: 47) özetlediği gibi Avrupa Birliği tartışmaları, İslamcılık, kültürel yapı, sınıfsal yapı değişimleri, yoksulluk, suç, aile ve kadın gibi konularda temel çalışma alanları öne çıkmaya başlamıştır.

Bütün bu değişimler, özellikle sosyolojide araştırma nesnesinin değişikliğe uğramasına ve sosyolojinin varlığının, araştırma nesnesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu dönem aslında sosyolojinin reflektive bir bilim olduğunun kanıtını oluşturmaktadır.

3 Sonuç ve Öneriler

Dünyada gelişen siyasi, sosyal ve ekonomik belli başlı olayların Türk sosyolojisine etkilerini ana hatlarıyla açıklamayı hedeflediğimiz bu çalışmada, her bir başlık geniş bir çalışma alanı olarak ele alınabilir. Başka bir ifade ile konulara doğrusallık ve bir nedensellik görüntüsü vermeden Türk sosyolojisinin gelişimine etki ettiği düşünülen etkenlerin her birini, inceleme dosyası olarak aşağıda görüldüğü şekilde görselleştirebiliriz.

Şekilde görüldüğü gibi etki ettiği düşünülen değişkenler bir bütünlük sergilemektedir. Her bir değişken aynı zamanda bir buton olarak gösterilebilir. Bu yaklaşım görselleştirmenin iyi anlatılabilir ve anlayabilme ilkelerine uygunluk göstermektedir. Nitekim hangi butona basarsak o değişken üzerinde yaşanılan iklime yaratıcı bir sıçrama yapabiliriz.

Şekil 2.

Tarih şeridi oluşturma çalışmaları aynı zamanda Türkiye’de sosyolojinin gelişiminin bir haritasını yapmaktır. Bu harita aynı zamanda olayları tanıma, düzenleme ve yorumlama imkanını sosyologlara sunmaktadır. Görselleştirme ile amaçlanan konuyu daha iyi anlamak ve daha iyi anlatmaktır. Görselleştirme kendi içinde görsel düşünme stratejisini barındırmaktadır. Görsel düşünme stratejisi metodolojik anlamda yenilik içermektedir. Bu yönüyle Türk sosyolojisi tarihine yönelik metodolojik bakış açısına zenginlik katmaktadır. Sözü edilen görsel düşünme stratejisi, sosyoloji öğrencilerine ve akademisyenlere yeni araştırma alanları oluşturması bakımından anlamlılık içermekle birlikte Türk sosyolojisine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşmenin büyük bir hızla ilerlediği günümüz dünyasında toplumlar da giderek farklı yaşam ve davranış biçimlerine doğru değişip, evrilmektedir. Bu anlamda endüstri 4.0’dan toplum 5.0’a geçişi konuştuğumuz ve etkilerini tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de yaşadığımız bu süreçte, akıllı toplum inşası öne çıkmaktadır. Akıllı toplumu başka bir deyişle yeni

toplum inşa sürecini, akıllı bireylerin oluşturacağı öngörülmektedir. 2000 yılından sonra doğan ve “Z kuşağı” adı verilen yeni nesil bireyler, buldukları çağ ve teknolojinin getirisi bağlamında sosyolojik olarak ve deneyimledikleri olgular bakımından tarihsel olarak, diğer kuşaklardan ayrılmaktadırlar (Aydın ve Başol, 2014: 4). Bu anlamda dijital nesil olarak dijital yeniliklerin içine doğup, büyüyen ve dijital bir ortamda sosyalleşen çocuklar bir yandan dijital teknolojilerin öncüleri, diğer yandan da tehlikelere ve risklere en açık grup olarak karşımıza çıkmaktadır (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020: 17). Akıllı toplumu inşa edecek olanların “Z kuşağı” olduğu düşünüldüğünde alan açısından, Türk sosyolojisinin geçirdiği evreleri bu kuşağa aktarabilmek oldukça önemli hale gelmiştir. Zira toplum inşasında tarihsel süreçten ve Türk toplumunun geçirdiği toplumsal değişimlerden haberdar olmayan bir neslin, yeni toplum inşa sürecinde rol model olacak olmaları, toplumsal yapı açısından boşluklar doğurma riski ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Akıllı toplumu inşa edecek akıllı bireyleri yetiştirmenin yolu eğitimden geçmektedir. Konu bu noktada Türk Sosyolojisi ile kesişmekte ve Türk toplumsal yapısının iyi anlaşılması ve anlatılması daha önemli hale gelmektedir. Türk sosyolojisinin tarih şeridini oluşturma çabaları Ziya Gökalp’in talim ve terbiye hakkındaki görüşleri, Türk töresini öğreten görüşleri ve hars-medeniyet ayrımındaki görüşlerinde temelleri atılmıştır. Aynı şekilde Gökalp’in öğrencisi olan Fındıkoğlu’nun eğitim hayatımızda ahlâkın ve sosyolojinin önemini sıklıkla belirtmiş olması Türk Sosyolojisini iyi anlayabilme ve iyi anlatabilmenin temel fikirlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Gökalp ve Fındıkoğlu, Türk toplumu ve Türk toplumsal yapısının inşasında eğitimin önemini sosyolojinin kuruluş yıllarında dile getirmişlerdir. Kaçmazoğlu’nun da (2015: 51) vurguladığı gibi Gökalp’in hala önemini koruyan bazı görüşleri, nesnel tespitleri için onun yazdıklarının tümünü bugün yaşadığımız siyasal ve sosyal sorunlar çerçevesinde yeniden okuyup değerlendirmek gereklidir.

Görselleştirme çalışmaları Türk Sosyolojisi ile dijitalleşen dünya arasında bilgisayar yazılımları aracılığı ile bağlantı kurmayı içermektedir. Bu anlamda günümüzde sıklıkla söz edilen Z kuşağına Türk sosyolojisinin kuruluşu, içinde bulunduğu koşullar ve gelişme dönemleri sosyologlara gönderme yapılarak anlatılmalıdır. Nitekim dijital bir yaşamla içi içe olan Z kuşağı bireylerinde bugün birçok açıdan eleştiri ve sorun olarak görülen bilgisayar oyunlarının, akıllı toplum inşa sürecinde farklı boyutlar kazanması, kısacası teknolojik ürünlerin birey ve toplum yararına yeniden düşünülüp tasarlanması oldukça önemli hale gelmelidir. Bu doğrultuda bu kuşak arasında oldukça rağbet gören bilgisayar oyunları özellikle strateji geliştirme oyunlarının Sosyoloji alanı açısından, Z kuşağına Türk sosyolojisi ve tarihini anlamaları ve anlamlandırabilmeleri için tasarlanması önerilebilir. Bu noktada bilgisayar teknolojilerinin Türk sosyolojisi için de bir kullanım alanı oluşturabilmesi elbette ki yazılımcılar ve sosyologları bir araya getirecektir. Aslında bu birliktelik aynı zamanda akıllı toplum 5.0’ın işaret ettiği gibi eğitimde yeni bir bakış açısını ve akıllı toplum inşa sürecinde sosyologların önemini de bizlere gösterecektir.

Kaynakça

Akçalı, P. (2003). Türk Kimliğinin İki Öncü İsmi: İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp. H. Dündar Akarca (Haz.), İsmail Bey ve Ziya Gökalp Sempozyumları: No. 19. (s. 2-18) içinde. Türksoy Yayınları, Ankara.

Atiker, E. (1995). Amerikan Pragmatizmi ve Güncel Yaşam Dünyası, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(4), 29-36.

Aydın, G. Ç., Başol, A. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var Mı?, Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 4(4), 1-15.

Bendix, R. (1983). Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma, İhsan Sezal (Yayına Haz.), Sosyoloji Yazıları içinde. Bursa: Uludağ Üniversitesi

Bilgin, T. T., Çamurcu, Y. A. (2008). Çok Boyutlu Veri Görselleştirme Teknikleri, Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. https://ab.org.tr/ab08/kitap/Bildiriler/Bilgin_Camurcu_AB08.pdf Erişim Tarihi: 02.01.2021.

Can, İ. (2017). Türk Sosyolojisinde Yeni Arayışların İmkânı ya da Bir Çıkış Yolu Olarak Erol Güngör Sosyolojisi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1), 165-188.

Cengiz, P. (2017). 1901 Nobel Fizik Ödülü. <https://fizikakademisi.com/2017/07/02/1901-nobel-fizik-odulu/> Erişim Tarihi: 10.12.2020.

Coenen-Huther, J. (2013). Durkheim'ı Anlamak. Serra Akyüz (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Coser, L.A. (1971). Masters of Sociological Thought, New York: Harcourt Brace Jovanovich inc.

Coşkun, İ. (1989). Modernleşme Kuramı Üzerine, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(1), 289-314.

Coşkun, İ. (1991). Niyazi Berkes Üzerine, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(2), 49-86.

Çalen, M. K. (2017). Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp, İstanbul: Ötüken.

Devecioğlu, S., Çoban, B., Karakaya, Y. E. (2014). Futbol Yönetimi ve Organizasyonlarının Görünümü. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 5(1), 35-48.

Dikeçligil, B. (2005). Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam, Bilimde Modern Yöntemler Sempozyumu, Kocaeli.

Doğan, Ş. (2015). Max Weber ve Sabri F. Ülgener'de Zihniyet-Din İlişkisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 203-226.

Efegil, E. (2002). 11 Eylül Sonrası Büyük Devletler Arasında Artan İşbirliği, KÖK Araştırmalar Dergisi, 4(1), 163-176.

Eğribel, E. (2002). Baykan Sezer Düşüncesi Üzerine. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Yayına Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 9 XX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 3 içinde (s. 29-40). İstanbul: Öncü Basım.

Eğribel, E., Özcan, U. (2009). Batı'da Sosyolojinin Sonu ve Türk Sosyolojisinin Ufukları. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Ed.), Türkiye'de Toplum Bilimlerinin Gelişimi II içinde (s. 398-408). İstanbul: Bayrak Matbaası.

Eisenstadt, S. (1966). Modernization: Protest and Change. New Jersey: Prentice-Hall inc., Englewood Cliffs.

Ergan, N. G. (2018). Türkiye'de Sosyoloji. Esra Burcu Sağlam & Aslıhan Ögün Boyacıoğlu & Ayça Gelgeç Bakacak (Ed.), Sosyoloji içinde (s. 619-689). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Fikriyat. (2019). II. Dünya Savaşı'nın Seyrini Değiştiren Deney: Pavlov'un Köpeği. <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/ikinci-dunya-savasinin-seyrini-degistiren-deney-pavlovun-kopegi/5> Erişim Tarihi: 25.12.2020.

Kabakçı, E. (2008). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6(11), 41-60.

Kaçmazoğlu, H. B. (1999). Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Kaçmazoğlu, H. B. (2015). Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler, Sosyoloji Konferansları, 52(2), 29-55.

Kayalı, K. (1994). Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri, İstanbul: Ayyıldız Yayınları.

- Kızılcelik, S. (2015). Yerli Sosyoloji, Ankara: Anı Yayıncılık.
- MAXQDA. (2020). MAXQDA Nedir?. <https://www.maxqda.com/> Erişim Tarihi: 09.11.2020
- Neşeli, A., Topaloğlu, Y. (2016). Bilgi Görselleştirme Tekniklerinin Yazılım Kullanılabilirliği Açısından Değerlendirilmesi. S. Bilgen ve diğerleri (Ed.), Turkish National Software Engineering Symposium: Vol. 8. Yazılım Geliştirme ve Destek Araçları (s. 231-242) içinde. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Özcan, U. (2001). Endüstri Devrimin Doğu Topluları Üzerindeki Etkileri. Ertan Eğribel (Yayına Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 8 XIX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 2 içinde (s. 174-187). İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Özcan, U. (2010). 1980 Sonrasında Türk Sosyolojisinde Değişen Tema ve Yaklaşımlar Üzerine Bazı Gözlemler. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Ed.), Türk Sosyologları ve Eserleri I içinde (s. 136-143). İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Özcan, M.S.Ö., Goziev, R. (2019). XIX. Yüzyılda Doğu Asya'da Rus-Japon İmparatorluklarının Güç Mücadelesi: 1905 Rus-Japon Savaşı. Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi, 1(2), 46-65.
- Özönder, M.Cihat. 21.06.2003 tarihli görüşme.
- Sağlam, S. (2008). Ziya Gökalp. M. Çağatay Özdemir (Der.). Türkiye'de Sosyoloji İsimler-Eserler I içinde (s. 161-219). Ankara: Phoenix.
- Sezer, B. (1989). Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B., Genç, E. S., Eğribel, E., Özcan, U., Baydar, Z. (2001). XIX. Yüzyıl. Ertan Eğribel (Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 8, XIX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 2 içinde (s. 23-131). İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Sezer, B., Eğribel, E., Özcan, U. (2002). XX. Yüzyıl. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Yayına Haz.), Sosyoloji Yıllığı Kitap 9 XX. Yüzyıl Türkiye Sosyolojisi 3 içinde (s. 81-196). İstanbul: Öncü Basım.
- Smelser, J. N. (1965). The Modernization Of Social Relations. New York: Basic Books inc.
- Sucu, İ. (2019). Sosyolojinin Doğuşuna Devrimin Etkisi: Endüstri ve Fransız Devrimleri, İktimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 23-46.
- Şahin, M. C. (2017). Türk Sosyolojisinin Kısa Tarihi: Dönemler, Şahıslar ve Ana Yönelimler, İslami İlimler Dergisi, 12(1), 7-41.
- Şan, M. K., Şenkaloğlu, S. (2019). Batı Sosyolojisi Karşısında Türkiye'de Yerli Sosyoloji Arayışı, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 5(9), 35-59.
- Şimsir, S. (2018). Tarihçi Gözüyle Türk Tarih Sosyolojisi Yazıları, İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Tuna, K. (2002). Yeniden Sosyoloji, İstanbul: Emre Matbaası.
- Tunaya, T. Z. (1999). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I, İstanbul: Yenigün
- Uysal, A. (2015). Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Kurulması (Kitap İncelemesi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (12).
- Yıldız, A. (2012). Niyazi Berkes ve Türkiye'de Çağdaşlaşmanın Gelişimi, Sosyoloji Konferansları, 46(2), 1-33.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö., Dursun, C. (2020). Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları, Turkish Studies-Social Sciences, 15(4), 1-21.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Köktürk, G. V. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 77-92.
Köktürk, G. V. (2021). Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Türk Sosyolojisi. *Journal of Sociological Context* 2(1), 77-92.

Derleme Makale ♦ Review Article

Sosyolojik Kontekste Moderniteye Dair İki Tez: Kopuş Mu Süreklilik Mi?

Two Theses on Modernity in Sociological Context: Break or Continuity?

Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN*

 0000-0002-5088-9675

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 26 02 2021
Düzeltilme tarihi: 27 03 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayınlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Sosyoloji
Modernite
Kopuş
Süreklilik
Gnostisizm

ÖZ

Bu çalışmada sosyolojinin temel araştırma nesnesi olan modernite hakkında ortaya atılan bazı tezler tartışılacaktır. Modernite hakkındaki tezlerin tamamı tartışılmayacaktır. Çünkü böyle bir makalenin sınırları içinde modernite hakkında literatürdeki bütün tartışmaları dile getirmek elbette mümkün değildir. Elinizdeki metinde modernite hakkındaki iki tartışmayı sosyolojik kontekste değerlendirmeye çalışacağız. Modernite kavramının tarihsel ve etimolojik kökenini ortaya koyduktan sonra ele alacağımız tartışmalardan ilki, modernitenin geçmişten bir kopuşu simgelemesi ve biricik, benzersiz olması hakkındadır. Bu çalışmada söz konusu görüşü savunan düşünürlerden iki tanesinin, Jürgen Habermas ve Hans Blumenberg'in konu ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Modernite hakkındaki ikinci tez ise modernitenin geçmişle sürekliliği olduğunu ve tarihselliğini savunur. İkinci tezi savunan düşünürlerden ise bazılarının görüşleri ele alınacaktır. Bu düşünürler sırasıyla Karl Löwith, Jacob Taubes, Carl Schmitt, Eric Voegelin ve Michael Gillespie'dir. Sosyolog Giddens'in söylediği üzere "sosyoloji modernitenin bilimi"dir. Bu kontekste moderniteye, modernliğe, modernliğin neliğine dair tezler günümüz sosyoloğunun topluma ilişkin araştırmalarına teorik ve entelektüel bir çerçeve oluşturur. Dolayısıyla metnin sonunda modernite hakkındaki felsefi tartışmaların sosyolojiye katkısının ne olduğu da ayrıca değerlendirilecektir.

ARTICLE INFO

Received: 26 02 2021
Received in revised form: 27 03 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Sociology
Modernity
Break
Continuity
Gnosticism

ABSTRACT

In this study, some theses about modernity, which is the main research object of sociology, will be discussed. Not all theses on modernity will be discussed. Because within the bounds of such an article, it is not possible to express all the discussions about modernity in the literature. In this paper we will try to sum up two theses on modernity in sociological context. After evaluating the historical and etymologic origin of the concept of modernity, the first of the discussions we will approach is about the fact that modernity symbolizes a break from the past and that it is unique. For the first discussion in this study, the views of two thinkers, Jürgen Habermas and Hans Blumenberg, will be expressed. The second thesis on modernity argues modernity's continuity with the past and its historicity. The views of some of the thinkers who defended the latter will also be discussed. These thinkers are Karl Löwith, Jacob Taubes, Carl Schmitt, Eric Voegelin and Michael Gillespie, respectively. As sociologist Giddens has said, "sociology is the science of modernity". In this context, theses on modernity, and essence of modernity set a theoretical and intellectual framework for today's sociologist's research on society. Therefore, at the end of the study, the contribution of philosophical debates on modernity to sociology will be evaluated additionally.

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, bgungormez@uludag.edu.tr

1 Giriş

Ünlü sosyolog Anthony Giddens'a göre sosyoloji modernitenin bilimidir. Modern olmanın ne anlama geldiği, şimdiki toplumu kendinden önceki toplumlardan daha modern kılan şeyin ne olduğu ve onun hangi yönleriyle modern sayıldığı gibi sorular sosyolojinin konuları arasındadır (Giddens, 1990). Çalışmalarında, sosyolojik gelenek adı altında sosyoloji tarihini en çok ele alan isimlerden biri olan Robert Nisbet ise "Avrupa sosyolojisinin temel fikirleri en iyi şekilde 19. yüzyılın başlarında, endüstrileşmenin ve devrimci demokrasinin darbeleri altında can çekişen eski rejimin çatırdamasıyla ortaya çıkan düzen problemine verilen cevaplar olarak anlaşılabilir" demektedir (Nisbet, 2013: 29). Hem Giddens hem de Nisbet'in tespitinden hareketle sosyolojinin 19. yüzyılda modernleşmenin getirdiği toplumsal sorunlara, özellikle de "düzen" meselesine bir cevap olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Yine Nisbet'in sosyoloji hakkındaki metinlerinde önemli bir yer verdiği muhafazakâr düşünürlerin Aydınlanma bireyciliğine ve devrimlerin yarattığı kargaşaya verdikleri cevaplar ve düzene ile toplumsallığa yaptıkları vurgular da sosyolojinin temel fikirlerinin oluşmasının arka planındaki entelektüel kaynaklardır. Söz gelimi devrime dair radikal görüşleriyle tanınan Joseph de Maistre, Tanrı'yı "düzenin yazarı" olarak görmüştür ve ona göre felsefe insanları birleştiren bu çimentoyu büyük ölçüde aşındırmıştır. Başka bir önemli muhafazakâr düşünür ve henüz sosyoloji bir disiplin olarak ortada yokken aile sosyolojisine dair belki de ilk düşünceleri kaleme alan Lous de Bonald, "Maistre'in görüşünü yüksek sesle tekrarlayarak yeniden formüle eder: "toplumun yazarı Tanrı ise insanın yazarı da toplumdur" (Nisbet ve Bottomore, 1990: 107).

Yukarıda da söylendiği gibi, muhafazakâr düşünürlerin topluma ve düzene sürekli yaptıkları vurgu, sosyolojinin bir disiplin olarak doğuşunu hazırlayan öncü fikirleri oluşturmuştur ve sonradan Saint-Simon ve Comte'dan, Le Play ve Durkheim'a kadar birçok sosyologun toplumla ilgili görüşlerini belirlemiştir. Söz gelimi Auguste Comte'da muhafazakâr düşünürlerin düzen fikrinin etkisi o kadar büyüktür ki, Comte devrimlerin yarattığı kargaşaya çözüm bulmak için yüzünü Ortaçağa döndürdüğünde pozitivizmi, Hıristiyanlık'ın yerini alacağını düşünerek ortaya koymuştur. Comte'un temel fikirlerinden olan sosyal statik ve sosyal dinamik hakkında Nisbet şöyle der: "Comte, bize sosyal dinamiğin, Aydınlanma'nın "metafizik" düşünürlerinden devşirilen gelişmecilik konusundaki fikirlere dayandığını söyler. Öte yandan, sosyal statik ise, Comte'un düşüncesine göre, önemli figürler olan Maistre, Bonald ve Chateaubriand'ın -kendisinin de açıkça itiraf etmekten çekinmediği- teolojik ya da tutucu ekollerinden ödünç alınan fikirlere dayanır" (Nisbet, 2013: 78). Nisbet'e göre sadece ilk dönem düşünürlerde değil, Emile Durkheim, Max Weber gibi düşünürlerin eserlerinde de bu etki gözlemlenebilir. Nitekim Durkheim'ın ara kurumlara vurgusu ve toplumu bireyden öncelikli ele alışı ya da Weber'in büyümesi bozulan dünya fikri, gelenek/modern ve rasyonel/bürokratik-geleneksel sınıflandırmaları bu etkiyle ortaya çıkmıştır.

Kısaca söylenebilir ki, modernitenin ortaya çıkış koşulları, yani devrimlere -Fransız Devrimi ve sanayi devrimi- tepki ve bu devrimlerin beraberinde getirdiği problemler, sosyolojinin doğuşundan itibaren sosyologların temel meselesi olmuştur. Bu çalışmada sosyolojinin temel araştırma nesnesi olan modernite hakkında ortaya atılan bazı tezler tartışılacaktır. Böyle bir makalenin sınırları içinde en azından sosyoloji literatüründeki tüm tartışmaları dile getirmek mümkün olmadığından modernite hakkındaki tezlerin hepsi tartışılmayacaktır. Zira bu konu hakkında yazılanlar oldukça kapsamlıdır. Bütün bir çağdaş sosyoloji, modern toplum ve modern insan hakkındaki teorilerle doludur. Bu yüzden elinizdeki çalışmada moderniteye dair iki önemli yaklaşım tarzının değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. İlki modernliğin geçmişten tam anlamıyla bir kopuşu temsil ederek geçmiş düşünme ve eyleme tarzlarından tamamen farklı bir düşünme ve eyleme tarzını ifade etmesine dair tezdır. Bu yaklaşımda devrim fikri özellikle vurgulanır çünkü devrimler geçmişte ilga eden, geçmişle tam bir kopuşu gerçekleştiren sıfır noktaları olarak kabul edilirler. İkinci yaklaşım ise belli entelektüel çevrelerde tartışılan ve ilkinden daha az popüler olan süreklilik yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşım, modernliğin geçmişten tam anlamıyla bir kopuşu temsil etmediği, geçmişten muhteva olarak farklılaşsa bile form olarak onu devam ettirdiği kabulüne dayanan felsefi yaklaşımdır. Bu tez aynı zamanda dinsel sürekliliği de vurgular.

Bugüne kadar sosyologlar Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin modern toplumun kuruluşundaki çıkış noktası olduğu fikrini daha çok ilk yaklaşımdan hareketle kabul ettiler. Devrimler yeni toplumun orijiniinde bulunan toplumsal değişim dönemleriydi. Böylece onların Ortaçağ ile ilgilenmelerine gerek kalmadı. İlgilenildiği zaman da sosyologlar görüşlerini tarih felsefeleri oluşturmak suretiyle ortaya koydular. Bu açıdan Comte'un teolojik, metafizik ve pozitif evresini ya da Marx'ın ilkel komünal toplum, feodal toplum, kapitalist toplum, sosyalist ve komünist toplum şeklindeki ünlü tarih felsefesini sözü edilen görüşlere örnek olarak gösterebiliriz. Sosyologlar moderniteyi genelde Ortaçağdan mümkün olduğunca farklılaşmış, tamamen farklı temellere sahip olarak ele almışlardır. Bu kontekst dahilinde bu çalışmada, günümüz sosyologları tarafından daha fazla kabul gören ilk yaklaşımdan ziyade ikinci yaklaşımın üzerinde daha ayrıntılı durulacak ve böylelikle ikinci yaklaşımın sosyoloji disiplini açısından bazı sonuçları tartışılmaya çalışılacaktır.

2 Modern Kavramının Kökeni

Giddens'a göre, belirli bir zaman ve coğrafyada vuku bulması bakımından "modernlik 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder" (Giddens, 1990: 9). Bununla birlikte modern kavramının anlamı yalnızca zaman ve mekanla sınırlanamaz. Kavramın her kavram gibi tarihsel kökleri söz konusudur. Yani yalnızca işaret edilen döneme ait ve o dönem için icat edilmiş değildir. Modern kavramı, Latince "hodiernus" kelimesinden gelir. Şimdi veya bugün anlamına gelen bu kelimenin aslında kronolojik bir anlamı vardır. Modernite ise dönüşü olmayan bir noktayı, yani bugün artık mümkün olmayanı temsil eder (Del Noce, 2014: 3-4). Çiğdem'in aktardığı üzere modern kelimesi Pagan dönemi Hıristiyanlık'tan ayırt etmek ve Hıristiyan dönemin farklı bir niteliği olduğunu göstermek üzere kullanılmıştır (Çiğdem, 2004: 72). Yani modern kelimesi sadece 15. ve 20. yüzyıllar arasında vuku bulduğu kabul edilen modern çağa ait ya da onu tanımlamak üzere ortaya atılmamıştır. Önceki çağlar da bu kelimeyi kendisini kendinden öncekilerden ayırt etmek için kullanmıştır. Kelimelerin, kavramların ve fikirlerin tarihi ve sosyal bir konteksi vardır. Modern kavramının temelinde ilerleme fikri bulunur. İlerleme fikri de birden ortaya çıkmamıştır. Antik Yunan'da kökleri olsa da ilerleme o devrin düşünürleri arasında hâkim bir fikir değildi. İlerleme fikrinin asıl kaynağı Yahudi-Hıristiyan kültürüdür. İnsanlık bilincine teolojik olarak kıyamette son bulan düz bir çizgi halinde ilerleme fikrini Hıristiyanlık armağan etmiştir. Bu eskatolojik yaklaşım sonrasında sekülerleşmiş, özellikle Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışıyla birlikte modern anlayışın temel payandalarından birisi haline gelmiştir (Nisbet, 1980).

Moderniteye yalnızca ilerleme fikri eşlik etmez. Jeanniere, moderniteye geçişi belirleyen dört devrimden söz eder. Bunlar, bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir. Ona göre bunların her biri aşamalar ihtiva eder ve her bir alanda az ya da çok modern olunabilir (Abel, 1994:16). Alman filozof Heidegger'in teşhisiyle söylenirse "modern zamanların temel süreci, tasavvur edilen imge olarak dünyanın fethedilmesidir. Büyük Yunan çağında ve hatta Hristiyan Ortaçağ dünyasında bile dünya kavrayışı (Weltbild) gibi bir şey imkansızdı. İnsan özne haline geldiğinde ve dünya imgesi tasavvur edildiğinde, modernite dediğimiz şey ortaya çıktı" (Ferry, 2015: 20). Moderniteye eşlik eden başka bir kavram ise sekülerizm, yani dünyevileşme kavramıdır. Sekülerizm ya da içkinleşme modern dönemi kendisinden önceki dönemlerden özellikle de Hıristiyan çağdan ayıran önemli bir unsurdur. Modernliğin ortaya çıkışıyla birlikte bireycileşme ve bu bireycileşme doğrultusunda Kilise'nin kamusal alandan kendi özel alanına doğru çekilişi söz konusu olmuştur. Din konusu bireysel vicdanın meselesi haline gelerek, doğum, ölüm evlilik gibi ritüellerle sınırlandırılmıştır. Yine burada kavramsal bir ayrıma gitmek ve önemli bir farka kısaca işaret etmek gereklidir. Modernite ve modernizm kavramları entelektüel literatürde sıklıkla birbirine karıştırılır. Genellikle modernitenin 16. ve 17. yüzyıllarda başladığı kabul edilirken, modernizm sanatlarda 19. yüzyılın sonunda başlayan paradigma değişikliği olarak görülür. Kimileri modernizmi, modernitenin temel varsayımlarından bir kopuş olarak kabul eder (Lash, 1994: 47).

3 Modernliğin Fikir Dünyası: Aydınlanma Düşüncesi ve Eleştirisi

Aydınlanma düşüncesi modern kavramı açısından oldukça önem arz etmektedir. Kant'ın "*Sapere aude*, bilme cesareti göster: bu Aydınlanma'nın düsturudur" (Kant, 2000: 51) mottosundan hareketle, insanı tarihin öznesi kabul eden Aydınlanma düşüncesi, Turgot ve Condorcet'den, Comte ve Marx'a kadar düşünürlerin ortaya koydukları tarih felsefeleri; d'Allambert, Diderot ve Voltaire'in gibi isimlerin eleştirel fikirleriyle somutlaşmıştır. Özellikle 18. yüzyıl Fransa'sı Aydınlanma'nın ülkesi olarak kabul edilir. Diderot ve d'Alembert tarafından yönetilen *Ansiklopedi* de tüm hareketin hem bir çeşit simgesi hem de programıdır. Goldman'a göre *Ansiklopedi*, daha geniş olan düşünsel bir hareketin sadece bir uzantısıdır. Aydınlanma filozofları için insanın yaşamını anlamlı kılan görev, teknolojik olarak doğaya, ahlaki ve siyasal eylem yoluyla da topluma uygulamak için olabildiğince büyük oranda özerk ve eleştirel bilgi elde etmeye çalışmak olmalıdır (Goldman, 1999: 13-14). Bu özerk ve eleştirel bilgi hiçbir etki altında kalmadan ortaya konacak olan akla ve deneye dayalı objektif/nesnel bilimsel bilgidir. Bu kontekste Bauman, modernliğe geçişi *Yasa Koyucular ve Yorumcular* (1996) adlı eserinde bir metafora başvurarak tarif eder. Buna göre modernliğe geçiş vahşi kültürden bahçe kültürüne geçiştir. Bauman'a göre bu geçiş daha önce bilinmeyen yeni bir rolün doğuşunu sağlamıştır: Bahçıvan rolü. Bauman bahçıvanların avlak bekçilerinin yerini aldığını söyler. Bir başka deyişle, moderniteyi yaratan iktidar (devletin pastoral iktidarı) bahçıvan modeli üzerine kurulmuştur. Bahçıvan, arazi parçası içinde karşısına çıkan eski düzenden kaynaklı engelleri yabancı otlar kabul ederek temizleyecektir (Bauman, 1996: 65-66). Geçmişten gelen gelenekler, dinsel inanışlar, adetler kısacası gelenekten aktarılan ne varsa bahçıvanın hedefindeki yabancı otları oluşturmaktadır. Bu temizleme hareketinde insanlığın bir bütün olarak ilerlemesinin koşulu olan bilimsel bilgi, en önemli rehber kabul edilmektedir.

Buraya kadar anlatılanları bu çalışmada tartışılan ilk tezin entelektüel arka planı olarak da kabul edebiliriz. Ancak bugün, sözü edilen entelektüel arka plandaki hem ilerleme fikri hem de Aydınlanma projesi bir bütün olarak düşünürler tarafından tartışılmakta ve eleştiriye uğramaktadır. Bilim felsefesi ve bilim sosyolojisi başlığı altında objektivizm, nesnellik meselesi çeşitli yönleriyle ele alınmakta, kritiğe tabi tutulmaktadır. Postmodern filozoflar Aydınlanma düşüncesini meta-anlatı olarak kabul ederler ve ona bağlı olarak rasyonalizm, objektivizm, tarih felsefeleri, ilerleme, sekülerizm gibi konuları eleştirirler. Söz gelimi postmodern düşüncenin önemli kaynaklarından birisi olan Fransız filozof Foucault, modernlik ve hümanizm eleştirisiyle birlikte "insanın ölümünü" ilan etmiş ve toplum, bilgi, söylem ve iktidar üzerine yeni perspektifler geliştirmiştir (Best, Kellner, 1991: 52). Foucault'ya göre nesnel bilgi de bir iktidar biçimidir. İlerleme fikrinin de eleştirisiyle birlikte -bugün bazı düşünürler ilerleme mitinden söz etmektedir- Aydınlanma projesinin aklına güvenen Tanrı-insan anlayışı yerini yeni bir insan anlayışına bırakmaktadır. Tarihin büyük felaketleri, iki büyük dünya savaşı, Hiroşima, Gulag kampları, Holocaust, AIDS, Kanser, virüs vb kendi kaderini tayin eden insana inancı zedelemiştir. Charles Taylor, bu kontekste modernliğin sıkıntılarından bahseder. Onun sıkıntıyla kastettiği şey, uygarlığımızın "gelişirken", çağdaş kültürümüzün ve toplumun insanların kayıp ya da çöküş olarak yaşadığı yönleridir (Taylor, 1995: 9).

4 Modernite Hakkında Birbirine Karşı İki Karşı Tez

Modernite hakkında tartışılan çok sayıda felsefi ve sosyolojik tez vardır. Elbette Eisenstadt gibi çoğul modernitelere (Eisenstadt, 2003) ve bunlarla ilgili teorilerden de söz etmek mümkündür. Ancak söz konusu tezlerin hepsini bir makale çerçevesinde dile getirmek ve tartışmak neredeyse imkansızdır. Bununla birlikte düşünürler tarafından modernitenin doğası ve meşruluğu ile ilgili olarak tartışılan felsefi iki temel tez, "modernliğin neliği" hakkında yapılan temel tartışmalardan birisi olup sosyal bilimlerde oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu tezler, büyük ölçüde modernliğin tarih tasarımıyla ilgilidir. Bu tarih tasarımlarına göre büyük ölçüde kabul gören ilk tez, modernliğin hem geçmişten tam bir kopuşu sergilemesi hem de kendi meşruiyetini kendi ilkelerinden çıkarmasına dair tezdur. İkinci tezde ise modernliğin Ortaçağ Yahudi-Hıristiyan geleneğinin devamı olduğu, muhteva değişse bile eski formun/biçimin devam ettiği fikri işlenir. Öncelikle ilk tezi ele alacak olursak bu tezi eserlerinde en fazla savunan filozof ve sosyolog Jürgen

Habermas'tır. Modernitenin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu her fırsatta savunan Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity* [Modernitenin Felsefi Söylemi] (1994) adlı eserinde moderniteyi bir söylem, bir diyalog olarak da ele alarak söz konusu tezi felsefi yönleriyle tartışır (Habermas, 1994). Bu kitap, özne felsefesi, yani bireysel özne hakkındadır. Modernite kendi meşruluk kaynağını gelenekten, geçmişten türetmez. Onun meşruluğu gelenekten kopuş ve zaman konusundaki algılama tarzının değişmesiyle belirlenir. Kısacası modernite kendi normatifliğini kendisi yaratır (Habermas, 1994: 7).

Bununla birlikte Habermas kavramın tarihselliğinin de farkındadır. Ona göre modern teriminin uzun bir tarihi vardır ve işaret ettiği üzere Hans Rober Jauss tarafından terimin bu tarihi araştırılmıştır. Latince *modernustan* gelen kavramın ilk önce 5. yüzyılda kullanıldığına işaret eden Habermas, ayrıca bu kavramın Hıristiyan dönemi, pagan ve Roma geçmişinden ayırmak için kullanıldığını ifade eder. Netice itibarıyla modern kavramı eskiyi yeniden, şimdikiyi geçmişten ayırmak için kullanılır. Yani modern kavramı yeniye gönderme yapmaktadır. Bununla birlikte Habermas'a göre modern kavramının klasik de antik dünyayla da ilişkisi vardır ancak bu ilişki geriye dönüş anlamında değil, modernitenin kendi klasik statüsünü yaratması anlamında var olan bir ilişkidir (Habermas, 1996: 39-40). Netice itibarıyla modern kavrayışı farklı çağlarda görünüp kaybolmuştur, yani insanlar farklı devirlerde modern kavramını kullanmışlardır. Ancak burada Habermas'ın dikkat çektiği asıl mesele, bir çağ bilincinin oluşması; yani modern çağ bilincinin oluşması meselesidir. Habermas'a göre Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışıyla birlikte modern kavramının klasik olanla irtibatı değişmiş ve modern bilim ve sınırsız bilgi anlayışından etkilenerek yeni bir forma bürünmüştür. Habermas bu görüşleri öne sürerken aslında sefeli filozof Marx'ın modernite hakkındaki düşüncesinden derinden etkilenmiştir denilebilir. Zira Marx, katı olan, yani kurumlaşmış her şeyin buharlaştığı, kökten değiştiği bir çağı tasvir ediyordu. Bu çağ modern çağdı. Marx ve Engels'e göre:

Eski ve saygın hüküm ve kanaatler dizileriyle birlikte tüm yerleşik, katılaşmış ilişkiler yok ediliyor, yeni oluşumlar ise henüz kemikleşmeden geçerliliğini yitiriyor. Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey kutsallığını kaybediyor ve son olarak insan, temkinli bir duyguyla yaşamına ilişkin gerçek şartlarla ve kendi türüyle olan ilişkileriyle yüzleşmek zorunda bırakılıyor (Marx, Engels, 1998: 13).

Modernitenin kendisinden başka hiçbir şeye dayanmadığına ve biricik olduğuna dair ilk tezi savunan diğer düşünür ise Hans Blumenberg'tir. Alman filozof Blumenberg, *The Legitimacy of Modern Age* (Modern Çağın Meşruiyeti) adlı eserinde modernitenin Ortaçağ'dan farklı olarak yeni, biricik ve kendi açısından meşru olduğunu ileri sürer (Blumenberg, 1999). Blumenberg'in tezini konumuz açısından şöyle değerlendirmek gerekirse, tarihselci olmayan ve modernitenin statüsüne ilişkin bu teze göre, modernitenin Alman filozof Kant'ın fikirlerine dayanan temel mottosu şudur: Kendisinden başka hiçbir şeye dayanmayan bir töz olarak kabul edilen 'Akıl'a sahip bireyin, kendi kaderini kendisinin çizmesi. Bu kontekstte modernlik kendisinden önce var olan, geleneğe, cemaate, akrabalığa ve yerelliğe, yani Ortaçağa ait kurumlara dayanan her şeyin yerinden edilmesi fikrini içerir. Geleneğin reddine dayanan modern dünya aklın kendine güvenerek yaptığı rasyonel eleştiriyi bilimsel düşüncenin temeli sayar ve gelenekten gelen her şeyi reddeder. Gelenek, akla karşıt olan ne varsa hepsini temsil etmektedir: İrrasyonel olan, metafizik, spekülasyon, hurafe ve batıl inançlar vs. Nisbet, bu durumu cemaatin kaybı olarak nitelendirir. (Sonraki yüzyılda cemaatin kaybı cemaat arayışı ile sonuçlanacak cemaatlerin yerini modern ideolojilerin yarattığı sözde cemaatler alacaktır) (Nisbet, 1962: xix).

Blumenberg, kitabını ilk yayınladığında çok fazla tartışmayı alevlendirmiş, tezleri özellikle Löwith, Gadamer ve başka bazı düşünürlerin kitabının iddialarına cevap vermesine yol açmıştır. Yazar, sonrasında kitabını değişiklikler yaparak ve genişleterek 1976'da yeniden yayınlamıştır (Pippin, 1987: 536). Blumenberg, kitabında tezini ileri sürerken aslında bir anti-tez olarak ileri sürmüştü, (Blumenberg, 1999: 27-35) çağdaşı düşünür Karl Löwith'in ilerleme tezine karşıt olarak kendi tezini ortaya koymuştur. Löwith'in eseri ise *Meaning in History* (Tarihte Anlam) 18. ve 19. yüzyılların tarih felsefelerine ve bunlarla bağlantılı olarak ilerleme fikrine odaklanmaktadır. Bu tarih felsefeleri

arasında, Voltaire, Turgot, Condorcet, Hegel, Marx, Proudhon ve Comte'unkiler sayılabilir. Löwith'in temel tezi şudur: ilerleme fikri Hıristiyan eskatolojinin sekülerleşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu tarih felsefelerinde Yahudi-Hıristiyan dinsel geleneğindeki tarihin tamamlanışıyla ortaya çıkacak mesih ve kıyamet beklentisi gibi nihai bir aşama mevcuttur. Halbuki Blumenberg'e göre ilerleme, modern öncesi, antik dünyanın problemlerine modern araçlarla bir çözüm bulma girişimidir. Çözüm aranan mesele, bir bütün olarak tarih şemasının çizilmesi ve onun anlamı meselesidir. Hıristiyanlık, yaratım ve eskatoloji ile meseleye bir çözüm getirirken, modern düşünürler ise antik sorunlara verilen Hıristiyan cevabı terk etmişlerdir.

Tarihin bütünlüğü ve anlamı meselesi en nihayetinde gnostisizm problemiyle irtibatlıdır. Modern çağın gnostik çağ olarak adlandırılmasına (Eric W. Voegelin) karşı çıkan Blumenberg, modernitenin antik çağdan devralınan çözülmemiş bir mesele olarak gnostisizmin ikinci defa mağlubiyeti anlamına geldiğini söyler ki Ortaçağın başlangıcında gnostisizmi ilk mağlub etme girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Blumenberg, 1999: 126). Blumenberg'in kullanmış olduğu gnostisizm kavramı hakkında kayda değer bir literatür bulunmaktadır. Ancak burada gnostisizm kavramından ve ne anlama geldiğinden kısaca olsa da söz edilmelidir. Gnostisizm kavramı asıl olarak antik döneme aittir ve antik dönem gnostisizmiyle modern gnostisizm arasında bir ayırım yapılması zorunludur. Gnostisizm, Yunanca "gnosis/bilgi" kavramından gelir.

Genel olarak gnosis terimiyle ifade edilen şey, din bilimlerinde, kendilerini gnosis olarak adlandıran geç dönem antik dinsel akımlardır (M.Ö I. yy) ve gnosis homojen tek bir dinin adı değil, birbirinden farklı dinsel sistemlerin, yani Yahudi, Hıristiyan, Pers, Babil, Mısır ve Yunan unsurlarının farklı oran ve sayıda bir arada bulunduğu ve böylelikle sayısız farklı türden küçük taşın oluşturduğu mozaiğin adıdır (Henkel, 2011: 237-238).

Modern gnostisizm ise bu dünyanın kötülüğünden bilgi yoluyla kurtuluş anlamına gelir. Antik gnostisizmden farklı olarak modern gnostisizmde "kurtuluş" söz konusudur. Modern dönemde bu dünyevi kurtuluş iddiası kendisini ortaya çıkan mesihçi hareketlerle ifade etmiştir. Bilhassa filozof Voegelin, eserlerinde gnostisizm kavramına özel bir yer ayırmıştır. Voegelin, *The New Science of Politics* [Politikanın Yeni Bilimi] adlı eserinde, Blumenberg'in aksine "modernitenin özü" nün, kökleri çok daha eskiye dayanan, ancak 16. ve 17. yüzyıldan itibaren kamusal alana sirayet eden ve 20. yüzyıl totaliter sistemlerinin dayandığı ideolojik kitle hareketlerinde zirvesine yükselen "gnostisizm" (Voegelin, 1952: 107) olduğunu söyler.

Gnostisizm, seküler/dünyevi dinlere işaret etmektedir. Bu kontekste moderniteyle birlikte gündeme gelen en önemli kavram sekülerizm kavramıdır denilebilir. Aydınlanma projesi, Tanrı'nın yerine insanın ve insan aklının ikame edildiği bir süreç olarak düşünüldüğünde toplumsal sekülerleşmenin de önünü açacak şekilde geleneksel adet ve kurumlara meydan okumuştur. Özellikle Fransız Devrimi'nin ertesinde, öncelikle aile kurumuna açılan savaş neticesinde boşanmaların kolaylaştırılmasından çocuklar için on sekiz yaş kuralının getirilmesine kadar yapılan radikal değişiklikler, geleneksel otoritelere dayanan eski sisteme karşı gerçekleştirilen büyük bir darbedir. Babanın otoritesinden Papanın otoritesine geçen kurumlaşmış otoritelerin erozyona uğraması, sekülerizmin güçlerinin ön plana geçmesini kolaylaştırmıştır. "Halkın -Rousseau'nun ifadeleriyle- 'babalarının ön yargılarından kurtarılabilmesi' için geleneksel eğitim merkezleri yok edilmiş, yeni eğitim merkezleri kurulmuş, bir propaganda kurumu oluşturulmuştu" (Nisbet, 2013: 55).

Aynı kontekste ikinci tezin tartışılmasına geçebiliriz. İkinci tez, yani modernliğin Ortaçağ Yahudi-Hıristiyan geleneğinin devamı olduğu, muhteva değişse bile eski formun/biçimin devam ettiğine dair tez bir dizi düşünür tarafından savunulmaktadır. Karl Löwith, Jacob Taubes, Carl Schmitt, Eric Voegelin, Michael Gillespie gibi düşünürleri bunlar arasındaki en önemlileri olarak sayabiliriz. Özellikle Löwith'in sırf bu konuya özel olarak ayırdığı *Meaning in History: The Theological Implications of the Philosophy of History* [Tarihte Anlam: Tarih Felsefesinin Teolojik İmaları] (1950) başlıklı bir kitabı vardır (Löwith, 1950). Ortaçağ'dan modern çağa geçişte teolojik bir devamlılık olduğunu ileri süren Löwith'e göre, 17. Yüzyılın sonu ile 18. Yüzyılın başlarından itibaren inayet

fikrinin yerini ilerleme fikri almıştır (Löwith, 1950: 104). Löwith, Hıristiyan kültürün sekülerizme yol açtığını ise şu cümlelerle ifade eder: “Dünya çapında devrime neden olan şey Hıristiyan kültürdür. Bizim Tanrı imajında yaratıldığımız inancı, gelecekteki Tanrı Krallığı ümidimiz ve kurtuluş adına bütün uluslara müjdenin yayılması yönündeki Hıristiyan emir acaba bu insan imajıyla dünyayı daha iyi bir yere dönüştürme ve ahlaksız ulusları Batılılaştırma ve yeniden eğitime yoluyla kurtarmamız gerektiği şeklindeki seküler bir varsayım mı dönüştü?” (Löwith, 1950: 203). Löwith, Hıristiyan kültürün modernitede sekülerleşerek devam ettiğini ileri sürer. Dolayısıyla Löwith’e göre, modernite Habermas’ın veya Blumenberg’in ifade ettiği gibi tarihten bağımsız, kendi ilkelerine dayanan, Ortaçağdan tamamen farklı bir şey değildir.

Alman Yahudisi düşünürlerden birisi olan Jacob Taubes, modernite söz konusu olduğunda Löwith’inkine oldukça benzer fikirler ileri sürer. O, *Abendlandische Eschatologie*, [Batı Eskatolojisi] (1991) adlı kitabında tarihin tam da tarihin kendisi hakkında değerlendirmelerde bulunur. Ona göre tarihi anlamak için onun nihai sonunu sorgulamak gerekir. Bu sona *eskaton* denmektedir (Taubes, 1991: 3). Burada Taubes’nin uzun mülahazalarına girmek mümkün değilse de kısaca şu söylenebilir: Batı entelektüel tarihinin gidişatını, Yahudi apokaliptik (kıyametçi) geleneğinden ilerlemeci tarih felsefelerine, Alman idealizmine, özellikle de Hegel’in gnostik felsefesine doğru izleyebiliriz (Taubes, 1991: 35). Bilhassa Hegel’in felsefesi, dünyevi ve ruhani tarihi birbirine eşitledi ve kendisini takip eden devrimci felsefelerin önünü açmıştır (Taubes, 1991: 167, 175). Eskatolojik düşünüş burada devreye girdi ve Comte’tan Marx’a dek düşünürler toplumlara bir gelecek ve nihai aşama tayin ettiler. Comte pozitivist toplumla tarihi sonlandırırken, Marx komünist toplum dönemiyle tarihin son aşamasını, yani *eskatonu* belirledi.

Netice itibariyle seküler tarih felsefeleri olarak kabul edilse de tarihe bir kıyamet, bir son biçtiği için en nihayetinde bu okumalar birer dinsel bir okumadır. Taubes’ye göre Hıristiyan Kilise etkinliğini ve gücünü kaybetmiştir ancak onun yerini Aklın Kilisesi almıştır. “Rasyonalizm çağında ‘Aklın Kilisesi’ Tanrı Krallığı ile eş anlamlıdır” (Taubes, 1991: 86). Dolayısıyla Taubes’ye göre yaşadığımız dönem sekülerleşmiş değil, oldukça dinsel bir dönemdir. Taubes, bu fikriyle Löwith’in moderniteyi seküler Hıristiyanlık olarak ele alan düşüncesinden de ayrılır. Bu kontekstte, Taubes, modernliğin ve özellikle de Aydınlanma düşüncesinin bir sıfır noktası, kendi meşruluğunu kendisinden türetmesi iddiasının aksine Batı kültürünün antiklerden ve Hıristiyanlığın zuhur edişinden beri sahip olduğu geçmişle “dinsel” sürekliliğini, teolojik olanın devamlılığını, Antiklerin ve Hıristiyanlık’ın bu süreklilik içerisinde müşterek kültürde eriyip melezleşmesini savunmaktadır (Taubes, 1991: 192). Taubes ve Löwith’in tezlerini günümüze de tercüme edebiliriz, çünkü bir devamlılık söz konusudur. “Tanrı’nın kurtuluş planı, modern ideolojilerle birlikte proleteryanın, ezilenlerin ve onların vasıtasıyla bütün dünyanın kurtuluş planına, Alman ırkının kurtuluş planına, radikal İslamist, Hıristiyan fundamentalist veya Siyonistlerin kurtuluş planına ve bugün belki de Amerika’nın bütün dünyayı sözde ‘demokratikleştirme’ misyonuna referansla başta Ortadoğu olmak üzere dünya halklarının kurtuluş planına dönüştürülmüştür” (Güngörmez, 2018: 152).

Başka bir politik düşünür Alman filozof Carl Schmitt de bu devamlılık tezine uygun düşecek tezleri işleyen önemli bir kitap yazmıştır. *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm* (2005) adlı eserinde Schmitt, entelektüel çevrelerde oldukça ses getiren şu ünlü cümleyi kurar: “Modern devlet kuramının bütün temel kavramları dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır” (Schmitt, 2005: 41). Söz gelimi “her şeye kadir Tanrının, “her şeye kadir kanun koyucuya dönüştüğünü, kutsal alanda önemli bir yer işgal eden “mucizenin, modern dönemde “olağanüstü hal”e tercüme edildiğini ifade eden Schmitt, dinsel kavramların dünyevileştirildiğini ileri sürer. Bu durumda pek çok kavramın kriptoteolojik olduğu, yani teoloji yüklü olduğu söylenebilir. Bu durumda modern dönemde kullanılan modern kavramların yeni yaratılmış da olsalar (söz gelimi Aydınlanma kavramı gibi; Aydınlanmanın simgesi olan ışık nosyonu teolojiktir) arka planında teolojinin dolayısıyla da dinin olduğu ileri sürülebilir.

Bu kontekstte yukarıdakine benzer düşünceleri *Modernitenin Teolojik Kökenleri* (2008) adlı eserinde ele alan Allan Gillespie, Ortaçağ’ın Hıristiyan teolojisinin modernite fikrini “felsefi” olarak

“şekillendirme”de oynadığı temel role dikkat çekmektedir. Ona göre modernite, Ortaçağ’dan tarihsel bir kopuş değil, bilakis onun devamı mahiyetindedir. Gillespie modern çağda düşünürler arasında sıkça karşılaştığımız dine karşıtlıktan söz eder. Bu karşıtlık modernitenin niteliğinden ya da özünden kaynaklanmaz çünkü modernitenin kökeninde Ortaçağ dünyasının sonuna işaret eden ve Avrupa’yı Ortaçağ ve modern dünya olarak üç yüz yılda ayırarak dönüştüren büyük “teolojik ve metafizik mücadele” vardır. Gillespie, bu teolojik ve metafizik mücadelenin ve çatışmaların yeni bir tutarlı metafizik teoloji ile çözüldüğünü, yani, eski teolojinin yeni teolojiyle yer değiştirdiğini ileri sürer. Netice olarak modernite, yeni bir teolojiye geçişi simgeliyordu. Bu kontekstte Ortaçağ’da söz konusu krizin en fazla somutlaştığı hâdise, “skolastisizme karşı nominalist devrim”di. Nominalizm, (adıcılık; tümellerin gerçek bir varoluşu olmadığını ileri sürer) (Cevizci, 2005: 1243) hem fikir dünyasında hem de teolojide büyük bir krize sebep olmuştu. Modernite, nominalist devrimin yarattığı krizi aşmak için bir çare bulma yönünde bir dizi felsefi teşebbüsün neticesi olarak ortaya çıktı (Gillespie, 2008: 2-15).

Son olarak Alman-Amerikan politik filozof Eric Voegelin’in mesihçilik eleştirisi modernitenin kendisini kendisinden türeten ilkeleri bulunduğu anlayışının bir eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Voegelin’e göre, Condorcet’den Turgot’a, Comte’tan Marx’a modern tarih felsefelerinde karşılaştığımız düşünce silsilesi, mesihçiliğin seküler versiyonlarıdır. Zira bu felsefeler tarihi, dünyevi bir cennete doğru ilerleyecek tarzda telakki ederler. İnsanın özne haline gelişiyle bu dünyada kurulabilecek olan bir cennete giden yol, politik eylemle mümkündür. Voegelin, bu meseleyi modern gnostisizm kavramıyla ilişkilendirir. Bilgiye dayanan politik eylem vasıtasıyla dünyevi bir kurtuluşu amaçlamak anlamına gelen gnostisizm Ortaçağ’a ait dinsel, heretik gruplarla ilişkilidir. Voegelin’e göre modernite sekülerleşmiş gnostisizmdir. O bu iddiasını tekrar aktarmaya değer şu sözlerle dile getirir: “Modernitenin özü” kökleri çok daha eskiye dayanan, ancak 16. ve 17. yüzyıldan itibaren kamusal alana sirayet eden ve 20. totaliter sistemlerinin dayandığı ideolojik kitle hareketlerinde zirvesine yükselen “gnostisizm”dir (Voegelin, 1952: 107-161).

5 Modernite Tartışmalarından Sonra Sosyoloji

Sosyal bilimler eğer söylenildiği gibi “insan” sorunundan doğmuşsa sosyoloji de bir sosyal bilim disiplini olarak bundan nasibini almış demektir. İnsanın varoluş konteksi ise toplumdur. 19. yüzyıl sosyoloji için bir milattır çünkü bir disiplin olarak sosyoloji, bu dönemde yaşayan sosyoloji babalarının genelde Aydınlanma ve modern toplum özelde de bireycilik eleştirisinden doğmuştur. Sosyoloji, bu anlamıyla modernite sürecinde bir kırılmanın ürünüdür. Bu kırılmadan sosyolojinin inceleme konusu olan “toplumun keşfi doğmuştur. Sosyoloji toplumun keşfiyle başlar; toplum bir 19. yüzyıl keşfidir (Arslan, 2013: xx).

Eğer moderniteyi, Çiğdem’in söylediği gibi, 15. ve 20. yüzyıllar arasında yer alan kültürel, toplumsal ve estetik bir dönüşümün sonucu olarak tanımlarsak (Çiğdem, 2004: 72) 19. yüzyılı modernliğin zirvesi ve anlaşılma çağı olarak değerlendirebiliriz. Bu kontekstte moderniteye, modernliğe, modernliğin neliğine dair tezler günümüz sosyoloğunun topluma ilişkin araştırmalarına entelektüel, teorik bir çerçeve oluşturur. Bauman, *Modernlik ve Müphemlik* (2003) adlı eserinde “modernliğin kaç yaşında olduğu tartışmalı bir sorudur. Modernliğin yaşı konusunda herhangi bir uzlaşma yok. Neyin yaşının belirleneceği konusunda dahi uzlaşma yok” der (Bauman, 2003: 12). Modernliğin neliğine dair tartışma düşünürler arasında bir uzlaşmaya varamayacak gibi görünmektedir. Bununla birlikte söz konusu tartışmalar sosyolojinin bir disiplin olarak yönelimini de belirlemektedir. Bu tartışmalardan sosyolojinin payına düşen nedir sorusu sosyologlar tarafından gittikçe daha fazla sorulmaktadır. Sosyal teoride karşımıza çıkan post-modernizm tartışmaları bu soruların yalnızca bir boyutunu temsil etmektedir. Yapısalcılık, Post-yapısalcılık, Eleştirel Teori, Sembolik Etkileşimcilik, Etnometodoloji, Fenomenolojik Sosyoloji, Post-modernizm gibi düşünce ekolleri modernitenin Holocaust’tan, atom bombası, ekolojik felaketler vb. kadar pek çok sorununu, yani bu olumsuzlukların ortasında ve arkasında duran modern özneyi yeni bir tarzda ele alma ve yorumlama çabasıdır.

Habermas, söz konusu tartışmaları “modernitenin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu” (Habermas, Jürgen. 1996) ileri sürerek, hataların zaman içinde düzeleceği mesajını vermek suretiyle noktalamaya çalışsa da modernliğin sorunlarıyla karşılaşıldıkça yeni tartışmalar ortaya çıkacaktır. Burada sosyoloji disiplininin payına düşen nedir diye sorulduğunda temel mesele, sosyolojinin moderniteyi ele alırken onun tarihine dair ne tür bir bakışa sahip olacağı meselesidir. Sosyoloji disiplini, eserlerini oluştururken Ortaçağ’ın kurumlarının, cemaatlerin kaybının farkında olan Comte, Durkheim, Weber, Marx gibi sosyologların, yani sosyolojinin bir disiplin haline gelmesini sağlayan sosyolojik geleneğin fikir babalarının yolundan mı gidecektir yoksa bütün ağırlığı tarihselliği büyük ölçüde dışlayarak sadece mevcut durumu, anı ölçmeye yarayacak nicel yöntemlere dayalı veri toplama tekniklerine mi verecektir? Bu sorunun cevabını vermek oldukça güçtür ve bu sosyolojinin geleceğini tahmin etmek anlamına gelir. Ancak mevcut duruma göz gezdirildiğinde modernitenin büyük sorunlarının karşısında – savaşlar, terör, toplama kampları, salgın hastalıklar, küresel gözetlenme, insan haklarına dair ihlaller, vs. – nicel yöntemlerin kapsamına giren tekniklerin yanı sıra, tarihsel bir bakışı da içine alan teoriler üretmenin gerekliliğinin farkında olan bir sosyolojinin varlığı ihtiyacı da göz ardı edilemez. Hatta nicel araştırmalara dayanan sosyolojinin temelinde de teorinin olması gerektiği rahatlıkla söylenebilir. Bir örnek verilecek olursa günümüzde topluma dair araştırmalar yapan bir sosyolog-araştırmacının objektivizm probleminden, araştırmasının sonuçlarıyla ilişkili yorum (hermeneutik) problemlerinden, kültür meselesine ait teorilerden haberdar olmaması düşünülemez. Bütün bu meseleler de en nihayetinde moderndir ve en temelde modernitenin nasıl ele alındığıyla ilgilidir.

Sosyoloji en genelde moderniteyi, özelde modern insanı ve onun ilişkilerini nasıl ele almalıdır? Elbette bu soru sosyologlar tarafından henüz tam olarak cevaplanmış bir soru değildir. Bugün sosyologlar teorik ve uygulamalı sosyolojinin sağladığı imkanlar ve çeşitli metotlarla farklı konular üzerindeki araştırmalarını ve çalışmalarını sürdürmektedirler. Bauman’a göre, sosyologlar yorumlamaya çalıştıkları deneyimin hem iç hem de dış yüzeyinde kalırlar. Hatta, sosyologların bulgularını kaydederlerken ve genel önermelerini kaleme alırlarken “biz” zamirini ne kadar sık kullandıklarına dikkat etmemiz gerektiğini söyler Bauman. Çünkü “biz” hem çalışanı hem de çalışılanı içine alan bir nesneyi belirtir. Farkın netleşmesi açısından Bauman şöyle sorar: “Bir fizikçinin kendileri ile moleküller arasındaki ilişkiden bahsederken “biz” zamirini kullandığını tahayyül edebilir misiniz? Ya da kendileri ve yıldızlar hakkında bir genelleme yaparken “biz” diyen astronomları?” (Bauman, 1998: 19). Bauman sosyoloji ile fizik bilimler arasındaki farka işaret ederken insanın anlam dünyasına da işaret etmiş oluyordu. Fizik bilimci için hesaplamalarda geleneksel düzen modern düzen ayırımına gitmek, farklı toplumsal düzenlerin yarattığı farklı anlam dünyalarını anlamaya çalışmak gerekmez zira doğa hepsinde aynı görünür. Sosyolog için bu durum geçerli değildir. Toplamlar zaman içinde değişir ve dönüşürler. Sosyolog birbirinden farklı anlam dünyalarını, insanların nesnelere ve olaylara verdikleri anlamları ciddiye almak zorundadır. Sosyolojinin araştırma yöntemi üzerine bolca kafa patlatan Giddens da sosyolojinin ve onun inceleme konusu olan modernlik koşullarıyla insan eylemleri arasındaki ilişkiyi “çifte yorumsama” (double hermeneutic) yoluyla anlamamız gerektiğini (Giddens, 1990: 21) ifade ederken aslında sosyolojiyi fen bilimlerinden ayırmış oluyordu. Giddens’in sözünü ettiği çifte hermeneutik metodu hem modernliğe dair kavramların hem de bizzat modern kavramının anlaşılmasını, modernliğe dair yorumların geliştirilmesini gerektirmektedir. Bauman’a göre modernite projesinin uygulanması yanlış bir yola girmiştir. Modernite potansiyeli ise hala kullanılmamış durumdadır ve modernitenin vaaadinin kurtarılması gerekmektedir. Zira söz konusu vaat pazara dönüşmüş bir toplumla sonuçlanmış, rasyonel birey ise meta edinme dürtüsünden başka bir dürtüsü olmayan tüketiciye dönüşmüştür. Bauman modernitenin vaaadinin kurtarılmasında söylemsel kurtarmanın gerekliliğine ve bunun için de entellektüelin rolüne önem vermektedir. Entellektüelin rolü, araçsal aklın sınırlarını ortaya sermek ve böylece pratik aklın yönettiği insan iletişimine ve anlam üretimine özerkliğini yeniden kazandırmaktır (Bauman, 1996: 227-228). Entellektüellere düşen görev anlamların arkasında duran cemaatten olmayanların yararına bu anlamları yorumlamak ve anlam cemaatleri arasındaki iletişime aracılık etmektir (Bauman, 1996: 234). Bauman’ın entellektüele biçtiği rolü, biz

de sosyoloğa doğru genişletebiliriz. Sosyologlar toplumu yalnızca nicel yönteme özgü tekniklerle anlatacaklarsa belki bu çalışmada ele alınan modernitenin neliğine dair ilk tez onlar için yeterli bir çıkış noktası olabilir. Ancak eğer toplumu, toplumdaki değişimi ya da topluma ait olguları yorumlamak istiyorlarsa ikinci tezi de göz önünde bulundurmaları zorunludur diyebiliriz.

6 Sonuç

Sosyal bilimler literatüründe moderniteye dair çok sayıda tez bulunmaktadır. Elinizdeki çalışmada bu tezlerden yalnızca iki tanesi kısmi olarak ele alındı. Modernite hakkındaki ilk tez, Habermas ve Blumenberg'in sözünü ettiği, tarihselliği büyük ölçüde dışlayan modernitenin, Ortaçağ'dan bir kopuş, tamamen kendisine dayanan ve biricik olduğuna dair tezdır. İkincisi ise bu fikrin aksini savunan, yani modernitenin Ortaçağ'ın devamı olduğu, kendisini önceleyen teolojik içeriğin formunu koruduğuna, onun devamı olduğuna dair tezdır. Bu tez tarihi esas alır. Bu iki tezin tartışılması düşünürler arasında bir neticeye bağlanamamıştır. Bu probleme ilişkin teoriler Batılı düşünürler arasında tartışılmaya devam etmektedir. Günümüz sosyolojik bakış açısı ise ilk tezi kendisine daha fazla çıkış noktası kabul etmektedir. Sosyolog, toplumu yorumlayıcı olmaktan çok yasa arayıcı ya da yasa koyucudur. Giddens'in söylediği üzere eğer sosyoloji modernitenin bilimiyse, modernitenin bizatihi kendisi hala sosyologların temel problemlerinden birisidir diyebiliriz. Bu hususta modernitenin kendisini konu alan çalışmalarıyla ve sosyolojik olduğu kadar felsefi de olan bakış açılarıyla Bauman ve Habermas özellikle dikkat çekmektedir. Söz gelimi sosyoloğun toplumu araştırırken yasa koyucu niteliğinden çok yorumcu yönünü vurgulayan Bauman, iletişimsel eylem teorisini savunan Habermas'ı çalışmalarındaki entelektüel referans olarak göstermektedir.

Bununla birlikte esas mesele, moderniteye dair geliştirilen felsefi bakış açılarının günümüz sosyologları tarafından ne kadarının kabul gördüğüdür. Modernizm, (modernite değil, modernizm), yapısalcılık, post yapısalcılık, post modernizm, sembolik etkileşim, etnometodoloji vb. sosyologların izlediği fikir silsilelerinden, modern tartışmalardan yalnızca bir kaçındır. Tüm bu tartışmalar yukarıda sözü edilen modernitenin tarihselliğine ya da tarihten bağımsız, biricikliğine ilişkin felsefi-sosyolojik tartışmalardan bağımsız değildir. Bu tartışmalarla sosyoloğun çalışmasını nasıl ilişkilendireceği ise sosyologun sosyal bilimlerle özellikle de sosyolojik gelenekle ilişkisi dahilinde ortaya çıkacaktır.

Moderniteye ilişkin tarih tasarımlarını irdeleyen bu çalışmada ele alınan yaklaşım ve tartışmalar açısından çalışmanın temel sonucu sosyoloğun sosyal bilimler ya da sosyoloji ile ilişkisi bağlamında belirtilebilir: Her ne kadar moderniteye ilişkin tezler ve tartışmaların sonu gelmiş görünmese de günümüz açısından bu tezler ve tartışmalardan, sosyoloğun araştırma odağına aldığı bu ve benzer hususlarda, araştırmasının kapsamına bu tür olguların yalnızca empirik gerçekliğini değil, felsefi bilinç düzeyindeki boyutları ve tarihsel gerçekliğini de alması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bunu çalışmanın ele aldığı olgu olarak modernite üzerinden bir başka şekilde belirtmek gerekirse, modernitenin bir kopuş mu yoksa bir süreklilik mi olduğu sorusu, sosyolojinin doğrudan cevap aradığı sorulardan olmakla birlikte önemli oranda tarihsel ve felsefi bir soruşturmayı gerektirmektedir.

Bu bakımdan günümüzde sosyal bilimlerin eriştiği derinlik ve çeşitlilik göz önünde bulundurulduğunda sosyoloğun kendisini yalnızca niceliksel verilerle sınırlandırıp, inceleme nesnesine ilişkin felsefi teori ve yaklaşımları göz ardı etmesi düşünülemez. Zira Arslan'ın da ifade ettiği üzere "felsefe bütün bilimlerin ön koşuludur; felsefe sosyolojinin ön koşuludur" [...] "Sosyal bilimler felsefeye, tarihe ve teolojiye bigâne kalarak "sosyal bilim" olmaya devam edemezler" (Arslan, 2013: xxx). Araştırdığı evrenin, kendisine dair teorilerden, felsefi tezlerden haberdar olması sosyoloğun araştırmasının niteliğini muhakkak arttıracak, onun çalışmalarını yalnızca sayısal verilerin bir kaydı olmaktan öteye geçirecektir.

Kaynakça

- Arslan H. (2013) "Nisbet'in Sosyolojik Düşünce Geleneği'ne Derkenar: Etik Cemaat", Sosyolojik Gelenek, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bauman Z. (1996) Yasa Koyucular ile Yorumcular, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman Z. (1998) Sosyolojik Düşünmek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman Z. (2003) Modernlik ve Müphemlik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Best S. ve Kellner D. (1991) Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blumenberg H. (1999) The Legitimacy of Modern Age, USA: The Mit Press.
- Cevizci A. (2005) Paradigma Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çiğdem A. (2004) Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem A. (2004) Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Del Noce A. (2014) The Crisis of Modernity, London, Canada: McGill Queen's University Press.
- Eisenstadt S. N. (2003) Comparative Civilisations and Multiple Modernities, Brill: The Netherlands.
- Ferry L., Renault A. (2015) Siyaset Felsefesi, Dergâh Yayınları: İstanbul.
- Giddens A. (1990) Modernliğin Sonuçları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gillespie M. A. (2008) The Theological Origins of Modernity, Chicago: Chicago Press.
- Goldman L. (1999) Aydınlanma Felsefesi, Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Güngörmez B. (2011) Eric Voegelin, İnsanlık Draması, Din-Politika İlişkileri, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Güngörmez B. (2018) Modernite ve Kıyamet, İstanbul: Liberte Yayınları.
- Habermas, J. (1994) The Philosophical Discourse of Modernity- Twelve Lectures, Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Habermas, J. (1996) "Modernity: An Unfinished Project", Habermas and the unfinished project of modernity: critical essays on the philosophical discourse of modernity, Der. Maurizio Passerin d'Entreves ve Seyla Benhabib). Cambridge: Polity Press.
- Henkel M. (1998) Eric Voegelin: zur Einführung, Hamburg: Junius Verlag GmbH.
- Jeanniere A. (1994) "Modernite Nedir?", Modernite versus Postmodernite, Ed. Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kant, I. (2000) "An Answer to the Question: What is Enlightenment", From Modernism to Postmodernism An Anthology, Ed. Lawrence E. Cahoone, Oxford: Blackwell Publishers.
- Lash S. (1994) "Modernite mi Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi", Modernite versus Postmodernite, Ed. Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları.
- Löwith K. (1950) Meaning in History: The Theological Implications of the Philosophy of History, Chicago: Chicago Press.

Marx, K. Engels, F. (1998) The Communist Manifesto, London: Elec Book.

Nisbet R. (1962) Community and Power (Formerly The Quest for Community), USA: Oxford University Press.

Nisbet R. (2013) Sosyolojik Gelenek, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Nisbet R., Bottomore T. (1990) “Muhafazakarlık”, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Ed. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ankara: V Yayınları.

Nisbet, R. (1980) History of The Idea of Progress, New York: Basic Books, Inc. Publishers.

Pippin R. B. (1987) “Blumenberg and Modernity Problem”, The Review of Metaphysics, vol: 40, No:3.

Schmitt C. (2005) Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm, Ankara: Dost Kitabevi.

Taylor C. (1995) Modernliğin Sıkıntıları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Voegelin E. (1952) The New Science of Politics; An Introduction, Chicago, Illinois,: The University of Chicago Press.

Voegelin E. (1952) The New Science of Politics; An Introduction, Chicago, Illinois: The University of Chicago Press.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Güngörmez-Akosman, B. (2021). Sosyolojik Kontekste Moderniteye Dair İki Tez: Kopuş Mu Süreklilik Mi?. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 93-104.

Güngörmez-Akosman, B. (2021). Sosyolojik Kontekste Moderniteye Dair İki Tez: Kopuş Mu Süreklilik Mi?. *Journal of Sociological Context*, 2(1), 93-104.

Derleme Makale ♦ Review Article

Yol Ayrımında Bir Sosyalist: Kemal Tahir’de Marxizm ve Sosyalizm

The Socialist in Fork in the Road: Marxism and Socialism in Kemal Tahir

Ali Can ÇINAR*

ORCID ID: 0000-0003-4817-6251

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru tarihi: 25 01 2021
Düzeltilme tarihi: 12 03 2021
Kabul tarihi: 06 04 2021
Yayımlanma tarihi: 15 04 2021

Anahtar Kelimeler:

Sosyoloji
Kemal Tahir
Marxizm
Sosyalizm
Toplum

ÖZ

Bu çalışma, Kemal Tahir'in Marxizm ve sosyalizme dair düşüncelerini 1960'lı yılların sol ortodoksisıyla karşılaştırmalı olarak ele alıp tartışmaktadır. Çalışmanın ortaya çıkışı motive eden temel etken, Marxizm ve sosyalizme dair düşünceleri açısından Kemal Tahir'in dönemin ortodoksisinden ayrılan yönleri ve onun eleştirilerine yapılacak vurgunun ilgili literatüre özgün bir katkı yapacak olmasıdır. "Kemal Tahir'in Marxizme ve sosyalizme bakışını çağdaşı olan entelektüellerden ayıran özellikler nelerdir?" sorusuna odaklanan araştırma, entelektüel mirasın muhtevası dolayısıyla başta birincil kaynakların itinalı şekilde tahliline dönük literatür taraması ve verilerin bağlamının oluşturulup anlamlandırılmasını sağlayan karşılaştırmalı yöntem aracılığıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın öne sürdüğü temel argüman, düşünceleri ve eleştirileri bakımından Kemal Tahir'i özgün ve farklı kılan şeyin başka her şeyden önce özelde Marxizme, genelde ise bilime, bilimsel düşünme biçimine dair anlayışı olduğu şeklinde ifade edilebilir. Marxizm, sosyalizm, toplum, kalkınma sorunu, iktidar stratejisi ve tasavvur edilen sosyalist düzen gibi hususlarda 1960'lı yılların sol ortodoksisini "yüksek modernizm", "bilimizm" ve "dünyaya içkin/politik dinler"den müteşekkil bir teorik ve kavramsal çerçeve içerisinde sunan bu çalışma, kapsamına sosyalist düşünce ve hareket açısından 1960'lı yılların temsil kapasitesi en yüksek ve en etkili üç oluşumunun (Millî Demokratik Devrim Hareketi, Türkiye İşçi Partisi ve Yön Hareketi) parti ve kanaat önderlerinin fikirlerini merkeze almaktadır. Kemal Tahir düşünceleri bu oluşumlardan belli noktalarda ayrılırken, kültür ve medeniyet ayrımına dayanan modernleşme stratejisi açısından tüm farklılıklarına rağmen döneminin ortodoksisıyla paradigmatik bir ortaklık taşıması göze çarpmaktadır.

ARTICLE INFO

Received: 25 01 2021
Received in revised form: 12 03 2021
Accepted: 06 04 2021
Published: 15 04 2021

Keywords:

Sociology
Kemal Tahir
Marxism
Socialism
Society

ABSTRACT

In this study, Kemal Tahir's thoughts on Marxism and socialism are discussed in comparison with the left orthodoxy of the 1960s. The main motivating factor for the study is that Kemal Tahir's distinctive features from the orthodoxy of the period in terms of his thoughts on Marxism and socialism and the emphasis on his criticism will make an important contribution to the literature. Therefore, it focuses on the question "What are the features that differentiate Kemal Tahir's view of Marxism and socialism from his contemporary intellectuals?". Due to the characteristics of his intellectual heritage, the study has been prepared through the literature review based on careful examination of primary sources and the comparative method that provides determining the context of the data. The main argument put forward by the study is that what makes Kemal Tahir original and different in terms of his thoughts and criticisms is his understanding of Marxism in particular, and of science or scientific way of thinking in general sense. From the point of the socialist thoughts and movements, this study that presents the left orthodoxy of the 1960s on issues such as Marxism, socialism, society, the issue of development, the strategy of power and the envisioned socialist order within a theoretical and conceptual framework consisting of "high modernism", "scientism" and "political religions" contains the ideas of the party and opinion leaders of the three most representative and influential formations of the 1960s: Turkish Labour Party, National Democratic Revolution Movement and Yön (Destination) Movement. While Kemal Tahir's thoughts differ from these formations at some certain points, it should also be emphasized that despite all its differences, they have a paradigmatic similarity with the orthodoxy of the period in terms of her modernization strategy based on the distinction between culture and civilization.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, ✉
alicn.cnr@gmail.com

1 Giriş

1968 ortalarında Anadolu halklarının tarihlerindeki özelliğin geleceğe yarar birikimlerle yüklü olduğundan başka hiçbir kesin gerçeğe inanmıyorum (Kemal Tahir, Notlar 1: 254). Kemal Tahir bir yenilikçi Türkiye solculuğu için. Hatta bir “Türkiye Solu” kavramı ondan sonra vardır denebilir. Marksizm, Kemal Tahir’dan sonra mistik bir tarikat olmaktan çıkmış, eleştiriye açılmıştır. (Akif Ak, Kemal Tahir Kaynakçası: 21) Kemal Tahir’in vefatının ardından Aziz Nesin şöyle yazar: “*Türk Edebiyatı’nın en zorlu fırtınası dindi. Gürleyen yargı yıldırımları, dilinde çakan sövgü kıvılcıkları, yağdırdığı taşlama yıldırımlarıyla, edebiyatımızın en yaman fırtınası dindi*” (Özsoy, 1979: 42).

Gerçekten de Kemal Tahir, edebi eserlerinde de işlediği aykırı entelektüel fikirleri ve eleştirileriyle 1960’lar gibi siyasi düşünceler ve akımlar açısından ülke tarihinin en yoğun ve hareketli tarihsel dönemlerinden birinde, adından bugün dahi bahsettirecek kadar derin bir etki yaratmıştır. Bunda, onun aynı zamanda bir sanatçı olmasının da önemli oranda etkisiyle tarih, felsefe, siyaset ve sosyoloji başta olmak üzere linguistik’ten psikolojiye varıncaya dek birçok sosyal bilim disipliniyle ilgilenmiş olmasının büyük payı vardır. Günümüz sosyal biliminin yaygın değerlerinden disiplinlerarası bir bakış açısına sahip olması dolayısıyla düşünceleri (eleştiriye açık birçok yönüyle birlikte) çağının ötesine taşınmaya müsait, bugün hala incelenmeye değer ve önemli açılımlar barındırma potansiyeline sahiptir. Bunun gibi birçok niteliğiyle Kemal Tahir’in ülkemizin sosyalist düşünce tarihinde kendine has bir yeri vardır. Bu çalışma, Kemal Tahir’in düşüncelerini ve eleştirilerini özgün ve farklı kılan niteliğin diğer her şeyin yanı sıra en temelde, Kemal Tahir’in özelde Marxizme genelde de bilime, bilimsel düşünme biçimine dair anlayışı olduğunu ileri sürmektedir.

Kemal Tahir düşüncesinin doğru şekilde değerlendirilebilmesi için 1960’lı yılların sol ortodoksisinin çalışmanın içeriğini oluşturan, örneğin, Marxizm, Sosyalizm veya toplum yapısı tartışmaları gibi, çeşitli konular etrafında ana hatları ölçüsünde bilinmesi gerekmektedir. 1960’lı yılların panoramik bir görünümünü, Kemal Tahir’in farklılığının belirgin bir şekilde ortaya konmasına imkân vereceği gibi, bu sayede Kemal Tahir’in dönemin sosyalist entelektüel ortodoksisinden ayrılan taraflarını (daha kuşatıcı bir perspektiften bakıldığında olası ortak noktalarını) tespit edilmesinde son derece yararlı olabilir. Bilindiği üzere 1960’lı yıllar, Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de sosyalist düşünce, siyaset ve yayım hayatının yükselişe geçip yaygınlık kazandığı yıllardır. Bu yıllarda sosyalist entelektüel ortamda tartışma konusu olan hemen her şeye ilişkin birbirinden oldukça farklı ve çok sayıda düşünce dile getirilmiştir. Bu nedenle, 1960’lı yıllar gibi sosyalist düşünce ve siyaset açısından fazlasıyla uzun, yoğun ve çetrefil bir tarihsel kesiti, çalışmanın iç disipline sadık kalıp inceleme odağından uzaklaşmadan ele almak başlı başına büyük bir zorluktur. Bu zorluk beraberinde araştırmanın kapsamı açısından belli sınırlılıklar getirmektedir. Bu nedenle 1960’lı yıllar çalışmada dönemin en fazla önce çıkan sosyalist hareket ve oluşumlarının kurucu entelektüellerinin düşünceleri çerçevesinde ele alınmıştır.

1960’lı yılların sosyalist hareketler açısından oldukça parçalı yapısı içerisinde sosyalist düşünce ve hareketin lokomotif durumunda olup böylelikle hareketi neredeyse bütünüyle kanalize etmiş olan üç oluşumdan bahsedilebilir. Aralarındaki görüş farklılıkları ve benzerlikleri ne olursa olsun zikredilecek olan bu üç hareketin, 1960’larda sosyalist düşünce ve hareketlere temel karakteristiğini kazandırdığına şüphe yoktur. Bu üç oluşumdan veya hareketten ilki, *Yön* Dergisi çevresi, ikincisi MDD (Milli Demokratik Devrim) hareketi ve sonuncusu da bunlar arasında fikirlerini yasal bir siyasi parti teşekkülünde temsil edebilmiş tek oluşum olan TİP (Türkiye İşçi Partisi)’tir. Çalışmada dönemin aydınlarını ve toplumsal kesimlerini en fazla etkisi altına almış olan bu hareket, parti ya da kanaat önderliğini yapmış olan aydın ve bürokrat şahsiyetlerin düşünceleri merkeze alınarak sunulmuştur. Buna göre ağırlıklı olarak Yön çevresi Doğan Avcıoğlu; MDD (Milli Demokratik Devrim) hareketi Mihri Belli; TİP Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran vasıtasıyla konu edilecektir. Bu konu başlıkları söz konusu akımların Marxizme ve dolayısıyla Türk toplumunun tarihsel ve mevcut kimliğine dair yorumları başta olmak üzere (ki Batılılaşma yaklaşımları da bunlarla bağlantılıdır), iktidarı elde etme yöntemleri, kalkınma sorununa yaklaşımları ve sonuç olarak ileri sürülen fikirlerde ortaya çıkan sosyalist düzenin mahiyeti şeklinde ortaya koyulabilir. Bu çerçevede aktarılan veriler sayesinde

çalışmada Kemal Tahir düşüncesi dönemin sosyalist entelijansiyası ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş olacak ve böylelikle çalışmanın araştırma sorusuna makul bir cevap verilmeye çalışılacaktır: Kemal Tahir'in Marxizme ve sosyalizme bakışını çağdaşı olan entelektüellerden ayıran özellikler nelerdir?

Yukarıda zikredilen gerekliler çalışmanın kurgusunu ve araştırma yöntemini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bakımdan çalışma, inceleme konusu yapılan olguya dair verilerin mahiyeti ve muhtevası gereği derinlikli ve titiz bir literatür taramasına ek olarak yine aynı gerekliliklerin etkisiyle karşılaştırmalı yöntem kullanılarak meydana getirilmiştir. Bu amaçla, çalışmada, öncelikle 1960'lı yılların sosyalist düşünce ve hareketlerinin Marxizme bakışları ve buradan hareketle hedeflenen sosyalist toplum tasavvurunun mahiyeti ve muhtevası, Yüksek Modernizm, içkin dinler, bilimizm kavramlarından müteşekkil belli bir teorik çerçeveye oturtup anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Kemal Tahir'in eleştirilerine yer verilip başta Marxizm ve sosyalizm olmak üzere toplum yapısı ya da ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) teorisi gibi çeşitli konulara dair onun düşüncelerinin farklı tarafları ortaya konacaktır. Çalışma tüm farklara rağmen Kemal Tahir'in düşüncelerinin dönemindeki ortodoksisyle paradigmatik ortaklığının da vurgulandığı eleştirel bir değerlendirmeye son bulmaktadır.

2 1960'lı Yıllarda Marxizm, Sosyalizm ve Toplum

Bu bölümde, 1960'lı yılların sosyalist hareketleri toplum yapısına bakışları, kalkınma sorununa yaklaşımları, iktidarı elde etme stratejileri ve sonuç itibarıyla amaçlanan sosyalist toplum tasavvurları bakımından ana hatları ölçüsünde konu edilecektir. Bu hususlara ilişkin görüşleriyle dönemin sol ortodoksisini uygulama ya da planlamaya dönük hedefleri doğrultusunda James C. Scott'ın (2008), David Harvey'den ilhamla kullandığı "yüksek modernizm" kavramlaştırmasıyla anlamlandırmak mümkün görünmektedir. Yüksek modernizm dönemin sosyalizm algısının otoriteryen doğasını ve hedeflerini görmeyi büyük oranda sağlayabilir. Diğer yandan yüksek modernizme mündemiç olan bilim imgesi temel öncülleri itibarıyla bilimizm (scientism) kavramıyla genişletildiğinde ilgili dönemdeki mevcut Marxizm kavrayışının "sol bilimizm" örneği olduğu da ifade edilebilir. Bu bakımdan gerek yüksek modernizm gerekse bilimizm kavramı aracılığıyla dönemin Marxizmi kavrayışının dogmatik mahiyeti Alman filozof Eric Voegelin'in "içkin (politik) dinler" kavramından hareketle anlamlandırılabilir.

2.1 Yüksek Modernizm: Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Scott'ın *Devlet Gibi Görmek: Bazı Toplumsal Kalkınma Planlarının Başarısızlık Hikayeleri* isimli çalışmasının hedefinde devlet planlamaları ve buna bağlı olarak oluşan otoriter ya da totaliter sistemler vardır; o, yüksek modernizm kavramı aracılığıyla devlet planlamalarının arkasında yatan dünya görüşünü, tarihsel örnekleri kapsayacak şekilde ortaya koymaya çalışır. Ona göre tarihsel sürece bakıldığında ulus-devlet inşası veya toplum mühendisliklerinin gerçekleşmesini sağlayan ortak birtakım unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi de yüksek modernizmdir. Peki, nedir yüksek modernizm?

Scott, yüksek modernizmin "sanayileşme ile bağlantılı bilimsel ve teknik ilerlemeye duyulan güçlü (hatta azametli bile denebilir) bir inanç" olarak anlaşılabileceğini söyler. Bu bakımdan yüksek modernizmin merkezinde devamlı ilerlemeye, bilimsel ve teknik bilginin gelişimine, üretimin genişlemesine, rasyonel bir toplumsal düzen tasarımına ve aynı derecede önemli olarak, doğa yasalarının bilimsel olarak anlaşılmasına bağlı biçimde (insan doğası dahil) doğa üzerinde artan bir denetime duyulan son derece büyük bir özgüven bulunmaktadır. Bu anlamda, "yüksek modernizm teknik ve bilimsel ilerlemenin kazanımlarının insan faaliyetinin her alanında -genelde devlet vasıtasıyla- nasıl uygulanabileceğine dair özellikle kapsamlı bir görüş" şeklinde ifade edilebilir. (Scott, 2008: 147) Yüksek modernizm kavramıyla yapılan vurgunun hedefinde devlet gücü aracılığıyla hayata geçirilen aşırı kapsayıcı bir planlama faaliyeti ve toplumun total transformasyonu vardır. Burada insanların çalışma alışkanlıklarında, yaşam tarzlarında, ahlâki davranışlarında ve dünya görüşlerinde devasa, ütöpik değişimler yaratmak için devlet iktidarını kullanmak amaçlanır.

“Rasyonel düşünce ve bilimsel yasalar her ampirik soruya tek bir cevap verebildiği ölçüde, hiçbir şeye kesin gözüyle bakılamazdı. Miras alınan ve bilimsel akıl yürütmeye dayanmayan tüm insan alışkanlıkları ve pratikleri -aile yapısından yerleşim modellerine, ahlâki değerlerden üretim biçimlerine kadar- yeniden gözden geçirilmeli ve tasarlanmalıydı. Geçmişe ait yapılar mitlerin, batıl inançların ve dinsel önyargıların ürünleriydi. Buradan bilimsel olarak tasarlanmış üretim ve toplumsal yaşam planlarının teslim alınan gelenekten daha üstün olduğu çıkıyordu” (Scott, 2008: 153).

Yukarıdaki alıntı yüksek modernizmin kaynaklarının derinlemesine bir şekilde otoriteryan olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü Scott’a göre eğer planlanmış bir toplumsal düzen, tarihsel pratiğin tesadüfi veya irrasyonel birikiminden daha iyiyse, bundan iki sonuç çıkar: İlki, yalnızca yeni çağın yöneticilerinin bu üstün toplumsal düzeni idrak ederek yaratacak bilimsel bilgiye sahip olanlar olduğudur. İkincisi, “gerici cehalet yüzünden bu bilimsel plana teslim olmaya razı olmayanlar ya kendi yararları için eğitilmeli ya da ortadan kaldırılmalıdır” (Scott, 2008: 154).

Bu özellikleriyle yüksek modernizmin en dolaysız sonucu siyaseti değersizleştirme ya da yasaklama eğilimi taşımasıdır. Çünkü bu bakışından siyasal çıkarlar, uygun bilimsel araçlara sahip uzmanlarca planlanan toplumsal çözümlere engelden başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu inanç kolaylıkla toplumsal dönüşümü halk için fakat halka karşı bir formda gerçekleştirmek isteyen egemen bir aydın tabakası ortaya çıkartabilir. Belki de tam da bu nedenle Scott, yüksek modernizmin bilimsel pratikle karıştırılmaması gerektiğine dair bir kesin bir uyarıda bulunur. Yüksek modernizm esas itibarıyla, “ideoloji” sözünün ifade ettiği gibi bilim ve teknolojinin meşruluğunu ödünç alan bir inançtır: “insan yerleşimine ve üretime dair kapsamlı planlarının olasılıkları hakkında eleştirel olmayan, şüphe barındırmayan ve dolayısıyla bilim dışı bir iyimserliğe sahip bir inanç” (Scott, 2008: 18).

1960’lı yılların ana akım sosyalist hareketlerinde de ortodoks Marxist doktrin doğrultusunda olmak üzere yukarıda izah edilmeye çalışılan tarzda, -Batılı sıfatı da eklenebilir- anti-demokratik ve total bir toplumsal dönüşümün amaçlandığını söylemek mümkündür. Fakat 1960’lı yılların sosyalist toplum tasavvurlarını yüksek modernizmin kavramsal çerçevesine yerleştirmek adına verilerin takdimine geçmeden önce, ilgili süreçte egemen sosyalist ortodoksinin Marxizme bakışını da anlamlandırmak yerinde olacaktır. Çünkü nihai kertede toplumsal dönüşüm her şeyden önce toplumun formasyonuna dair yerleşik kanaatler üzerine bina edilmiştir. Bu yerleşik kanaatlerin kaynağı da mevcut haliyle Marxist şemalara dayanmaktadır. Söz konusu kavrayışı ortaya koymak adına Scott’ın “şüphe barındırmayan ve dolayısıyla bilim dışı bir iyimserliğe sahip bir inanç” olarak nitelediği bilim kavrayışı üzerinde durulmalıdır. Bu noktada, çalışmada bahsedilen tarihsel kesitte sol ortodoksinin Marxizme bakışını anlamlandırmada kullanılacak ikinci kavrama da yer vermek gerekir: Bilimizm (scientism).

Scott’ın anlatmaya çalıştığı bu görüşü, egemen bilimsel veya entelektüel ortodoksi formunda bilim olarak kabul edebiliriz. Bilimin, bilimizm olarak işlediği herhangi analizde bilimin ekonomik, kültürel, siyasi ve toplumsal alan ile iç içe oluşunu ve tüm bu alanlar üzerindeki etkisini görmek mümkün değildir. Tarihsel süreçte klasik pozitivizm ve neopozitivizm ile kristalize olan ortodoksi formunda bilimin veya bilimsel bilginin, tarihsel ve sosyal olanla; yani kültür, dil, metafizik, din, mitoloji, ideoloji, politika, güç/iktidar ilişkileri vs. ile hiçbir ilişkisi yoktur. Bilim, tüm bunlardan bağımsız, “saf”, “tarih-üstü” ve “toplum-üstü” bir fenomendir. Bilimin bu kavramların herhangi birisiyle ilişkili olduğunu iddia etmek, bilimin otoritesinin “evrenselliğine” ve objektivitesine” aykırı ve kabul edilemezdir. Modern bilim, insanlığın son ve en ideal merhalesini işaretler. İnsanlığın bundan önce geçirmiş olduğu evreler değersiz ve zararlıdır. O, evrenin, toplumun ve insanın bilgisinin yegâne açıklayıcı otoritesidir. Hayatın her alanına bilim rehberliğinde yön vermek, bizi daima ileriye ve ideale götürecektir. Bilime dair söz konusu edilen bu ortodoksi formu, “genel kabul gören anlayış” (received view), “standart görüş” (standard view), “ortodoks bilim görüşü” olarak anılmıştır. Bu görüş noktasından bilim olgulara ilişkin bir faaliyettir ve problemlerinin tarihsel, toplumsal, sosyal ve ekonomik alanla hiçbir ilgisi yoktur veya bunlar bilimin özüne (essential) etki etmeyecek tali ilişki biçimleridir. Bu nitelikleriyle ortodoks bilim görüşünün, literatürel bir terim olarak en kapsamlı ifadesi “bilimizm” (scientism)’dir (Şenses, 2012; Aslan, 2007:16-17).

Bilimiz, bir bilim değil, bilim ideolojisidir. İdeoloji kavramını Mannheim'ın (2002) formüleştirdiği şekilde anlayacak olursak, bilimimizin bir ideoloji olduğunu tam da bu postüla üzerinde temellendirebiliriz: Mevcut toplumsal, tarihsel, sosyal ve diğer her tür kontekstten bağımsız; tüm kontekstlerin ve bu kontekstler içinde cereyan eden her tür ilişkinin üstünde veya dışında; saf, nötr veya objektif olduğunu ileri süren her görüş entelektüel bağlamda ideolojiktir ve ideolojiler daima ideoloji olmadıklarını savunurlar. Bilimizmi sol düşünce kontekstine taşıyıp bunun sosyalist düşüncedeki versiyonunu sol bilimizm ya da daha yaygın kullanımıyla “bilimsel sosyalizm” olarak formüle edebiliriz. Arslan sol bilimimizin mantığının şu şekilde işlediğini söyler: “Sosyalizm insanlığın evrensel hakikatidir ve bilim bunu doğrulamaktadır, “bilimist Marks” hakikati Kapital’de zaten keşfetmiştir ve bilim adamının görevi de bu hakikati doğrulamaktır: Bilimsel sosyalizm” (Arslan, 1999: 84).

Son olarak bu çeşit bir muhtevaya sahip ideolojilerin mahiyeti üzerinde durarak kavramsal ve teorik çerçeve bahsini sonlandırıp verilere geçişi sağlayabiliriz. Bunun için modernitenin önemli eleştirmenlerinden Alman filozof Eric Voegelin'in düşüncelerine başvurmak yararlı olabilir. Voegelin'e göre modern dönemde “Tanrı”nın insanın evreninden dışına itilmesiyle bir anlam krizi baş göstermiş ve insan bu krize modern politik ideolojilerin “içkin” kutsallaştırmaları ile çözüm aranmıştır. Tanrı'nın reddedilişiyle modern dönemde kendisini politik ideolojilerde gösterir; artık insanlar Tanrı'ya değil ideolojilere inanırlar. İdeologlar söz konusu krizi toplumun ve düzenin total transformasyonunu arzularak, bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Yaşadığı çağda nasyonal sosyalizm, faşizm gibi totaliter ideolojilerin yükselişe geçişini Voegelin, bu anlam ve kimlik krizi ile ilişkilendirir. Politik dinler, “temel” gerilimini ortadan kaldırma teşebbüsünde bulunma hareketleridir. Modern “proje” bu krizi ortadan kaldırmak için ahlaki aktörün sorumluluğunu kendisinden alarak bu sorumluluğu birey üstü failere kaydırmıştır (Güngörmez, 2011: 346). Tahmin edilebileceği üzere bu fail “modern devlet”tir.

Voegelin “devlet” ile “din” hakkındaki modern kavramlaştırmaların çağındaki politik akımlar ve devlet yapılar dikkate alındığında yetersiz kaldığını ya da yanıltıcı olduğunu düşünmektedir. Bu kavramlar mevcut olan “varlık düzeni”ni doğru bir şekilde temsil etmemektedir. Voegelin “dünya politik düzeninde en büyük gücün her zaman devlette değil, Tanrı'da olduğunu görürüz” der (Güngörmez, 2011: 348). Bu, “dünya politik düzeninde”, *Leviathan*'ı “modern” kılan şeydir. Voegelin'e göre modern dönemde “varlık hiyerarşisi” yıkılmıştır. “Önceki dönemlerde”,

Varlık hiyerarşisinin en üst merciinde “Tanrı” bulunurken, modern dönemde Tanrı'nın yerinde “devlet” bulunur. Onun ifade ettiği gibi “ilahi başın uçurulduğu (das göttliche Haupt wird abgeschlagen) ve devletin, dünyaya aşkın Tanrı'nın yerini aldığı” bir politik düzende modern kavramlaştırmalarla iş görmek artık mümkün değildir. Voegelin, modern dünyayı anlamak için şu ayrımı ihtiva eden yeni bir terminoloji teklif eder: dünyaya aşkın dinler (Geistreligionen, überweltliche Religionen) ve dünyaya içkin dinler (innerweltliche Religionen) (Güngörmez, 2011: 346).

Daha önce yüksek modernist inanç veya bilimizmde de vurgulandığı üzere, “dünyaya içkin dinler” tabiriyle dikkat çekilmek istenen, ideolojilerin “dogmatizm” halini alabilmesidir. Bu bakımdan İstisna isimleri görmezden gelme pahasına genel ve kapsayıcı bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu kavramın çalışmanın değerlendirme kapsamına aldığı süreçte sol ortodoksiye egemen formuyla Marksist ideolojinin mahiyeti için de geçerli olduğu ifade edilebilir. İlgili süreçte, klasik muhtevasıyla Marxist/sosyalist teoriye bağlılık entelektüel çalışmalara ve politik aksiyomlara yansıdığı biçimiyle dünyaya içkin bir “dine” inanç formu görünümündedir.

2.2 Marxizm Tartışmaları ve Sol Hareketler

Kemal Tahir araştırmalarında karşılaşılan zorluklardan biri olarak karşımıza 1960'lı yılların siyasi ve entelektüel panoramasının ortaya konması gibi bir gereklilik çıkmaktadır. Bu, iki açıdan gereklidir. Öncelikle, Kemal Tahir'in notlarının önemli bir kısmı, herhangi bir olay ya da olguya dair kendi düşünsel kontekstindeki genel eğilimleri, genel geçerlik kazanmış birtakım düşünceleri eleştiren değerlendirmeler içerir ve biz Kemal Tahir'in birçok konuya dair düşüncelerini, tam da bu

eleştirel değerlendirmeleri vasıtasıyla öğreniyoruz. Fakat bu durumda, Kemal Tahir’in düşüncelerini anlamlı bir bütünlük içinde sunabilmek için ele alınan konu her ne ise, ona dair Kemal Tahir’in düşünsel kontekstinde onun eleştirilerini de konu olan bir takım genel kabullerin önceden bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu bölümde, daha önce aktarılmış olan teorik ve kavramsal çerçeveye ilişkili şekilde Marksizm, Sosyalizm, toplum ya da modernleşme/Batılılaşma gibi konulara dair 1960’lı yılların sosyalist entelektüel ortamında, en azından “ortodoksi” statüsüne yükselmiş düşünce ve eğilimlerin ana hatları verilecektir.

1960’lı yılların sol ortodoksisini yukarıda aktarılan teorik ve kavramsal çerçeve içine yerleştirme denemesine doğrudan 1960’ların en fazla fraksiyona ve en kalabalık taraftar grubuna sahip sosyalist hareketi olan MDD hareketi özelinde dönemin Marxizm kavrayışını açıklığa kavuşturmakla başlanabilir. Bora, 1960’lar solunun Marxist literatürle tanışmasına azımsanmayacak bir katkı yapmış olduğu bilinen MDD hareketinin önder şahsiyeti Belli için “teorinin elzemliğini vurgularken, “klasikler” (yani Stalinist bir Marksizm-Leninizm kanonu) dışındaki okumalardan ‘caydırıcı’ bir tutumu vardır. Lenin’in hareket içi polemiklerini örnek alan tutkulu ve haşin bir husumet dilinin eleştiri-tartışma kültürünü baskılamasına giden kapıyı açmıştır” (Bora, 2017: 654) yorumunu yaparken, Marxizmin kavranışı noktasında Aydınöğlü’nün MDD’ye dair saptamaları son derece önemli saptamalar sunmaktadır:

Kabul etmek gerekir ki bu hareket, genç sol kuşakta güçlü bir öğrenme heyecanı yaratmıştır. “Kitap”, “teori”, “öğrenme” gibi sözcükler, gençler arasında adeta bir kutsallık kazanır. Bu açıdan MDD hareketinin TİP’e üstünlüğü tartışmasız gibidir. Ne var ki aynı MDD, teoriyle ilişkileri o kadar iyi olmayan bu partiden, yine teori ile ilgili bir sorunda geriye düşecektir. Şu nedenle ki TİP, bir ölçüde de teorik karmaşası nedeniyle henüz dogmatizmden uzaktır. Ayrıca geniş bir aydın kitlesini içinde barındırması, tek renkli olmayan bir teorik birikim için asgari şartları sağlamaktadır. Oysa MDD’nin teorisi, net bir şekilde Stalinist çerçeveye hapsedilmiştir ve o dönemdeki tüm göz alıcılığına rağmen söz konusu olan, eleştirelliği yok edilmiş bir Marksizmdir (Aydınöğlü, 2007: 187).

Nitekim Belli’nin “Marx’ın değerlendirmesiyle yeterli araştırmaya dayanmayan sonuçlar niteliğinde olan ve yer yer birkaç anlama gelebilen yarım cümleler ihtiva eden bazı notlarına dayanarak (ATÜT kastediliyor, y.n.), Doğu toplumlarını Marksist metodoloji dışında yöntemlerle açıklamaya çalışmak, bu metodolojinin evrenselliğini inkâr etmekle aynı şeydir” (Belli, 1969: 281) şeklindeki Marxizm yorumu bu durumu kanıtlar gibidir. Bu bakımdan yukarıdaki alıntı sonlandıran cümlelerde anlatıldığı haliyle Marxizmin bu tarihlerde “dünyaya içkin bir din” formu kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine söz konusu cümleleri, bu süreçteki hareketlerin genelini kapsayacak şekilde “söz konusu olan eleştirelliği yok edilmiş bir bilim” olarak da okumak mümkündür ki eleştirelliği yok edilmiş bir bilim ile “toplumsal kalkınma” ya da “toplumu dönüştürme” iddiası ise aktarmış olduğumuz diğer tüm nitelikleriyle birlikte, yüksek modernizmden başka bir şey olmasa gerektir. Bu durum 1960’lı yıllar sol siyasetin aşırı ve militan boyutlara varan örneklerinin MDD hareketine bağlı sol fraksiyonlar içerisinde çıkmış olmasını da anlaşılır kılar niteliktedir.

Marxizmin kavranışına dair yapılan bu genellemenin geçerliliği dönemin sol ortodoksisinde zirve yapmış olan toplum yapısı tartışmalarına dair düşünceler aracılığıyla sorgulanabilir. Yoğun şekilde süren tartışmaların, sol ortodokside üç ana başlık etrafında geliştiğini söylemek mümkündür: Az gelişmişlik, Feodalizm ve ATÜT. Odak noktasına Kemal Tahir alındığında belki de sorulması gereken ilk soru söz konusu tartışmaları motive eden şeyin ne olduğu ve neticede ortodoksi statüsü kazanmış görüşlerden ne gibi bir sonuç çıktığı olmalıdır. Yıldırım, 60’lı yıllardaki toplumsal tarih çalışmalarını motive eden şeyin, herkes tarafından kabul edilmiş olan Batı gelişim çizgisine göre hangi aşamada olduğumuzu tespit etme çabası olduğunu söylemekte ve şöyle devam etmektedir:

Bu dönemde Cumhuriyet sonrası yapılan seçimin geçerliliği tartışılmakta ve yeni bir toplumsal düzen önerilmektedir. Bu düzen yine Batı çıkışlı bir “şemanın” ileri aşamasında yer alan bir düzendir ve toplum yapımızın açıklanması şema içindeki konumumuzu tespit etmek ve son aşamaya -mümkünse kısa yoldan ulaşmak için gerekli görülmektedir. Bu dönemdeki tartışmaların en önemli amacı, toplumumuzda sosyalizme ulaşmak için gerekli

özelliklerin bulunmaya çalışılmasıdır. Çabaları bu açıdan da ele almak konunun esas önemli boyutunu sergileyecektir (Yıldırım, 2010: 255-256).

Yine Yıldırım'a göre söz konusu tartışmanın temel sonuçları da Batı'nın üstünlüğü ve öncülüğünü vurgulamak olmuştur: Tartışmanın etrafında cereyan ettiği konu başlıklarından "Azgelişmişlik, Batının bugün geldiği uygarlık düzeyine ulaşmamız için kurtulmamız gereken bir özellik; feodalizm, Batının ulaştığı kapitalist aşamaya varan gelişim çizgisinde geçilmesi gereken bir aşama; ATÜT, bu çizgide kendi adımıza bir yer tespiti şeklinde karşımıza çıkacaktır. Azgelişmişlik, başlangıçta toplumumuzun Batı'ya göre konumunu belirlemek açısından ele alınmış ve bu kavramla toplumumuz tanımlanmak istenmiştir" (Yıldırım, 2010: 255). Sol bilimimizin egemenliğinin görülmesine imkan tanıyacak şekilde sosyalist hareketinin üç ana akımının önderi olan şahsiyetlerin fikirleri Osmanlı'nın feodal özellikler taşıdığı noktasında ortaktır. Aslında daha 60'lı yılların başında tartışma gündemine girmiş olan ATÜT, sosyalist hareketin "siyasetinde" etkinlik kazanmamıştır.

TİP ekseninde bakılacak olursa, Batı ile Osmanlı toplumu arasında Batının "mahalli", Osmanlı'nın "merkezi" olmak üzere feodalizmin iki ayrı varyantı olduğu şeklinde bir ayırım yapmakla birlikte Boran, Osmanlı'nın feodal bir toplum olduğu hususunda kesin bir kanaate sahipken (Boran, 1962: 513), Aybar ise kimi noktalarda ATÜT'le paralel düşünceler ortaya koymasına rağmen Osmanlı'nın ATÜT'e dahil olduğunu hiç söylememiştir (Fırat, 2015: 109). Benzer bir durum *Yön* çevresi içinde geçerlidir. *Türkiye'nin Düzeni*'nde, Osmanlı toplum yapısına dair ne ATÜT'le ne feodalizmle uzlaşabilen Avcıoğlu'nun bu hususta "pre-kapitalist düzen" olarak adlandırdığı kavrama ilişkin Kaçmazoğlu şu değerlendirmeleri yapar: "Yazarın burada ileriye sürdüğü "pre-kapitalist toplum düzeni" tanımı, öyle görünüyor ki, Marx'ın feodalizm ile kapitalizm arasındaki geçiş süreci için geliştirdiği ve böyle bir toplumu karşılayan, Batı'ya özgü bir ara toplum düzeni olsa gerek. Osmanlı'nın feodalizmi yaşamadığına ve kapitalizme geçmeyi de başaramadığına göre, kullanılan terimin yerine tam olarak oturmadığını belirtmek gerekmektedir" (Kaçmazoğlu, 2013: 64).

Yüksek modernizm, sol bilimizm bağlamında dönemin sol ortodoksisinin Marxizmi kavrayışının yanı sıra, sosyalist hareketlerin kalkınma stratejisi ve tasavvur edilen sosyalist toplumsal düzene ilişkin tasarımlarında da belirgin şekilde görülebilir. Her bir harekette ortak olan konulardan bir başkası tam da hızlı ve kapsamlı sanayileşme toprak reformunun zorunluluğuna duyulan kökleşmiş "inanç"tır. Her iki "atılım" da toplumun kültürel, sosyal, gündelik hayatına uzanan ve bu şekilde kapsamlı bir dönüşümü amaçlayan "planlamalar" olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda TİP'in tüzüğüne bakıldığında, hazırlanan kalkınma planının konusunu bütünüyle sanayileşme ve toprak reformu meselesinin oluşturduğu görülmektedir. Tüzükte, Parti'nin yalnızca ulusal ekonominin değil, "sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olması" amaçlanan devletçilik anlayışı MDD ile paralellik gösterir. Landau, görüşlerin yöntem ve araçlar noktasında doğal olarak farklılaştığını belirtmekle birlikte *Yön*'de yazarların çoğunun toprak reformu ile köyü geriliğinden kurtaracak reformun gereğine değindiğini; radikal bir kırsal reformun gerekliliği üzerinde aydınlar arasında fikir birliği varmış gibi görüldüğünü söylemektedir (Landau, 1978: 84). Nitekim Doğan Avcıoğlu da "radikal bir toprak reformu, millileştirmeler ve güvenlik sağlayıcı kurumlar gereklidir" (aktaran Landau, 1978: 522) demektedir.

Yöncüler, toprak reformu konusunda daha da ileriye giderek, ufak ve dağınık köylerin birleştirilerek, büyük işletmeler etrafında rasyonel bir şekilde toplanılmasını, orman içi köylerdeki fazla nüfusun ihtiyaç duyulan bölgelere aktarılmasını, köylünün zihniyetini değiştirmek için onun tutucu, dar, bireysel psikolojisine yol açan ufak işletme tipinin tasfiyesi ile büyük işletmelere geçilmesini istemektedirler. Zira, büyük işletme modern araçlarla ortak çalışma düzeni içinde, çiftçiye yeni bir zihniyet getirecektir" (Kaçmazoğlu, 2013: 73).

Nitekim Yöncülerin "yeni devletçilik" ismini verdikleri programla karakterize olan "Türk Sosyalizmi"nin ilkelerini kaleme alan Şevket Süreyya "Dil, tarih ve kültür işlerinde bilimsel bir milliyetçilik" ve "Milli hayatın bütün kollarını içine alan bir plancılık" ilkelerini programın merkezine alır. Benzer şekilde Belli'ye göre de "sosyalizm gelişmiş, sanayileşmiş bir toplum düzenidir. Ülkeyi sanayileştirmeden, emekçileri fabrikalara aktarmadan sosyalizm olmaz" (Belli, 1966: 12). Bu

bakımdan Belli, toprak reformu konusunda da çok daha erken tarihlerde, 27 Mayıs darbesini takip eden günlerde “yetkililere” yüksek sesle “halkçılık” ve “devrimcilik” adına toprak reformu yapımları çağrısında bulunmuştur (Belli, 2000: 451).

1960’lı yılların sosyalist hareketlerine son olarak iktidarı elde etme (“devrim” de denebilir) stratejisi açısından bakılmalıdır. Çünkü teorik ve kavramsal çerçevenin işlendiği bölümde vurgulandığı üzere yüksek modernizmin önemli özelliklerinden biri olan siyaseti değersizleştirme eğilimi sosyalist hareketlerde adeta kristalize olmaktadır. İktidarı elde etme ya da devrimin stratejisi veya yöntemi ne olmalıdır? Diğer can alıcı soru, bu yöntemin demokrasi ile ilişkisi nedir? Bu sorular bizi Osmanlı toplum yapısı tartışmalarını Cumhuriyet sonrası dönemli ilişki olarak düşünmeye götürmektedir. Çünkü Osmanlı’nın “feodal” ya da “sömürge” olarak varsayılmasının hayati önemi haiz noktası, Cumhuriyet sonrasında şekillenen toplum yapısının sosyalist hareketler açısından yürütülecekleri “siyaseti” tayin ediyor olmasındadır denebilir. Şayet Osmanlı sömürge ve feodale, bu durumda söz konusu saptamanın mantıki neticesi olarak Cumhuriyet Türkiye’si de “yarı-feodal” ve “yarı-sömürge”; II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan ve 1960’lar solunda iyiden iyiye benimsenen bir diğer tabirle “geri kalmış” veya “az gelişmiş” bir toplumdur. Bu tür bir toplumsal yapı içerisinde müstakbel sosyalist iktidarın stratejisinin yöntemi Atılgan’ın (2008), Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat Terakki ve Kemalizm’e atıfla “geleneksel” dediği, halkı görmezden gelen, öncü ve egemen bir asker/sivil aydın partisi jakobenizmi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta Behice Boran’ın net bir tavır alışı neticesinde dönemin yaygın eğiliminin aksine devrim stratejisi olarak “milli demokratik devrimi” değil, sosyalist devrimi; bunu da mevcut anayasal sistem içinde gerçekleştirmeyi hedeflemesiyle 1960’lar sol siyasetinde müstesna bir yere sahip olan TİP’i bir kenara bırakırsak, sosyalist hareketler için parlamenter yolla işçi sınıfı ve köylüye dayanarak başarılı olamayacağı açık olan siyaset, onların “kurtuluşu” için, onlara karşı olacak şekilde ve “zinde” kuvvetlere dayanmalıdır; yani yazılarda *Yön* çevresinin, “zinde kuvvetler”, Mihri Belli’nin “asker-sivil aydın zümre” olarak gönderme yaptığı Türk ordusuna. 1965 seçimlerini Adalet Partisi’nin ezici bir oy oranıyla kazanmasının ardından sosyalist hareketler için giderek cazibesini yitirmesinin etkisiyle 60’ların ikinci yarısından itibaren TİP haricinde kalan iki ana akım sosyalist hareketin “siyaseti”, askeri bir cunta ile önü açılacak olan bir “devrim” tasarımına dönüşmüştür denebilir.

3 Kemal Tahir’de Marxizm, Sosyalizm ve Toplum: Karşılaştırma ve İnceleme

Düşünce tarihimiz açısından yukarıdaki epigrafta vurgulandığı boyutta önemli bir isim olan Kemal Tahir’in, düşünceleri üzerine yapılacak sağlıklı değerlendirmeler için karşımıza birtakım zorluklar çıkmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi araştırma olgusunun içeriğini teşkil eden birincil kaynakların yani Kemal Tahir’in entelektüel mirasının muhtevasıyla ilgilidir. Sağlığında yayımlanan romanları haricinde Kemal Tahir’in entelektüel düşüncelerini ancak ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra Cengiz Yazoğlu tarafından derlenip yayımlanan on beş ciltlik *Notlar* külliyyatından öğrenebiliyoruz. Fakat *Notlar* inceleme açısından birçok handikapa sahiptir. Her şeyden önce bu notlar kendisi tarafından iç tutarlılığa sahip bir sistem halinde işlenip düzenlenmemiştir. *Notlar*’da yer alan metinlerde göze çarpan bir başka sorun, Kemal Tahir’in hemen her konudaki düşüncelerinin ve yorumlarının -belli başlı süreklilikler taşımakla birlikte- oldukça keskin kopuşlar, radikal değişimler ihtiva ediyor oluşudur. Bu nedenle *Notlar*’da aynı konular hakkında birbiriyle taban tabana zıt görüşler içeren notlar vardır. Diğer yandan hayatının otuz yılını aşkın bir sürecine yayılan bu notların büyük bir kısmı da tarihsizdir. Bu durum, Kemal Tahir’in fikri kronolojisinin ve yönelimlerinin oldukça iyi bir şekilde tahlil edilmesini gerektirmektedir. Tarihi notlar bu tahlil işlemi için son derece önemlidir. Çünkü tarihsiz notlarındaki görüşlerin, ancak tarihi notlarındakilerle ve sağlığında yayımlanan romanlarla karşılaştırıldıktan sonra aktarılması mümkün olmaktadır. Özetle, her bir notunun düşüncelerinin hangi evresine tekabül eden görüşler ihtiva ettiği ya da spesifik konularda külliyyatın diğer parçalarında bu düşüncelerin tersi istikametinde görüşlerini içeren notlar olup olmadığı üzerinde büyük bir dikkatle durulması ve iktibas edilen alıntılarının onun düşünsel serencamının en son halkasına ait olduğundan emin olunması bir zorunluk halini almaktadır. Bu nedenle müteakip bölümde Kemal Tahir’in, yaşadığı dönemin entelektüel

ortodoksisinden ayıran yönleri de vurgulanarak düşüncesindeki fikri serencamı üzerinde durulacaktır.

3.1 Ayırıcı Nitelikleriyle Kemal Tahir

Kemal Tahir'in düşüncelerinin meydana geldiği kontekst ile mukayeseli olarak analizini yapmadan önce Kemal Tahir düşüncesine dair önceden bilinmesi gerekli iki husus üzerinde durulması gerekir. Bunlardan ilki, Kemal Tahir'in düşünsel konteksti içerisinde entelektüel kişiliğinin ayırıcı nitelikleri; ikincisi fikri serüveninin ihtiva ettiği serencamıdır.

Hiç şüphesiz bu bakımdan Kemal Tahir'in konu edilmesi gereken ilk özelliği tarihe vermiş olduğu önemdir. Kemal Tahir'in *Notlar*'ında görüldüğü üzere tarih çalışmaları konusunda göstermiş olduğu çabanın kapsamı ve derinliği gerçekten çarpıcıdır. Kemal Tahir'i konu ettiği akademik çalışmasında Sevim'in bu noktaya, "1960'lı yılların başında, ancak idealist ve profesyonel bir tarihçinin gösterebileceği bir gayret" (Sevim, 2003: 25) diyerek dikkat çekmesinde büyük bir haklılık payı vardır. *Notlar*'da tespit edilebilecekler haricince, Selahattin Hilav "Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak" (1974) adlı metninde -kendi tanıklıklarıyla- Kemal Tahir'in yoğunlaştığı tarihçilerin ve tarihi çalışmaların uzun bir listesini verir. Aynı çalışmada Hilav, "Bugün en basit bir eleştiri yazısı yazmadan önce, hemen herkesin Osmanlı toprak düzeninden, reyadan, berayadan, ilmiyeden, seyfiyeden, mülkiyeden söz etmesi; feodalite sorununa değinmesi, ilerencilik - gericilik üzerinde düşünmesi; ideoloji ve marksizm çatışması üzerinde durması K. Tahir'in yaptığı çalışmaların sonucudur" demektedir (Hilav, 1974: 18). Kemal Tahir'in üstlenmiş olduğu bu öncü rolün beraberinde Kemal Tahir düşüncesine getirdiği bir diğer nitelik, kendini daha baştan toplum yapısına bakışında gösterir. Çünkü Kemal Tahir'e göre Osmanlı toplum yapısı kesinlikle feodal değildir; Osmanlı, kendine özgü nitelikleri olan, bu nitelikler göz önünde bulundurularak incelenmesi gereken *sui generis* bir devlet ve toplum yapısına sahiptir.

Kemal Tahir, ilgili tarihsel süreçte sosyalist ortodokside Marxist yöneme dayanmadığı için dışlanan önemli yerli tarihçilerin çalışmalarına da büyük ilgi göstermiştir. Bu tarihlerde örneğin Fuat Köprülü gibi bir tarihçi çalışmalarında yerel ya da kültürel birtakım özgüllüklere dikkat çekmesi nedeniyle Marxistler arasında "yöntemsiz" olarak nitelenmiştir. Kemal Tahir ise, "kültürel alandaki farklardan da bahsettiği için hemen herkesin yöntemsiz olarak niteledikleri Osmanlı tarihçilerinin temel metinlerinin ayrıntılı ve ciddiye alınarak okunması gerektiğini belirtmiştir" (Kayalı, 2000: 52). Kayalı'ya göre Kemal Tahir'i yaşadığı ve ürettiği tarih kesitinde değil, günümüzde yaşatan, günümüz entelektüellerinin çağdaşı kılan tam da -bugün fazlasıyla önemli hale gelmiş bulunan- tarihe, yerel, kültürel boyutlarını göz ardı etmeyecek şekilde bakmaya gayret etmesidir.

Kemal Tahir'in bir başka ayırıcı yönü de düşüncesinin en önemli karakteristiklerinden olan "Batılaşma" dediği toplumun modernleşme tarihine dair görüşleridir. Batılaşma Kemal Tahir'in eleştirilerinin şemsiye kavramıdır: onda, eleştiriye konu olup da Batılaşma dışında kalan çok az şey vardı. Kıyasıya eleştirilen Marxizm de dahil olmak üzere hemen her konu fazlasıyla kapsamlı bir Batılaşma eleştirisine gömülü haldedir. Bu bakımdan Batılaşma bağlamında Kemal Tahir'in ayırıcı niteliği üzerinde de durmak gerekir. 1960'larda, Batılaşma konusundaki fikirlerin alamet-i farikası, Cumhuriyet dönemiyle Cumhuriyet öncesi dönemdeki Batılaşma girişimlerinin, Cumhuriyet dönemi lehine ayrıştırılarak konu edilmesidir. Bu, sosyologlar arasında olduğu gibi Tarık Zafer Tunaya ya da Attila İlhan gibi hukukçu veya sol Kemalizm teorisyenleri arasında da yerleşik olan bir kanaattir. Cumhuriyet'in resmî ideolojisinde "modernleşmenin" standardı olarak benimsenmiş olan "Batı" veya "Batılaşma"yı olumlayan bu genel anlayış sosyalist hareket içinde cereyan eden, örneğin toplum yapısı tartışmalarının hemen her ekseninde kendini göstermiştir. Bu genel anlayışa göre "Cumhuriyet öncesi Batılaşma girişimleri ülkeyi Batı'nın uydusu haline getirmişti. [...] Bu anlayışa göre, Cumhuriyet ile birlikte Batılaşmaktan vazgeçilerek çağdaşlaşma yolu tercih edilmiştir. Batılaşma bir üst yapı kurumu, bir kültür hareketidir. Çağdaşlaşma ise bağımsız, alt yapısal bir toplumsal gelişmedir" (Kaçmazoğlu, 2010: 290). Kemal Tahir'in görüşleri ise bundan farklıdır. Bu bağlamda değerlendirmeleri kimi zaman Patrona Halil İsyanı'na (1730) kadar geriye gider. Ona göre bu süreç toplum sorunlarına kalıcı mahiyette çözümler getirebilecek neredeyse hiçbir modernleşme

pratiğini ihtiva etmez. Kemal Tahir’in yaklaşımını ayırıcı kılansa, onda tek ya da çok partili safhalarıyla Cumhuriyet döneminin de bu değerlendirmenin dışında olmayışıdır. Kemal Tahir, işe yarar, gerçekçi ve kalıcı çözümler getirememek bakımından Cumhuriyet dönemi modernleşmesi ile Osmanlı modernleşmesi arasında niteliksel olarak hiçbir fark görmez.

Kemal Tahir’in düşüncelerine geçmeden önce üzerinde durulması gereken ikinci husus onun fikri serüvenidir. Bu serüven ortodoks Marxizmden, ortodoks Marxizmin bütünüyle reddine uzanan keskin bir geçişi ihtiva eder. Bu sürecin seyrini *Notlar*’daki Osmanlı toplum yapısına dair sayısız değerlendirme üzerinden görmek mümkündür. Notlar’dan anlaşıldığı kadarıyla Kemal Tahir gerek Anadolu şehirlerinde geçen hapis yılları içerisindeki gözlemleri gerek Osmanlı tarihi üzerine gerçekleştirdiği araştırmalar neticesinde henüz 1950’li yıllarda Osmanlı’nın kesinlikle klasik Marxist şemalar dahilinde feodal bir toplum yapısına sahip olmadığını fark eder. Bir zaman sonra ise yaptığı araştırmalar neticesinde kayıp bir hazine gibi Marx’ın Asya/Doğu toplumlarının yapısını formüle ettiği ATÜT teorisini bulur. Marx ve Engels’de Doğu toplumları ve dolayısıyla Osmanlılık ile ilgili araştırmaları sırasında karşısına çıkan ve dönemin toplum yapısı tartışmalarına önemli etkiye bulunmuş Karl A. Wittfogel’in Fransızcaya çevrilen *Oriental Despotism: A comparative Study of Total Power* ve Mısırlı düşünür Abdül Malek’in *Égypte, Société Militaire* gibi çalışmaların yanı sıra ATÜT de 1960’lı yılların gündemine Kemal Tahir sayesinde girmiştir demek yanlış olmayacaktır.

Fakat Kemal Tahir’in ilk başlarda büyük bir ilgiyle karşıladığı ATÜT teorisine bakışı da zamanla değişir. ATÜT teorisinin Kemal Tahir düşüncesine yaptığı önemli katkılardan birisi Kemal Tahir’in tarihe ve dolayısıyla Batılı ve Doğulu toplumlara “karşılaştırmalı” bir yöntem ile bakmasını sağlamış olmasıdır denebilir. ATÜT, Kemal Tahir’in Doğu ve Batı toplumlarının birbirinden tamamen farklı toplum yapıları olduğu tespitini sistemleştirebilmesinde önemli bir dayanak işlevi görmüştür. Bununla birlikte Kemal Tahir döneminin diğer ATÜT’çü entelektüellerinden bütünüyle ayrı olarak söz konusu teorisinin Doğulu toplumları sınıflandırmada kullandığı temel öncülleri, (durağanlık, talan, Doğu despotizmi vs) Osmanlı örneği üzerinde reddeder. Ona göre ATÜT, örneğin klasik Marksist teorisinin Batı toplumlarının gelişimini izah edebildiği düzeyde, Doğu toplumlarını izah edememektedir.

3.2 Doğu-Batı Ayrımı, Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısı

Kemal Tahir, teorisinin yetersizlikleri karşısında ona göre toplumların karakteristiklerini belirlemede öncelik sıralamasının başında gelmesi gereken bir başka etkeni devreye sokar. Bu etken, ona göre birbirinden bütünüyle farklı olduğu noktasında kuşku duyulamayacak olan Doğu ve Batı toplumlarının birbirleriyle bu farklılıktan kaynaklanan çatışmalı etkileşimidir. Kemal Tahir’e göre tarih en genel düzeyde Doğu ve Batı çatışmasının tarihi olarak da okunabilir (Yavuz, 2000: 209). Kemal Tahir düşüncesinin adeta dingil çivisi olan Doğu-Batı çatışması yaklaşımı onun tarihe ve toplumlara bakışında bir çeşit yöntem işlevi gördüğünden söz konusu yaklaşımın üzerinde “metodolojik” anlamıyla durmak gerekir. Bu yaklaşım özünde Doğulu toplumlar ve Batılı toplumlar arasında temel bir ayrıma dayanır. Buna göre tarihte Doğulu ve Batılı olmak üzere birbirinden bütünüyle farklı iki tür toplum ve dolayısıyla insan tipi var olmuştur. Bu ayrım coğrafi bir ayrım değil, toplumların tarihi içerisinde şekillenmesiyle meydana gelmiş neredeyse “ontolojik” bir ayrımdır. Örneğin bir notunda Batılı toplumların adeta “doğalarında” var olan sömürü olgusunu şu sözlerle anlatır: “Bu bir idrak işi, acıma işi, bağışlama işi değildir. Bir değişmez mizaç işi, değişmez tabiat işidir. Suyun ıslatması, ateşin yakması gibi, sıkı sıkı bağlı, onsuz varlığı söz konusu olamamak halidir” (Tahir, 1992d: 389-390). Bu ayrımın oluşturan Doğulu ve Batılı toplumlarda var olan “devletin” formu ve niteliğinin birbirinden bütünüyle farklı olmasıdır. Bu farklılık, Doğulu ve Batılı toplumlar arasında mülkiyet türleri ve anlayışından kaynaklanan temel bir ayrılık yaratır. Batılı toplumlar çok eski tarihlerden beri kişisel mülkiyetin ve kişisel mülkiyet fikrinin var olduğu toplumlardır. Bu bakımdan Batılı toplumlar aynı zamanda sınıfların ve sınıf çatışmalarının da olduğu toplumlardır. Kemal Tahir’e göre bu toplumdaki tarih içerisinde çeşitli şekillerde var olan devlet organizasyonlarını klasik Marksist teorisinin varsaydığı üzere toplumdaki egemen sınıfın baskı aracı olarak değerlendirmekte hiçbir beis yoktur.

Buna karşılık Doğulu toplumlarda, Batı'da olduğu gibi gelişmiş bir mülkiyet anlayışı yoktur. Çünkü devlet, "mülkün" tamamının sahibidir. Bu bakımdan Batılı toplumlarla mukayese edildiğinde Doğulu toplumlar, "sınıfsız" toplumlar olarak görünür. Fakat burada devlet, önemli oranda coğrafi şartların belirleyiciliğiyle Batılı toplumlardan farklı olarak "kerim" ya da "ihya edici" bir niteliğe sahiptir. Çünkü Batıda sürdürülebilir yaşantı sınıfsal dayanışmalarla sağlanırken Doğuda, Batıda sınıfların üstlendiği her türlü rolü devlet üstlenmiştir. Sürdürülebilir yaşantı ihya edici devlet ile mümkün olabilmektedir. Devlet'in varlığı da toplumsal "üretim" devamına bağlı olduğundan Doğu'da devlet ile toplum arasında Batı'daki gibi bütünüyle bir baskı ilişkisi değil, oldukça "organik" bir denge ilişkisi vardır. Bu noktada, Marksist sosyal teoride tarihin "ilerletici" gücü sınıf çatışmaları olduğuna göre, "sınıfsız" Doğulu toplumlar tarihin akışına nasıl dahil olmaktadır?

Kemal Tahir bu soruya "çatışmanın" toplumların kendi iç dinamiklerinde değil, dış dinamiklerde, yani Doğulu ve Batılı toplumlar arasında ilişkide aranması gerektiğini söyleyerek cevap verir. Ona göre tarih olabilecek en genel anlamda Doğu ile Batı arasındaki "çatışmanın" da tarihidir. Kemal Tahir "toplumsal değişme"yi mümkün hale getiren ve motive eden çatışmanın, "toplumlar arası çatışma" olduğu kanaatindedir. Kemal Tahir'e göre Batı, kendi içinde sınıflar arası sömürü düzenine dayalı olduğu gibi tarih boyunca Doğulu ya da "öteki" toplumları sömürme eğilimi içinde olmuştur.

Kemal Tahir'e göre Osmanlı İmparatorluğu Doğu-Batı çatışması tarihi içinde Batı'ya karşı "Doğudaki" "ilk şuurlu, sistemli, örgütlü karşı koyuştur"; Batı saldırılarına, sömürüsüne karşı Doğulu toplumları savunmuş, korumuş ve yaşatmıştır. Kemal Tahir bunu, Osmanlı'nın "tarihsel misyonu" ya da "dünya görüşü" olarak zikreder; ona göre bu, Osmanlı Devleti'nin "meşruiyet temeli", yani bir bakıma "resmî ideolojisi"dir. Bu nedenle ona göre Osmanlı'da XIX. yüzyılda başlayıp XX. yüzyılın başına kadar süregelen modernleşme hareketleri devletin formunu, niteliğini ve misyonunu zaafa uğratmıştır. Bu süreçteki en temel kırılma noktalarını, Yeniçeriliğin Kaldırılması, Tanzimat, II. Meşruiyet ve İttihat Terakki dönemi olarak belirlemek mümkündür. Kemal Tahir'e göre toplumun "modernleşme" tarihi, aslında modernleşmenin değil, devletin ve toplumun "Batılaşmasının" tarihidir. Kemal Tahir, Doğulu bir toplumun ya da insanın hiçbir hal ve şart altında Batılı bir toplum ve insan haline gelemeyeceğini düşündüğünden, Batılaşma sürecini "imkansız zorlama" olarak değerlendirir. Bu süreç boyunca vaki olan şey devletin hem geleneksel formunu hem de "kimliğini" kaybetmesidir. Devlet, bu süre zarfında ihya edici ya da kerim niteliğini de yitirdiğinden, toplumda var olan geleneksel devlet/toplum ilişkisi de bozulmuştur. Bu süreçte İttihat Terakki döneminin özel bir önemi vardır zira bu dönemde "etnisite" vurgulu bir Türk kimliği tanımının devletin resmî ideolojisi haline getirilmesi dolayısıyla devlet hem "tarihsel misyonundan" hem de "meşruiyet temelinden" vazgeçmiştir.

Kemal Tahir Cumhuriyet dönemi modernleşme tarihini de tüm handikaplarıyla birlikte Osmanlı modernleşmesinin devamı olarak değerlendirir. Ona göre Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin tarihi de "Batılaşmanın" tarihidir. Bu hususta daha çok süreklilikler üzerinde durmasına rağmen ona göre Osmanlı enkazı üzerinde yükselen bir ulus-devlet olarak Cumhuriyet'in resmi ideolojisiyle birlikte, "Osmanlılık"tan bütünüyle bir "kopuş" gerçekleşmiştir. Süreklilik, etnisite vurgulu "Türk" kimliğini, Cumhuriyet'in de devletin resmî ideolojisi haline getirmesiyle -ki Kemal Tahir bunun İttihat Terakki'den devralındığını düşünmektedir-, kopuş ise bu uygulamayla birlikte Osmanlılığın söz konusu kimliğin dışına itilerek tarihsel ve kültürel mirasının "reddedilmesiyle" gerçekleşmiştir. Kemal Tahir'e göre Batılaşma sürecindeki uygulamalar, toplumun isteklerinin ürünü olmadığı için toplumda amaçlanan değişimi gerçekleştirilememiş, yüzeysel değişimler olarak kalmıştır. Bu süreçte devletin Batıya bütünüyle angaje olması ona göre toplumu amaçlandığı şekilde "modern" ya da sınıfsal çatışmaların mevcut olduğu "sınıflı" bir toplum haline getirmemiştir. Üstelik toplumun Batılı bir toplum olmaya zorlanması tarihsel süreç içinde kimliğini ve potansiyelini ortaya çıkardığı ve bundan sonra da ortaya çıkaracağı yegâne "çatışma" olan Doğu-Batı çatışması içindeki yerinden koparmış; onu "çatışmasız" ya da Kemal Tahir'in ifadesiyle "muattal" bir toplum haline getirmiştir.

Kemal Tahir'in Batılaşmaya dair düşüncelerini belirtmekte çalışmanın inceleme odağına aldığı konuya ilişkin de önemli bir noktaya gelmiş oluyoruz zira onun döneminin sosyalist hareketlerine ilişkin düşünce ve eleştirileri de Batılaşma eleştirilerinin bir başka boyutu olarak karşımıza çıkar.

Ona göre Türkiye’de sosyalist hareket de tüm handikaplarıyla Batılaşma’nın bir uzantısıdır. Bu nedenle o sosyalist hareketleri “Batılaşmacı” olmakla eleştirir. Bu eleştiriler, kendisiyle yapılan bir röportajda dönemin sosyalist hareketlerine ilişkin yaptığı kapsayıcı değerlendirmelerin birinde görüldüğü üzere (Dosdoğru, 1974: 17-18) Marxizme ya da genel itibarıyla bilimsel düşünmeye ilişkin kavrayışı dolayısıyla toplumun tarihsel, yerel ve kültürel özellikleri üzerinde durmak olarak anlaşılabilir olan “yerlilik” vurgusu şeklinde belirir.

3.3 Marxizm ve Sosyalist Ortodoksinin Eleştirisi

Öncelikle, sosyalist düşünce ve hareketlerin panoramasını çıkarmak için ele alınan olgular hakkında Kemal Tahir’in düşüncülerin neler olduğuna bakarak başlamak yararlı olabilir. Toplum yapısı tartışmaları açısından değerlendirilecek olursa, Kemal Tahir dönem içerisinde sosyalist ortodokside yakın ve uzak tarihiyle Anadolu toplumunu nitelemede genel geçerlik kazanmış feodal, yarı feodal, sömürge, yarı sömürge, az gelişmişlik/geri kalmışlık gibi kavramların tamamını reddeder. Ona göre bu kavramların tamamı hem Batı tarafından ortaya konan birer dayatma hem de toplumu Batılı kalıplar içerisinde değerlendirme yanlısının ürünleridir.

Genel kanaate göre Osmanlı’da XVII. yüzyılda bir çeşit üretim tarzı değişimi yaşanmıştır fakat aynı zamanda bir yarı sömürgeleşme süreci de başladığından burjuvalaşma tamamlanmayıp “yarı” halde kalmış, sistem de ne feodalizme son vermiş ne de tam feodal kalabilmiştir. Kemal Tahir’e göre ise “sömürge, yarı sömürge, feodal, yarı feodal burjuva-aracı (yarı) burjuva lafları aslında Osmanlılığı Batıdaki kalıplara tıpatıp uyduramamanın debelenmelerinden, kullananların herkesten önce kendilerini aldatmalarından başka bir şeyi ispatlamaz”; çünkü açıkta kalan sorular vardır: “Eğer Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyıldan sonra sömürge ya da yarı sömürge yoluna girmişse, burjuvalaşma nasıl söz konusu edilebilir?”; Bir burjuva velev ki ilk zamanlarda aracı bile olsa, böyle yarı burjuva olarak nasıl kalır? Sömürge yoluna girmiş bir ülke yarı sömürgelikte nasıl kalır? Feodalliği yarı yarıya yitirmiş bir sistem, bu yarı yarıya yitirmeye kendisini zorlayan gerek iç ve gerek dış güçlere karşı yarı feodalliği nasıl savunur?” (Tahir, 1992d: 381-382). Kemal Tahir’e göre, “bir memleket XVII. yüzyıllarda burjuvalaşmaya yönelince değil parçalanmak, ancak imparatorluğun büsbütün dünya imparatorluğuna doğru geliştirmek şartlarını ele geçirmiş demektir. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki değişiklik -ki elbette olmuştur- böyle bir kurtarıcı, güçlendirici değişiklik değil, kendi tarihsel özelliklerine göre parçalayıcı, yıkıcı bir değişimdir. Böylece de batı anlamında burjuvalaşmakla uzaktan yakından hiçbir ilintisi bulunmamak lazım gelir”; çünkü bu şekilde düşünüldüğünde Osmanlı’da feodalite olabilmesi için “bu imparatorluğun ancak Roma İmparatorluğu gibi kölelik sistemi yaşayan bir toplum olması gerekir. Batılı bir sistem olan feodalite ancak, kölelik sistemi yaşayan bir toplumun parçalanması sonucu meydana gelebilir. Yok, eğer Osmanlı İmparatorluğu burjuvalaşmaya doğru değişiyorsa o zaman gene XVII. yüzyıllarda meydana çıkması söz konusu olamaz” (Tahir, 1992d: 382).

Benzer şekilde, Osmanlı’nın yıkılış sürecine dair yapmış olduğu değerlendirmelerde hareketle “sömürge” ve “yarı sömürge” kavramlarının da yanlıcı olduğunu düşünür:

Osmanlı İmparatorluğunun sömürge ya da “yarı sömürge” olduğunu ileri sürenler, 1683 Viyana bozgunundan 1914 Birinci Dünya Savaşı bozgununa kadar bu İmparatorluğun dünyanın en kuvvetli devletleriyle, bunların meydana getirdikleri askeri birliklerle aralıksız, çoğu zaman başa baş dövüştüğünü, 1908’de, içinden çıkan beşinci kol ihanetinden sonra bile İngiliz-Fransız, Çarlık Rusya, Amerika, Japonya birliğine karşı nasıl dört yıl dövüştüğünü açıklamak zorundadırlar. Buna hemen girişmeden önce şunu da göz önünde tutmaları gerekir: Abdülhamit’in elinden alındığı zaman Osmanlı İmparatorluğu resmen 4.383.000 kilometre kare toprağa sahipti. 43.106.000 nüfusluydu. Bulgaristan, Bosna-Hersek, Girit, Kıbrıs, Mısır, Tunus, Trablusgarp henüz imparatorluk parçası sayılıyordu. 7000 kilometre demiryolu döşenmişti. Dünyada, Çarlık ordularından sonra en büyük, en güçlü orduya da sahipti. Bu herifler bir de hiç utanmadan, yazılarının bir başka yerinde de bu sömürge ya da “yarı” sömürge Osmanlı İmparatorluğu için emperyalist demekten katıyen çekinmezler (Tahir, 1992d: 382-381).

Kemal Tahir Anadolu toplumu için “az gelişmişlik” ve “geri kalmışlık” kavramlarının kullanılmasını da şiddetli eleştirir. Çünkü ona göre söz konusu kavramlar, izafe edildiği toplumların süper güçlere kıyasla, sadece ekonomik durumlarının düşük seviyede olduğunu anlatan kavramlar değil; siyasi, kültürel hatta antropolojik çağrışımlar yüklü bir söylemin parçalarıdır. Kemal Tahir’e göre, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya atılan bu kavramlar, söz konusu savaşta sömürgelerini ya da sömürme imkanlarını yitirmiş emperyal devletler (Kemal Tahir, SSCB’yi de bu devletlerden ayırmaz) tarafından sömürmek istedikleri toplumlara dayatılmışlardır.

Kemal Tahir’in, topluma dönük bu çeşit tasavvurlar üzerine inşa edilmiş sosyalist siyasete karşı da görüşleri tahmin edileceği üzere olumsuzdur. Aslında genel olarak Kemal Tahir’i dönemin sosyalist düşüncesinden ayıran nokta yukarıda da bahsedildiği gibi, ondaki Doğu-Batı ayrımıdır. Kemal Tahir Anadolu toplumunun tipik bir Batılı bir toplum olarak telakki edilemeyeceğini düşündüğünden anlaşmazlık daha kavramlar noktasında başlar; işçi sınıfı ve burjuvazi olmak üzere Batılı/sınıflı toplumları anlatmak için kullanılan kavramlara şüpheyle yaklaşır. Kemal Tahir’in son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi boyunca devlet eliyle “milli burjuvazi” yaratma girişimlerine dönük eleştirilerinin temelinde de bu vardır. Ona göre “burjuva” tabiri caizse Batı’ya özgü yeni bir “insan türü”dür. Bunun, gerekli koşullar altında yaratılması söz konusu bile olamaz. Devlet eliyle burjuva yetiştirme denemelerinin sonuç vermemesini, burjuvanın “zengin” demek olmadığını belirterek eleştirir Kemal Tahir. Devlet eliyle yaratılmak istenen ona göre ya komprador olmuştur ya da “devlet memuru”, onun burjuva ile ilintisi yoktur. Bu bağlamda, sosyalist düşünce ve siyaset alanında dönemin en ileri gelen isimlerinden biri olan Behice Boran, Kemal Tahir tarafından “sosyalizmin alfabetik temel kitaplarından ibaret yalınkat bilgisini bir türlü bırakmamak” ve söz konusu “bilgilerin üstüne yerli hiçbir şey eklemeyeme[mek]” (Tahir, 1992a: 118) bakımından eleştirilir.

Kavramlar noktasında Kemal Tahir’in eleştirileri sadece işçi sınıfı ya da burjuva kavramlarıyla sınırlı değildir; dönemin sosyalist hareketleri açısından toprak reformunun gerekliliğini dayatan önemli “feodal unsur”lardan birisi olan “toprak ağalığı” kavramına dair genel kanaatleri de eleştiri konusu yapmıştır. Onun köy konulu romanlarında tam da Batılı feodal toplumlardan farkını ortaya koymak üzere köylerdeki ağalık sisteminin Anadolu toplumundaki iç yüzünü, toprak mülkiyetiyle ilişkisini, dayanaklarını, özelliklerini ve köylüler açısından anlamını ortaya koyma gayreti vardır. Ona göre bu kavrama Türkiye toplumumuz özelinde yeterli sosyolojik derinlik gösterilmemiştir. Aynı bağlam üzerinde 1960’lı yıllarda sosyalist hareketin üzerinde ittifak yaptığı konulardan toprak reformu meselesi de 1950’li yılların sonunda bunları söyleyen Kemal Tahir’de eleştiri konusu olur. Kemal Tahir toprak reformu ile alakalı tartışmalara Ekim-Kasım 1960 tarihli *Yeni Ufuklar Dergisi*’nin açmış olduğu bir soruşturma vesilesiyle katılır ve söz konusu reform tasarısını genel olarak toplumda karşılığı olmaması nedeniyle eleştirir. Dönemin sosyalist hareketlerini ortak bir paydada toplayan ender noktalarından birisi olan toprak reformu konusuna bu olumsuz yaklaşıma ilk tepki Fethi Naci’den gelir. Naci, görüşleri nedeniyle eleştirdiği Kemal Tahir’in önceden övgüyle bahsettiği romanları için “yeniden bir okumak gerek!” der (aktaran Berksoy, 2010: 32). Karşılığın isabetli tespitiyle, “Toprak reformuna ilişkin görüşleri üzerine Fethi Naci ile başlayan sol linç kampanyası Kemal Tahir’in yakasını hiç bırakmaz” (Karslı, 2011).

Kemal Tahir’in doğrudan 1960’lı yılların sosyalist hareketlerine ilişkin görüşlerini içeren elimizdeki en elverişli kaynak 1970 tarihli “Soldaki Bölünmeler Üstüne Konuşma” başlıklı röportajıdır. Bu röportajda Kemal Tahir’in sosyalist hareketlerde eleştirdiği ilk şeylerden biri yine “evrensel” bilimsel sosyalizm dogması olmuştur. Kemal Tahir, bu konuşmasında söz konusu görüşü savunanları “mumyalaşmış kafalar” olarak değerlendirir. Burada, yazmış olduğu *İslamiyet ve Sosyalizm* kitabıyla dönem içindeki bilhassa *Yön* çevresi olmak üzere sosyalist hareketler açısından aşırı ilgiyle karşılanan Roger Garaudy’nin eleştirisi de vardır:

Dünyada bir tek sosyalizm var, o da bilimsel sosyalizm diyorlar. Hala da bu lakırdıyı söyleyen var Türkiyede. Onlar işte, hani mumyalaşmış adam iyice. Onun kafası hiç işlemiyor; erken bunamaya dönmüş, «Bir tane sosyalizm vardır, o da bilimsel sosyalizmdir» diyor. Yani 1860’ta Marks’ın yazdığı sözleri, aynen burada kullanacağız diyor. [...] Kendi gerçeklerimizle

onu karşılaştırıp, ondan bir fikir, bir aydınlık almaya, gerekli ayırmaya lüzum görmeksizin, hazır diyor. Onun için, Sartre söylemiş, Althusser söylemiş, Garaudy söylemiş diye koştuk [...] Binaenaleyh, vakta ki, Batıda hazır kalıp olmadığı anlaşıldı, o zaman tabii, çil yavrusu gibi dağıldı hazırkalıp adamlar. Kimi askerlerin kayışına yapıştı, kimi bilmem nereden, dışardan el peyda etmeye uğraştı. (Dosdoğru, 1974: 30).

Bilimsel sosyalizm bağlamında, Kemal Tahir’in eleştirilerinin öncelikli muhatabının Mihri Belli’nin şahsında MDD hareketi olduğu söylenebilir Söz konusu harekete ilişkin eleştirilerinin odağında öncelikle tasarlanan rejimin niteliği vardır:

Milli demokratik devrim meselesini, eğer diktaya bağlıyorlarsa, tabii çok büyük yanlışlı içindedirler. Katiyen diktadan Türk sosyalizminin, Türk işçi sınıfının, Türk emekçi kitlelerinin, yani alınının teriyle ekmeğini çıkaran insanların kazanacağı hiçbir şey yoktur. Hele, açık seçik 'teorik yol bilinmedikçe, ona bir tedbir düşünülmeden önce öyle bir tıkanıklık istemek, hiçbir hesaba sığmaz, bilmiyorum, herhalde bir hesapları vardır ama, o hesap, aklın alacağı bir hesap değildir (Dosdoğru, 1974: 33).

Kemal Tahir’e göre, TİP’in daha sonra dağılıp kapanmasına giden süreç daha başından kendi ülke gerçeklerine dönük sosyalist bir fikriyata sahip olmaması yani halkta bir karşılık bulamaması ile alakalıdır. Ona göre TİP’te “Hesap şuydu: Parti sendikacılar tarafından kurulmuştu. İşçi sınıfı gelir, elli bin kişi. Bir buçuk yahut bir milyon kadar sendikalı işçi varsa bunun elli bini gelir. Bu elli bin gelince de bir işçi partisi olur. İşte aidat da alınırsa ayda elli bin lira eder. Bu elli bin lira ile bir iki dergi mergi çıkarılır. İşte mektup falan yazılır... Yani gül pembe görerekten her şeyi. Şu kadardan şu kadar da mı gelmez diyerek...” (Dosdoğru, 1974: 33). Kemal Tahir, Avcıoğlu ve Yön çevresinin tutmuş olduğu “yol” için de “O yoldan bir yere gidilemez” der. O yoldan bir yere gidilemez! Ayrıca, Türkiye’nin şartlarını da, meselâ Yunanistan’ın şartlarına benzetmekte büyük hata vardır. Hem iç şartlarını hem dış şartlarını. Onlar hevesleniyorlar, fakat katiyen yanlış bir hevestir” (Dosdoğru, 1974: 33-34).

Peki, Kemal Tahir’e göre Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu sosyalist düzen nasıl olmalıdır? Kemal Tahir’in “yerlilik” vurgusu içeren sosyalizmi, tutarlı ve detaylı şekilde anlatılmaya uygun değilse de en azından temel bir prensip olması bakımından demokrasi ile ilişki çerçevesinde ve böylece düşünsel kontekstinde sosyalizme dair var olan genel kavrayışla mukayeseli olarak değerlendirilebilir. Kemal Tahir’e göre, “Doğulu” bir toplum olarak Türkiye’de devletin ekonomide “devletçilik” esasına dayanması zorunludur. Ona göre bu, toplumumuza yabancı bir şey de değildir; Orhan zamanından bu yana devlet mevcut anlamıyla “devletçi”dir. Fakat Kemal Tahir’in devletçilik anlayışı kontekstinde var olandan; diğer bir deyişle kendi dönemindeki eğilimleri anlamlandırmada kullanmış olduğumuz “yüksek modernizm”in otoriter bir sistem dahilindeki kapsamlı planlamalarından oldukça farklıdır. Bu farklılığı öncelikle Kemal Tahir’in devletçi düzeninin niteliği belirler; çünkü Kemal Tahir’e göre Türkiye’de demokrasi dışı bir düzen söz konusu edilemez. Bunu sebepleri ile açıkladığı sözlerini aktarmak gerekirse,

Türkiye’de hiçbir şart altında demokrasi dışı bir düzen söz konusu olamaz. (Hiçbir iç ve dış tehlike karşısında bir baskı düzeni söz konusu olamaz.) İki sebepten bu söz konusu olamaz: a) Türkiye’de baskı sistemi hiçbir ciddi üretimin ve ekonomik gelişmenin şartı olamaz, tersine hırsızların gözlediği öldürücü rejimi kurmuş olur; b) Hiçbir kadronun bunu denemeye hakkı olamaz. Çünkü böyle bir eğilim kendi başına yeteneksizliği, bilgisizliği, alçaklığı, vatan hainliğini belirler. Yeteneksiz, bilgisiz, alçak, vatan haini kişilerin ise, bu memlekette artık soluklanmağa hakları olmamalıdır ki bir şey denemek bahanesiyle ortada görünmeye hakları olabilsin (Tahir, 1992c: 198).

Gerek sosyalist oluşumların kalkınma ve iktidar stratejilerine ilişkin eleştirilerinden gerekse demokratik bir düzenin vazgeçilmezliğine dair vurgularından Kemal Tahir’in tahayyül ettiği siyasi organizasyonun burada açıklandığı haliyle yüksek modernizme ilişkin anti-demokratik muhtevadan uzaktır. Bu noktada Kemal Tahir düşüncesindeki bu farklılığın temelinde yatan nedir? diye sorulabilir.

Bu sorunun cevabı onun Marxizm ekseninde bilimsel düşünmeye dair kavrayışında aranmalıdır. Dönemin sol bilimist ortodoksisinden farklı olarak Kemal Tahir bir notunda Marxist doktrini kesinlikle dokunulmaz bir şey saymadığını tam aksine bu görüş mensupları için doğru olanın şu olduğuna inandığını söyler: “Bu doktrin sadece bilimin köşe taşlarını koymuştur. Sosyalistler eğer yaşayışın gerisinde kalmak istemezlerse, doktrini bütün yönlerde geliştirmek zorundadırlar” (Tahir, 1990b: 112). Ona göre, “yaşadığımız tarih döneminden 120 yıl önce kestirilip yazılmış görüşlerin bizim toplumumuza uyup uymadığını, 120 yıl önce yaşamış yabancılardan ya da onların kitapları üzerinde çalışan ve bizi katiyen söz konusu etmeyen bugünün yabancılardan daha iyi bilmediğini sanmak sosyalizmle değil, en ilkel insanlıkla hiçbir ilgisi olamaz” (Tahir, 1992d: 158). Kemal Tahir için aslanan toplumsal ya da tarihsel gerçeklerle kurulan ilintinin mahiyeti ile alakalıdır. Ona göre “sosyalist bir yazarın eseri, onun sosyalist “imanını” değil, gerçeklerle kurduğu ilintinin doğru olup olmadığını” göstermelidir; çünkü, “sosyalizmi dogma, tabu saymamak, onu gerçeklerin dışında düşünmemekle kabildir” (Tahir, 1992d: 30). Bu yorumlara dayanarak Kemal Tahir’in Marxizme bakışının sol bilimizm ve dünyaya içkin dinler kavramlarıyla vurgulamaya çalıştığımız ideolojik dogmatizmden uzak olduğunu söylemek mümkündür. “Marx öleli seksen yıl olmuş. Bugün tartıştığımız fikirlerini ortaya atalı, belki yüz yıl... Seksen yıl, yüz yıl toplum hayatı için de, fikirlerin sağlığı için de önemli bir zaman. Hatta bir yılda öyle şeyler oluyor ki, ölümsüz gibi görünen fikirler yıkılıyor, en azından bir budama geçiriyor... Yüz yıl sonra elbette Marx’ın ne dediğine bir kez daha dönüp bakacağız. Oysa böyle söyledin mi, seni dinden çıkmış sayıyorlar” (Bozdağ, 1995: 20).

Kemal Tahir’in Marxizme bakışının dogmatik bir mahiyete sahip olmadığı bu konudaki beyanlarının yanı sıra aslında çok daha açık şekilde onun toplum yapısı tartışmalarına ilişkin fikirleri üzerinde somutlaştırılabilir. Bu konuda ATÜT teorisine dair düşünce ve eleştirilerini bir örneklem olarak incelemek son derece faydalı olacaktır. Kemal Tahir ATÜT tartışmalarını 1960’ların entelektüel gündemine bizzat kendisi sokmasına rağmen söz konusu teoriye bütünüyle bağlı kalındığında Baykan Sezer’in deyişle “kısa sürede eldeki açıklamaların Türk gerçeğini kavramada ve tüm zenginliğiyle tanıtmakta yetersiz kaldığını görmüş” (Tahir, 1992a: 9) ve toplum gerçeklerine doğru onu aşmaya çalışmıştır.

Edward Said’in *Oryantalizm* (2003)’de konuya temasından bu yana entelektüel dünyada ATÜT teorisine dönük tartışmalar oryantalizm prizmasında kırılarak gelişmiştir. Buna göre klasik manasıyla genelde Marksizmin özelde ATÜT’ün Doğulu toplum tasavvurunun oryantalizmle reddedilmeyecek kadar açık bir ilişki içinde olduğu saptanması neredeyse artık genel geçer bir kabul halini almıştır. Kemal Tahir düşüncesini günümüze bağlayan damarların biri de olan bu özelliği aynı zamanda onun Marxizmi refleksif bir tarzda kavrayışının da en önemli göstergesidir.

Marx’ın Doğulu toplumlara dair söz konusu teori içerisinde öncüllerini şu şekilde özetlememiz mümkündür: Marx’a ve Engels’e göre kişisel mülkiyet olmayan bu tür toplumlarda, sınıf yoktur ve dolayısıyla sınıf çatışması yoktur. Sınıfların, sınıf çatışmalarının olmadığı bir yerde sivil toplum; sivil toplumun olmadığı bir yerde “tarih” yoktur. Ekonomisi; içte, artık ürüne el koyma, rant ya da vergi; dışta savaş, yağma ya da çapula dayanan; talan sistemi gibi, hiçbir “ilerletici” fonksiyonu olmayan bir temele dayalı bu durağan/durgun ve genel kölelik halinde yaşayan toplumlar, biri gidip biri gelen despotlar idaresinin değişmeyen zamanı içinde debelenip durmaktadırlar (Marx, 1995). Başta Edward Said olmak üzere süreç içerisinde Marxizmin oryantalizmle iç içe oluşuyla ilişkilendirilen talan, durgunluk, genel kölelik, Doğu despotizmi gibi varsayımları sorgulama cesareti gösteren ve Osmanlı örneğinden hareketle tümünü yanlışlayan döneminin diğer ATÜT’çü entelektüelleri içinde yalnızca Kemal Tahir’dir.

4 Sonuç ve Değerlendirme

Kemal Tahir’in düşüncelerini içinde yaşadığı tarihsel dönem olan 1960’lı yılların sol/sosyalist ortodoksisinden ayrılan yanlarıyla değerlendiren bu çalışmada ileriye sürüldüğü üzere, esas özelliğin en temelde onun Marxizme ilişkin bakışında yattığı söylenebilir. Bu anlamda Kemal Tahir’in düşünceleri ilgili tarihsel kesitte Marxizmin ortodokside kavranış biçiminin dogmatik doğasını

anlamlandırmaya yarayan “sol bilimizm” “dünyaya içkin/pollitik dinler” ve “yüksek modernizm” kavramlarıyla bağdaşmadığı dolayısıyla -onun sosyalist hareketlere ilişkin eleştirileri, Marxizmin bilimsel düşünme açısından yorumlanma şekli ve ATÜT teorisine dair analizlerinde görüldüğü üzere- Kemal Tahir düşüncesinin döneminin yaygın anlayışından farklı olarak Marxizme karşı refleksif ve eleştirel olduğu göze çarpmaktadır. Bu, Kemal Tahir düşüncesini birçok yönden bugüne taşıyan temel niteliklerden birisidir denebilir.

Buna karşın Kemal Tahir’in literatürde kimi zaman Marxist sosyal teoriye dönük bir katkı olarak değerlendirilen Doğu-Batı ayrımı ve çatışması yaklaşımı birkaç bakımdan eleştiriye açıktır. Öncelikle, Kemal Tahir bu yaklaşımdan hareketle Doğu ve Batı toplumları ve bu toplumlara özgü birey ve devlet tipi arasında ontolojik boyutlara varacak denli “mutlak” ayrımı fazlasıyla şüphe götürür bir ayrımdır. Yalnızca mülkiyet ilişkileri ve siyasi organizasyon farklılığı üzerinden toplumlar ve bireylerin ontolojik boyutlara varacak kadar “farklı” olabileceğine ikna olmak zordur. Aynı şeyi “Doğulu” ve “Batılı” toplumların birbiriyle etkileşim biçiminin zorunlu olarak çatışmalı bir nitelik taşıdığı fikri de yanıltıcı olabilir.

Diğer yandan bu ayrımın felsefi bilinç düzeyinde kültür ve medeniyet arasında mümkün olduğu varsayılan bilindik ayrım üzerine temellendirildiği söylenebilir. Nitekim Kemal Tahir’in “yerlilik” vurgusu taşıyan özelde sosyalizm genelde modernleşme yorumu da temelde bu ayrım üzerine kurgulanmıştır. Kemal Tahir’in bu hususta Ziya Gökalp’in “ortodoksi” statüsüne ulaşmış ünlü “medeniyet” ve “hars” ayrımına benzer şekilde, medeniyet ile tekniği birbirinden ayırdığını görürüz: “Teknik diyor Kemal Tahir, meydana geldikten sonra bütün toplumların müşterek malıdır. Bunu almak için Doğulu toplumlar gerekirse ağır paha öderler. Fakat teknik elde etmekle uygarlığa girmek arasında hiçbir ilinti yoktur. Teknik uygarlıklara bağlı değildir”. Elbette, bu formülasyonunun günümüz açısından sorgulanabilir olduğu açıktır. Bugün biliyoruz ki kültür ve medeniyeti birbirinden kolayca ayırmak pek de mümkün değildir.

Bu hususun değinilmesi gereken bir başka sonucu da bir “bütün” olarak Kemal Tahir düşüncesini ihtiva ettiği tüm farklılara rağmen döneminin sosyalist ortodoksisıyla “paradigmatik” boyutta aynı çizgiye getirmesidir. Bir takım nüans farklıları sayılmazsa söz konusu tarihsel süreçte hemen her hareketin modernleşmeye dair paradigması son tahlilde ileri tekniğin alınıp kültürel bütünlüğün muhafazasının sağlanmasına dönüktür. Fakat bu durum Cumhuriyet tarihinin büyük bir bölümünde sadece sol/sosyalist değil hemen hemen bütün bir entelektüel ortodoksinin paylaştığı bir anlayıştır. Bu anlayışı doğuran da toplumun modernleşme tarihinin kendine özgü şartlarıyla alakalıdır, bu konuda hiç şüphesiz yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Arslan, H. (1999) “Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar”, Doğu Batı, 7, ss. 63-89.
- Arslan, H. (2007) Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Asya, D. (1995) “Kemal Tahir Düşüncesi”, folklor/edebiyat, 3, ss. 119-121.
- Atılğan, G. (2018) Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar, İstanbul: Yordam Kitap.
- Avcıoğlu D. (1969) Türkiye’nin Düzeni, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aydınoglu, E. (2007) Türkiye Solu, 1960-1980: Bir Amneziğin Anıları, İstanbul: Versus Kitap.
- Belli, M. (1969) “Bugünün Türkiyesi’nde Devrimci Eylem Nedir?”, Türk Solu, 106.
- Belli, M. (1966) “Sosyalizmde Metod Meselesi”, Yön, 152, 25.
- Belli, M. (2000) İnsanlar Tanıdım-Mihri Belli’nin Anıları, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

- Belli, M. (1970) Yazılar (1965-1970), Ankara: Sol Yayınları.
- Berksoy, N.Ç. (2010) "Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması" Kemal Tahir 100 Yaşında, Eğribel, E. (Ed.). Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, ss. 16-23.
- Bora, T. (2017) Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. (1962) "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II" Yön, 51.
- Bozdağ, İ. (1995) Kemal Tahir'in Sohbetleri, İstanbul: Emre Yayınları.
- Dosdoğru, M. H. (1974) Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, İstanbul: Tel Yayınları.
- Fırat, S. E. (2015) "Türk Siyasal Yaşamında Özgün Bir İsim: Mehmet Ali Aybar", Amme İdaresi Dergisi, 48, 2, ss. 105-127.
- Güngörmez, B. (2011) Eric Voegelin: İnsanlık Draması/Din-Politika İlişkileri, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hilav, S. (1974) "Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak", Türkiye Defteri, 9.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013) 27 Mayıs' tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karlı, B. (2011) "Kemal Tahir: Kemalizm ve Sosyalizm, fayrap, 26, ss. 12-15.
- Kayalı, K. (2000) "Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer" Doğu Batı, 11.
- Kayalı, K. (1995) "Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı", folklor/edebiyat, 3, ss. 100-118.
- Landau, J. M. (1978) Türkiye'de Aşırı Akımlar: 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Mannheim, K. (2002) İdeoloji ve Ütopya, Mehmet Okyayuz (Çev). Ankara: Epos Yayınları.
- Marshall, G. (1999) Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1995) Seçme Yazışmalar I, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları.
- Özsoy, İ. (1979) Kemal Tahir Kaynakçası, İstanbul: Barış Matbaası.
- Said, E. (2003) Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları.
- Scott, J. C. (2008) Devlet gibi görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu, Nil Erdoğan (Çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Sevim, S. (2004) "Kemal Tahir ve Türk Solu" Biyografya 4: Kemal Tahir, İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 59-86.
- Şenses, M. (2012) "Bilim Sosyolojisinde İhtilafların Yeri ve Önemi", Bilimin Sınırları ve Bilimsel İhtilaflar: Bilim Sosyolojisi Tartışmaları, İstanbul: Paradigma Yayınları, ss. XI-XIX.
- Tahir, K. (1974) "İfade/1970", Türkiye Defteri, 9.
- Tahir, K. (1992a) Notlar 10: Osmanlılık/Bizans, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tahir, K. (1992b) Notlar 11: Batılaşma, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tahir, K. (1992c) Notlar 12: Çöküntü, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1992d) Notlar 13: Sosyalizm, Toplum ve Gerçek, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1990b) Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirleri ve Ziya İlhan’a Mektupları, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1973) Yorgun Savaşçı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turner, B. (1984) Marx ve Oryantalizmin Sonu, çev. H: Çağatay Keskinok, Ankara: Kaynak Yayınları.

Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü. (1965)
https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/669/197600349_1965.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Yavuz, N. (2000) Kemal Tahir’in Siyasal ve Toplumsal Görüşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, Y. (2010) “Kemal Tahir ve Osmanlılık”, Kemal Tahir 100 Yaşında, Eğribel, E. (Ed.). Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı ss. 252-262.

Kaynak Gösterimi / Cite This Article

APA: Çınar, A. C. (2021). Yol Ayrımında Bir Sosyalist: Kemal Tahir’de Marxizm ve Sosyalizm. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(1), 105-122.

Çınar, A. C. (2021). Yol Ayrımında Bir Sosyalist: Kemal Tahir’de Marxizm ve Sosyalizm. *Journal of Sociological Context*, 2(1), 105-122.
